TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

DÜNYA SOSYAL FORUMU VE ALTERNATİF KÜRESELLEŞME

Doktora Tezi

Semiha Melis MANİ

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

DÜNYA SOSYAL FORUMU VE ALTERNATİF KÜRESELLEŞME

Doktora Tezi

Semiha Melis MANİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Semiha Melis Mani

DÜNYA SOSYAL FORUMU VE ALTERNATİF KÜRESELLEŞME

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Anıl Çeçen

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN	**…….**
Prof. Dr. İlyas DOĞAN	**…….**
Prof. Dr. Nadi GÜNAL	**…….**
Doç. Dr. Bülent ALGAN	**…….**
Dr. Öğr. Üyesi A. Aslı ŞİMŞEK	**…….**

Tez Savunma Tarihi: 29.11.2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN danışmanlığında hazırladığım "Dünya Sosyal Forumu ve Alternatif Küreselleşme (Ankara.2019) " adlı yüksek lisans ☐ - doktora/~~bütünleşik doktora~~ ☒ tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 29.11.2019
Adı-Soyadı ve İmza
Semiha Melis MANİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
KISALTMALAR ..... **iv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜRESELLEŞME AKIMI VE GELİŞİMİ

1. KÜRESELLEŞME NEDIR? 4
2. ÇOK ULUSLU ŞIRKETLER VE KÜRESELLEŞMENIN TROYKASI ULUSLARARASI KURULUŞLAR: IMF, DB, DTÖ 11
   2.1. Çok Uluslu Şirketler 12
   2.2. Uluslararası Para Fonu (IMF) 15
   2.2. Dünya Bankası (DB) 23
   2.3. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 27
3. NEOLIBERALIZM 30
4. KÜRESELLEŞMEYLE KÜRESEL MÜCADELE VE YENI TOPLUMSAL HAREKETLER 37

İKİNCİ BÖLÜM
ALTERNATİF KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME HAREKETLERİ

1. BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN VE GÜNEY AFRİKA (BRICS) İŞ BİRLİĞİ 45
   1.1. 2001 - 2006 Yılları Arası ve BRIC'in Doğuşu 47
   1.2. 2006 - 2008 Yılları Arası 51
   1.3. 2009 – 2011 Yılları Arası 54
   1.4. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Katılımı: BRIC'ten BRICS'e Geçiş 59
   1.5. BRICS ve Yeni Dünya Düzeni 62
2. ŞANHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ) 65
   2.1. Şanhay Beşlisi 66
   2.2. Şanhay İşbirliği Örgütü 68
   2.3. Şanhay İşbirliği Örgütü'nün On Beş Yılı 70
   2.4. Şanhay İşbirliği Örgütü ve Yeni Dünya Düzeni 73
3. GÜNEY AMERİKA ULUSLARI BİRLİĞİ (UNASUR) 75
   3.1. UNASUR'un Kuruluşuna Kadar Geçen Süreç 76

3.2. UNASUR'un Kuruluşu 79
3.3. Kurumsal Yapılanma.....81
3.4. UNASUR'u Bekleyen Zorluklar: UNASUR ve Yeni Dünya Düzeni.....84
4. AFRİKA BİRLİĞİ (AU) 88
4.1. Pan-Afrikanizm 88
4.2. Afrika Birliği Örgütü.....93
4.3. Afrika Birliği 95
4.4. Afrika Birliği, Yeni Dünya Düzeni ve 2063 Yılı Vizyonu 99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA SOSYAL FORUMU

1. KATALİZÖR OLAYLAR 104
1.1. Zapatista Ayaklanması 104
1.2. 1999 Seattle Protestoları.....110
1.3. Doğu Asya Krizi.....116
2. FORUM SÜRECİ VE YAPISI.....121
2.1. Forum'un Doğuşu.....123
2.2. DSF'nin Yapısı.....125
2.3. ATTAC ve DSF.....128
2.4. 2001 Porto Alegre I 130
2.5. 2002 Porto Alegre II.....132
2.6. 2003 Porto Alegre III.....134
2.7. 2004 Mumbai 135
2.8. 2005 Porto Alegre.....136
2.9. 2006 Çok Merkezli Dünya Sosyal Forumu 137
2.10. 2007 – 2010 Yılları Arası.....137
2.11. 2011 Dakar 138
3. 2018 SALVADOR DE BAHİA VE DSF'nin GELECEĞİ.....140
3.1. 2018 Salvador de Bahia.....140
3.2. Forum'un Bir 'Sesi' Var mı?.....141
3.3. Yatay Örgütlenme Modeli.....142

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL KAMU HUKUKU AÇISINDAN ALTERNATİF KÜRESELLEŞME

1. BARIŞ VE GÜVENLİK TARTIŞMALARI 147
1.1 Barış Tartışmaları 148
1.2 Güvenlik Tartışmaları 154
2. DEMOKRASİ TARTIŞMALARI 162
3. ULUS DEVLET BAĞLAMINDA EGEMENLİK TARTIŞMALARI 174
4. İNSAN HAKLARI TARTIŞMALARI 178
SONUÇ 191
KAYNAKÇA 197
ÖZET 210
ABSTRACT 211

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ALBA	Latin Amerika Halkları İçin Bolivarcı Alternatif
ATTAC	Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finans İşlemlerinin Vergilendirilmesi Derneği
AU	Afrika Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BRIC	Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin Birliği
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Birliği
CAN	And Milletler Topluluğu
CEED	UNASUR Stratejik Savunma Çalışmaları Merkezi
DB	Dünya Bankası
DSF	Dünya Sosyal Forumu
EZLN	Zapatista Ulusal Kuruluş Ordusu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IIRSA	Güney Amerika Bölgesel Altyapı Entegrasyon Girişimi
IMF	Uluslararası Para Fonu
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SADC	Güney Amerika Savunma Konseyi
ŞİÖ	Şanhay İşbirliği Örgütü
OAU	Afrika Birliği Örgütü
UNASUR	Güney Amerika Ulusları Birliği
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Küreselleşme, 1980 sonrası dünyada en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Kavramın tanımlanmasında yaşanan farklılıklar, tartışmanın hâlâ canlı biçimde sürmesinin nedenlerinden biridir. Kavram üzerinde tek bir görüşün olmaması, doğal olarak bu kavramdan hareketle ileri sürülen fikirlerin de o denli farklı olması anlamına gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında, küreselleşmeye ilişkin tartışmaların süreceği, yeni çalışmaların yapılacağı ve yeni yaklaşımların yazın hayatına kazandırılacağını tahmin etmek zor değildir. "Dünya Sosyal Forumu ve Alternatif Küreselleşme" üzerine yapmış olduğumuz bu tez çalışması da bir anlamda, alana bir katkı sunmayı, farklı bir bakış açısı geliştirmeyi ve kavramsallaşma üzerine bir fikir yaratmayı amaçlamaktadır.

Küreselleşme üzerine çalışma yapmanın hem dezavantajlı hem de avantajlı noktaları olduğu açıktır. Bu konuyla ilgili binlerce çalışmanın yapılmış olması, bilimsel anlamda kullanabileceğimiz çok ciddi bir birikime işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu birikimin sistemli biçimde değerlendirilmesi, doğru kaynaklara ulaşarak onlardan yararlanılması gibi bir zorluk da söz konusu olmaktadır.

Küreselleşmeyle ilgili tanımlamadan doğan farklılıkların yanında, küreselleşme tartışmalarında farklılaşma ve çeşitliliğin yoğun olmasının nedenlerinden bir diğeri de konunun disiplinler arası yapıda olmasıdır. Bilgi teknolojilerinin küreselleşmesinden ekonominin küreselleşmesine, hukuktan edebiyata, sanattan çevreye, siyasetten güvenliğe hemen hemen her alanda küreselleşmeye ilişkin yeni bakış açılarına tanık olmak olanaklıdır. Küreselleşmenin bu çok boyutluluğu ve disiplinler arası oluşu, çalışma açısından bir zorluk anlamına da gelmektedir.

Yaşanan döneme dair çalışma yapmanın zorlukları da küreselleşmeye ilişkin araştırmalarda kendini göstermektedir. Henüz küreselleşmeye dair gelişmelerin sürdüğü ve çok ciddi oranda tamamlanmamış ya da sonuçlarından bahsedilemeyecek nitelikte

konular olduğu düşünülünce, güncel alanda çıkarsamalar yapılması gerekmektedir. Tez çalışmamızı sürdürürken dahi bu alanda değişiklikler yaşandığı düşünülürse eldeki verilerle küreselleşme üzerine incelemelerde bulunmak özel bir hassasiyet gerektirmektedir.

Küreselleşme değerlendirilmesine girişilirken, zaman anlamında da bir kapsam belirlenmesi yararlı olacaktır. Çünkü günümüzdeki küreselleşme tartışmalarına bakıldığında, tekerleğin icadını küreselleşme için başlangıç noktası kabul etmek olanaklıdır. Bu nedenle tarihi köklerine değinirken bu sınırları aşmakla birlikte, çalışmamızda son yirmi beş yıllık süreci ayrıntılı ele alacağız.

Küreselleşmeye ilişkin, "küreselleşme nedir?" sorusuyla yola çıkacağımız çalışmamızda; küreselleşme kavramsallaştırmasını, ekonomik altyapılı tarihçesinden beslenerek netleştirmenin ardından, neoliberal küreselleşmeyi irdeleyerek, neoliberal küreselleşme karşıtı alternatif küreselleşme hareketlerine değineceğiz. Böylelikle hangi akımın, hangi düşüncenin alternatifi olduğunu "kamu hukuku" çerçevesinde sınırlandırmayı amaçlamaktayız.

Çalışmamızın birinci bölümünde küreselleşme, neoliberalizm, neoliberal küreselleşme ve neoliberal küreselleşmeyi temsil eden kurumları incelemeyi planlamaktayız. Çalışmamızın ikinci bölümünde devlet erki ile girişilen alternatif küreselleşme hareketlerini, ortaya çıkış süreçlerini ve nedenlerini ve yeni dünya düzeninde alternatif küreselleşme yanlılarının beklentilerini ne derece karşılayabileceklerini ortaya koymayı amaçladık.

Çalışmamızın üçüncü bölümü Dünya Sosyal Forumu'na ilişkin olup, bir halk hareketi olarak ortaya çıkan, devlet erkini, yasama ve yaptırım gücünü arkasına almadan 'hareketlerin hareketi' olarak alternatif küreselleşme hareketlerine, kabul ettiği ilkeler çerçevesinde sistematik bir ev sahipliği ortaya koymayı amaçlayan Dünya Sosyal Forumu'nun alternatif küreselleşme arayışlarındaki yerini ve potansiyelini irdelemeyi

hedefliyoruz. Bu çerçevede Dünya Sosyal Forumu'nun doğuşuna katalizör olan olayların bir kısmına, Dünya Sosyal Forumu'nun doğuş sürecine ve ilkelerine, farklı yıllarda gerçekleşen Forum'lara ve Dünya Sosyal Forumu'na getirilen eleştirilere yer verilecektir.

Nihayet çalışmamızın dördüncü ve son bölümünde, genel kamu hukuku çerçevesinde neoliberal küreselleşmenin genel kamu hukukunun temel kavramlarına yaptığı etkilere ve bu etkilerin ve neoliberal küreselleşme sürecinin alternatif küreselleşmeci ve dayanışmacı bir bakış açısı ile nasıl devletler lehine dönüştürülüp, geliştirilebileceğini ortaya koymayı amaçlıyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME AKIMI VE GELİŞİMİ

Küreselleşme, bir akım mıdır? Yoksa bir süreç midir? Belli bir ideolojinin, dünya çapında hegemonik hali midir? Küreselleşmenin alternatifleri söz konusu mudur? Küreselleşme, genel ilkeleri ve unsurları itibariyle bir ütopya mıdır?

Küreselleşme üzerine bu soruları artırmak olanaklıdır. Soruların yanıtları, aslında küreselleşmeye hangi açıdan bakıldığıyla da doğrudan ilgilidir. Bu nedenle kapsamlı bir küreselleşme değerlendirmesi için kapsamlı bir küreselleşme tanımlamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

1. KÜRESELLEŞME NEDİR?

Günümüzde verilen anlam olarak küresel (global) sözcüğünün ilk olarak 1960 yılında Kanadalı sosyoloji profesörü Marshall McLuhan'ın "İletişim Üzerine Araştırmalar" adlı kitabında kullandığı "global köy" kavramına dayandığı bilinmektedir. Küreselleşmenin kavramsal olarak 1980'lerde Harvard, Stanford ve Columbia gibi Amerikan okullarında kullanılmaya başlandığı da belirtilmektedir. Diğer bir iddia ise küreselleşmenin ilk kavramlarının 1987 yılında "dev şirketler" terimi ile Amerikalı girişimci-bakan Charles Taze Russell tarafından kaleme alındığıdır (Dulupçu ve Demirel, 2005: 4). Günümüzde ise küreselleşme, en çok kullanılan teknik kavram ve ifade haline gelmiştir. Bu kavramı Stiglitz (2002: 31) şöyle tanımlamaktadır:

> "Nedir aynı zamanda hem bu kadar iftiraya hem de bu kadar övgüye maruz olan bu küreselleşme meselesi? Temelde, ülkelerin ve dünya halklarının bütünleşmesidir, ulaşım ve iletişim maliyetlerini inanılmaz ölçüde azaltacağı için ortaya konmuştur; ayrıca mallar, hizmetler, sermaye, bilgi ve (daha az ölçüde) inanların sınırlarını aşmasının önündeki yapay engellerin kaldırılması demektir. Küreselleşmeyle birlikte mevcut kurumların yanı sıra sınırlar arasında çalışacak yeni kurumlar yaratıldı."

Küreselleşmenin, günlük yaşantı dahil olmak üzere, birçok somut unsuru barındırmasına rağmen, tanımlanması noktasında netlik bulunmamaktadır. Kavramsal bir netlik sağlamak için küreselleşmeyi akla getiren değişimleri sınıflandırmak gerekirse üç ana noktadan bahsetmek olanaklıdır.

> "Birincisi, yirminci yüzyılın sonlarına doğru bütün dünyada sosyal değişim ve dönüşümün hızı gözle görülür biçimde ivme kazanmıştır. İkincisi, bu sosyal değişim dünyada ülkeler ve insanlar arasında artan ağlar, ilişkiler ve etkileşimler meydana getirmiştir ve bu konularda insanlar arasında farkındalık yaratmıştır. Üçüncüsü, küreselleşmenin ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve ideolojik etkileri her yerde mevcuttur ve küreselleşme her bir boyutunun birbiri ile ilişkili olduğu çok boyutlu bir olgudur." (Konak, 2011: 151)

Son yıllarda hemen hemen her alanda kullanılan bir kavram olan küreselleşme, Taner Timur'un deyimiyle adeta bir "fetiş kavram" haline gelmiştir. Dolayısıyla küreselleşme kavramı, kendine bir yandan tutkulu yandaşlar yarattığı gibi, öte yandan da alerjik karşıtlıklar yaratmıştır (Timur, 1996: 7)

Küreselleşmenin mevcut biçimi konusunda "alerjik karşıtlıklar" niteliğinde sayılabilecek temel vurgu, küreselleşmenin neoliberal bir dayatma, sömürgeciliğin yeni biçimi ve kapitalist gelişmenin alt evresi olduğu yönündedir. Bu görüşte temel mantık, 1970'lerde kapitalizmin krizi sonrası girdiği küresel biçimin ilk aşaması olarak 1492'de Kristof Kolomb'un Amerikan adalarına çıktığı tarih, ikinci aşaması sanayi devrimi, üçüncüsü 19 ve 20. yüzyılın başlarındaki büyük imparatorlukların ortaya çıkması ve dördüncüsü de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Son aşamada 1970'lere kadar ilk dönem, ithal ikameci dönemken sonrasında kapitalizmin girdiği yapısal kriz sonrası dışa dönük büyümenin olduğu dönem söz konusudur (Başkaya, 1996: 14-40). Boratav (2004: 21) da benzer biçimde, son dönemde pek kullanılmayan "emperyalizm" olgusunun

devam ettiği ama yerine "küreselleşme" tabirinin kullanıldığını belirtmektedir. Bu noktada, 1950-2000 arası dönemin 1850-1914'e kıyasla mal ticareti, sermaye yatırımı ve işgücü göçü akışları anlamında daha olağanüstü ve dikkat çekici olmadığı (Hirst ve Thompson, 1999: 2) ileri sürülebilmektedir. O zaman, küreselleşme hangi dinamiklerle açıklanabilir?

> "Dünya kapitalizminin 1970'lerden itibaren içinde bulunduğu küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri dört ana başlık altında toplayabiliriz: (1) kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; (2) söz konusu dönemin sermaye/emek çelişkisine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin beslediği kar sıkışması; (3) uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması; ve (4) finansal sistemin serbestleştirilmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülatif birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi." (Yeldan, 2002: 20) olarak özetlemek olanaklıdır.

Bu aşamalarda temel unsur sermayenin hareketliliğidir. Küreselleşme için de aynı durum söz konusudur ki Geray da (1997: 35) "egemen kullanım biçimiyle, gelişmekte olan ülkelerin kendilerini uluslararası hiyerarşinin tepesindekilere teslim edip, onların önerdiği piyasa çıkışlı uygulamaları yaparlarsa, küreselleşmiş bir dünyada refah, özgürlük, eşitlik ve demokrasinin kendiliğinden, otomatik olarak geleceği masalı" diyerek bu görüşü desteklemektedir.

Ekonomik temelli bakış açısı ile sermaye hareketliliğini değerlendirirken; 1980 ve sonrası dışa dönük büyüme modeli IMF, OECD, BM, GATT, DB gibi uluslararası örgütler eliyle yaygınlaştırıldığı unutulmamalıdır. Dolaylı olarak güçlü merkezi ulus-devletlerin varlığı sorgulanır ve Sovyetler Birliği'nin de yıkılışının kolaylığı ile tek merkezli-kutuplu bir yapının inşası söz konusu olmuştur.

Ekonomik temelli olsa da sonrasında çok daha fazla alanda etkili olan, yapılanmanın, Kazgan'a göre ilki ulus devletin ekonomik yetkilerini ulus üstü kuruluşlara bırakması (burada hem DB, IMF, OECD, GATT gibi örgütler hem de bölgesel anlaşmalarla kurulan iş birliği anlaşmaları iki farklı yapı olarak değerlendirilmektedir), ikinci olarak da ulus devletlerde yerel yönetimlerin güçlendirilmesidir. Yani yerel

yönetimlerin giderek mali, idari, ekonomik düzlemde özerkleşmesi, merkezi devlete bağlılığının azaltılmasıdır. Kazgan, küreselleşmenin altındaki amacı, şöyle belirtmektedir (Kazgan, 2005: 16-17):

> "Mal, hizmet, her biçimiyle sermaye için dünya pazarı serbestleşme/özelleştirme yoluyla kurulurken, yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kuracak; ulusal Pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi düzlemindeki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından ulus-devlet, erki en aza indirilmiş bir örgüte dönüşecek. Geçmişte ulus devletin ulusal pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme, ekonomiyi yerel ihtiyaçları karşılama yolunda güçlendirme gibi işlevleri sona erecek. Uluslararası sermaye, ulus devletten kaynaklanan hiçbir dirençle karşılaşmadan, küresel bir pazara ulaşacak ve istediği gibi at oynatabilecek. Cüce boyuttaki yerel yönetimler, tabii, uluslararası sermayenin taleplerine ya da baskılarına direnme gücüne sahip değil"

Ulus devletin, küreselleşme karşısında aşınması, hatta bölünmesi ve daha küçük yönetim birimlerinin (yerel yönetim ya da küçük devletler) öne çıkmasının sürecin doğal işleyişi ile normalleştiği görülmektedir. O kadar ki Keleş (2015: 41), "ekonomik sistemde küreselleşmeyle birlikte yer alan değişmeler ve bütünleşme, federal devletlerde bile bölünmelere yol açmaktan geri kalmamaktadır" vurgusunu yapmaktadır.

Küreselleşmenin, ulus devlet pahasına sınır ötesi ticaret (Hirst ve Thompson, 2002: 249) ya da yalnızca ulus devletin aşınması kapsamından açıklanması ve ulus devletin küreselleşmeye karşı konumlandırılması şüphesiz eksik olacaktır. Unutulmaması gereken, ulus devlet olgusunun varoluşunda kapitalizm ile ilişkisidir. Başka bir ifadeyle ulus devlet biçiminin kapitalizmin güçlenmesi ve gelişmesine koşut olarak ortaya çıktığı, küreselleşmenin ise yine kapitalizm kapsamında bir biçim olduğu düşünüldüğünde, salt karşıtlıklar aranmaması doğru olacaktır.

> "Kapitalizmin yayılması ile modern devletin pekişmesi arasındaki bağlantıların analizinde birbirini izleyen iki gelişim aşamasının değerlendirilmesi gereklidir. 16. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna dek süren ilki mutlakıyet ve kapitalist gelişimin ilk aşamasıyla ilgilidir. Sonraki aşama ulus-devlet ile endüstriyel kapitalizmi birleştirir. Bunlar birbirinden bağımsız şekilde ilerlemezken ilki başta mutlak devletin gelişmesine sarılmıştır. İkincisinin büyük ölçekli uzantısı ise ulus-devletin oluşumuna bağlıdır." (Giddens, 2008: 199).

Son tahlilde, ulus devlet biçiminin ortaya çıkış süreciyle son çeyrek asırlık süreçte küreselleşme arasında sınıfsal bir bağ bulunmaktadır. Kapitalizmin, krizleri aşmak ve sermaye hareketliliğinde aşama geçmek için küreselleşmeyi sistemli biçimde kullanıyor olması, ulus devletin tamamen sönümleneceği anlamına gelmemektedir. Kapitalizm, piyasaları kontrol edeceği ve kriz olasılığını ortadan kaldıracağı ya da krizi kontrol edebileceği tipte devlet yapılanmasına ihtiyaç duymaya devam edecektir.

Robertson'un (1999: 32-33) 'Comte, Saint Simon ve Marx gibi on dokuzuncu yüzyıl kuramcıları ve sosyologları, bu günlerde birçoğumuzun küreselleşme olarak adlandırdığımız şeyi, analitik çalışmalarına (siyasal çalışmaları da dahil olmak üzere) merkez almışlardı' tespiti, aslında günümüz anlamında küreselleşmenin temellerini arama noktasında bir işaret olabilmektedir. Unutulmaması gereken, günümüzdeki küreselleşmenin, özellikle kapitalizmin yaşadığı dönüşüm ile daha karmaşık hale geldiğidir. Bu karmaşıklık Bauman (1999: 69) tarafından şöyle kaleme alınmıştır:

> "Hiç kimse artık kontrolü elinde tutmuyor. Daha kötüsü, bu koşullarda, 'kontrolü elinde tutma'nın neye benzeyeceği de açık değil. Eskiden olduğu gibi, bütün düzen sağlama girişimleri ve eylemleri yerel ve bir mesele etrafında örgütlenmiş durumda; ancak bir bütün olarak insanlık tarafından dinlenecek ve itaat edilecek kadar mağrur bir yerellik yok artık. Herkesin rıza göstereceği, küresel işlerin bütünselliğini kavrayıp açıklayabilmemizi sağlayacak tek bir olgu da kalmadı."

Tüm bu karmaşıklığa açıklık getirme çabaları ve mevcut küreselleşmenin sınıfsal tercihinden yola çıkarak eleştirilmesine öncelikle bakmak, aslında küreselleşme yanlılarının ne dediğinin de rahat anlaşılması anlamına gelmektedir. Uygulamada küreselleşme olarak anılan sürecin, kapitalizm ile olan ilişkisi ve neoliberalizmin tanımlanmasında başat role sahip olması aslında önemli bir açıklayıcıdır.

Küreselleşme süreci mevcut haliyle, endüstri devriminin hemen sonrasındaki, kapitalizmin vahşi işleyen koşullarını hatırlatmaktadır. O dönemde de geleneksel kurumlar çözülmüş, ancak endüstriyel toplumun kuralları da hemen oluşturulamadığı için, süreç toplumsal engelliler aleyhine işlemiştir (Bozkurt, 2000: 197).

Küreselleşme karşıtlarının "kapitalizmin adaletsizliğine" yapılan vurgusunda da aynı mantık yatmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin özelliklerinden ulusal sınırlar haricinde ticaret akımlarının ve finansal büyümenin sonuçları iş, egemenlik, ücret ve sosyal mevzuat gibi çok sayıda alanda görülmektedir (Taylor, 2002: 24).

Neoliberalleşme ile devletin ekonomiden çekilmesi, mülkiyeti ve/veya yönetimi kamuya ait olan işletmeleri özelleştirilmesinin ve bu yolla piyasa ekonomisinin rasyonel bir işleyişe kavuşacağından, kaynakların uygun dağılımının ve kullanımının mümkün olacağı, sonuçta iktisadi etkinliğin artacağı ve toplumsal refah seviyesinin yükseleceği (Aydın, 2003: 62) küreselleşme yanlılarınca sıklıkla ileri sürülmektedir.

Küreselleşme yanlılarının görüşlerinde temel nokta uluslararası sermayenin ülkeye çekilmesi, eğitim ve kültürel iş birlikleri ile gelişmeye katkı ve dünyayla bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bu bütünleşmenin hem ekonomik hem de siyasi olduğunun altı çizilmektedir. "Siyasal anlamda bütünleşme soyutlanma ve dışlanmanın karşıtıdır… İktisadi anlamda dünya ile bütünleşme ise karşılaştırmalı üstünlük temelinde uzlaşmaya dayalı, dünyadan daha iyi yaptığınız işlerde yoğunlaşma…" Ekonominin liberalleşmesi ve dışa açılmasıyla verimliliğin artması, mal ve hizmetlerin çeşitlenmesi ve fiyatların düşmesi, teknoloji ve mal çeşitlendirmesi konusunda yenilik yapma arayışının hızlanması beklenmektedir. Siyasal anlamda bütünleşme ise çoğulcu demokrasi, sivil yönetim, özgürlükler ve insan hakları konularında evrensel standartların yakalanmasının ima edilmesidir (Acar, 2002: 20-23). Aynı düşünceyle en düşük fiyat ve en iyi kalitenin yakalanması noktasında küreselleşme binlerce yol sunmaktadır ve bu arzuya ulaşmayı her yerde kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Burada, taleplerin de küreselleşme ile homojenize olduğu ve çok uluslu şirketlerin güçlendiği de vurgulanmaktadır (Levitt, 1999: 250).

Küreselleşme karşıtları, çoğunlukla faydalarını görmezden gelirler. Stiglitz'e (2002: 27) göre, küreselleşme yandaşları ise daha dengesizdir. Onlara göre küreselleşme

(bekleneceği üzere Amerikan stili muzaffer kapitalizmi kabul etmekle ilişkilendirilir) ilerleme demektir: gelişmekte olan ülkeler, eğer büyümek ve fakirlikle etkili bir biçimde savaşmak istiyorlarsa bunu kabul etmek zorundadırlar. Ama küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki birçok insana, vaat ettiği ekonomik faydaları getirmemiştir.

Genel olarak küreselleşmenin kısa tarihsel arka planı ışığında tanımlamasını yaptıktan sonra, temelde küreselleşme karşıtı ve yanlılarının savlarını giriş niteliğinde ele aldık. Burada ara sonuç niteliğinde şunu söylemek mümkündür: mevcut küreselleşme ile neoliberalizm ve/veya kapitalizm, birbirinin alternatifi kavramlar olmamakla birlikte, mevcut küreselleşmenin altyapısı bunlar ile örülmüştür. Küreselleşme karşıtlarının hedefinde de esas olarak neoliberalizm ve/veya kapitalizm olmakla birlikte, yanlılarının savundukları unsurlar da klasik liberalizmin ve neoliberalizmin yazınsal unsurlarıdır. Kili'nin (2007: 60) 'küreselleşme' kavramı yerine 'dünya kapitalizmi' deyiminin kullanılmasını önermesinin gerekçesi de aynıdır.

Küreselleşme ile liberalizm ve/veya kapitalizm arasında kurulan bu bağ, küreselleşme ile hedeflenenlerin gerçekleşip gerçekleşmediği sorgusunu da peşinden getirmektedir. Evet, bir küre ve bu kürenin her yerine etki eden bir akım var. İsmi küreselleşme olan bu akım ile daha ferah, yaşanabilir, eşit-en azından adil bir küreye mi sahip olduk? 'Tarihin sonu', 'ideolojilerin ölümü' gibi küreselleşmenin, evrenselci yanının, aynı ideolojik temelden beslendiğini söylemek güç değildir. Özgürlük, mutluluk ve adaletten henüz herkesin pay almadığı unutulmadan, Eagleton'ın (2011: 141) 'Batılı insanın değerleri ve özgürlüklerinin bütün yerküreyi kapsayacak şekilde genişletilmesiyle bu durumun gerçekleştirilebileceğini savunan yanlış evrenselcilik' tespiti, küreselleşme için bu aşamada doğrulanabilir niteliktedir.

Ekonomik açıdan neoliberal küreselleşmenin, çok uluslu şirket liderleri ve yöneticileri, 1990'ların ortasında ortaya çıkan Dünya Ticaret Örgütü, G-7 olarak bilinen önde gelen kapitalist ülkeler, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel finans kurumları

tarafından belirlendiği (Yüceol, 2014: 134-135) düşünülürse mevcut küreselleşmenin yürütücüleri ve onların politikaları ile karşıtlarını ele almak yararlı olacaktır.

Tüm bu bilgiler ve değerlendirmeler ışığında, dünyada hüküm süren küreselleşme; "kapitalizmin yaşamını sürdürebilmesi amacıyla pragmatik yapısı gereğince büründüğü neoliberal eğilimin, 'serbest piyasa, sınırlı devlet, sınırların kaldırılması, sermaye hareketliliği, bütünleşme-yerelleşme, özgürlükler, bölgesel güç' gibi çekici kavramlar eşliğinde dünyada hüküm sürdüğü, belirleyicisi olan uluslararası büyük güçler ve onların egemenliğindeki uluslararası, uluslarüstü örgütlerin yönlendirdiği, az gelişmiş ülkeler karşısında bu ülkelerin lehine gelişen süreç" olarak tanımlanabilir.

2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE KÜRESELLEŞMENİN TROYKASI OLAN ULUSLARARASI KURULUŞLAR: IMF, DB, DTÖ

Küreselleşme sürecinin değirmenine su taşıyan kurum ve kuruluşları elbette birkaç taneyle sınırlamak eksik bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte; küreselleşme denilince akla gelen, ülkeleri mevcut küreselleşmenin gerek ekonomik gerek siyasi neoliberal unsurlarını uygulaması noktasında yapısal olarak uyarlayan çok uluslu şirketler ve uluslararası kuruluşlar çerçevesinde Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olarak belirtmek olanaklıdır. Küreselleşmenin hem işleyişi hem gelişimi hem de kabul görerek yayılması anlamında bu kuruluşlara ayrıntıyla bakmak yararlı olacaktır.

2.1. Çok Uluslu Şirketler

Birden fazla ülkede faaliyet göstermek suretiyle gelir sağlayan ve uluslararası üretimde bulunan çok uluslu şirketler mevcut küreselleşmenin yürütücü aktörlerinden bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme süreci ile ortadan kalkan sınırlar neticesinde özellikle üretim, tüketim ve finans araçları bakımından yeni sistemler ortaya çıkmış ve sınır ötesi küresel ekonomik bir ağ oluşmuştur. Ülkelerin ulusal ve uluslararası alanda uyguladıkları liberal politikalar uluslararası ticaretin gelişmesi sonucunu doğurmuş ve dünya pazarına giren şirketler artmaya başlamış ve bu şirketlerin büyümesi de bir o kadar hızlanmıştır. Güçlü teknolojik ve finansal alt yapıya sahip çok uluslu şirketler dünya çapında faaliyet göstermektedir ve bazı ülkelerin ekonomilerinden büyük sermayeye sahip olan bu şirketler dünya ülkelerini ve devlet politikalarını etkilemektedirler.

Bir devlet kurumu temelinde çok uluslu şirketler esasında uzun zamandan beri baskın kurum olarak tanınmaktadırlar. Ancak bugün gelinen noktada bu kurumsal gücün kapsamı çok daha fazla genişlemiştir. Korten'e göre çok uluslu şirketler yönetişim kurumları olarak dünyada varlıklarını ortaya koymuşlardır ve en büyükler dünyadaki hemen her ülkede varlık göstererek, büyüklük ve güç bakımından birçok hükümeti aşan bir seviyeye gelmişlerdir (Korten, 1995: 54). Sermayenin yer değiştirme yeteneği bir yandan sermaye ile ulusal bağları kopardığı ve ulusal devlete bağımlı olmadığı gibi, sermayenin ulusal kimlikten ayrılması ve arınması sonucunu da doğurmaktadır (Doğan, 2006: 134vd.). Gerçekten, şirketler artık uluslar kadar büyük bir niteliktedirler: mal ve hizmetlerin üretimi ile ilgili en büyük 100 birimden 51'i çok uluslu şirketler tarafından, 49'u devletler tarafından üretilmektedir. Sadece 23 ülke General Motors'tan daha büyüktür (Anderson, 2000: 12-19). Çok uluslu şirketlerin ampirik özelliği olan doğrudan

yabancı yatırım küresel ticaretten daha hızlı büyümektedir ve küresel ticaret de küresel üretimden daha hızlı büyümektedir (Brinkman, Brinkman, 2002: 737). Bu çerçevede çok uluslu şirketler hem dünya ekonomisini hem ulusal ekonomileri yönlendirebilir konuma gelmişlerdir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde daha ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere çok uluslu şirketler artık günümüzde artık devletlerin ilişki kurmak durumunda oldukları birer aktör haline gelmişlerdir. Çok uluslu şirketler de hem birbirleriyle hem de kendi aralarında farklı ilişkiler kurmaktadırlar. Bunun sonucunda, diplomasinin niteliğinde değişiklikler olduğu gibi, devletin egemenlik gücü ve demokrasiler de etkilenmiş ve çok uluslu şirketler hem devletlerin ekonomilerini temelden etkileyebilecek hem de uluslararası ilişkilerin seyrini etkileyebilecek aktörler haline gelmişlerdir (Brinkman, Brinkman, 2002: 732-735). İstedikleri yatırımları ve dolayısıyla sermayeyi diledikleri zaman ülke içinde ya da sınır ötesi şekilde kaydırabilecek güçte olmaları, özellikle küçük devletlerin ve kırılgan ekonomileri haiz devletlerin hem bu sermaye akışından fazlasıyla etkilenmeleri hem de sermayeyi kaybetmemek için özellikle yasama ve yürütme süreçlerinde çok uluslu şirketlerin talepleri ile bağlı hale gelmeleri ve devlet erki üzerinde ciddi bir baskı hissetmeleri, özerkliklerini kaybetmeleri ve çok uluslu şirketlerin bu devletler karşısında üstün bir konuma geçmeleri sonucunu doğurmaktadır (Doğan, 2006: 135).

Özellikle doğrudan yatırım yapan çok uluslu şirketlerin yapılarına baktığımızda göze çarpan bazı ortak noktalar şu şekildedir (Markusen, 2002:6-7):

- *Yüksek maliyetli ve kapsamlı araştırma geliştirme faaliyetinde bulunmak ve bu faaliyetlerden elde ettikleri bulguları kullanabilmek,*
- *Fazla sayıda beyaz yakalı ve profesyonel yönetici ve teknik yönetici bulundurmak,*
- *Yeni, inovatif ve karmaşık ürünler geliştirebilmek,*
- *Fazla sayıda ürün farklılaştırması yapabilmek,*
- *Büyük sermaye sahibi olmak ve bu sermayeyi kullanabilmek,*
- *Uluslararası nitelikte ürün imal edebilmek,*
- *Yüksek oranda reklam yapabilmek*

Çok uluslu şirketlerin ortak davranış şekilleri ise dünya çapında ve dünya pazarında var olmak, bir ya da birden fazla işletmenin faaliyet alanlarını dünya çapında standart operasyon haline getirmek ve dünya çapındaki çalışmalarını birleştirmektir (Zengingönül, 2004: 68).

Neoliberal küreselleşmenin doğurduğu serbest piyasa ekonomisi düşüncesinin en etkin oyuncularından biri çok uluslu şirketler olup, serbest ticareti benimseyen ve rekabete açık ülkelere özelleştirme, birleşme, devralma, doğrudan yatırım, doğrudan satış gibi araçlarla görerek ilgili piyasalarda piyasa yapıcı rolünü alabildikleri gibi, devletlerin politikalarını etkileyebilen siyasi ekonomik güçler haline gelmektedirler.

Küresel ekonominin çok uluslu şirketlerin uluslararası karşılıklı bağımlılık yapısı oluşturmak suretiyle hakimiyet ve kontrol elde ettikleri yeni bir yapı oluşturmaya başlayıp başlamadığı tartışmalı olmakla birlikte, serbest piyasanın gücünün devlet egemenliğinin yerini almaya başlayıp başlamadığı ve devlet gücünün önüne geçip geçmediği de aynı şekilde tartışılmaktadır. Bu çerçevede küresel ekonominin sadece küreselleşme değil kurumsal küreselleşme sürecine girdiği görüşünde olanlar bile mevcuttur. Ulus devletin egemenlik gücünün devletlerden çok uluslu şirketlere geçtiği tartışılabilecek olmakla birlikte bu sürecin geri döndürülemez olduğu ve devlet kontrolünün ve yönetim kapasitesinin dışında gerçekleşeceği ve buna müdahale edilemeyeceği kesinlikle söylenemez. Ancak, çok uluslu şirketlerin gücünün, politikasının ve değerlerinin küresel ekonomiye hakim olduğu da inkar edilemeyecek bir gerçektir (Brinkman, Brinkman, 2002: 731-732).

Çok uluslu şirketlerin genel kamu hukuku açısından etkileri dördüncü bölümde daha ayrıntılı incelenecek olmakla birlikte bu bölümde uluslararası toplumun insan hakları hukuku çerçevesinde çok uluslu şirketlerin koruma ve saygı gösterme yükümlülükleri çerçevesinde gerçekleştirdikleri girişimlere değinmek uygun olacaktır.

Çok uluslu şirketlerin ekonomik ve siyasi gücünün 1970'lerde Birleşmiş Milletler'in dikkatini çekmesiyle beraber, bireylere karşı hesap verme yükümlülüğü ve şeffaflık yükümlülüğü tartışılmaya başlanmış ve bu çerçevede BM Ulus Aşırı Şirketler Hakkında Komisyon 1976 yılında çok uluslu şirketler için davranış kuralları taslağı oluşturmuş, gelişmiş ülkelerin tepkilerinin ardından fazla destek göremeyen taslak uygulama alanı bulamamıştır. 2000'lerde BM Ulus Aşırı Şirketlerin ve Diğer İşletmelerin Sorumlulukları Üzerine Taslak Normlar hazırlanmış, denetim mekanizması benimsenememesi ve çok uluslu şirketlerin muhalefeti nedeniyle bu taslak metin de uygulama alanı bulamamıştır (Şimşek, 2019:1162-1164).

Birleşmiş Milletler ve OECD ve İLO gibi diğer uluslararası örgütlerin çok uluslu şirketlerin davranış yükümlülükleri ile ilgili çabaları günümüzde halen devam etmektedir. Bu çalışmalar esas olarak, şirketler bakımından şirketlerin insan haklarına saygı gösterme yükümlülükleri, şirketlerin özen gösterme yükümlülükleri ve şirketlerin yol açıtğı ihllaler sonucu telafi edici çözümler kabul edilmesi etrafında toplanmaktadır (Şimşek, 2019:1162-1164). Bu tür girişimler çok uluslu şirketlerin hesap verebilirliği ve faaliyetlerin insan haklarına uygunluğunun yaygınlaşması bakımından önem teşkil etmekle ve ilerici bir yaklaşım olmakla birlikte henüz istenilen ilerlemenin kaydedilmemiş olması çok uluslu şirketlerin uluslararası örgütlerin bu çabalarına karşılık karşı koyabilme gücüne ilişkin fikir vermektedir.

2.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF, kendisini "küresel parasal iş birliğini teşvik eden, finansal istikrarı güvence altına almak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik ederek, dünya çapında yoksulluğu azaltmak için çalışan, 1945 yılında oluşturulmuş ve 189 ülkeden oluşan bir organizasyon" olarak tanımlamaktadır

(About the IMF). Yine aynı yerde IMF, kendi tarihçesini 5 aşamada ele almaktadır. Bunlar: iş birliği ve yeniden yapılanma (1944-1971), Bretton Woods siteminin bitişi (1972-1981), borç ve reformlar (1982-1989), Doğu Avrupa ve Asya'daki yükseliş için toplumsal değişme (1990-2004) ve küreselleşme ile krizler (2005-günümüze) olarak açıklamaktadır.

IMF, başlangıçta daha çok uluslararası likidite sorununu çözmek amacıyla kurulmuştur. Bunun ana mantığı çok az likiditenin dünya ticaretinin genişlemesine engel olurken, çok fazlasının enflasyonist baskıya yol açacağıdır (Alpago, 2002: 17-18). Çünkü ülkeler arasında mali ve ekonomik ilişkilerin düzenliliği, uluslararası ödemenin dengeli olmasıyla doğrudan ilgilidir. Bahsi geçen dengenin yokluğu, mal ve hizmetlerin uluslararası dolaşımında tıkanıklığa neden olabilecektir. Bu durum, aslında bir krizdir. Krizin yaşandığı ülkelerde ciddi sermaye kayıpları meydana gelecek, kriz içindeki ülkelerle ticari ilişkilerde olan ülkeler de bu krizden doğrudan etkilenecektir. Başka bir ifadeyle kriz yaşanmayan ülkelerin ekonomik yapıları ve sistemlerinin genel durumu, kriz dalgasından etkilenecektir (Seyidoğlu, 1993: 642). İşte bu krizlerin meydana gelmemesi ya da kriz durumunda hızlı müdahalelerin yapılabilmesi amacıyla uluslararası kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur.

Altının herkesçe kabul edildiği bir mübadele aracı ve kâğıt paranın altın üzerinden tanımlandığı "altın standardı" (1815-1913 yılları arasında yaklaşık 100 yıl uygulanmıştır) denilen sistem, I. Dünya Savaşı ile son bulmuştur. 1925'e kadar dalgalı döviz kuru uygulanmış, yeni çözüm yolları aranırken 1929 Bunalımı ile sistem tamamen çökmüştür. II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin kuruluşuyla iki bloklu dünyada uluslararası kuruluşlar, ideolojik kutuplaşmanın da temsilcileri olmuştur. Bu anlamda II. Dünya Savaşı sonrasında 1944 yılında ABD'nin New Hampshiere eyaletinin Bretton Woods kasabasında ABD ve İngiltere'nin liderliğinde, SSCB'nin de katıldığı bir uluslararası konferans düzenlenmiştir. Uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,

uluslararası ticaretin yaygınlaşmasını ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak, kambiyo istikrarını geliştirmek, çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak, genel kaynaklarını uygun koruma tedbirleri çerçevesinde ödemeler dengesi zorlukları yaşayan ülkelere geçici olarak sunmak ve ülkelerin uluslararası ödemeler dengesindeki eşitsizlik sürecini kısaltmak ve derecesini azaltmak için çeşitli kuruluşlara ihtiyaç olduğunun anlaşılmasıyla IMF ve 1972 yılında ismi Dünya Bankası olarak anılacak Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın temelleri burada atılmıştır (Eğilmez, 1996: 17; Alpago, 2002: 20-23; Sarı, 2015: 3-4; TİM, 2002: 42).

Bretton Woods olarak anılan sistem, sabit döviz kurlarına ve resmi sermaye akımlarına dayanmaktaydı. Bu sistemde de bugün olduğu gibi geçici dış ödeme açıklarını kapamak için IMF'nin üye ülkelere kısa vadeli krediler sağlaması öngörülüyordu (Seyidoğlu, 2003: 144). Altın ve döviz rezervinde ülkeler arasındaki farklılıklar, sermaye akışı ve likiditede oluşan sorunlar, gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler arasındaki mali dengesizlikler, Bretton Woods sistemine olan güvensizlikler, enflasyon ve 1973 petrol krizi ile birlikte; 1960'larda iyi çalıştığı varsayılan Bretton Woods sisteminin çöküşü, kapitalizmin ve dünyanın yeni bir hal alacağının ve IMF'nin de bu kapsamda değişikliğe uğrayacağının habercisiydi. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, iki kutuplu dünyada 'Batı Bloku'nun bir kuruluşu olan IMF'nin, tıpkı kapitalizmde olduğu gibi, evrensel bir gerçeklik olduğu iddiaları yazına egemen hale gelmeye başlamıştır. Artık söz konusu olan tek kutuplu bir küreselleşmeydi.

IMF, tarihi içerisinde değişmez bir çizgide ilerlemiş bir kuruluş değildir. Dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, IMF'yi doğrudan etkilemiştir. Kapitalizmin geçirdiği krizler, Sovyetler Birliği'nin dağılması, neoliberal temelde küreselleşmenin hız kazanması IMF'nin işlevi konusunda uyarlamalara neden olmuştur. Bu anlamda IMF, güncel işlevini küreselleşme vurgusuyla birlikte şöyle belirtmektedir:

> “Bünyesindeki 185 ülke ile global sayılabilecek bir kuruluş olan IMF, üye hükümetlerin globalleşmenin getirdiği fırsatlardan yararlanmalarına ve güçlüklerle baş edebilmeleri için yegâne bir konuma sahiptir. IMF global ekonomik eğilimleri ve performansı takip eder, ufukta sorunlar gördüğünde üye ülkelerini uyarır, politika diyalogu için bir forum oluşturur ve hükümetlere ekonomik güçlüklerle nasıl baş edeceklerine dair gerekli bilgileri sağlar.
>
> Ekonomik sıkıntı içindeki üyelerine politik tavsiyeler ve finansman sağlar; aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerle iş birliği yaparak onların makroekonomik istikrara ulaşmalarına ve yoksulluğu azaltmalarına yardım eder.
>
> Büyük çapta sermaye hareketleri ve karşılaştırmalı üstünlükte ani değişimlerle kendini gösteren globalleşme, ülkelerin politik seçimlerini emek, ticaret ve vergi politikaları da dâhil olmak üzere pek çok alanda etkiler. Ülkelerin globalleşmenin olumsuz yanlarını önlerken avantajlarından faydalanmalarına yardımcı olmak IMF’nin önemli bir görevidir.”

IMF'nin, kuruluşundan bugüne geçirdiği evrimi Stiglitz (2002: 222-223), ‘entelektüel tutarlılığını kaybetme’ olarak tanımlamakta ve Keynes'in IMF'sinde bir tutarlılık olduğunu vurgulamaktadır. IMF gibi bir kuruluşun, entelektüel olarak uluslararası anlamda tutarlı bir politika geliştirmek, piyasa başarısızlıklarını tanımlamak ve bunların yarattığı hasarları en aza indirecek politikaları analiz etmesi gerekmekle birlikte, sonuç pek de böyle olmamıştır. Keynes, diğer ülkelere olan faydaları hesaba katılmadığından, ülkelerin kendi kendilerince yeterli genişlemeci politikalar izleyemeyebileceklerini belirtmiştir. Bu nedenle IMF başlangıçta, ülkelere kendi seçeneklerinden daha genişlemeci politikalar uygulamaları için baskı yapmak amacıyla kurulmuştur. Bugün ise IMF, özellikle gelişmekte olan ülkelere, kendi seçeceklerinden daha daralmacı politikalar uygulamaları için baskı yaparak rotasını tam tersine çevirmiştir. Bunun sonucunda; IMF'nin dayattığı politikalar çoğu zaman, çözmeye çalıştığını ileri sürdüğü sorunları daha da ağırlaştırdığı gibi, bu sorunların tekrar tekrar ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

1980'lerden bu yana küresel piyasa düzeninin oluşma sürecinde ulusal bir ortamda refahı kitlelere yayma kaygısı yerine, küresel bir ortamda özel grup çıkarlarına hizmet

etmeye yönelik yaklaşımların (İslamoğlu, 2002: 20-21) temel olmaya başladığı düşünülürse "IMF'nin bu noktada oynadığı rol nedir" sorusunu sorma zamanıdır.

Uluslararası kurum ve kuruluşlar, ülkelerin olası krize karşı ve/veya kriz sonrası güçlendirilmesi amacıyla çeşitli yapısal önlemler almaktadır. Üye ülkelerin "kredi" taleplerine, sistemsel yapılandırmanın gerekleri koşul olarak yazıldığında, küresel piyasaların ve sermaye hareketliliğinin önündeki önemli engellerden biri kalkmış olmaktadır. Neoliberalizmin güçlendirilmesi ve dolaylı olarak küreselleşmenin -serbest ticaret, serbest mali hareketler- önündeki engellerin kaldırılması IMF ve benzeri kuruluşların temel işlevi olarak görülmektedir. Neoliberal bir küreselleşmenin desteklenmesi amaçlı ekonomi politik uygulamaların, ülkelere eşit ve adil bir düzen inşa etme amacında olmayacağı açıktır ki bu durum doğal işleyişe de aykırıdır.

IMF'yi, her durumda neoliberal ekonomistler, yükselen piyasa ve azgelişmiş ülke kapitalist sınıfları için kendi durumlarını güçlendirme ve geliştirme yolunda kullandıkları vazgeçilmez bir araç (Türe ve Türe, 2013: 156) olarak yorumlayan düşünce de bu temelde ele alınmalıdır.

IMF esas olarak güçlü ve zengin ülkelerin döviz kurlarını desteklemek amacıyla büyük yardımlar yapmakla birlikte, bu ülkelerin döviz kurları ve ticaret politikalarının saptanmasında belirleyici roller oynamamaktadır. Zayıf ve yoksul ülkeler için ise doğrudan belirleyici olabilmektedir. Bunun en önemli yöntemlerinden biri de stand-by anlaşmalarıdır ki bu anlaşmalar 1950'lerde Güney Amerika ülkelerine verilen borçlarla bir yöntem olarak geliştirilmiştir. IMF'den kredi alan bir ülkenin, belirlenen süre içinde yerine getirmesi gereken mali ve ekonomik koşullar stand-by anlaşmalarına konulur ve bu yolla ekonomik liberalizmin siyasi ve diğer alanlarda etkili olması amacıyla anlaşmalar takip edilir. Stand-by düzenlemeleri her ülkeye göre farklılık göstermekle birlikte, ana hatları şöyle özetlenebilmektedir (Payer, 1981: 33-43):

1. Döviz ve ithalat denetimlerinin kaldırılması ya da gevşetilmesi,

2. Döviz kurunun devalüasyonu,

3. Enflasyonun önlenebilmesi amacıyla

a. Banka kredilerinin kısıtlanması, faiz hadlerinin ve banka rezerv zorunluluklarının yükseltilmesi,

b. Devlet harcamalarının azaltılması, vergilerin ve kamu kuruluşlarının ürettiği ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesi, sübvansiyonların kaldırılması,

c. Bütçe açığının, yönetimin gücü yettiği ölçüde kapatılması,

d. Fiyat denetimlerinin kaldırılması

4. Yabancı sermayeye daha uygun koşullar sağlanmasıdır.

Stand-by koşulları, sermaye merkezli ve güçlü ülkeler adına, küresel piyasalara eklemlenmek üzere liberalizasyonun önünün açılması anlamını taşımaktadır.

Bir örnek vermek gerekirse[1] Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, pek çok Doğu Bloku ülkesinin kapitalizme entegrasyonu noktasında "piyasa ekonomisine geçiş programları" IMF gözetiminde gerçekleştirilmiştir. Bu programlara "şok terapi" denilmektedir. 1 Ocak 1990'da Polonya'da uygulanmaya başlanan bu program daha sonra Çekoslovakya, Bulgaristan ve Rusya tarafından da benimsenmiş, makroekonomik istikrar önlemleri, ticaret rejimlerinin ve fiyatların serbestleştirilmesi politikaları ile kitlesel özelleştirmeler bu ülkelerde hızla yürürlüğe konmuştu. Bu uygulamaların sonuçları ülkeden ülkeye çeşitli değişiklikler gösterse de, 1994'e gelindiğinde yüksek enflasyon ve üretimde yaşanan olağanüstü düşüşler bu ülkelerin tümünün ortak sorunları olarak öne çıkmıştır. Artık şok terapiye olan inanç azalmaktaydı (Bedirhanoğlu, 2002:

[1] Payer'in eserinde Filipinler, Endonezya, Güneydoğu Asya ülkeleri, Yugoslavya, Brezilya, Hindistan, Şili, Gana, Kuzey Kore ülke örneklerini bulmak olanaklıdır. (Payer, 1981)

120). Bu yaşananların neoliberalizmin iflası gibi görüşler temelinde ele alınmasının haricinde, yaşanan küreselleşmenin, krizleri nasıl küreselleştirebildiğini ve ülkeler arasında hiç de adil olmayan bir durumun altyapısını oluşturduğunu söylemek olanaklıdır. Yine benzer biçimde, borçlu olup IMF'den yardım istemek zorunda kalan birçok gelişmekte olan ülke ve hatta daha yakın zamanda Avrupa ülkelerinin iktisadi özerkliklerini kaybettikleri ve bunun sonuçlarının da ciddi olduğu (Stiglitz, 2015: 209) söylenebilir.

IMF'nin küreselleşmenin pekiştirilmesi, ayakta kalması ve hatta yaygınlaşması için ne gibi bir işleve sahip olduğunu Türkiye örneği üzerinden incelemek olanaklıdır.

> "Türkiye IMF'ye 1961 yılında ilk kez aldığı stand-by adıyla verilen kredi ile borçlanmış ve en son 2005'te 19.stand-by düzenlemesine gitmiş; bu da 2008 Mayıs'ında sona ermiştir. Türkiye,1961-2005 yıllarında alınan krediler dahilinde şu ana kadar 50 milyar ABD dolarına tekabül eden 45 milyar SDR (özel çekme hakları) tutarından yararlanmıştır. Türkiye, 1961-1994 yılları arasında IMF'nin mali destek sağladığı 64 ülke içinde en çok kredi çeken ülke olmuştur. Aynı veriler 2008 yılına kadarki dönem içinde değerlendirildiğinde ise Türkiye, Güney Kore'den sonra IMF'den en çok kredi kullanan ikinci ülke durumundadır. Türkiye'nin, IMF ile 48 yıl içinde gerçekleştirdiği stand-by anlaşmaları genelde süresinden önce ve başarıya ulaşılmadan sona ermiştir. Türkiye, Temmuz 1998 tarihli Yakın İzleme Anlaşması ile başlayan süreç içinde kesintisiz olarak yaklaşık on yıl Uluslararası Para Fonu'nun denetiminde ekonomik programını uygulamak durumunda kalmıştır. Türkiye IMF'ye olan borcunu 2013 baharında bitirmiştir." (Türe ve Türe, 2013: 161)

Türkiye, 1990'lı yıllarda bozulan ekonomik dengelerini tekrar sağlayabilmek amacıyla 1998 tarihli Yakın İzleme Anlaşması sonrasında bir dizi IMF destekli istikrar politikası uygulamıştır. Bu seferki anlaşmalar geçmişten ciddi farklılıklar içeriyordu. Artık her anlaşma daha fazla "yapısal reform" içeriğine sahip olmakta, "yapısal reformları cesaretle uygulayacak hükümetler" aranmakta, süreçte yeni bir kriz yaşandığında gerekçe olarak "yapısal reformlara uyulmadığı" belirtilmekteydi. 1998 Yakın İzleme Anlaşması'nda yer alan 15 yapısal önlem ise 2002 yılındaki stand-by anlaşmasında 145'e çıkarılmıştı. Anlaşmaların temelinde ise artık sıklıkla duyulan "özelleştirme, bankacılık sisteminde yeniden yapılandırma, kamu kesimi harcamalarının kısılması" gibi

kavramların yanında; "şeffaflık, kamu kesiminde çalışanlar için etik kurallar" (Esen, 2002: 1) biçiminde itiraz edilmeyecek önlemler de yer almaktaydı.

IMF'nin önerdiği yapısal uyarlama politikaları ve Türkiye'nin niyet mektupları her biri çok ayrıntılı düzenlemeleri içermekteydi. Türkiye'nin niyet mektuplarından bir örnek verelim: "2000 yılı hububat destekleme fiyatları destekleme fiyatı ve tahmin edilen dünya piyasa fiyatı arasındaki fark, tahmin edilen dünya cif piyasa fiyatının %35'ten az olmayacak şekilde belirlenecek ve 2001 yılında bu fark daha da azaltılacaktır. Destekleme fiyatları ton başına 150 USD'den aşağı olmayacaktır. İthal tarifeleri, tarife dahil fiyatı, yukarıda açıklanan destekleme fiyatından daha yüksek olacak şekilde ayarlanacaktır. Tahmin edilen dünya fiyatı Şikago Borsasında kote edilen USA 2HRW fiyatına bağlı olarak belirlenecektir… Hükümet, TMO iç satış fiyatlarının i) TMO'nun alış fiyatı artı satış zamanına kadar olan maliyetinden (stoklara zımni olarak uygulanacak faiz oranı dahil olmak üzere) veya ii) aynı kalitedeki hububatın ithal tarifeleri dahil parite fiyatından, hangisi daha az ise o fiyattan daha düşük olmayacağını açıklayacaktır." (Esen, 2002: 14) Burada anlatılan tabloyu özetlemek gerekirse hububat fiyatlarının küresel piyasaya uygun biçimde belirlenmesinin, IMF eliyle düzenlenmesidir.

IMF'nin bu denli belirleyici olması ve yapısal uyarlama konusundaki gücü, yalnızca kredi vermesi yetkisinden kaynaklanmamaktadır. Uluslararası küresel sistemde etkin olan bir kuruluşa üyelik, yani küresel piyasa sistemine eklemlenme talebinden de kaynaklanmaktadır. Bu durumu 1990'ların sonu için Güler (1999: 192); "Dünya Bankası'nın gücü, alacağının büyüklüğünden kaynaklanmaz. Ülke politikaları üzerinde doğrudan etkiler yaratan IMF'ye Türkiye'nin borcu yalnızca 459 milyon, Dünya Bankası'na borcu ise 3,242 milyon dolardır. Toplam yaklaşık 4 milyar dolarlık borç, dış borcun %4'ü büyüklüğündedir. Miktarların da gösterdiği üzere, bu iki kurumun etkisi kendi kaynaklarından sağladıkları paranın büyüklüğü ile değil, uluslararası ekonomide üstlendikleri role göre belirlenmektedir." biçiminde ifade etmektedir.

Üyelik sisteminde, oy ağırlığı fazla olan gelişmiş ülkelerin çıkarlarını gözeterek az gelişmiş ülkeleri küresel piyasa sistemine dahil etme görevinde IMF, yalnız değildir. Son alıntıdan da anlaşılacağı gibi, ikizi niteliğindeki Dünya Bankası da bu anlamda önemli görevler görmektedir.

2.2. Dünya Bankası (DB)

İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkeler, barışı, daha doğrusu savaşmamayı nasıl sağlayacağını düşünürken; ekonomik gelişmeyi sağlamak için de arayışlar sürmekteydi. Bu arayışlarda ülkelerin çektiği ödemeler dengesi sıkıntılarını aşmak için bir fonun, savaştan yara almış ülkelerin yapılanmasına yardımcı olmak için ise bir bankanın ve ülkeler arasında ticaretin güvenli bir şekilde yürütülmesini sağlayacak bir örgütün var olması gerekliliği tartışmaları yoğunlaşmıştır (Övgün, 2013: 80). İşte yukarıda değindiğimiz IMF'nin yanı sıra "ikizi" DB'nin de kurulması bu biçimde olmuştur.

Bretton Woods Konferansı'nda, İkinci Dünya Savaşı'nın çeşitli ülkelerde, özellikle Avrupa'da yarattığı ağır tahribatın giderilmesi için ihtiyaç duyulan uzun vadeli finansmanı sağlayacak bir Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile uluslararası ödemelerdeki kısa süreli darboğazları finanse edecek ve kambiyo kurlarının istikrarını sağlayacak bir Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasını öngören bir proje hazırlanmıştır. DB denilince ilk akla gelen Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development-IBRD) olmakla birlikte, gerçekte bu deyim, Uluslararası Kalkınma Birliği (The International Development Association–IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (The International Finance Corporation–IFC), Çoktaraflı Yatırım Garanti Ajansı (The Multilateral Investment Guarantee Agency–MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi'nden (The International Centre for Settlement of

Investment Disputes–ICSID) oluşan 5 ayrı kurumu ifade eder (Kaya, 2002: 4-5; The World Bank History).

Gelişmekte olan 100 civarı ülkede etkinlik gösteren DB, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yoksulluğun en kötü durumlarının ortadan kaldırılması için hem finansman hem de düşünce desteğinde bulunmaktadır. Temel işlevi, en yoksul insanlara ve en yoksul ülkelere yardımcı olmanın yanında, DB, kendi müşterilerine şu gerekleri vurgulamaktadır:

- Özellikle temel sağlık ve eğitim yoluyla insana yatırım yapmak.
- Yoksulluğu azaltmanın kilit unsurları olarak toplumsal gelişme, katılım, yönetişim ve kurum yapılandırma üzerine odaklanmak.
- Hükümetlerin, kaliteli hizmetleri verimli ve şeffaf şekilde sunma yeteneğini güçlendirmek.
- Çevreyi korumak.
- Özel ticari işlem geliştirilmesini desteklemek ve teşvik etmek.
- Yatırım ve uzun vadeli planlamaya uygun, dengeli bir makroekonomik ortam yaratmak için reformların yapılmasını desteklemek (Alpago, 2002: 5).

Dünya Bankası'nın temel misyonu yoksulluğun yok edilmesidir. Ancak Bankanın izlediği politikaların yoksulluğu ne ölçüde azalttığı konusunda çok farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Özellikle yatırımlar için sağlanan yardımlarla yoksulluğun azaltılamadığı, teknoloji açığının kapatılamadığı, eğitim ve beşeri sermaye birikimi için sağlanan kaynakların hem büyüme hem de yoksullukla mücadelede istenilen sonuçları ortaya koyamadığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır (Uzun, 2003: 161). Bu durumu 2000'li yılların başında DB müşterisi olan 100 ülkede yaşayan 4,7 milyar kişiyle ilgili rakamlarla açıklamak gerekirse şunlar söylenebilir:

- 3 milyarı günde 2 dolardan ve 1,3 milyarı günde 1 dolardan daha az parayla geçinmektedir.
- 40.000'i her gün önlenebilir hastalıklardan ölmektedir.
- 130 milyonu hiç okula gitme fırsatı bulamamaktadır.
- 1.3 milyarının içecek temiz suyu yoktur (Alpago, 2002: 5-6).

DB'nin küreselleşme konusunda etkisini ele almak gerektiğinde, özellikle yoksulluk başlığının ön plana çıktığı söylenebilir. Burada unutulmaması gereken temel nokta, küreselleşme yoksulluk ilişkisidir. Başka bir ifadeyle kapitalizmin küreselleşmesinin yoksulluğa olan etkisi bakımından, bunu derinleştirdiği temel söylemini incelemekve değerlendirmek gerekmektedir.

Yoksulluğun küreselleşme ile bağlantılı olarak daha olumsuz bir boyut kazandığı veya nispeten olumlu bir boyuta ulaştığı yönünde ortaya konulan tezlerin temelde beslendikleri iki veri sağlayıcı ve politika üretici kurum bulunmaktadır: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası. Bu anlamda, küreselleşmenin yoksulluk üzerine olumsuz etkileri olduğunu savunan grup, daha ziyade Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) rakamlarını kullanmayı tercih ederken; küreselleşmeyi olumlandıran bir başka grup ise Dünya Bankası'nın verilerini kullanarak savlarını temellendirmeyi tercih etmektedirler (Coşkun ve Tireli, 2010: 42).

DB'nin, yoksullukla mücadele politikasına rağmen uluslararası ve bölgelerarası dengesizliklerin daha da arttığı, ekonomik ilişkilerin daha iç içe bir hale geldiği ortamda dengesiz ve kontrolsüz bir rekabetin yaşandığı, yoksulluğun giderek daha da arttığı/keskinleştiği yadsınamaz gerçektir (Çeken vd., 2008: 89).

DB'nin ve uluslararası anlamda yoksullukla mücadelenin başarısızlığı rakamlara da yansımaktadır. Uluslararası düzeyde gelir dağılımındaki eşitsizlik 1970-1989

döneminde önemli ölçüde artış göstermiştir. Dünya nüfusunun en zengin %20'sine sahip olan ülkelerin küresel GSMH içindeki payı %73,9'dan %80,7'ye yükselmiştir. Dünya nüfusunun en yoksul %20'sine sahip olan ülkelerin, küresel GSMH içindeki payı ise %2,3'ten, %1,4'e düşmüştür. Zengin ülkelerin lehine gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi de bu ülkelerdeki gelir dağılımının bozulmasını, hatta birçok ülkede yoksulluk oranının yükselmesini önleyememiştir (Ghai, 1995: 56).

DB; Bretton Woods kuruluşu olarak küreselleşmeyi özünde faydalı bir gelişme olarak değerlendirir ve küreselleşme sürecinde durumu iyileşemeyen ülkelerdeki sorunun kaynağı olarak küreselleşmenin tam olarak gerçekleşmemesini görür (Coşkun ve Tireli, 2010: 54). Başka bir ifadeyle küreselleşme tam olarak gerçekleşemediği için bu ülkelerde yoksulluk vardır ve yoksulluk da belirtilen anlamda küreselleşmenin tam olarak gerçekleşmesine engeldir. Bu iyimser ve DB gözünden bakışı tersinden okuyacak olursak, neoliberalizmde eşitlik ve adil bir gelir dağılımının gerçekleşmesi beklenen bir sonuç değildir[2]. Aynı temelde yükselen bir küreselleşmede ise yoksulluğun son bulması, gerçekliğe aykırıdır. Yoksulluğun, küreselleşme, sermaye hareketliliği ve bütünleşik bir piyasa sistemine engel çıkarmayacak ölçüde sürdürülebilir olması, kapitalizmin doğası gereğidir. DB'nin, ülkelerdeki yoksullukla mücadelesi stratejisini bu anlamda değerlendirmek olanaklıdır.[3]

[2] Toplumsal adaletsizlik ya da eşitsizlik küreselleşmenin en çok eleştirilen toplumsal sonucunu oluşturmaktadır. Aslında eşitsizlik kapitalizmin doğasında var olan bir özellik ve küreselleşme ile ortaya çıkmış yeni bir olgu da değil. Ayrıca bu kavram kapitalist sistemi de aşan bir özelliğe de sahiptir. Ancak eşitsizlik, küreselleşme sürecinin getirdiği serbest rekabet anlayışının sonucunda, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin çok daha açılmasına yol açmıştır (Bozkurt, 2000; 188).

[3] Eric Toussaint (1999; 180-191), IMF ve DB'nin yapısal düzenlemelerine ilişkin, yukarıda aktardığımız bilgileri, kapsamlı ve sistemli biçimde ele almaktadır.

2.3. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Küreselleşmenin en önemli unsurlarından biri, ticaretin küreselleşmesidir. Bu durumun, sermaye hareketliliği ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmesi çabası yatmaktadır. Dünya geneli tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmek için ülke yönetimlerinin gümrüklerini daha geçirgen bir yapıya dönüştürmeleri arzu edilir (Tağraf, 2002: 34). Bu çerçevede ihtiyaç olunan kuruluş içim yine Bretton Woods sonrası düğmeye basılmış ve gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanarak kurulmuştur. GATT'ın temel amacı uluslararası ticaretin serbestleşmesiydi.

GATT, belli aralıklarla konferanslar ve "round" diye bilinen çok taraflı ticaret müzakereleri yapmaktadır. Bunlar:

- 1947 Cenevre (İsviçre),
- 1949 Annecy (Fransa),
- 1950-1951 Torquay (İngiltere),
- 1955-1956 Cenevre (İsviçre),
- 1961-1962/ Dillon Cenevre (İsviçre),
- 1964-1967/ Kenedy Cenevre (İsviçre),
- 1974-1979/ Tokyo Cenevre (İsviçre),
- 1986-1994/ Uruguay Punta del Este (Uruguay),
- 2001-……/ Doha (Katar).

Roundlar içinde en önemlilerinden biri olarak Uruguay Round'unu belirtmek olanaklıdır. Zira bu round ile GATT, DTÖ'ye dönüşmüştür. DTÖ ve küreselleşme

ilişkisinin değerlendirilmesinde, GATT'tan alınan temel iki ilkeyi bilmek yaralı olacaktır. Bu ilkeler (Karaca, 2003: 86; Dolun, 2004: 9-10; WTO):

"Birinci ilke, 'en çok kayrılan ülke'dir. Buna göre; üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayırımcı olmayan temelde yapılmalıdır. Bu kural uyarınca üye ülkelerin biri diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağladığı takdirde, bu kolaylıktan anlaşmaya taraf ülkelerin tümü faydalanabilecektir.

İkinci ilke, 'ulusal işlem'dir. Yurt içinde uygulanan vergi ve öteki müdahalelerde yerli mallarla yabancı mallar arasında bir fark gözetilmeden hepsine aynı işlem yapılmasını ifade eder."

Bu anlamda DTÖ'nün amacı şöyle özetlenebilir:

> "üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel gelir ve talep hacminde istikrarlı bir artış sağlamak, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamak ve çevreyi koruyacak ve farklı gelişme seviyelerindeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmektir. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı muamelenin kaldırılması gerekmektedir. Ticareti kısıtlayan engellerin kaldırılması, ithalat ve ihracata uygulanan her türlü tarife dışı engeli tarifeye dönüştürerek ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir." (Karaca, 2003: 86)

DTÖ'nün amacı bu biçimde belirtilse de ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, küresel piyasa oluşumunun en önemli unsurudur. Bu anlamıyla DTÖ, küreselleşmenin en önemli uluslararası kuruluşlarından biri olmayı hak etmektedir.

DTÖ, sadece üye sayısı açısından GATT'tan fazla/farklı değil, aynı zamanda, uygulandığı ticari faaliyetler ve ticaret politikalar açısından da daha geniş bir alanı kapsamaktadır. GATT, sadece mal ticaretini kapsarken, DTÖ mal, hizmetler ve fikri mülkiyet hakları olarak da bilinen fikir ticaretini de kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle GATT'tan DTÖ'ye evrimin altında, dünya ticaretindeki gelişmelere göre yapının yenilenmesi söz konusudur.

DTÖ'nün, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler için ticarette eşit koşullar yaratması, gelişmiş ülkelerin üretimlerindeki üstünlük düşünüldüğünde, özü itibariyle bir eşitlik sağlamayacaktır. Bunun en net örneği Uruguay Round'da alınan kararlarda görmek olanaklıdır.

> "Uruguay Round'da alınan kararların bazıları şu şekildedir;
>
> Tarım: Tarım ürünleri ihracatına verilen mali destek %36, mali destekle yapılan ihracatın miktarı %21 oranında azalacaktı. İthal yasakları, gönüllü ihracat kotaları, değişken gümrük resimleri gibi, tarife dışı engeller, 1 Temmuz 1995'e kadar, aynı korumayı sağlayan gümrük vergilerine dönüştürülecek ve izleyen yılların sonunda %36 ve %24 oranında indirilecekti. Burada öngörülen süre merkez için 6 yıl çevre için 10 yıldı. İleriki yıllarda gümrük vergileri yükseltilmeyecekti.
>
> Dokuma-Giyim Sektörü: Dokuma-Giyim sektörünün yıllık üretim değeri 240 milyon dolar ve en büyük üreticileri çevre ile Avrupa üreticileriydi. Son kırk yıldır bu alanda merkez 'gönüllü ihracat kotaları' ismi altında kotalar uyguluyor, aynı zamanda bazen ithalata getirdiği anti-damping vergiler yüklüyordu. Uruguay Round'da 2005 yılında kadar bu kotaların kaldırılması karara bağlandı.
>
> Diğer sınai mamulleri: Diğer sınai mamulleri ile ilgili; merkezin tarım araç gereçleri, tıbbi araç gereçler, çelik, bira ve damıtılmış içkiler, ilaçlar, kağıt, oyuncak ve mobilya üzerinden aldığı gümrük vergileri tümüyle, elektronik ürünler üzerinde aldıkları %50- %100 arasında inecekti. Oysa çevre için böyle bir yükümlük yoktu. Merkezin daha çok kendi arasındaki ticarete konu olan bu ürünler, böylece serbestçe mübadele edilecekti.
>
> Entelektüel Haklar: Entelektüel haklar (patent ve telif hakları) alanında ise bilgisayar programları 50 yıl, patentler ve telif hakları 10-30 yıl arasında korunuyordu." (Kazgan, 2005)

Görüldüğü üzere, özünde kotaların kaldırılması, mali desteklerin azaltılması ve vergilerin düşürülmesine ilişkin olarak alınan bu kararlar, yerel üreticiyi topallaştırmak ve zayıf duruma düşürmek, uluslararası şirketlerin zeginliklerine zenginlik katmak dışında, küçük ekonomili devletleri neoliberal aktörlere daha da bağımlı hale getirmek dışında kimseye pek fazla bir fayda getirmeyecekti.

Küreselleşme ile birlikte dünyanın geldiği nokta, IMF, DB ve DTÖ gibi örgütlerin "yazılı hedefleri" açısından oldukça uzaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin en önemli üç uluslararası kuruluşunun başarısız olduğu (Göngen, 2013: 133) sıklıkla vurgulanmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse DTÖ'nün Finansal Hizmetler Anlaşması,

hükümetlerin yabancı bankaları ülkelerine almalarını şart koşarak ve finans sisteminin ekonomi ve topluma hizmet edecek biçimde istikrarlı olmasını sağlayacak düzenlemeleri uygulama kabiliyetlerini sınırlandırarak finans piyasalarının serbestleşmesini dayatmıştır. Ticaret Anlaşması, Uruguay Raundu, fikri mülkiyet haklarının ABD'deki bilim, dünyadaki bilim, gelişmekte olan ülkeler ve sağlığa erişim için kötü olan bir şeklini dünya genelindeki ülkelere başarılı bir şekilde dayatmıştır (Stiglitz, 2015: 208).

Yazılı hedefler açısından başarısızlık söz konusu olsa da küreselleşmenin temelinde yatan ekonomi politik açısından durum aynı biçimde değerlendirilebilir mi? Bu kuruluşların, gelişmiş ülkelerin kontrolünde işlediği, bu ülkelerin çıkarına gelişmelerin teşvik edildiği düşünülürse durumun başarısızlık olarak yorumlanması doğru bir sonuç vermeyecektir. Bahsettiğimiz kuruluşların doğası gereği neoliberal nitelikte bir kapitalizmin yaşayabilmesi amacıyla yaptığı hamlelere tutarsız demek mümkün değildir. Bu nedenle küreselleşme karşıtı hareketlerin de aynı süreçte tartışıldığını ve hatta biçimlendiğini söylemek olanaklıdır.

3. NEOLİBERALİZM

Neoliberalizm, 1930'ların Büyük Buhran'ından önce ABD ve İngiltere'de baskın olan klasik liberal ekonomik düşüncenin güncellenmiş bir versiyonudur. Esas olarak 1930'ların ortasından 1970'lerin ortasına kadar klasik liberalizmin yerini yeni bir müdahaleci yaklaşım aldı ve kapitalizmin yaşayabilmesi için bazı esaslı devlet düzenlemelerinin gerektiği kabul edildi (Kotz, 2000:64). 1970'lerde Klasik liberalizm, önce akademik iktisatta sonra da kamu politikası alanında hızlı bir dönüş yaptı. Neoliberalizm hem bir iktisat teorisi gövdesi hem de politika duruşudur. Neoliberal teori, büyük ölçüde düzensiz bir kapitalist sistemin ("serbest piyasa ekonomisi") sadece özgür bireysel seçim idealini değil, aynı zamanda verimlilik, ekonomik büyüme, teknik ilerleme ve dağıtım adaleti açısından optimum ekonomik performans elde ettiğini iddia

etmektedir. Devlete çok sınırlı bir ekonomik rol verilmiştir: mülkiyet haklarının tanımlanması, sözleşmelerin uygulanması ve para arzının düzenlenmesi (Kotz, 2000:64-65).

Devletin piyasa başarısızlıklarını düzeltmeye yönelik müdahalesi, bu müdahalenin çözüm getirmekten çok sorun yaratabileceği gerekçesiyle şüphe ile karşılanmaktadır. Neoliberalizmin politika önerileri temel olarak düzenleyici refah devletinden geriye kalanların da ortadan kaldırılması ile ilgilidir. Bu öneriler: kamu faaliyetlerinin ve varlıklarının özelleştirilmesi, sosyal refah programlarının kaldırılması veya kesintileri ve işletmeler ve yatırım sınıfı üzerindeki vergilerin azaltılması ve iş idaresinin kuralsızlaştırılmasıdır. Uluslararası alanda neoliberalizm, malların, hizmetlerin, sermayenin ve paranın (ancak insanların değil) ulusal sınırlar arasında serbest dolaşımını gerektirir. Yani, şirketler, bankalar ve bireysel yatırımcılar mülklerini ulusal sınırların ötesine taşıyabilmelidirler ve bireylerin serbest sınır ötesi hareketi neoliberal programın bir parçası olmasa da, ulusal sınırlar boyunca mülk edinmekte özgür olmalıdırlar (Kotz, 2000:64-66; Wikan, 2015:2).

İlk başta birçok iktisatçı, 1970'lerin liberalizme yönelişini o on yılın ekonomik istikrarsızlığına geçici bir tepki olarak görüyordu. Kurumsal çıkarlar, Keynesçi düzenleyici yaklaşımın artık kendi yararlarına çalışmadığına karar verdikçe, bir alternatif aradılar ve yalnızca en azından kâr elde etmenin önünde engel olarak görülen devlet programlarını kesmek için ideolojik bir temel oluşturabilecek eski liberal fikirleri buldular. Bununla birlikte, neoliberalizmin geçici bir cevap arayışından daha fazlası olduğu ortadadır. Neoliberalizm 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başındaki İngiltere (Thatcher) ve ABD'de (Reagan) sağcı siyasi zaferlerden daha uzun sürmüştür. 1990'larda ABD'de Demokrat Parti yönetimi ve Birleşik Krallık'ta İşçi Partisi hükümeti altında neoliberalizm hakim konumunu sağlamlaştırmıştır (Kotz, 2000:64-66; Wikan, 2015:2; Thorsen, 2009: 4-6).

Neoliberalizm terimi, 1930'larda Alexander Rüstow ve Freiburg Çemberi'nin diğer üyeleri tarafından 'neoliberalismus' olarak olumlu bir anlamla ortaya konmuştur. Klasik ya da *laissez-faire* liberalizmin yenilenmesini ifade etmiştir ve özellikle serbest piyasaları düzenleyecek, koruyacak ve genişletecek güçlü bir devlet yapısını talep etmiştir. Kısacası neoliberalizm ya da neoliberalismus, 'serbest piyasa, güçlü devlet' çağrısında bulunmuştur. Bu versiyon, savaş sonrası Almanya'daki Ordoliberal 'sosyal piyasa ekonomisine' ilham verdi ve Kıta Avrupası'nın başka yerlerinde etkili oldu. Başka bir şekli ise, serbest piyasaların kendi kendini yönetme kapasitelerini savunan ve pazarın genişlemesini ve derinleşmesini doğrudan desteklemeyen hükümet faaliyetlerine karşı çıkan Şikago Okulu tarafından desteklenmiştir. Bu kavramlar, General Pinochet'nin ABD destekli Şili'deki askeri darbesinin ardından 'los Chicago Boys' tarafından izlenmiştir (Jessop, 2012: 1515).

Neoliberalizmin farklı türlerinin tamamı, II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist kalkınma modellerinin yarattığı krize tepki olarak ortaya çıktı: ileri kapitalist ekonomilerde Atlantik Fordizm, Latin Amerika ve Sahra altı Afrika'da ithalat ikameci sanayileşme, Doğu Asya'da ihracata yönelik büyüme ve oldukça farklı ama ilgili bir bağlamda, Sovyet Bloku ve Çin'deki devlet sosyalizmi (Jessop, 2012: 1515).

En radikal biçim, eski Sovyet Bloğundan doğan ardıl devletlerdeki neoliberal sistem dönüşümüydü: Rusya ve Polonya zıt sonuçlar doğuran iki örnek olmuştur. Rusya, devlet sosyalist kurumlarının "yaratıcı yıkımının" tamamen işleyen bir liberal piyasa ekonomisinin kendiliğinden ortaya çıkmasına ve liberal demokrasinin daha kademeli bir şekilde gelişmesine yol açması beklenen şok terapisine dayanan bir yaklaşımı benimsedi. Polonya daha önce piyasa kurumları deneyimine sahipti ve kısa bir süre sonra Şikago fikirlerinden daha çok Ordoliberal'e dayanan "şoksuz piyasa terapisi" yaptı (Jessop, 2012: 1517).

Sermaye ve emek arasındaki kurumsallaşmış uzlaşmaya dayanan savaş sonrası Atlantik Fordist yerleşimlerden kopan bu değişimler, liberalleşme, serbestleşme, özelleştirme, kamu sektöründeki piyasa vekilleri, uluslararasılaşma ve doğrudan vergilendirmede kesintiler getirdi. Bu politikalar, sermaye dengesini sermaye lehine değiştirmeyi amaçlamıştır. Bugün gelinen noktada gerçek ücretlerin durgunluğu, refah kesintileri, kişisel borçların artması ve gelir ve servetin artan payını sadece küçük bir yüzdenin elinde tuttuğu göz önüne alındığında büyük ölçüde de amacına ulaştığı söylenebilecektir (Jessop, 2012: 1518).

Thatcherizm ve Reaganizm'in yanında, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, İrlanda ve İzlanda'da benzer değişiklikler meydana gelmiştir ve sık sık sağcı partilerle tanımlansa da, neoliberal rejim değişimleri, genellikle 'Üçüncü Yol' etiketi altında, merkez sol partiler tarafından da desteklenmiştir. Dahası, kuzeydeki dostlarından veya askeri diktatörlüklerden yardım alarak, birçok Latin Amerika ekonomisi de bu değişimin etkisi altına girmiştir. (Jessop, 2012: 1518-1519).

Neoliberalizmin zirvesi 1990'lara denk gelmektedir. Bu on yılda birçok farklı ülkede ve hemen her fırsatta neoliberal sistem dönüşümünün büyük ölçüde koşullu bir kombinasyonu, neoliberal rejimlerdeki 'geri alma' politikalarından 'ileriye dönük' politikalara aşamalı bir geçiş, döngüsel neoliberal politika ayarlamalarının geçici bir yükselişi ve neoliberal yapısal uyum ve uygulama çabalarının devam ettiğini görülmüştür. Bu konjonktür, neoliberalizm savunucularının tüm dünyanın neoliberal olduğunu ve işleyişin bundan böyle bu şekilde devam edeceğini ilan etmelerine neden olmuştur (Jessop, 2012: 1520-1521).

Ancak kısa süre sonra neoliberalizmin tüm cephelerde kilit açılardan başarısız olduğuna dair işaretler ortaya çıkmıştır. Neoliberal sistem dönüşümü büyük bir “büyük proje” olarak başarısız oldu; neoliberal rejim, “üçüncü yol” politikaları, ağları ve kamu-özel ortaklıklarıyla kuşatmayı ve desteklemeyi gerektirdi; neoliberal politika

ayarlamaları, bunun uzun vadeli bir istek olduğu durumlarda bile kalıcı neoliberal rejim değişimlerine yol açtı (Jessop, 2012: 1521).

Zira neoliberalizm, tüm ekonomik faaliyetleri kârlılık ve tüm sosyal faaliyetleri sermaye birikimine katkıları açısından değerlendirme eğilimindedir. Çünkü neoliberalizm için değişim-değer yönüyle sermaye, daha geniş sosyo-mekânsal-zamansal bağlamlardan kolayca sökülebilen ve böylelikle uzay-zaman içinde nispeten sorunsuz bir şekilde 'akabilen' bir değerdir. Bu anlamda neoliberalizm, finans ağırlıklı bir birikim rejimini teşvik eder. Bu da doğal olarak, finansal sektörün finansal olmayan sektöre göre önemini arttırmaktadır. Özellikle, daha geniş sosyal ilişkiler kümelerine gömülü olan veya belirli zamanlarda ve yerlerde değerlendirilmesi gereken sermayeler pahasına hipermobil finansal sermayeyi imtiyaz etme eğilimindedir; finansal inovasyon ve spekülasyona dayalı finansal sektör lehine diferansiyel birikim koşulları yaratır; ücretin talep kaynağı olarak etkisini sınırlandırarak gelir ve servet eşitsizliklerini arttırır. Yıkıcı etkisi, mülksüzleştirme yoluyla birikime neoliberal yaklaşım ve eşitsiz kalkınma dinamiği ile ortaya çıkar (Jessop, 2012: 1521; Kotz, 2000: 67).

David Harvey, Kısa Neoliberalizm Tarihi' kitabında, neoliberalizm hakkında şu tespiti yapmaktadır:

> "Neoliberalizm ilk etapta, insan refahının en iyi şekilde, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile tanımlanan kurumsal bir çerçevede bireysel girişimci özgürlükleri ve becerileri özgürleştirerek geliştirilebileceğini iddia eden bir politik ekonomik uygulamalar teorisidir. Devletin rolü, bu tür uygulamalara uygun kurumsal bir çerçeve oluşturmak ve korumaktır. Devlet, örneğin paranın kalitesini ve bütünlüğünü garanti etmek zorundadır. Ayrıca özel mülkiyet haklarını güvence altına almak ve gerektiğinde piyasaların düzgün işlemesini sağlamak için gerekli askeri, savunma, polis ve yasal yapıları ve işlevleri kurmalıdır. Ayrıca, eğer toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik veya çevre gibi temel konularda ilgili pazarlar mevcut değilse gerekirse devlet eliyle oluşturulmalıdır. Ancak bu görevlerin ötesinde devlet bir girişimde bulunmamalıdır. İlgili piyasaların ve pazarların bir kez yaratılmasının ardından devlet müdahaleleri asgari düzeyde tutulmalıdır. Zira teoriye göre, devlet, piyasa gidişatını ve geleceğini öngörebilmek için yeterli bilgiye sahip olamaz ve güçlü çıkar grupları kendi çıkarları için devlet müdahalelerini, özellikle demokrasilerde, çarpıtır ve saptırır."(Harvey 2005: 2).

Neoliberalizm, bu çerçevede, devletin tek meşru amacının, özellikle ticari özgürlüğün yanı sıra güçlü özel mülkiyet haklarını korumak olduğu inancını en belirgin şekilde içeren bir siyasi inançlar dizisidir. Bu inanç, devletin güç ve boyut bakımından minimal veya en azından büyük ölçüde azaltılması gerektiği ve devlet tarafından tek meşru amacının ötesinde herhangi bir müdahalenin kabul edilemez olması yaklaşımı sonucunu doğurur (Harvey 2005: 6-10).

Bu bağlamda yine devletin bu sınırlar dahlinde müdahalesi serbest piyasalar ve serbest ticaret sisteminin de uygulanması gereken uluslararası alanda da uygulanabilir: uluslararası ticareti düzenlemenin tek kabul edilebilir nedeni, aynı düzeyde ticari özgürlüğü ve ulusal düzeyde gerçekleştirilmesi gereken aynı tür güçlü mülkiyet haklarını korumaktır. Neoliberalizm genellikle serbestçe benimsenen piyasa mekanizmalarının tüm mal ve hizmet alışverişini organize etmenin en uygun yolu olduğu inancını da içerir. Serbest piyasalar ve serbest ticaret, toplumların kendiliğinden oluşan yaratıcı potansiyeli ve girişimci ruhu özgürleştireceğine ve böylece bireysel özgürlüklerin desteklendiği bir ortamda refaha ve daha verimli bir gelir dağılımına yol açacağına inanılmaktadır (Thorsen, 2009: 13).

Bu nedenle neoliberal politikaların pratik uygulaması, iktidarın siyasi süreçlerden ekonomik süreçlere, devletten piyasalara ve bireylere ve son olarak yasama ve yürütme makamlarından yargıya taşınmasına yol açacaktır. Bu çerçevede neoliberalizmden esinlenen politikaların illa demokratik yönetimler altında gerçekleşmesi dahi gerekmemektedir; neoliberal politikalar otokratların himayesinde ve liberal demokrasilerde de pekala uygulanabilecektir (Thorsen, 2009: 13-14). Aslında, neoliberaller, kontrolün mümkün olduğunca, piyasaya veya bireylerin özgürce katılmayı seçtiği diğer süreçlere bırakılması gerektiğini ve sonuç olarak düzenlemelerinin mümkün olan en az kısmının gerçekten siyasi süreçlere maruz kalması gerektiğini iddia ederler. Bu yüzden neoliberalizmin savunucuları genellikle demokrasiye şüphe ile yaklaşan

“eleştirel literatürde” yer alırlar: demokratik süreç neoliberal reformları yavaşlatırsa veya bireysel ve ticari özgürlüğü tehdit ederse, demokrasinin kenara kaldırılması ve bu konunun uzmanları veya bu amaçla tasarlanmış yasal araçlarla ikame edilmesi gereklidir. Bu nedenle neoliberal politikaların pratik uygulaması, iktidarın siyasi süreçlerden ekonomik süreçlere, devletten piyasalara ve bireylere ve son olarak yasama ve yürütme makamlarından yargıya taşınmasına yol açacaktır (Thorsen, 2009: 14).

Neoliberalizm ile kısa sürede yaşanan deneyimler, serbest ticaretin faydalarının ezici bir çoğunlukla daha ekonomik ve gelişmiş siyasi olarak güçlü partiye aktığını gösterdi. Serbest ticaret en gelişmiş üreticilere refah getirirken, rekabet edemeyenlere yoksulluk dayattı, daha az gelişmiş üreticilerin iflas ettiği periyodik krizlere ortam hazırladı, insanlar kitleler halinde işlerinden oldu ve ticari durgunluklar yaşandı. Bu deneyim, küçük üreticiler ve daha az gelişmiş ülkelerin ulusal endüstrisi için devlet koruması taleplerine yol açmıştır. Küçük üreticiler, varlıklarını sürdürmek için ihtiyaç duydukları krediye erişmelerini engelleyen bankacıların gücünü deneyimledirler ve büyük üreticiler ile yarışamaz hale geldiler (Clarke, 2005: 50-51).

Neoliberalizmin yıkıcı etkileri tüm dünyayı etkisi altına almış olmakla beraber, bugün gelinen noktada neoliberalizmi ortaya çıktığı dönemin veya daha ‘revaçta’ olduğu dönemin ekonomik ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve ekonomik kazancı arttırmayı amaçlayan bir araç olarak kabul etmek ve orada bırakmak gerekmektedir (Clarke, 2005: 50-51). Bu çerçevede neoliberalizmi artık küreselleşme kavramından ayrıştırmak, küreselleşmenin sadece neoliberal bir süreç olmak zorunda olmadığı gerçeğini öncelikli olarak benimseyip, dayanışmacı bir bakış açısı ile ‘kaçınılmaz olan’ küreselleşme sürecini yönlendirmek ve yönetmek esas olmalıdır.

4. KÜRESELLEŞMEYLE KÜRESEL MÜCADELE VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

"İş bölümü, uluslarüstü ekonomik mekanlar düzeyinde gerçekleşmektedir." (Gorz, 1986: 39), anlayışı ve buna paralel düşünenlerin söylemi de benzerleşmekteydi. Artık mevcut küreselleşmeye karşı mücadelenin kendisi de küresel bir hal almaktaydı.

Giddens'a (2000: 540–541) göre toplumsal hareket, "yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba"dır. Küreselleşme karşıtı hareket ise "küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde uzlaşan ve bu bilinçle sorunlarını ortaklaştıran insanların ve toplumsal organizasyonların oluşturduğu, kendine özgü örgütlenme yapısı geliştiren, eylem modelleri olan ve üye profili farklılıklar arz eden toplumsal bir karşı çıkış" (Çetin, 2008: 98) olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamanın önemi, yeni toplumsal hareketlerle ilgili incelememizde, aynılığı nedeniyle anlaşılacaktır.

Küreselleşme karşıtı olarak tanımlanan oluşumların çoğu ve bunların bağlı olduğu ideolojiler, hak eşitliği, gelir dağılımında ve düzeyinde adalet, serbest dolaşım hakkı gibi küresel çapta pek çok fikri savunmaktadır. Bu anlamda, küreselleşme karşıtlığı, küresel kapitalizm karşıtlığı veya alternatif küreselleşme gibi daha geniş anlamlarla nitelendirilmektedir (Çetin, 2008: 98).

Toplumsal hareketler her dönemde yerleşik düzen nedeniyle duyulan memnuniyetsizlikler adına, ortak hedeflere ulaşma amacındaki insan toplulukları tarafından yürütülmektedir. Yaşanan değişimler ve dönüşümlere paralel olarak söz konusu alan için türetilmiş teori ve modeller de farklılaşmış ve küreselleşme dönemi içerisinde yeni bir paradigma çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır (İçli, 2015: 421).

Dünya, 1970'lerde yeni krizle birlikte hâkim paradigmasında değişiklikler yaşıyor ve kapitalizmin küreselleşmesi sistemli biçimde hız kazanıyordu. Bunun karşısında

toplumsal hareketler de kabuk ve öz değiştiriyor, küresel düzeyde ve geçmişin klasik biçimlerinden farklı bir hareketlilik doğuyordu.

Artık kitle iletişim araçları gelişmektedir ve bu gelişmeye bağlı olarak toplumların homojenleşmesinin önü açılmaktadır. Böylece yeni hareketler toplumsal hayatın metalaşmasına, bürokratikleşmesine ve homojenleştirilmesine karşı direnişin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır (Laclau ve Mouffe, 1992: 201).

Küreselleşmenin, gelişmekte olan ülkelerdeki çoğu insanda tecrit duygusunu azaltması ve bu ülkelerdeki birçok insanın bilgiye, bir yüz yıl önce herhangi bir ülkedeki en zengin insanların bile ulaşamayacağı düzeyde erişmesini sağlamasının (Stiglitz, 2002: 26) bir de diyalektik mantık içinde karşıtıyla olan ilişkisi söz konusudur. Stiglitz, aynı yerde devamla şunları belirtmektedir: "Küreselleşme karşıtı gösteriler de bizzat bu bağlantıda olma halinin sonucu. Dünyanın çeşitli yerlerindeki eylemcilerin arasındaki bağlantılar, özellikle internet yoluyla şekillenenler[4], birçok güçlü devletin itirazına karşın uluslararası kara mayınları anlaşmasıyla sonuçlanan bir baskı yarattı.

Bu hareketlerin, önceki dönemdeki işçi hareketlerinin ve sosyal demokrat nitelikteki girişimlerin sistem karşıtı olmaktan uzaklaşmalarına tepki olarak yükselmiş alternatif örgütlenme biçimleri olduklarını ileri süren (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1995: 87) yazarlar da bulunmaktadır.

Yeni toplumsal hareketler, teorik olarak Alain Touraine'in öncülüğünde 1960'lı yılların başında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Teori şunu savunmaktaydı: "Avrupa toplumları endüstriyel toplumla endüstrileşme sonrası toplum arasında bir geçiş aşamasıdır ve bu aşama içerisinde işçi hareketleri 20. yüzyıl başında sahip olduğu merkezi rolünü toplum içinde yavaş yavaş kaybetmekte, yerini sınıfsal ideolojiler

[4] Bu noktada yeni toplumsal hareketlerin sınıfsal yapısını da hesaba katan görüşlere de bakmak yararlı olacaktır ki sınıfsal yapı, bu hareketler için internetin kullanımını kolaylaştırmaktadır. Genellikle beyaz yakalılara, orta sınıflara seslenen bu hareketler iletişimsel anlamda interneti ve cep telefonları vb. iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanma olanak ve becerisine sahiptir (Çoban, 2009; 60).

etrafında şekillenmeyen, daha kültürel içerikli toplumsal hareketlere bırakmaktadır" (Uncu, 2012: 175)

Toplumsal hareketlerin tarihi, 19. yüzyıl sonlarındaki işçi hareketleriyle başlatılabilir. Süreç içinde ortaya çıkan sömürgelerdeki milliyetçilik hareketlerini, kadın, gençlik, çevre, barış vb. hareketleri bu çerçevede değerlendirmek mümkündür (Önder, 2003: 34).

Uluslararası toplumsal hareketler, 1968 yılında zirveye çıkmıştır. Yeni Sol politika ve 1960'lardaki öğrenci hareketlerinin, özellikle liderlik anlamında, yeni toplumsal hareketlerden farkları olduğu (Dalton, Kuechler ve Bürklin, 1990: 174) vurgulanmakla beraber bu dönemden sonra adalet ve barış, teknolojinin özgürleşmesi, teoloji, dayanışma ve insan hakları, köleliğin kaldırılması ve çevreci hareketler yükselişe geçmiş, bu hareketlere dair sivil toplum örgütlerinin sayısında artış olmuştur. Toplumsal hareket içindeki yapıların uluslararası bağlantıları da ortaya çıkmıştır. 1990'larda, küresel nitelikte Birleşmiş Milletler konferanslarının yapıldığı yerler, bu hareketlerin toplanma yeri de olmuştur (Pieterse, 2001: 26). İşte bu 1970 sürecinde başlayan toplumsal hareketler, "yeni toplumsal hareketler" olarak adlandırılmaktadır.

Bilindiği üzere yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı daha çok küreselleşme ve onun yarattığı siyasal-toplumsal alanlardaki değişmelerle yakından bağlantılıdır (Hasdemir ve Coşkun, 2008: 136). Yeni toplumsal hareketler, tarihsel olarak toplumsal hareketlere kıyasla orta sınıf radikalliği anlamında yeni bir biçim sunmaktadır (Pichardo, 1997: 411). Bu hareketler geçmişe nazaran sadece tarihsel açıdan değil, mücadelenin içeriğinde birçok niteliği açısından da yenidir. Geleneksel hareketlerin aksine doğrudan eyleme dayalı bir meydan okumadır. Geçmiş sosyal hareketlerin aksine sınıfsal niteliği doğrudan ön plana çıkmamaktadır. Daha doğrusu, orta sınıf ağırlıkta bir hareket olsa da hareketin gücü sınıfsal örgütlenmeden gelmemektedir. Yerleşik siyasi kurumların ve partilerin yetersizliği, ortaya çıkışında önemli bir etkendir. Hayatın niteliğine dair

sorunları ele almaktadır. Düşünceler ve değerler çoğulluğu sergiler; pragmatik yönelimler ile birlikte katılımcıların karar alma mekanizmalarına katılımını genişletecek olan kurumsal reformları hedefler. Gündelik yaşamın demokratikleşme dinamiğine ve siyasal boyutlar karşısında toplumsal yaşamın sivil toplum boyutunun genişlemesine işaret eder. Siyasal temsil gibi bir amacı yoktur, siyasal iktidara karşı özerk bir sivil toplumu hedeflemektedir. Örgütlenmesi anlamında, hiyerarşik bağlar söz konusu değildir. Aksine gayri resmi ve yapılaşmamış ağ örgütlenmelerine yönelmektedir (Önder, 2003: 34-47; Coşkun, 2006: 73).

1990'larda uluslararası kolektif eylem, bilgi ve iletişim teknolojilerine vurgu yapılarak yeniden yorumlanmıştır. 1990'ların başlarında neoliberalizmin yarattığı sorunlara karşı dünyanın her yerinde giderek artan bir hoşnutsuzluk dalgası ortaya çıkmıştır. 1995'te Fransa'da kamu sektöründe çalışanlar, bütçe ve haklarında yapılan kesintilerden dolayı gösterilerde bulunmuşlardır. Güney Koreli işçiler işçi hareketlerini gözden geçirmeye ve hükümet uygulamalarına doğrudan meydan okumaya başlamıştır. Zapatistalar 1 Ocak 1995'te, Kuzey Amerika'da NAFTA'nın yürürlüğe girdiği gün ayaklanmışlardır. Çevreciler, köylüler ve işçiler Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı mücadele etmeye başlamışlardır. Dünya çapında küreselleşme karşıtı bir hareket gelişmeye başlamıştır (Yates'ten ak. Kalafatoğlu: 2013, 154).

1990'lardan itibaren küreselleşme karşıtı hareketler de geçmişe göre daha az mekana bağımlı hale gelmiştir (Robinson, 2002: 164). Küresel kapitalizmin tahribatına karşı sembol niteliğini almış, önemli direniş 1999'da Seattle'da gerçekleşen küreselleşme karşıtı protestolar, Dünya Sosyal Forumu'nun Brezilya Porto Alegre'deki toplantısında yaşanan eylemler bunun bir göstergesidir.

Küresel toplumsal hareketin, en büyük çıkışını 1999 Kasım'ında Seattle'da yapmış olması nedeniyle, bu tarih hareketin başlangıcı olarak görülmektedir. Ancak,

hareketin gelişimi 90'lı yılların başında şekillenmeye başlamıştır. Bu yıllarda, Sweatshops Hareketi olarak bilinen ABD'li üniversite öğrencilerinin, III. Dünya'daki kimi şirketlerin sağlıksız ve çok kötü şartlarda işçi çalıştırmalarına karşı düzenledikleri tüketim boykotları, küresel toplumsal hareketlerin ilk örneğini ortaya koymuş; pek çok ülkeden insan hakları grupları ve hükümet dışı grupların desteği ile bir İşçi Hakları Konsorsiyumu düzenlemiştir. Sorunları gündeme taşıyan bu oluşum, kimi fabrikaların kapatılmalarını da sağlamıştır (Çabuk ve Çetinkaya'dan ak. Kalfa ve Ataay, 2008: 132-133).

1994 yılında ise, Meksika'da Chiapas eyaletinin bağımsızlığı için savaşan Zapatistalar, yaptıkları yerel bağımsızlık vurgusuna rağmen küreselleşme ve NAFTA karşıtı içerikleri ve mücadelelerini uluslararası alana taşımaların ile dünyanın ilgisini üzerlerine çekmişlerdir. Bu hareket, 1996 ve 1997'de birer Umut Enternasyonali düzenlemiş ve 1997'deki toplantı sırasında bugün küresel toplumsal hareketin temel örgütlerinden biri haline gelen Halkların Küresel Eylemi Ağı'nı oluşturmuştur (Graber'dan ak. Kalfa ve Ataay, 2008: 133).

1990'lar boyunca, başta bu iki hareket olmak üzere, birçok küreselleşme karşıtı eylem ve protesto ile karşılamaktayız. Örneğin, 1990 yılında Bretton Woods'un yıldönümü kutlamalarını protesto için gösteriler düzenlenmiş, 1996'da Dünya Bankası, 1998'de OECD'nin MAI antlaşması protesto edilmiş, bu protestoların sonucunda Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) çalışmaları ertelenmiştir. 18 Haziran 1999'da Halkların Küresel Koalisyonu Londra'da sermayeye karşı karnaval düzenlerken, 40 ülkede bu gösteriye paralel şenlikler yapılmıştır. Bu gösteriler sırasında Londra Borsası işgal edilmiş ve Seattle protestosu burada planlanmıştır (Çabuk ve Çetinkaya'dan ak. Kalfa ve Ataay, 2008: 133).

Kasım 1999'da binlerce gösterici tarafından Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantısı sırasında Seattle'da gerçekleştirilen ve sembolik bir başarı kazanan küresel kapitalizm

karşıtı hareket, daha sonraki pek çok hareketin de öncüsü olmuştur. 2000'li yılların başında Washington, Prag, Genova ve Quebec gibi şehirlerde Seattle protestosuna benzer toplumsal hareketler IMF, DB, G8 gibi uluslararası kuruluşlara yönelik olarak gerçekleştirilmeye devam etmiş ve bu eylemlerin çıkış noktasını Küresel Adalet Hareketi (KAH) oluşturmuştur. 11 Eylül'den sonra KAH eylemcileri yeni bir evreye geçmiş, başarıya ulaşmak için sadece protesto değil, çözüm de ortaya koyma gereğinden hareketle dünyanın çeşitli bölgelerinde bölgesel, ulusal ve yerel forumlar düzenlemişlerdir[5] (Uncu, 2012: 9; Şen, 2012: 140). Bu eylemlerde işçi sendikalarından çevrecilere, Katoliklerden anarşistlere, emperyalist ülkelerin devrimci parti militanlarından üçüncü dünya ülkelerinin köylü örgütlerinin üyelerine, çok farklı türden protestocunun bir araya gelmesi (Savran, 2002: 229), yeni toplumsal hareketlerin karakteristiğini ortaya koyması açısından da önemlidir.

Yeni toplumsal hareket olarak küreselleşme karşıtı hareketin bileşenlerindeki çokluk dikkat çekicidir. Çünkü küreselleşmenin etkisi altına almadığı alan yok gibidir. Küreselleşme, başta kadın ve çevre hareketleri olmak üzere tüm hareketler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Yaratılan bu etki, hareketlerin de yönlenmesine katkı sağlamıştır. Bu süreç içinde, hareketler, farklı ülkelerde yaşanan ortak sorunları yerinde incelemeye, gelişmeler konusunda bilgi akışını sağlamaya, deneyimlerini aracısız olarak paylaşmaya başlamışlardır. Her yerde farklı hükümetlerle ve uygulamalarla karşılaşsalar da yaşanan sorunların temelde ortak olduğunu ve bu sorunların kaynaklarının ve çözümlerinin de, yerel olmaktan çok genel küresel sisteme bağlı olduğunu bu deneyim içinde giderek daha fazla kavramaya başlamışlardır. Bu farkındalık, hareketleri genel anlamda radikal çizgiye geri dönmeye yöneltmiştir. Çevreciler, bundan böyle çevre

[5] Türkiye'de küreselleşme karşıtı oluşumlar, 1990'lı yılların sonunda fiilen faaliyet göstermeye başlamışlardır. 1998 yılında Türkiye MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma grubunun kurulmasıyla birlikte Türkiye'de küreselleşmeye karşı bir muhalefet tesis edilmiştir. 2001 yılında İstanbul Sosyal Forumu ve ardından 2005 yılında bu oluşumun Türkiye Sosyal Forumuna dönüşmesiyle birlikte küreselleşme karşıtlığı ülkemizde de yaygınlaşmaya ve bir olgu olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. (Çopuroğlu ve Çetin, 2010; 80)

sorunlarını tartışırken III. Dünya'daki açlık sorununu, feministler ise kadın sorunları yanında yoksulluk konusunu göz ardı edemeyeceklerdir. Böylece kimi yeni toplumsal hareketler, giderek politikleşmiş ve 1980'lerde kaybettikleri radikal çizgiye doğru yeniden evrilmeye başlamışlardır. Nitekim küresel toplumsal hareketler olarak adlandırılan akımların da asıl olarak bu evrimin sonucunda ortaya çıktıkları görülmektedir. Başka bir deyişle, küresel toplumsal hareketler, yeni toplumsal hareketlerin uluslararasılaşarak evrilmesi sonucu gündeme gelen sistem karşıtlığının bir ifadesidir (Smith'ten ak. Kalfa ve Ataay, 2008: 132).

Savran (2002: 255-256), Seattle sonrası için şu değerlendirmede bulunmaktadır: "Seattle'dan sonra iki tarz eylem düzenlemiştir. Bunlardan dar anlamda 'küreselleşme karşıtı' olarak anılabilecek olanları, dünya kapitalizminin bütünselliğini gerçek (DTÖ, IMF, NATO vb.) ya da sembolik (Dünya Ekonomik Forumu, yani Davos) düzeyde yönlendiren uluslararası örgütlere karşıdır. Öteki eylem türü, Seattle'dan esinlenen, ama gerçekte hedefi inşa halindeki tek bir burjuva (emperyalist) devlete, yani AB'ye, karşı mücadele olan türdür. Nice, Göteborg, Cenova, Laeken, Barselona ve Sevilya eylemleri hep bu türdendir."

Peki, Seattle örneğinden hareketle bu kadar geniş yelpazede kitlenin ortak hedefleri ne derece aynı kalabilir? Olayı başka biçimde açıklayacak olursak; dünya görüşlerinin temelde farklı olduğu gruplar, ortak itiraz noktaları olan bir yapıya ve/veya duruma dikkat çekmek için eyleme girişmiş, bu eylem de bir anlamda başarılı olmuştur. Ya sonrası? Genel olarak bir sınıfın temsilcilerinin yoğunlukta olduğu gösterilerin, sınıfsal bir nitelik taşımadığı ya da en azından buna odaklanmadığı tartışmaları bu noktada göz ardı edilmemelidir. Hem devrimcilerin hem de reformistlerin ortak eyleminden, daha sonra nasıl bir yönde ilerleme çıkacaktır? Mücadele küresel ölçekte sürerken, alternatif küreselleşme teorileri net olarak çıkabilecek midir ya da çıkmış mıdır?

Bu anlamda aşağıdan küreselleşme ya da alternatif küreselleşme hakkında Çetin (2008: 98) şunları belirtmektedir:

> "Küreselleşme karşıtlığı kavramı, alternatif küreselleşme hareketi olarak da adlandırılmaktadır. Aşağıdan küreselleşme kavramı, küreselleşme ideolojisini temsil eden yukarıdan küreselleşme kavramının karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Politik seçkin gruplar ve çok uluslu şirket yöneticilerinin bir araya gelerek dünya için karar alma süreçleri, yukarıdan küreselleşme kavramı ile karşılanmaktadır. Bu durumun karşısında ise; tabandan yayılan toplumsal hareketlerdeki insan grupları, küresel ekonomiye kendi ihtiyaçları ve çıkarlarını dayatmak maksadıyla dün-ya çapında mücadelelerini birleştirmektedirler. Yukarıdan küreselleşme dünya çapında bir direniş hareketi doğurmaktadır. Bu hareket 'aşağıdan küreselleşme' hareketidir."

Her ne kadar Hardt ve Negri, yeni toplumsal hareketlerin, "politik görevi yalnızca karşı süreçlere direnmek değil onları yeniden düzenlemek ve yeni hedeflere yönlendirmek olan, alternatif bir küresel toplum kurma amacı güden ve coğrafi olarak sınırlandırılamayan örgütlenme biçimleri" (Hardt ve Negri, 2012: 19) olduklarını ileri sürseler de bunun nasıl olacağı önemli bir tartışma konusudur.

İKİNCİ BÖLÜM

ALTERNATİF KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME HAREKETLERİ

1990'lı yılların sonunda dünya 'küreselleşme karşıtı' bir hareketin patlamasına tanık oldu. Bu yeni toplumsal hareketler 'yeni dünya düzeninin' tarihte benzeri görülmemiş şekilde dünya çapında reddedilmesini ortaya koymaktaydı.

Çalışmamızın bu bölümünde yeni dünya düzenine karşı küresel boyutta yürütülmekte olan direnişin devlet gücüne dayalı olarak ortaya çıkan önemli bölgeselleşme örneklerinden dört tanesini inceleyeceğiz. Aşağıda ayrıntılı olarak da görüleceği üzere tüm bu bölgeselleşme hareketlerini ortak noktası neoliberalizme, tek kutuplu dünya düzenine ve dünyaya sermaye tarafından hükmedilmesine karşı olmalarıdır. Devlet kaynaklı bu alternatif küreselleşme arayışlarının diğer ortak noktaları arayışların dolar ekonomisine alternatif ve dolar dayatmasından uzak, üye devletlerin ekonomilerini merkeze alan, güvenliğin tek tek devletler tarafından değil işbirliği içerisinde tüm üye devletler tarafından sağlandığı, özellikle Afrika ve Güney Amerika'da esasında 'Batı' nedeniyle Batı seviyesine göre insan hakları, demokrasi, şeffaf yönetim ve sosyal kalkınma açısından geri kalmış bu bölgelerin kalkınma arayışları olmalarıdır. Mevcut yapının aksine bahsi geçen alternatif küreselleşme ve bölgeselleşme hareketlerinde, her bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda insanlar ve uluslararasında yapıcı ilişkilerin kurulduğu, dayanışmacı, kaynakların adil dağıtılmasını ve kullanılmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan alternatif bir dünya arayışı görmekteyiz.

1. BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN VE GÜNEY AFRİKA (BRICS) İŞ BİRLİĞİ

Uluslararası politikalar alanında 21. yüzyılın önemli gelişmelerinden bir tanesi hiç şüphesiz, 2001 yılında Jim O'Neill tarafından ilk aşamada bir 'yatırım bölgesi terimi' olarak tanımlanan (O'Neill, 2001: 2vd.) ve 2009 yılına kadar uluslararası ilişkiler alanında ancak *sınırlı* bir ilgi çekebilmiş olan *BRIC* akroniminin, üye ülkelerin ekonomilerini ifade eden bir terim olarak yerleşmesi ve yarı kurumsal bir politik aktör olarak kabul görmesidir (Stuenkel, 2013: 1-5). Geçtiğimiz on yılda hem Avrupalı hem de Kuzey Amerikalı birçok araştırmacı, BRICS ülkelerinin farklılıklarının, benzerliklerinden fazla olması nedeniyle yeni bir küresel güç olma iddiasındaki bu oluşumu daha detaylı ve dikkatli incelemelere ve analizlere değer bulmamıştır. Bu çerçevede 2001 yılından itibaren birçok araştırmacı BRICS'in, G7'ye kıyasla etkili ve anlamlı bir oluşum olamayacağı ve küresel politik düzene karşı birbirinden çok farklı duruşlara sahip olan bu ülkelerin bireysel olarak küresel düzene etki edebilecekken, çıkar çatışmaları ve aralarındaki rekabet nedeniyle küresel düzeni birlikte bir oluşum olarak etkilemelerinin çok olası olmadığı konusunda fikir birliği içerisindeydiler (Stuenkel, 2013: 1-5).

Çalışmamızın bu bölümünde daha çok emtia ihracatçısı olan Rusya ve Brezilya ile daha çok emtia ithalatçısı olan Çin'in, Doha Kalkınma Gündemi'ni destekleyen Çin ile buna şüphe ile yaklaşan Hindistan'ın, aktif demokratikleşme hareketlerine sahne olan Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika ile otoriter yönetimler etkisinde olan Çin ve Rusya'nın, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı imzalamış Hindistan ile nükleer silahlara sahip olan Rusya, Çin ve Güney Afrika'nın nasıl küresel yönetimde güç dağılımının esaslı olarak değişmesi ve dünya düzeninin, halkların ezici çoğunluğunun beklediği gibi, yeniden düzenlenmesi talebi ile bir araya geldiklerini ve bu taleple birlikte hareket etmeye başladıklarını inceleyeceğiz.

1.1. 2001 - 2006 Yılları Arası ve BRIC'in Doğuşu

2001 yılında Jim O'Neill Goldman Sachs'ın Küresel Ekonomik Araştırmalar Bölümü'nün başına atanmasının ardından mevcut küresel ekonomik dönüşüm bakımından önemli olabilecek ve hızlı büyüyen ülkelerden oluşan bir kategori yaratmayı amaçladı (Robinson, 2015: 3). O'Neill siyaset bilimci değil bir ekonomist olması nedeniyle bu gurubu yaratırken politik göstergeleri değil, gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranları ve nüfus gibi göstergeleri dikkate alarak yatırımcıları çekmeye çalıştı. Bu çerçevede O'Neill 30 Kasım 2001 tarihinde yatırımcıları için yayımladığı raporunda (O'Neill, 2001) 'önümüzdeki on yıl içinde Çin başta olmak üzere, BRIC (Güney Afrika ilgili tarihte dahil olmadığı için 'S' henüz eklenmemiştir) ülkelerinin dünya gayrisafi yurt içi hasıla büyüme oranında ağırlığının artacağını öngörmüş ve bu yönde BRIC ülkelerindeki maliye ve para politikalarının küresel ekonomik etkilerinin önemine' değinmiştir. Bu gelişme 11 Eylül 2001'in hemen akabinde yaşandığı için O'Neill, 'batılı ülkelerin' hegemonyasının yerini başka ülkelerin alması gerektiğini ve bunun büyüklüklerine ve nüfuslarına bakıldığında ekonomik potansiyeli yüksek olan Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya tarafından olması gerektiğini düşünmüştür (Nayyar, 2016: 575 – 577; Stuenkel, 2015: 3-5).

1999 yılında Samuel Huntington küresel düzeni tek kutuplu olarak değerlendirip Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı amaçlara ulaşabilmek için zaman zaman daha küçük ülkelere ihtiyaç duyacağını ancak yine de süper gücün her alanda -ekonomik, askeri, diplomatik, ideolojik, teknolojik ve kültürel- dünyanın her bölgesinde üstünlük sahibi olduğunu tartışmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan ise Amerika'nın bu üstünlüğünü esaslı olarak etkilemediği gibi, birçoklarına göre Amerika'nın birliklerini dünyanın diğer köşesine rahatça gönderebilmesi küresel düzenin tek kutupluluğunun daha net şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır (Nayyar, 2016: 579 – 580). Nitekim 2002 yılında Brooks ve Wohlforth '*eğer Amerika'nın bugünkü üstünlüğü tek kutupluluk*

yaratmadıysa başka hiçbir şey yaratmayacaktır. Bu halde tartışmaya açık kalan tek nokta bunun ne kadar süreceğidir' şeklinde yazmıştır (Brooks ve Wohlforth, 2002: 20 vd.).

Brooks ve Wohlforth yine 2002 yılında Çin ve Çin'in ciddi bir bölgesel güç olabilme ihtimali için ise şunları yazmıştır: '*Çin'in çalışan nüfusunun %50'si tarım alanında çalışmaktadır ve ekonomisinin görece küçük bir kısmı ileri teknolojiye yönlendirilmiştir. Çin'in silahlarının birçoğu çok eskidir. Çin'in bulunduğu coğrafyadan kaçabilmesi mümkün değildir ki, bu da O'nun pahalı bir askeri güç oluşturmaya karar vermesi halinde aynı şekilde kendi ordusuna yatırım yapma motivasyonuna ve imkanına sahip komşularla çevrili olması sonucunu doğurmaktadır*' (Brooks ve Wohlforth, 2002: 20 vd.).

İlgili dönemde Çin'in uluslararası bir güç olabilmesi bir tarafa, bölgesel bir güç olabileceği konusunda dahi sadece az bir kesim görüş birliği içerisindeydi. Ancak bu egemen düşüncenin aksine Goldman Sachs Ekim 2003'te yayımladığı 'Dreaming With BRICs: The Path to 2050' isimli raporunda 2050 yılında gelindiğinde BRIC ülkelerinin ekonomisinin Amerikan Doları olarak G6 ülkelerinden (ABD, Almanya, Japonya, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya) daha büyük olacağını öngörmüştür. Yayımlanan bu raporun yatırımcılar üzerindeki etkisi bir önceki rapor ile kıyaslandığında çok daha büyüktür. Ancak, bu raporun BRIC için asıl önemli etkisi BRIC kısaltmasının finans çevresini aşıp uluslararası politika alanında genel kabul gören ve sık kullanılan bir terim haline gelmesini sağlamasıdır (Wilson ve Purushothaman, 2003: 1 vd., Nayyar, 2016: 580; Stuenkel,2015: 3).

2005 yılında Goldman Sachs BRIC'in 2003'te öngörülenden daha da hızlı yükseleceğini düşündüklerini açıkladılar. 2009 yılında BRIC ülkeleri liderleri ilk resmi BRIC toplantısı için buluştuklarında medya düzenli olarak BRIC ülkelerine, BRIC terimini kullanmak suretiyle atıf yapıyordu ve nihayet 2010 yılında Goldman Sachs yirmi birinci yüzyılın ilk on yılını 'BRICS On yılı' olarak tanımladı (Wilson, 2010: 2 vd.).

BRIC bu on yılda bu şekilde kabul görmesinin nedeni ekonomik ve politik sorunlarla boğuşan bu ülkelerin yakın gelecekte uluslararası politikada baskın rol oynayacağının iddia edilmesindeki orijinallik değil, 1990'larda herkese uzak gelen, ancak 2000'lerde mantıklı gelmeye başlayan gücün ABD'den ve Avrupa'dan kayarak Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçlere kayması fikridir. BRIC akronimi uluslararası düzende gücün bu şekilde kaymasına ilişkin fikirleri bir araya getirmiş ve desteklemiştir (Robionson, 2015: 5-7; Stuenkel, 2015: 5-6).

Ancak uluslararası düzen bu yeni gerçekliğe adapte olmak konusunda yavaş kalmıştır. G8'in daha merkezde kalmak konusunda ısrar etmek suretiyle Kanada ve İtalya'yı içerirken Çin ve Hindistan'ı içine almaması Brezilya, Çin ve Hindistan'daki politikacılar için ciddi hoşnutsuzluk yaratmıştır. 2005 yılında Gleneagles'de gerçekleşen G8 toplantısında Tony Blair G8+5 yaklaşımını ortaya koymayı amaçlamış ancak BRIC ülkelerinin sürekli dahil olmalarını sağlayamamıştır. Nitekim 2006 yılında The Economist, Hollanda, Belçika ve İtalya'dan dört kat büyük ekonomisi olan Brezilya, Çin ve Hindistan'ın bu ülkelerden yüzde yirmi daha az etkisinin olmasının çok mantıksız olduğuna dikkat çekmiştir (Reis, 2013: 34.).

Jim O'Neil bu on yıllık süreçte önemli ölçüde ekonomik büyüme potansiyeli olan bu dört ülkeyi tespit etmek suretiyle BRIC akronimini literatüre kazandırdığı için övgü topladı. Her ne kadar ekonomik potansiyeli olan ülkelerden gruplar oluşturmak yeni değilse de, o dönemde tek kutuplu dünya düzeni baskın kabul gören görüştü ve sadece çok az uzman ve araştırmacı Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yakın gelecekte uluslararası bir rol oynayacağını öngörebilmiştir (Robinson, 2015: 4-5; Nayyar, 2016: 582). Zira uluslararası alanda G8 ülkelerinin ekonomik ve jeopolitik egemenliği yanında BRIC ülkeleri ulusal bakımdan da ciddi sorunlarla karşı karşıyaydılar. Hindistan'da yoksulluk ve okuma yazma bilme oranının düşüklüğü, Brezilya'daki ekonomik çalkalanmalar ve gelir adaletsizliği, Çin'de büyüyen politik kargaşa ve Rusya'daki ekonomik sorunlar bu

ülkelerin yakın gelecekte uluslararası politika alanında baskın rol oynayabileceklerini öngörebilmeyi zorlaştırmıştır (Stuenkel, 2015: 9-10).

Bu birlikte BRIC gruplandırmasının genel kabul görmesinin nedeni kavramsal yeniliği değil 1990'larda uzak olan ancak 2000'lere gelindiğinde daha mümkün hale gelen güçlü bir teoriyi sembolize etmesidir; gücün yönünün ABD'den ve Avrupa'dan, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yeni yükselen ülkelere kayması. Bu yön kayması hızlı bir şekilde gerçekleşiyordu, dünyayı daha az 'Batılı' ve ideolojik olarak daha çeşitli hale getiriyordu ve BRIC aslında çok daha karmaşık bir süreç olan yeni güç dağılımını anlatmak için kullanışlı bir kısaltmaydı.

Ancak uluslararası düzen bu yeni gerçekliğe daha yavaş uyum sağlamaktaydı. G8'in merkeziliği, Kanada'yı ve İtalya'yı kapsaması ancak Çin ve Hindistan'ı kapsamaması Brezilya, Çin ve Hindistan'daki politika yapıcılar arasında genel bir hoşnutsuzluk yaratmaktaydı. 2003 yılında üç yükselen güç, Fransa'da gerçekleşen G8 zirvesinde gerçekleştirdikleri toplantılar neticesinde, Hindistan Brezilya ve Güney Afrika (IBSA) Diyalog Forumu'nu kurmuşlardır. Bu üç ülke ilgili G8 toplantısına gözlemci olarak davet edilmiş olmakla birlikte bu davetin sembolik olduğu konusunda hemfikirdiler. Nitekim Brezilya Başkanı Lula toplantı akabinde şu açıklamayı yapacaktır; 'Güçlü devletlerin olduğu bir ziyafet sofrasına tatlı için davet edilmenin gereği nedir? Biz sadece tatlı yemek için davet edilmek istemiyoruz; biz hem ana yemeği hem tatlıyı hem de kahveyi istiyoruz'. Bundan sadece üç gün sonra Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika dış işleri bakanları IBSA Diyalog Forumu'nun öncü toplantısını gerçekleştirmiş ve Forum'a Brasilia Deklarasyonu ile resmiyet kazandırmışlardır. İBSA Diyalog Forumu BRIC kadar uluslararası görünürlük kazanmamışsa da bu Forum'un oluşması, yükselen güçlerin ortak noktalarını ve yeni potansiyel iş birliği alanlarını keşfetmeye başlamalarına yönelik ortak iradelerini sembolize etmesi bakımından önemlidir (Nayyar, 2016: 581; Stuenkel, 2015: 5-6).

1.2. 2006 - 2008 Yılları Arası

2006 yılı itibariyle Asya'da yükselen güçler arasındaki iş birliği belli bir kurumsallığa ulaşmıştı. Rusya, Hindistan ve Çin 2001 yılından beri dış işleri bakanlığı seviyesinde, göç, terör ve insan kaçakçılığı gibi güvenliğe yönelik konularda yıllık toplantılar düzenlemekteydi ve ABD'nin Afganistan işgalinin ardından bu konunun bölgesel etkileri de toplantılarının önemli bir gündem maddesini oluşturmaktaydı. Bu çerçevede Moskova'da 2001 yılının Eylül ayında gerçekleşen ilk toplantıdan beri bu üçlü arasındaki ilişki güçlenerek devam etmekteydi. Bu toplantıların bir kısmı Birleşmiş Milletler zirveleri sırasında bir kısmı ise bağımsız toplantılar olarak gerçekleşmekteydi (Stuenkel, 2015: 10; Krishnan, 2013).

Brezilya'nın da dahil edilmesi ile yeni bir grup yaratılması (RIC + Brezilya) konusunda ilk fikri Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 2006 yılında ortaya atmıştır. Brezilya gibi Asya'nın güvenlik konularına çok uzak bir ülkenin gruba dahil olması ve yaratacağı katma değer, Çin ve Hindistan tarafından önce şüphe ile karşılanmıştır. Bu noktada RIC + Brezilya ile yeni bir grup oluşturma çabaları öncelikle herhangi bir ortak dış politikası çabasına girilmeden, resmi olmayan düzeyde başlamıştır. 20 Eylül 2006 tarihinde 61. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Brezilya Dış İşleri Bakanı Celso Amorim Hindistan ve Çin dış işleri bakanlarıyla birlikte resmi olmayan bir toplantı düzenlemişlerdir ve toplantı genel olarak politik ve küresel sorunlara, özellikle de 2006 Lübnan Savaşı'na ilişkin olarak gerçekleşmiştir. Toplantıya katılan dış işleri bakanlarının toplantı sonrası yorumları BRIC ülkelerinin birleştirici etkeni olmaya başlayan 'IMF ve Dünya Bankası'nda güç dağılımının yarattığı hoşnutsuzluğa ve G8 ülkelerinin yükselen güçleri dahil etme konusundaki isteksizlikleri' yönünde olmuştur. Toplantı sonunda ortak bir anlaşmaya varılmamış olmakla birlikte toplantıya katılan devletler küresel finansal sistemleri reform yapmaya zorlamak konusundaki kararlarını yinelemişlerdir (Stuenkel, 2015: 10-11).

24 Eylül 2007 tarihinde, 62. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu sırasında yapılan toplantıda Brezilyalı katılımcılar, BRIC ülkelerinin iş birliği fırsatlarının değerlendirilmesine yönelik bağımsız bir zirve yapılması isteklerini dile getirmişler. Rusya buna karşılık 2008 yılında ilgili ülkelerin dış işleri bakanları için bağımsız bir zirve yapılmasını önermiş ve bu öneri tüm devletler tarafından kabul görmüştür (Stuenkel, 2015: 12).

16 Mayıs 2008'de toplantı tarihinde gelindiğinde ABD'de yüksek riskli konut kredisi krizi başlamıştır; bazı bankalar iflas etmiş bazıları ise nakit sorunları için acil fon taleplerinde bulunmaya başlamışlardır. Eylül ayında gerçekleşen toplantıdan sonra Aralık ayında Çin, dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olarak Almanya'nın yerine geçmiştir. Bu noktada BRIC gibi yükselen güçlerin giderek artan sayıda yatırımcının ilgi alanına girmesi, BRIC ülkelerinin hem küresel ilişkilerde gündem belirleyici uluslararası bir aktör olabilmeleri için hem de uluslararası finansal düzende reform taleplerini daha sesli dile getirebilmeleri için eşsiz bir fırsat sunmuştur. Mayıs 2008'de gerçekleşen ilk bağımsız toplantı, BRIC'in bir 'yatırım ülkeleri' kategorisinden çıkıp küresel arenada politik bir kişilik olarak varlığının tespiti bakımından belirleyici bir toplantı olmuştur (Stuenkel, 2015: 13).

Toplantı sonucunda yayımlanan bildiride BRIC küresel yapıda reform çağrısı yapmış ve ilerleyen tarihlerde ekonomi bakanlarının katılımıyla BRIC ülkelerinin küresel ekonomi ve finans konularında toplantılar düzenleneceğini belirterek daha geniş çaplı bir iş birliğinin planını ortaya koymuştur (BRIC Foreign Ministers' Meeting Joint Communiqué, 4.madde). Bildiride ayrıca dışişleri bakanlarının altmış üçüncü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu sırasında tekrar toplanacağına ve başka toplantılar yapılacağını belirtmiş ancak BRIC ülkelerinin liderlerinin katılacağı bir toplantıya yer vermemiştir (BRIC Foreign Ministers' Meeting Joint Communiqué, 13.madde). BRIC'in bu ilk

bildirisi Batı medyasının hiçbir şekilde ilgisini çekmemiş ve kendine yeterli ölçüde yer bulamamıştır (Stuenkel, 2015: 13).

2008 yılı süresince gerçekleşen BRIC toplantılarında ülkelerin dışişleri bakanları arasındaki ilişkiler güçlenmiş, 2008 yılı sonuna gelindiğinde ise BRIC ülkeleri iş birliklerini küresel ekonomi konusunda ortak bir gündem üzerinde anlaşacak kadar geliştirmişlerdir. 14-15 Kasım 2008 tarihinde Washington'da gerçekleşen G20 Zirvesinde BRIC ülkeleri ekonomi bakanları ortak pozisyonlarını belirlemek için bir araya gelmişlerdir ve bu tarihten itibaren her G20 Zirvesinde, grup toplantısı yapmaktadırlar (Stuenkel, 2015: 13-14).

Washington Zirvesinden tam bir hafta önce Sao Paulo'da toplanan BRIC ekonomi bakanları uluslararası iktisadi düzen düzene ilişkin reform taleplerini bir kez daha şu şekilde dile getirmişlerdir;

> "Uluslararası kuruluşlarda dünya ekonomisinde gerçekleşen yapısal değişiklikleri ve gelişen ülkelerin artan merkezi rolünü yansıtacak şekilde reform yapılmasını talep ediyoruz. Uluslararası kuruluşların yapılarını, kurallarını ve araçlarını temsiliyet, meşruiyet ve geçerlilik bakımından yeniden gözden geçirmeleri ve varlıklarını küresel sorunları tespit edebilmek için güçlendirmeleri gerektiği konusunda anlaşmış bulunuyoruz. IMF ve Dünya Bankası'nın yeniden yapılandırılması ve bu çerçevede her iki kurumun da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin seslerini daha adil duyurabilmeleri ve katılımlarının daha dengeli sağlanması için yönlendirilmeleri gerekmektedir. Finansal İstikrar Forumu ise en kısa sürede üyelik yapısını gelişmekte olan ekonomilerin önemli ölçüde temsil edilmesini sağlayacak şekilde genişletmesi gerekmektedir (BRIC Foreign Ministers' Meeting Joint Communiqué, 7.paragraf).'

Sonuç olarak Amerika'daki ekonomik kriz yükselen güçlere uluslararası iktisadi düzeninin yeniden düzenlenmesi fikrini daha sesli dile getirebilmeleri ve destekleyebilmeleri için bulunmaz bir fırsat sunmuştur. Sao Paulo toplantısı da BRIC ülkelerinin hem kendilerini bu krizden nasıl korumaları gerektiğini hem de bu krizi kullanarak küresel yapıların kendi lehlerine nasıl adapte olabileceklerini tartıştıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim bu toplantıdan sonra BRIC ülkeleri ekonomi bakanları ve merkez bankaları üyeleri, kriz öncesinde bu kadar yakın iş birliği içinde olmamalarına

rağmen, dört defa daha toplanmışlardır (Stuenkel, 2015: 19-20). Sao Paulo toplantısı ve bildirisi BRIC ülkelerinin, ad hoc bir gruptan öte olduğunu ve BRIC ülkelerinin daha ileri politik ve ekonomik adımlar için daha sistematik iş birliğini amaçladıklarını ortaya koymuştur. Nitekim Brezilya Ekonomi Bakanı toplantının ardından 'Yeni bir güç bloğu istiyoruz; daha aktif ve daha efektif' demiştir. Bu toplantıların sonucu, 2009 yılının Nisan ayında Londra'da yapılan G20 zirvesine gelindiğinde BRIC ülkelerinin gündem belirleyici olarak yer almaları şeklinde kendini göstermiştir ve G20 Londra Zirvesi Sonuç Bildirisini hatırı sayılır şekilde etkilemişlerdir (Stuenkel, 2015: 20-21).

1.3. 2009 – 2011 Yılları Arası

2008 yılının Kasım ayında Brezilya ve Rusya devlet başkanları arasında gerçekleştirilen ikili görüşmelerin ardından, 2009 yılı Nisan ayında Rusya'da BRIC ülkelerinin devlet başkanları seviyesinde ilk zirvelerini gerçekleştirecekleri duyurulmuştur. Ancak dundan önce 2009 yılı Mart ayında BRIC ekonomi bakanları ve merkez bankaları üyeleri beklenenden daha erken tarihte, Londra'da gerçekleşecek G20 Liderler Zirvesi'nden önce, Horsham'da bir araya gelmişlerdir. Horsham'da gerçekleşen toplantı neticesinde BRIC ülkelerinin uluslararası finans örgütlerindeki yönetim reformu talepleri ve bu hususa ilişkin kararlılıkları daha açık ve net şekilde bir kez daha dile getirilmiştir (Stuenkel, 2015: 25). Toplantı neticesinde yayınlanan ortak bildiride, *"BRIC ülkeleri, IMF'nin rolünün ve yapısının yeniden gözden geçirilerek, dünyanın yeni mali ve finansal durumuna uyum sağlayacak ve daha adil olacak şekilde değiştirilmesi gerektiği, bu çerçevede tüm ülkelerin kararlılıkla bir gündem ve buna bağlı bir program ve yol haritası oluşması gerektiği ve özellikle ülkelerin gerçek ekonomik güçleri oranında IMF'de temsil edilmeleri gerektiği"* hususları bir kez daha dile getirilmiştir (Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders, md.3). Benzer değişiklikler Dünya Bankası

için de talep edilmiş ve 2010 yılı Nisan ayı itibariyle temsiliyet hususunda reforma gidilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Her ne kadar BRIC ülkelerinin bazı tavsiyelerine ilk başta ciddi şüphe ile yaklaşılmışsa da, BRIC'in Horsham Zirvesi'nde üzerinde uzlaştığı ortak bildirinin G20 2009 Londra Zirvesi Bildirgesi'nde farklı seviyelerde kendine yer bulması, BRIC'in pazarlık gücünün önemli ölçüde artabileceğini ortaya koymuştur. Nitekim bildiride G20 ülkeleri finans sektörü için daha güçlü, küresel yapı ile daha tutarlı, denetleyici ve düzenleyici bir yapı oluşturacakları hususunda karara varmışlar ve uluslararası finansal kuruluşların başkanlarının daha şeffaf, açık ve liyakate dayalı olarak seçilmesi gerektiğini açıklamışlardır. Bu ilkelerin tamamı BRIC ülkeleri ekonomi bakanları ve merkez bankaları üyeleri tarafından Horsham Zirvesi'nde dile getirilmiş ve benimsenmiş ilkelerdir. Ayrıca, yine Horsham Zirvesi'nde ve daha önceki zirvelerde tekrar edilen reform talepleri çerçevesinde Londra Zirvesi Bildirgesi'nde 'reform' ifadesi on kat fazla yer almıştır. 2010 yılında IMF'de gerçekleşen kota reformu, Çin'in Almanya'yı geçerek üçüncü büyük pay sahibi haline gelmesi ve Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın on en önemli pay sahibi arasında girmesi IMF tarafından 'tarihi' olarak nitelendirilmiş, bu değişiklikler ile 'küresel ekonomik gerçekliğin yansıtılmak istendiği' ve 'IMF'nin meşruiyetinin ve verimliliğinin güçlendirilmesi amacını' temsil ettiği belirtilmiştir. Bu çerçevede IMF'de gerçekleşen bu değişikliklerde BRIC ülkelerinin 'gündem belirleyici' olduğu söylenebilecektir (Stuenkel, 2015: 27-29).

BRIC ülkeleri ekonomi bakanları ve merkez bankası üyelerinin, 2008 yılında Sao Paulo'da ve 2009 yılında Horsham'da gerçekleştirdiği toplantıların BRIC ülkeleri arasındaki çok daha geniş iş birliğinin başlangıcı olduğu söylenebilecektir. BRIC iş birliği 2009 yılından itibaren uluslararası finansla ilgisi olmayan alanlar da dahil olmak üzere başka alanlara da genişlemiştir. Londra'da gerçekleşen Zirve'nin ardından BRIC ulusal güvenlik danışmanları terör, yasadışı göç, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi alanlarda

iş birliği olasılıklarını görüşmek üzere bir araya gelmişler ve ekonomi bakanlarının yanı sıra ulusal güvenlik danışmanları arasında da ortak bir platform oluşması sağlanmıştır. Yine bu dönemde BRIC devlet başkanları ve hükümetleri kendilerini 'BRIC üyesi' olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bu çerçevede 2009 yılına kadar iş birliklerinin esası finansal krize sıkı sıkıya bağlı olan BRIC ülkeleri, bu iş birliğinin yarattığı güven çerçevesinde iş birliklerini eğitim, bilim ve teknoloji ve savunma gibi farklı alanlarda da geliştirmeye başlamışlardır. Yani, finans alanında olumlu sonuçlanan iş birliğinin verdiği güven ile BRIC ekonomi ile ilgili olmayan diğer alanlarda da iş birliği yapmaya karar vermiştir. BRIC ülkeleri arasındaki bu iş birliği elbette Avrupa Entegrasyonu sürecinden çok farklıdır. BRIC yapılanmasının Avrupa Birliği gibi bir örgüt yapılanmasına dönüşmesi çok uzak bir ihtimal olduğu gibi, BRIC üye ülkelerin ekonomik ya da politik ilişkilerini bağlayıcı kararlar yolu ile düzenlemek ya da egemenlik devri gibi bir mekanizması yoktur. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin aksine BRIC ülkeleri hükümetler harici grupları sürece dahil etmemektedirler ve iş birliği süreci tamamen hükümetler arası diyalog ile devam etmektedir. Bununla beraber BRIC iş birliğinin geleceği, sadece finansal kriz sırasında pazarlık gücü artan ülkelerin işbirliğinden daha karmaşık ve çok yönlü bir yapıya evrilmiştir. Bugün BRIC işbirliği yapısının daha az politik ve daha çok teknik bir yapıya büründüğü ve farklı bakanlıkların ve bürokratların işbirliğine dahil olması ile birlikte BRIC'in tahmin edilenden daha sürdürebilir olacağını söyleyebiliriz (Stuenkel, 2015: 30-34).

2008 yılında başlayan ekonomik krizin ardından gelen yılların *yükselen güçler* için daha zor geçtiğini ve özellikle 2012 - 2014 yılları arasında büyümelerinin yavaşlandığı söylenebilecekse de, bu BRICS ülkelerinin kendi aralarındaki işbirliğini güçlendirme arzularını fazla etkilememiştir. Ülkelerin büyüme rakamlarından bağımsız olarak taraflar BRICS toplantılarının Güney-Güney iş birliğinin geliştirilmesi için çok önemli bir araç olduğu ve bu şekilde devam etmesi gerektiği konusunda hemfikirdirler.

Yükselen güçlerin bu Güney-Güney iş birliğinin küresel ilişkileri demokratikleştirme ve Kuzey'in küresel olaylara ilişkin oransız ağırlığının azaltılması çabalarında ana unsur olduğu söylenebilecektir (Muhr, 2016: 632).

16 Haziran 2009 tarihinde Rusya'nın Yekaterinburg kenti, BRIC ülkelerinin ilk Liderler Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı.[6] Rusya bu tarihten sadece bir gün önce yine Yekaterinburg'da, Şanhay İşbirliği Örgütü'nün 9. Toplantısına ev sahipliği yapmıştı. Her ne kadar Rusya en başından itibaren ülkeler arasındaki iş birliğinin genişletilmesi beklentisi ve arzusunu dile getirmişse de Rusya hükümeti bağımsız bir toplantı yapma riskini almamıştır ve devlet başkanlarının halihazırda katılmak için orada bulundukları ve medyanın daha çok ilgisini çekmekte olan, Şanhay İşbirliği Örgütü toplantısını kullanmıştır. Rusya Devlet Başkanı Zirve sonunda yine *"global sorunların BRIC ülkelerinin katılımı olmadan etkili şekilde çözülemeyeceklerini"* ifade etmiştir. Bu çerçevede G20'nin güçlendirilmesi (ve daha adil bir temsil imkanı sağlanması) Zirve Sonuç Bildirisi'nin esas hususlarından bir tanesiydi. Nitekim Rusya Devlet Başkanı *"uluslararası gündemde olan ekonomi, dış politika ve güvenlik gibi hususlarda daha adil bir karar alma mekanizması kabul edilmesi gerektiğini, BRIC Zirvesinin de bu çerçevede bir yeni düzenin şartların oluşturma amacını taşıdığını ve BRIC ülkelerinin de daha adil bir dünya için bu şartları oluşturmaları gerektiğini"* ifade etmiştir. Nitekim BRIC ülkelerinin 2006 – 2008 yılları arasında ortalama %10,7 olan ve gelişmiş ülkelerden bir hayli yüksek olan büyüme oranlarından aldıkları güvenle de bu Zirvenin ana temalarından bir tanesi "ABD'ye daha az bağımlı bir yeni dünya düzeni nasıl oluşturulabilir" olmuştur. Zira Brezilya 2009 yılında dünyanın en büyük onuncu ekonomisiyken IMF yönetiminde sadece % 1,38 oranında oy sahibiydi. Buna karşın Belçika'nın oy oranı %2.09'du. Brezilya'nın Zirve Şerpası Roberto Jaguaribe, BRIC ülkelerinin büyüme oranları ve

[6] Bu toplantıya Brezilya Devlet Başkanı Lula, Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, Hindistan Başbakanı Manmohan Singh ve Çin Devlet Başkanı Hu Jintao katıldı.

IMF'ye yaptıkları maddi katkı ile BRIC markasının mevcut küresel dönüşümün esas noktasını ortaya koyduğunu ifade etmiştir; "gelişmekte olan ülkelerin yeni dünya düzeninde artık sadece bağlı ve edilgen birer aktör olamayacakları gerçeği". BRIC ülkeleri kendilerini küresel alma yapılarına, olması gerektiği gibi katılımları halinde, küresel ekonomik istikrar ve küresel yönetişim konularında pozitif etki yaratacak "sorumlu paydaşlar" olarak tanımlamışlardır (Stuenkel, 2015: 25-27).

Uluslararası örgütlerde reform yapılmasının yanı sıra Zirvenin bir diğer önemli gündem maddesi Amerikan Doları'na olan küresel bağımlılığın azaltılmasıydı. Bu çerçevede BRIC liderleri hem rezerv paralarındaki Dolar yatırımlarını ve Dolar bağımlılığını azaltmak için farklı öneriler görüşmüşler hem de kendi aralarındaki ikili anlaşmalar yolu ile Dolar kullanımını nasıl sınırlandırabileceklerini tartışmışlardır (Stuenkel, 2015: 27).

İlk BRIC Zirvesi uluslararası medya kuruluşlarından yeterince ilgi görmemiş ve şüphe ile karşılanmış, yaratabileceği etki bakımından eleştirilmiştir. Nitekim diğer zirve toplantıları ülkelerin iş birliği ve eylem planları için daha gelişmiş, ayrıntılı ve somut öneriler getirirken, ilk zirve toplantısı somut adımlar ve örnekler sunmaktan ziyade ülkelerin iş birliğine genel atıflar yapmakla yetinmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 2009 BRIC Zirvesinin belli açılardan başarıya ulaştığı, o tarihten itibaren her yıl gerçekleşecek liderler zirvesinin başlangıç toplantısı olduğu ve yirmi birinci yüzyıl başında Güney – Güney İşbirliğinin şekillenmesini sağlayan yeni bir bölümün açılışını yaptığı söylenebilecektir (Stuenkel, 2015: 30-33).

Küresel ekonomik çalkantılar ve gelişmiş ülkelerin bulunduğu 'durağan' ekonomik durum, Goldman Sachs'ın bir finansal otorite olarak bulunduğu öngörü ve ismini verdiği BRIC ülkelerini gruplandırması ve ABD'nin kısmen sorgulanmaya başlanmış 'tek güç' olma hali ve içinde bulunduğu kriz ortamı, BRIC ülkelerinin kendilerini yükselen güçler olarak istikrarın garantörleri olarak ortaya koymaları ve

uluslararası alanda daha fazla sorumluluk ve söz sahibi olmayı talep etmeleri için tüm şartların bir araya geldiği ideal bir dönem yaratmıştır (Stuenkel, 2015: 30-33).

İlk Zirvenin olumlu sonuçlarına rağmen ikinci bir toplantının olacağı ya da olması gerekip gerekmediği konusunda belirsizlik vardı. Bu noktada Brezilya Devlet Başkanı Lula'nın 2010 yılında Brasil'de bir toplantı gerçekleştirilmesi çağrısı ve Çin ve Hindistan'ın olumlu yanıtı, BRIC'in de geleceği için belirleyici olmuştur (Stuenkel, 2015: 30-33).

1.4. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Katılımı: BRIC'ten BRICS'e Geçiş

Güney Afrika Cumhuriyeti BRIC'e katılma isteğini ilk olarak 2009 yılında Yekaterinburg'da gerçekleşen ilk zirveye, dışişleri bakanlığı aracılığıyla bir mektup göndermek suretiyle dile getirmiştir. 2010 yılında ise Güney Afrika Devlet Başkanı Jacob Zuma üye dört ülkeye ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler ile ilk kez bir ülke sistematik olarak BRIC'e katılmak için çaba göstermiştir. 14 Nisan 2011 tarihinde Üçüncü BRIC Zirvesi, Çin'in Sanya şehrinde, Asya için Boao Forumu toplantısından kısa bir süre önce gerçekleşmiştir. Yekaterinburg'da (2009) ve Brasilia'da (2010) gerçekleşen iki başarılı zirvenin ardından bu Üçüncü Zirve, BRIC'in Güney – Güney iş birliği çabaların içeresine önemli bir aktör olarak yerleşmiş olmasının tescili ve Çin'in BRIC iş birliğini tamamen sahiplendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu zirveyi önemli kılan bir diğer husus ise, ilgili tarihte BRIC'e üye devletlerin tamamı BM Güvenlik Konseyi üyesiydi. Sanya'da gerçekleşen bu Zirvede BRIC'in siyasi bir şekil de alması söz konusu olmuş ve Zirve Bildirgesinde üye ülkelerin tamamının Libya'ya karşı güç

kullanılmasından kaçınılması konusunda hem fikir olduklarını belirtmişlerdir (Muhr, 2016: 636 – 638, Stuenkel, 2015: 39-40).[7]

Üçüncü BRIC Zirvesi'ni en önemli kılan husus ise, Güney Afrika'nın ilk defa beşinci üye ülke olarak Zirveye katılmasıdır. Bu katılım ile BRIC ismi resmi olarak BRICS şeklinde değiştirilmiştir. Zuma'nın Çin'e gerçekleştirdiği seyahatten bir ay sonra, 21 Eylül 2010'da New York'ta gerçekleşen bir toplantıda BRIC ülkeleri dış işleri bakanları Güney Afrika'nın BRIC'e katılımı yönünde karar vermişler, Aralık ayında da Çin hükümeti Güney Afrika'yı Sanya'da gerçekleşecek Üçüncü BRIC Zirvesi'ne resmi olarak çağırmıştır (Stuenkel, 2015: 40).

Jim O'Neill'in öngörmediği şekilde gerçekleşen bu katılım ile BRIC ülkeleri yapılanmayı sahiplenmişler ve BRICS artık Goldman Sachs tarafından öngörülmüş bir ekonomik yapı olmaktan çıkmış, politik bir yapı haline gelmiştir ve tabiatını değiştirmek suretiyle daha global bir yapı olma özelliğini kazandırmıştır. Bu süreç, aynı yılda oluşturulan G20 ile birlikte yirmi yılda küresel yapılanmada gerçekleşen en önemli politik olaylar arasında sayılabilecektir (Hervieu, 2011).

BRICS'in bu değişimi ve aldığı global ve politik şekil, her ne kadar BRICS'e üye ülkelerin bölgesel liderlikleri tartışma konusu olsa da BRICS'in sadece üye değil tüm yükselen devletler adına konuşabilme yetkisini güçlendirmiştir. Güney Afrika'nın katılımı aynı zamanda BRICS ülkelerinin Afrika'daki varlıklarına ilişkin uzun vadeli taahhütlerini de ve Güney-Güney iş birliği çerçevesinde Afrika'nın ortakları olma çabalarını da yinelemiştir (Davies, 2012).

Güney Afrika'nın ise ulusal çıkarları, bölgesel entegrasyon ve diğer bölgesel altyapı projelerini geliştirmek ve bunlara katkıda bulunmak ve küresel yönetişim

[7] BRICS Zirvesi'nden bir ay önce BM Güvenlik Konseyi Libya'ya karşı 1973 sayılı Kararı kabul etmiştir. Bu karar ile ilk defa BM Güvenlik Konseyi işler halde olan bir ülkeye karşı Koruma Sorumluluğu kapsamında güç kullanımını kabul etmiştir. Koruma Sorumluluğu bu karar ile soyut bir fikirden, somut bir dış politika aracına dönüşmüştür. Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya oylamada çekimser oy kullanmışlardır. Güney Afrika ise kararı desteklemiştir.

çerçevesinde Güney'in anahtar aktörleri ile iş birliği içerisine girmek amacıyla BRIC'e katılmak istediği söylenebilecektir. BRICS açısından ise Güney Afrika'nın katılımı yapılanmanın uluslararası statüsünün arttırılması ihtiyacına hizmet etmektedir. BRICS yapılanması üye ülkelerin gözünde her bir ülkenin dinamik ve yükselen bir güç olarak küresel ilişkilerde statülerinin daha fazla meşrulaşmasını ve sağlam ve yerleşik güçler olarak tanımlanmalarını sağlamaktaydı. BRICS üyesi olmak hatırı sayılır bir sosyal statü sağlıyor, ülkelerin pazarlık gücünü arttırıyordu. Gerçekten Üçüncü BRIC Zirvesi ile BRIC ülkeleri, yükselen dünyanın fiili temsilcileri ve yeni küresel düzenin inşasının vazgeçilmez aktörleri haline gelmiştir (Stuenkel, 2015: 50-52).[8]

Güney Afrika'nın katılımı hem grup için hem de küresel dünya küçük bir detay olmaktan çok daha ötedir. Öncelikle uluslararası politik iş birliğinin medeniyet boyutunun önemini sorgulatmıştır, zira BRICS iş birliği uluslararası politikanın alışagelmiş işbirliklerinden oldukça farklıdır. İkinci olarak, bugüne kadar hep pasif, fakir ve çatışmalar içinde debelenmekte olan bir Afrika imgesinin aksine, ekonomik potansiyeli ve dinamizmi nedeniyle bir Afrika ülkesinin birliğe katılmasının Batı güdümlü küresel dünya düzenini bir miktar tehdit ettiği bile söylenebilecektir. Zira Güney Afrika'nın üyeliği, tüm Afrika kıtasına bugünün yükselen güçlerinin Afrika'yı dünya düzenine geçmişte Batı'nın yaptığından farklı şekilde dahil etmekte kararlı olduklarına dair güçlü bir mesaj göndermiştir; yükselen güçler Afrika'yı Batı'nın aksine hiyerarşik ya da şartlı bir ortak olarak değil, karşılıklı çıkarlar çerçevesinde eşit bir ortak olarak

[8] Bu noktada BRIC ülkelerinin neden o dönemde Güney Afrika'ya nazaran çok daha gelişmiş ekonomileri haiz olan ve daha hızlı büyümekte olan Türkiye, Nijerya, Endonezya, Meksika, Güney Kore gibi ülkeler yerine Güney Afrika'yı aldıklarına kısaca değinmek uygun olacaktır. Bu nedenler; Afrika kıtasının stratejik ve jeopolitik olarak gittikçe daha fazla önem kazanması, BRIC ülkelerinin Afrika'da varlıklarını hızla arttırmaları ve bunun Afrika'nın sadece batı yardımları ile ayakta kalan bir kıta olmaktan ziyade gerçek bir ortak olarak görülmesinin sağlanmaya başlanması, bu sayede ticari ilişkilerin hızlıca gelişmesi, Güney Afrika'nın ekonomik, diplomatik ve askeri yeterlilikleri göz önüne alındığında otomatik olarak kıtanın lideri olarak tanımlanması ve Güney Afrika'nın katılım fikrinin en başından beri sadece kendi adına değil, kıtanın tamamının temsilcisi olarak hareket etmek amacıyla tüm Afrika ülkelerine düzenli olarak danışması, ekonomik liderliğinin yanı sıra Güney Afrika'nın politik olarak da kıtada etkili olması ve BM Güvenlik Konseyi adaylığının Afrika Birliği tarafından desteklenmesi olarak sayılabilecektir.

görmeyi amaçladığını göstermiştir. Afrika, ilk defa, Afrika'da olmayan ülkelerin girmek istediği özel bir gruba dahil olmuştu. Nihayet, Güney Afrika'nın katılımı eşitliğe ve karşılıklı saygıya dayalı olduğu söylenen Güney-Güney iş birliğini güçlendirmiştir (Muhr, 2016: 639; Stuenkel, 2015: 50-52).

1.5. BRICS ve Yeni Dünya Düzeni

BRICS iş birliğinin başından itibaren bu iş birliğinin uzun süreli olabilmesi için gereken 'ortak payda'yı bulamayacakları konusunda eleştiri almıştır. BRICS her ne kadar küresel gücün yeniden dağıtılması çabalarında çekici bir alternatif olsa da ülkelerin farklılıklarının benzerliklerine göre daha fazla olduğu ve özellikle Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan'ın demokrasi olarak tanımlanan yönetim şekillerine karşın Çin'in ve Rusya'nın otoriter yönetimlerinin iş birliğini zorlaştıracağı yönünde görüşler belirtilmiştir. Ancak BRICS iş birliği genel kabul gören görüşün aksine[9] grubun oluşmaya başladığı ilk yıllardan itibaren kamuoyunun ilgisinin yoğun olmadığı birçok alanda gelişmeye başlamıştır. 2009 yılından itibaren akademik alanda yıllık toplantılar, 2010 yılından itibaren BRICS tarım bakanlarının yıllık toplantıları ve çalışma grupları, yine 2010 yılından itibaren yıllık Ticaret Forumu toplantıları, 2008 yılından itibaren yıllık ekonomi bakanları ve merkez bankaları genel müdürlerinin katıldığı Finans ve Merkez Bankaları toplantıları, 2001 yılından itibaren sağlık bakanlarının yıllık toplantıları, 2009 yılından itibaren ulusal güvenlik toplantıları, 2011 yılından itibaren bilim ve teknoloji

[9] Helen V. Milner, Edward D. Mansfield ve Peter Rosendorff'un görüşlerine göre uluslararası ilişkilerde devletlerin işbirliği ihtimalleri yönetim şekillerine göre fazlasıyla bağlıdır. Buna göre bir devlet ne kadar demokratik yönetilmekteyse, ticari anlaşmalara ve işbirliğine o derece açıktır. Zira, yönetimler üzerindeki seçim ve yeniden seçilme baskısı demokrasilerde hükümetlerin işbirliğine, otoriter yönetimlere göre, daha açık olmalarına neden olmaktadır. Otoriter liderler yeniden seçilememe korkusu yaşamadıkları için, ekonomi ve ticaret gibi önemli politikalara ilişkin karar alma yetkilerini paylaşmak, ticaret anlaşmaları imzalamak ve taahhüt altına girmek yönünde güdüleri yoktur. Bu nedenle de, demokratik yönetimlere göre özellikle ticaret alanında işbirliği çabaları daha azdır. (https://www.jstor.org/stable/2586014?seq=1#page_scan_tab_contents)

toplantıları ve yine 2011 yılından itibaren alt ulusal yönetimler toplantıları gerçekleştirmişlerdir (Jacobs ve Rossem, 2014: 49-50; Stuenkel, 2015: 59-60, 148).

2010 yılında BRICS Kalkınma Bankaları toplantılarına başlanılmış, 2014 yılında Şanhay'da Yeni Kalkınma Bankası'nı kurumuşlardır. Yeni Kalkınma Bankası'nın amacı öncelikle altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projeleri için kaynak sağlamak ve bu tür projeleri üye ülkelerde desteklemek ve diğer ulusal kalkınma bankaları ve çok taraflı kalkınma bankaları ile iş birliğini geliştirmektir. BRICS ülkelerinin sermaye hissesi her zaman %55'in üzerinde kalmak koşuluyla Birleşmiş Milletler üyesi tüm devletler Yeni Kalkınma Bankası'na üye olabilecektir. Görüldüğü gibi BRICS ülkeleri eğitimden sağlığa, güvenlikten tarıma kadar birçok konuda iş birliğini geliştirmiştir (Stuenkel, 2015: 148-150). Bu çerçevede 2009 yılından itibaren BRICS ülkeleri arasındaki iş birliğinin ciddi anlamda genişlediği ve geliştiği söylenebilecektir.

BRICS ülkelerinin uluslararası sistemde kurumsal gücün dağılımından duyulan ortak memnuniyetsizlik ve bunu değişmesi arzusu BRICS'in ilk yıllardaki başarısına katkı yapan unsurdur. Bu yönde BRICS ülkelerinin ortak amacı kurumsal güç ile gerçek gücün dağılımı arasındaki uyumsuzluğu sorununu çözmektir ve uluslararası sistemde güç dağılımının değiştirilmesi BRICS grubunun ve kimliğinin oluşmasında en güçlü etkenlerden biri ve motivasyon kaynağı olmuştur. Bu noktada yine BRICS ülkeleri için belirsizlik arz eden ortak hususlar; liberal ve küresel bir yaklaşım benimsemeleri gerekip gerekmediği, ne derecede reform talep etmeleri gerektiği, 'sorumlu paydaşlar' olabilmek için ne adımlar atmaları gerektiği, bağımsızlıkları, kendi aralarındaki iş birlikleri ve üstün güç olan ABD ile olan ilişkilerini nasıl dengelemeleri gerektiği gibi sorulardır (Jacobs ve Rossem, 2014: 51-512; Stuenkel, 2015: 154-156).

BRICS her ne kadar bugünün küresel düzenini yeniden dizayn etme amacı çerçevesinde birleşmiş olsa da uluslararası kurumların ve kurumsal güçlerin nasıl yeniden yapılandırılması gerektiği konusunda fikir birliğinde olduklarını söylemek zordur.

Nitekim BRICS ülkeleri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yeniden yapılandırılması hususunda fikir birliği içerisinde değildirler. Zira daimi üyeler olan Rusya ve Çin bu konuda daha çekimser kalmaktadır. Ya da Avrupa'nın ve Batı'nın emperyalizminin sonuçlarını halen yaşamakta olan BRICS ülkeleri, bağımsızlıklarının devri ve gelişen iş birlikleri çerçevesinde kabul edecekleri kuralların ve anlaşmaların egemenliklerine müdahale derecesi konusunda şüpheci yaklaşmaktadırlar (Jacobs ve Rossem, 2014: 52; Stuenkel, 2015: 156).

BRICS ülkelerinin seçimlerine ve davranışlarına baktığımızda aslında açıklamalarında ve retoriklerinde iddia ettiklerinin aksine çok daha statükocu olduklarını görüyoruz. Örneğin, IMF'de karar alma süreçlerine ilişkin değişiklik taleplerinin yanı sıra BRICS bu süreçlerin korunmasında etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca, Lula IMF'yi kıyasıya eleştirmekle birlikte kuruma para vermek suretiyle devamlılığına katkıda bulunmuştur; BRICS kurumu dengelemek yerine zaman zaman eleştirdikleri güçlü devletlerin yanında yer almışlar, adeta sistemi sarsmak yerine sadece biraz daha genişletmeyi ve demokratik hale getirmeyi amaçlamışlardır (Stuenkel, 2015: 156).

Armijo ve Roberts'e göre, BRICS küresel yönetişimde bir devrim değil evrim yönünde tercihler yapmıştır ve BRICS ülkelerinden hiçbiri uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesi için devrim yönünde bir adım atmamıştır (Armijo ve Roberts, 2014: 25; Jacobs ve Rossem, 2014: 47-48).

BRICS ülkeleri ayrıca alternatif küresel bir düzen yaratmak için gerekli entelektüel temellendirmeyi yapamayacakları yönünde eleştirilmişler ve esasında kendilerine büyük fayda sağlayan yerleşik bir düzeni tamamen değiştirmelerinin mümkün ve mantıklı olmadığı belirtilmiştir. Nitekim BRICS Zirveleri sonuç bildirgeleri revizyonist olmakla birlikte yeni dünya düzeninde BRICS'in kurumsal olarak bir alternatif olabilmesi için gerekli kapsayıcı ve somut öneriler konusunda yetersiz kalmaktadır. Talep edilen yeni dünya düzeni bakımından tüm BRICS ülkelerinin üzerinde

anlaştıkları bir program ve gündem mevcut değildir zira her bir ülkenin spesifik ve somut olarak neyin değişmesi konusundaki önceliği ve fikri farklıdır. Nihayet, her bir ülkenin var olan düzende farklı derecede yer alıyor olması (örneğin Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olması gibi), oluşabilecek yeni düzende bu ayrıcalıklı pozisyonlarını da kaybetme korkusuyla adım atmalarına da neden olmaktadır (Stuenkel, 2015: 156-157).

Tüm bunlar göz önüne alındığında BRICS Zirveleri küresel düzeni gayri meşrulaştırma çabaları olarak görülebilecek olmakla birlikte, üye ülkelerin gerçekten var olan düzeni tamamen yıkmak ve kökten değiştirmek için somut adımlar atmak konusunda istekli olduklarını söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte bir diğer gerçek ise, Batı ve ABD'nin statükoyu korumak için attığı her adımın, mevcut kurumların yapısından memnun olmayan her ülkeyi yavaş yavaş bir araya getireceği ve mevcut global düzenin gayri meşrulaşmasını hızlandıracağıdır (Jacobs ve Rossem, 2014: 50). Bu nedenle BRICS'in etkili olduğu mevcut düzenin gayri meşrulaştırılması sürecinin yavaşlatılmasının veya engellenmesinin ve kurumların meşru halde işler kalmasının tek yolu, yükselen güçlerin uluslararası kurumların karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanmasıdır. Aldığı tüm eleştirilere, şüpheli ve hatta düşmanca yaklaşımlara ve üye ülkelerin tüm farklılıklarına rağmen BRICS iş birliği ile üye ülkeler arasında, Güney-Güney iş birliğinin gelişmesini ve her bir ülkenin ulusal çıkarlarının desteklenmesini sağlayacak, olağanüstü ve beklenmedik bir fikir birliği ve iş birliği oluşmuştur (Stuenkel, 2015: 157-158).

2. ŞANHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ)

Şanhay İşbirliği Örgütü 2001 yılında, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın öncelikli olarak bölgesel güvenlik konusunda iş birliği amacıyla 1996 yılında bir araya gelmiş olan Şanhay Beşlisi oluşumunun bir nevi 'halefi' olarak

kurulmuştur. Şanhay İşbirliği Örgütü ilk etapta üye ülkeler arasında güven ilişkisinin oluşmasını ve güvenlik konusunda iş birliğini amaçlayan ve fazla dikkat çekmeyen bir oluşumken, kısa bir süre içerisinde üye ülkelerin politika, güvenlik, ekonomi, ticaret ve enerji gibi alanlarda karşılıklı iş birliğini geliştirmeyi amaçladıkları kapsamlı bir bölgesel organizasyon haline gelmiştir.

Şanhay İşbirliği Örgütü'nün çalışmamızın konusu içerisinde örneklem olarak seçilmesinin bir nedeni ŞİÖ'nün temel hedeflerini ve ilkelerini açıklayan ve esasında Şanhay Beşlisi ile ortaya çıkan, Şanhay Ruhu'nun (Şanhay Normları) karşılıklı güven, karşılıklı saygı, eşitlik, farklı medeniyetlere saygı ve paylaşılan kalkınma ilkelerinin, diğer alternatif küreselleşme hareketlerine benzer şekilde, alternatif bir güç dağılımını, farklı medeniyetlerin yeterli temsilini ve dayanışma ile birlikte kalkınmayı amaçlamasıdır. Ayrıca Şanhay Ruhu üye ülkelerin birbirleriyle çatışmamaları ve birbirlerine karşı şeffaf bir yaklaşım içerisinde olmaları ilkelerini benimsemiştir.

Nihayet Şanhay İşbirliği Örgütü Amerika Birleşik Devletleri'nin doğrudan katılımının olmadığı tek bölgesel güvenlik örgütü, Çin'in ise sadece üye devlet değil aynı zamanda kurucularından olduğu tek kolektif güvenlik örgütüdür.

2.1. Şanhay Beşlisi

Şanhay Beşlisi fikrinin oluşmasında öncülüğü Çin yapmıştır. Bunun nedeni Çin'in batı sınırının 1991'de bir gecede yeni kurulan ve dolayısıyla politik risklere ve karışıklığa daha açık olan bu ülkelere komşu olması, bu ülkelerdeki sosyal politik ve ekonomik istikrasızlığın Çin için tehlike oluşturması ve Sovyet ideolojisinin sona ermesi ile bu ülkelerde yükselen radikal İslam tehlikesidir (Bin, 2013: 29-33). Sınır güvenliği Çin için öncelikli hale gelmiştir.

Rusya ise o dönemde Rus politikasına hakim elitlerin yeni kurulan Orta Asya ülkelerini anti demokratik gelenekleri nedeniyle hem ekonomik hem de politik bakımdan

bir yük olarak görmeleri, Rusya'nın NATO alternatifi olarak görmek istediği Avrasya entegrasyonuna konsantre olmuş olması ve özellikle 90ların ilk yarısında İran ve Türkiye'nin ortak kültür değerleri ve dil yakınları nedeniyle etkinliklerinin artmasıdır. Rusya ancak Orta Asya ile Vladimir Putin'in etkisi ve petrol fiyatlarının artmasının da bir sonucu olarak yeniden ilgilenmeye başlamıştır (Bin, 2013: 29-33).

Orta Asya'nın Gorbaçov Rusya'sından uzaklaşması ile birlikte Çin'in batı sınırı gittikçe hareketlenmeye başlamıştır. 1980lerin sonunda Tibet'te isyanlar çıkmaya başlamış, 1990larda Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde otobüslerde terörist saldırılarından şiddetle sonuçlanan protesto gösterilerine kadar farklı olaylar yaşanmıştır ve yeni bin yıla etnisite kaynaklı gerilimlerle girilmiştir. Her ne kadar etnik gerilimlerin Çin politikasının bir sonucu olduğu söylenebilecekse de Çin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan radikal İslam'ın dış kaynaklarca etnik gerilimin arttırılması planının bir parçası olarak görmekteydi (Bin, 2013: 35). 1996 yılına gelindiğinde ise Afganistan'da merkezi hükümetlerin zayıflığından yararlanan güçlenen Taliban iktidara gelmiş ve Afganistan'ı radikal İslam ve terörizm yuvası haline getirerek Çin ve diğer komşu devletlerin güvenliğini iyice tehdit etmeye başlamıştır.

Bu yaşananlar sonunda nihayet, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında 26 Nisan 1996 tarihinde Şanhay'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşması ve 24 Nisan 1997 tarihinde Moskova'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askeri Kuvvetlerin Karşılıklı Azaltılması Anlaşması ile Şanhay Beşlisi oluşmuş ve Şanhay İşbirliği Örgütü'nün temelleri atılmıştır. Şanhay Beşlisi ve Şanhay İşbirliği Örgütü iş birlikleri çerçevesinde yüzyıllardır istikrarsızlığın ve çatışmaların hüküm sürdüğü ve üç bin kilometreden daha uzun olan eski Çin – Sovyet sınırının batı kısmındaki uyuşmazlıklar sekiz yıl içinde tamamen çözülmüştür (Guang, 2013: 20; Rakhimov, 2013: 65-66). Şanhay Beşlisi ve Şanhay İşbirliği Örgütü süreci aynı zamanda Çin, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin terörizm alanında yakın iş birliği içerisinde

olmasını sağlarken, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, yasadışı göç, çevre kirliliği, su politikaları ve acil halk sağlığına ilişkin konular gibi ulusal güvenliği tehdit eden ve konvansiyonel olmayan alanlarda da iş birliği içerisinde birlikte çalışmaya başlamalarını sağlamıştır (Guang, 2013: 21; Molchanow, 2009: 3).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Taliban ve El-Kaide'nin de desteği ile aşırı İslamcı ve terörist gruplar Orta Asya'da güçlenmiş ve bölgedeki devletler için ciddi bir tehdit unsuru olmaya başlamışlardır. Şanhay Beşlisi Orta Asya'daki terörizm tehlikesine karşı iş birliği çağrısı yapan ve bu konuda adım atan ilk uluslararası topluluk olması bakımından da önemlidir (Guang, 2013: 21).

1998 yılı ile beraber Çin özellikle Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin bölgesel güvenliği ve istikrarı tehdit etmeye başladığını görmek suretiyle Şanhay Beşlisi'nin diğer üyelerini terörizm, ulusal ayrılıkçılık ve dini fanatizme karşı savaş için işbirliğine ikna etmiştir. 1999 yılında Kırgızistan'da gerçekleşen 5. Şanhay Beşlisi zirvesinde üye ülkeler kendi ülkelerinde gerçekleşecek eylemlerle diğer üye ülkelerin ulusal egemenliklerinin, güvenliğin ve toplumsal düzenin tehlikeye atılmasına hiçbir şekilde izin vermeyeceklerine dair ortak açıklama yapmışlardır (Bin, 2013: 36).

2.2. Şanhay İşbirliği Örgütü

2005 ve 2010 yıllarında Orta Asya'da ortaya çıkan politik çatışmalar ve bunun doğurduğu karışıklıklar ve Afganistan ve Pakistan'da Taliban ve El-Kaide'nin yükselişi 2011 yılında Şanhay Beşlisi'nin güvenliğe yönelik iş birliğini daha da derinleştirmeleri, uzun soluklu ve kapsayıcı bir strateji benimsemeleri ve Şanhay İşbirliği Örgütü'nü oluşturmaları sonucunu doğurmuştur (Roy, 2014: 5, 8-9).

15 Haziran 2001 tarihinde Şanhay'da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan devlet liderlerinin katıldığı toplantıda Şanhay İşbirliği Örgütü'nün Kurulmasına Dair Deklarasyonun kabul edilmesi ile Şanhay İşbirliği Örgütü

kurulmuş, Özbekistan da Örgüt'e üye devlet olarak katılımını bu toplantıda gerçekleştirmiştir. 2001 yılı bu anlamda Şanhay İşbirliği Örgütü'nün gelişiminin *ikinci dönemi* olarak adlandırılabilecektir (Rakhimov, 2013: 66). 2002 yılının Haziran ayında Rusya'da gerçekleşen toplantıda ise ŞİÖ Tüzüğü imzalanmış, 19 Eylül 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu her iki doküman birlikte incelendiğinde Örgüt'ün esas amacının güvenlik, savunma, dış politika, ekonomi, kültür ve diğer alanlarda üye ülkeler arasındaki kapsayıcı iş birliğini ve dayanışmayı güçlendirmek ve bu şekilde barış ve güvenliğe destek olmak olduğu görülmektedir. Çok kutuplu uluslararası ilişkiler, çok kutuplu politikalar ve çok kutuplu küreselleşme, eşitlik, karşılıklı güven, karşılıklı fayda, farklı kültürlere saygı, devletlerarası iş birliği vurgulanan değerler arasındadır (ŞİÖ Tüzüğü). ŞİÖ üyesi bir devlet üye ülkelerin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne saygı duyacağını ve iç ilişkilerine müdahale etmeyeceğini taahhüt eder. Güvenlik, barış ve istikrarın korunmasının, yasa dışı göç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı savaş gibi konuların yanı sıra kültür, bilim ve teknoloji, savunma, adalet, eğitim, enerji, nakliye ve finans gibi alanlarda efektif bölgesel işbirliği, kapsayıcı ve dengeli ekonomik büyüme, tüm üye devletlerin halkları için sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve bu yönde ortak önlemler alınması ve adımlar atılması, küresel ekonomiye ortak entegrasyon için adımlar atılması, uluslararası yükümlülükler çerçevesinde temel insan hak ve özgürlüklerinin tüm üye ülkelerde teşviki ve nihayet 21. yüzyılda tüm devletler için ortaya çıkabilecek sorunlara ortak çözümler aramak ŞİÖ'nün ortak hedefleri arasında sayılmıştır.

Örgütün bu şekilde kurumsallaşması, Örgüt'ü sadece sınır güvenliği konularını tartışan, dar bir hareket alanında kalmış uluslararası aktör olmaktan çıkarıp, farklı pencerelerden geniş çaplı uluslararası problemlerin tartışıldığı çok yönlü bir uluslararası aktör haline getirmiştir (Rakhimov, 2013: 67).

Şanhay Beşlisi'nin Şanhay İşbirliği Örgütü'ne evrildiği tarihten sadece üç ay sonra 11 Eylül saldırıları gerçekleşmiştir. Bu tarihte Şanhay Beşlisi ve Şanhay İşbirliği Örgütü, ABD halen geçerliliğini ve işlevini kaybetmiş Soğuk Savaş meseleleri için endişelenmekteyken, aşırılıkçılığa, ayrılıkçılığa ve terörizme karşı ortak iş birliğini çoktan ŞİÖ politikasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmişlerdir. Bu gelişme de ŞİÖ'nün kurulmasının ne kadar zamanında ve doğru bir adım olduğunun bir ispatı niteliğindedir (ŞİÖ Tüzüğü, Clarke,2004: 230-234; Bin,2013: 45).

ŞİÖ ilerleyen yıllarda istikrarlı büyümesi ile direncini ve gücünü kanıtlamıştır. Örgütün kuruluşunun üzerinden on altı yıl geçerken, 8-9 Haziran 2017'de Astana'da yapılan zirvede Hindistan ve Pakistan'ın da katılmasıyla sekiz üye devletten oluşan, dört devletin gözlemci devlet olarak katıldığı (Afganistan, Belarus, İran ve Moğolistan) ve nihayet altı devletin diyalog ortağı ülkeler olarak katılım sağladığı (Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Ermenistan, Kamboçya, Nepal) bir uluslararası kuruluş haline gelmiştir.

2.3. Şanhay İşbirliği Örgütü'nün On Beş Yılı

Kuruluşundan sonra ŞİÖ'ye üye devletler 2004 yılında Genel Sekreterliği'ni Pekin'de, Bölgesel Terörizm Yapısını (RATS) Taşkent'te oluşturmuş, 2007 yılında Uzun Süreli Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Ayrıca, üye ülkeler arası yediden fazla çift taraflı ve çok taraflı büyük askeri tatbikat yapılmış, 2008 Pekin Olimpiyatları, 2010 Şanhay Expo, 2010 Guangzhou Asya Oyunları, 2011 Astana – Almatı Asya Kış Oyunları başta olmak üzere önemli uluslararası organizasyonlarda güvenlik hizmetleri konusunda iş birliği yapılmıştır ().

2006 yılında Şanhay'da gerçekleşen zirve ŞİÖ'nün beşinci yıl kutlamalarına ayrılmıştır ve ŞİÖ'nün Beşinci Yılı Deklarasyonu, ŞİÖ Üye Devletleri Devlet Başkanları'nın Uluslararası Güvenliğe İlişkin Ortak Açıklaması, ŞİÖ Üye Devletlerin Sınırlarında Terörizm Karşıtı Alınacak Tedbirlere ilişkin Antlaşma, 2007-2009 Yılları

Arasında ŞİÖ Üye Devletlerin Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkçılık İle Savaşma İşbirliği Programı gibi farklı antlaşmalar ve ortak açıklamalar yine bu zirvede imzalanmıştır (Roy, 2014: 20-21).

ŞİÖ'nün özellikle ilk kurulduğunda karşılaştığı problemlerden bir tanesi anlamlı bir yaklaşımı ve programı olmamasıydı. ŞİÖ içerisindeki ekonomik iş birlikleri genellikle iki taraflı idi ve çok taraflı bir entegrasyonun oluşması için gereken kurumsal yapının tanımlanması ve bu alanda temellerin atılması zaman almıştır. Ancak şu anda, özellikle de Çin'in liderliğinde, ŞİÖ önceliklerinde ekonomi ve kalkınmaya ilişkin adımlar da kendine yer bulmuştur. Özellikle Orta Asya ülkeleri ve Rusya, Çin'in etkisine ve ilerlemesine ilişkin endişeleri nedeniyle, serbest ticaret antlaşmalarını ertelemiş, Çin ise iki taraflı serbest ticaret antlaşmaları ile bu konuda ilerleme sağlamıştır (Rakhimov, 2013: 73). 2005 yılından itibaren bu durum yavaş yavaş değişmeye başlamış, ŞİÖ üyeleri arasında ekonomi, ticaret ve yatırım alanlarında iş birliği gittikçe kuvvetlenmeye başlamıştır. 2008 yılında ŞİÖ Üye Devletleri Arasında Çok Taraflı Ticari ve Ekonomik İşbirliği'nin Gelişmesine Yönelik Eylem Planının kabul edilmesi ile seksen beş farklı proje ve aktivitenin uygulanması kabul edilmiştir. Eylem Planı özellikle ticaret, yatırım, yatırım ve vergilendirme, doğal kaynakların korunması, gümrük prosedürleri, nakliye, bilim ve teknoloji, bilgi ve telekomünikasyon gibi alanlarda uygulanması planlanan projelere yöneliktir (Roy, 2014: 20; Rakhimov, 2013: 74).

2010 yılında Çin'in diğer üye ülkelerle ticaret hacmi 2000 yılının sekiz katı olmuş, Çin-Rus ticaret hacmi ise 2000 yılına göre beş kat artmış ve Çin Rusya'nın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Ayrıca, Çin ŞİÖ'nün ilk on yılında ŞİÖ ülkelerinin ekonomik kalkınması için on iki milyar dolardan fazla kredi yardımı yapmıştır (Bin, 2013: 47).

ŞİÖ üye devletlerinin dış işleri, ekonomi, ticaret gibi alanlardan sorumlu bakanları düzenli toplantılarda bir araya gelmektedir. Örgüt ayrıca Çalışma Konseyi ve ŞİÖ

İnterbank Derneği'ni kurmuştur ve bu çerçevede ŞİÖ tarafından ekonomik alanda alınan kararların uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır (Rakhimov, 2013: 76).

2011 yılında ŞİÖ'nün onuncu, Şanhay Beşlisi'nin bir araya gelişinin on birinci yıl kutlamalarında Astana'da gerçekleşen zirvede ŞİÖ'nün genel performans değerlendirmesine ve kurumsallaşmış bir uluslararası örgüt olarak ilk on yılındaki başarılarına ilişkin Astana Deklarasyonu yayımlanmıştır. Bu çerçevede Astana Deklarasyonu işbirliği süresince ŞİÖ'ye üye devletler arasındaki karşılıklı güven ilişkisinin, terörizm, ayrılıkçılık, aşırılıkçılık, yasadışı silah ve uyuşturucu dolaşımı, uluslararası organize suçlar gibi sorunlara karşı ekili işbirliği için devlet başkanları ve devlet kurumları arasında gerçekleşen düzenli toplantıların, uzun dönemli ticaret ve ekonomik kalkınma programlarının ve yine bu çerçevede üye ülkelerin dış ticaret, nakliye, tarım, ulusal bankalar arasında gerçekleşen toplantıların, kültür, sağlık, bilim ve teknoloji bakımından büyüyerek gelişmekte olan ülkeler arası işbirliğinin, ŞİÖ'nün daimi organlarının işleyişi ve ŞİÖ'ye üye olmayan diğer ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla gerçekleşebilecek işbirliğinin genel bir değerlendirmesini ortaya koymuştur (Roy, 2014: 31-32; Bin, 2013: 41).

Bu tarihte Arap Baharı neticesinde Kuzey Afrika ve Batı Asya'da ortaya çıkan istikrarsızlığın aksine ŞİÖ'nün kurumsal gelişimini ve üye ülkelerin ekonomik politik ve sosyal istikrarını kutlamaktaydı. Astana'da devlet başkanları iş birliklerinin geçmişini, mevcut durumunu ve geleceğini derinlemesine tartışmışlar, hem bölgesel hem küresel konulara ilişkin değerlendirmeler yapmışlardır. Ortak inanış, Kuzey Afrika ve Batı Asya'daki istikrarsızlığın üye devletlere yansımaması gerektiği, ŞİÖ'nün emekleme döneminin geride kaldığı ve önümüzdeki on yılda olgunlaşarak daha da kurumsallaşacağı, güvenliğin korunması başta olmak üzere sosyo-ekonomik kalkınmayı teşvik eden ve dünya barışına ve kalkınmaya katkı yapan etkili bir uluslararası kuruluş haline geleceğiydi (Bin, 2013: 40).

ŞİÖ ayrıca Birleşmiş Milletler, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu, Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi farklı uluslararası organizasyonlar ile ortak çalışmalar geliştirmiş, 2004 yılında BM toplantılarına gözlemci statüsünde katılmaya başlamıştır ve ilerleyen yıllarda farklı BM organları ile iş birliğine yönelik niyet mektupları imzalamıştır (http://eng.sectsco.org/cooperation/).

2.4. Şanhay İşbirliği Örgütü ve Yeni Dünya Düzeni

ŞİÖ'nün evrim süreci ve yapılanması ile Batı'nın klasik askeri yapılanmaları arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle özellikle yirminci yüzyıl ve sonrasında oluşturulan Batı ittifakların hemen hepsi ortak bir 'düşmana' karşı oluşturulmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan önce oluşan İtilaf ve İttifak Kuvvetleri ve iki kuvvetin birbirlerine savaş ilanı, NATO – Varşova Paktı ile Soğuk Savaş Dönemi ve iki büyük süper gücün rekabeti hep karşı olunan ortak bir düşmana karşı doğmuştur. Ancak ŞİÖ temel olarak üye ülkelerin sınır güvenliklerini sağlama ve Sovyet Bloğunun çöküşünün ardından bölgesel sorunların dayanışma içerisinde çözümü amacı ile kurulmuştur (Bin, 2013: 37-39).

ŞİÖ ile Batılı örneklerin arasındaki bir diğer farklılık ise Batılı ittifakların üye devletlerinin 'birlik ve benzerlik' temelinde bir ortaklığının olmasıdır; NATO'ya üye devletlerin demokratik siyasal sistemler ile yönetilmesi, Avrupa Birliği üye devletlerinin Avrupa'da ve Avrupalı olması – ve hatta Hristiyan olması – gibi. ŞİÖ ise, Hristiyan, Hindu, Müslüman ve Budist devletleri içinde barındırmaktadır. Ayrıca, üye devletlerin tamamı demokratik siyasal sistemlerle yönetilmemektedir (Bin, 2013: 38). Bu kadar farklılığı içinde bulunduran bir uluslararası aktör için bu farklılıkları dengelemek, benzerlikleri sayesinde bir araya gelen ülkelerden oluşan bir uluslararası aktöre nazaran çok daha zordur.

Şanhay Beşlisi her ne kadar güvenlik kaygısı ile bir araya gelmiş bir grup olsa da iş birliğini güvenlik dışı alanlara genişletmişler, ticaretten yatırım alanına, eğitimden turizme farklı alanlarda iş birliği yapmaktadırlar. Bunun bir nedeni de üye ülkelerin anlaşamadıkları alanları görmezden gelip anlaşabildikleri alanlara yoğunlaşma ve bu alanlarda yol kat etme çabalarıdır (Roy, 2014: 9-11; Bin, 2013: 39).

Karar alma ve politika oluşturma süreçleri bakımından ŞİÖ bu süreçleri eşitlik ve uzlaşma çerçevesinde yönetmeyi amaçlamaktadır. Örgüt'e üye ülkelerin yönetim biçimleri, kültür, din, gelişmişlik seviyesi bakımından farklılıkları dikkate alındığında en işler sistem bu olmakla birlikte işlevsel olarak verimli değildir. Bu çerçevede ŞİÖ'nün kurumsal gelişme süreci etkileyici değildir; Şanhay Beşlisi'nin ŞİÖ'ye dönüştürülmesi beş yıldan fazla, ŞİÖ Tüzüğü üzerinde uzlaşı sağlanması ise bir yıldan fazla sürmüştür (Roy, 2014: 15). Ayrıca 2002 yılında kurulması planlanan terörizm karşıtı yapıya rağmen üye ülkelerin terörizm tanımı üzerinde anlaşmaları birkaç yıl almıştır. Örgüt'e yeni üye alımında fikir birliğinin sağlanmaması, Rusya'nın Çin'in Orta Asya'daki etkisine ilişkin endişeleri, Çin ve Hindistan, Hindistan ve Pakistan arasındaki hassas ve zorlu ilişkiler yine ŞİÖ ülkelerinin bu süreçte karşılaştığı zorluklardan bazılarıdır (Bin, 2013: 50-52). Eşit statüleri haiz ancak farklı menfaatleri öncelikli olan ülkelerin koordinasyonu ve iş birliği fazlasıyla zaman alan ve verimsiz bir süreçtir.

Bu çerçevede ŞİÖ'nün en büyük başarısının 'hayatta kalmak' olduğu söylenebilecektir. ŞİÖ 11 Eylül'den sonra varlığını ve büyümesini üye ülkeler arasındaki farklılıklarla yüzleşmekten ziyade onlardan kaçınma yoluyla ve verimsiz işleyen karar alma süreçleri sayesinde sürdürmüştür denebilecektir (Roy, 2014: 9-11; Bin, 2013: 39).

Her ne kadar ŞİÖ kurumsallaşma sürecinde kendisini geliştiren farklı aşamalardan geçmişse ve halihazırda uluslararası alanda farklı konularda çok taraflı iş birliğini eşgüdümleyen bir uluslararası organizasyon olarak varlığını sürdürmekteyse de çatışma yönetimi ve tedbirleri, özellikle Çin finansmanında yürütülen ekonomi, istikrar ve yatırım

gibi alanlarda farklı yapısal sorunlar mevcuttur (Roy,2014: 13-15). Ayrıca, ŞİÖ ile Avrupa ve Asya ülkeleri, ABD ve diğer uluslararası organizasyonlar arasındaki ilişkilerin gelişmesi, derinleştirilmesi ve güçlü bir diyalog sağlanması gerekmektedir (Rakhimov, 2013: 81).

Bu özellikleri dikkate alındığında ŞİÖ'nün toparlayıcı, kapsayıcı, etkili ve verimli bir politika yapıcı ve düzenleyici alternatif bir örgüt olmaktan ziyade istikrar, güvenlik ve ekonomik ilerleme hedeflerine ulaşmayı amaçlayan ülkeler topluluğu olarak değerlendirilebilecektir (Roy, 2014: 17; Bin, 2013: 40). Hem ŞİÖ'ye üye ülkelerin kendi aralarında hem de diğer ülkeler ve uluslararası organizasyonlar ile yaratılacak güçlü bir diyalog sayesinde oluşacak güçlü uluslararası ortaklıklar istikrarı, ekonomik reformları ve demokratikleşmeyi sağlanabilecek, ekonomik, politik, jeopolitik ve güvenlik sorunlarına ilişkin ciddi bir iş birliği potansiyeli değerlendirilebilecektir (Roy, 2014: 17; Rakhimov, 2013: 81).

3. GÜNEY AMERİKA ULUSLARI BİRLİĞİ (UNASUR)

Güney Amerika Uluslar Birliği'nin (UNASUR) amacı karşılık anlaşma, fikir birliği ve katılımcılık prensipleri temelinde üye ülkeler arasında kültürel, sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler bakımından entegrasyon ve birlik için diyalog alanı yaratmaktır. Birlik, sosyoekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmak, toplumsal kapsayıcılık, katılımcı demokrasi, güçlü demokrasi ve eşitsizliğin giderilmesi amacıyla üye devletlerin egemenliklerini ve bağımsızlıklarını güçlendirmek için politik diyalog, sosyal politikalar, eğitim, enerji, altyapı, finansman ve çevre gibi konuları öncelikli olarak belirlemiştir (Estay, 2015: 3).

UNASUR diğer alternatif küreselleşme ve bölgeselleşme hareketleri gibi merkezine eşitliği, diyaloğu ve temsiliyeti koyar ve üye devletlerin demokratik gelişimini, egemenliğini ve bağımsızlığını destekler.

3.1. UNASUR'un Kuruluşuna Kadar Geçen Süreç

Bölgesel entegrasyon Güney Amerika için yeni ve olağanüstü bir fikir değildir. 19. Yüzyılda İspanyol ve Portekiz kolonizasyonunun sona ermesiyle birlikte bölgedeki ülkelerin tek blok halinde entegrasyonu için çaba gösterilmiş, ancak devletlerin milliyetçi duyguları ve farklı menfaatleri bu yönde başarılı adımlar atılmasını engellemiştir (Pothuraju, 2012: 2). Ayrıca elbette Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi menfaatleri doğrultusunda Güney Amerika'ya müdahaleleri de bu entegrasyon sürecini daha komplike hale getirmiş ve uzamasına neden olmuştur.

Bu çerçevede Simon Bolivar yeni kurulan Güney Amerika devletlerinin entegrasyonu için çaba gösteren liderler içerisinde en çok öne çıkan kişidir. Kolombiya, Ekvator ve Venezüella'nın içinde bulunduğu Büyük Kolombiya bölgesini İspanya sömürgesinden kurtarmıştır. 1826 yılında Panama'da Meksika, Büyük Kolombiya ve Peru'nun katıldığı çok uluslu bir konferans düzenlemiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisi altında olmayan bir Merkez Amerika Federasyonunu kurmayı denemiş ancak başarılı olamamıştır. (Baer, 2015: 1-2; Kaspar, 2011: 19)

Simon Bolivar'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisi ve müdahalesi altında olmayan kapsayıcı bir bölgesel birlik kurma ideali, 1999'da Hugo Chavez'in Venezüella başkanı olmasına kadar sürdürülebilir bir destek ve ilgi görmemiştir. Chavez'in Bolivarcı Devrim olarak adlandırdığı hareket Simon Bolivar'ın ortaya koyduğu ve desteklediği birçok hedefi uygulamaya geçirmeyi amaçlamaktaydı. (Baer, 2015: 2; Kaspar, 2011: 19-22)

Yirminci yüzyılın ortalarında üç farklı bölgesel grup ortaya çıkmıştır. 1969'da Cartagena Antlaşmasının imzalanması ile Güney Amerika entegrasyonunun sağlanması ve insanların serbest dolaşımı amacıyla bir gümrük birliği olan And Milletler Topluluğu

(CAN) kurulmuştur.[10] 1991'de serbest ticaret ve malların, insanların ve paranın serbest dolaşımı gibi ortak ekonomik ve politik hedeflerin teşviki amacıyla Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) kurulmuştur.[11] 2004 yılında ise Latin Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif (ALBA) kurulmuştur.[12]

CAN'ın temel amacı CAN ülkeleri arasında dengeli bir ekonomik kalkınmanın sağlanması ve geniş bir pazar yaratmak suretiyle ekonomik büyümenin desteklenmesidir. Bu çerçevede CAN daha çok ekonomik hedeflere, ticarete ve pazar yaratılması konularına odaklanmıştır. CAN ülkeleri başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere diğer bölge ülkelerine göre ekonomik olarak geride kalmış hissediyorlardı ve bu yönde bölgesel bir iş birliğinin bu anlamda kendilerini geliştireceğini umuyorlardı. CAN bu ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkı sağladığı gibi Topluluk 2000'li yıllara doğru ekonomik başarıların yanı sıra kişilerin serbest dolaşımı gibi farklı alanlarda da başarı sağlamıştır. Ancak ülkeler arası görüş ayrılıkları doğmuş, bir grup Topluluğun sadece ekonomik hedeflere odaklanması gerektiğini savunurken (Peru ve Kolombiya), diğer grup sosyal ve politik hedeflerin de dikkate alınması gerektiğini savunmuştur (Bolivya, Ekvator ve Venezüella). Bu görüş ayrılığı Venezüella'nın Topluluktan ayrılmasına neden olmuştur. CAN gelişmiş yapısal kurallar benimsemiş olmasına rağmen başarılı bir bölgesel oluşum olarak varlık gösterememiştir (Kaspar, 2011: 25-27).

MERCOSUR'un amacı demokratik istikrar, güvenlik ve altyapının geliştirilmesidir. Güvenlik konusu Avrupa bölgesel hareketlerinde olduğu gibi itici güç değildir; daha çok yükselen bir güç olarak globalleşen dünyada 'önem kaybetme' ve 'geride kalma' korkusu etkili olmuştur (Kaspar, 2011: 24). MERCOSUR bölgesel ekonomik gelişmeyi sağlayarak, bölgenin küresel ekonomiye entegre olmasını ve

[10] 1969 Cartagena Antlaşması Bolivya, Peru, Kolombiya, Şili ve Ekvador tarafından imzalanmıştır. Şili 1973'te Topluluğu terk etmiş, Venezuella 1973'te Topluluğa dahil olmuş ancak 2006'da tekrar ayrılmıştır.

[11] MERCOSUR kurucu üyeleri Arjantin, Paraguay, Brezilya ve Uruguay'dır.

[12] ALBA'nın kurucu üyeleri Küba ve Venezuella'dır.

güncelliğini ve etkileşimini güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. MERCOSUR'un kuruluşunda yer alan ülkelerin iki alternatifi vardı: ya Avrupa Birliği tarzı bir entegrasyonu benimsemek suretiyle uluslarüstü bir yapı kuracaklardı ya da basitçe hükümetler arası diyaloğa ve pazarlığa dayalı bir yapı kuracaklardı. MERCOSUR'un kurucuları bölgenin yapısına da daha uygun olan ikinci alternatifi seçmişlerdir ve kurumsallaşmamış, hükümetler arası diyalog ile ilerleyen bir yapı kurmuşlardır. Bu sayede devletler yürütme yetkilerini herhangi bir kuruma devretmemişlerdir ve makroekonomik istikrarlarını riske atmamışlardır (Kaspar, 2011: 24-25). Bunun doğal bir sonucu olarak kabul edilen MERCOSUR düzenlemelerinin sadece %45'i yürürlüğe girebilmiş ve MERCOSUR yeterince işlevsel bir şekilde çalışamamıştır (Pena ve Rozemberg, 2005: 7).

Chavez'in fikir öncüsü olduğu ALBA'nın amacı, büyük şirketler yerine Latin Amerika halklarının fayda sağlayabileceği, ABD'nin güdümünde ve etkisinde olmayan, alternatif bir yapılanma çerçevesinde Latin Amerika ve Karayipler sosyo-ekonomik ve politik entegrasyonudur (Pothuraju, 2012: 1). ALBA, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın (NAFTA) bir uzantısı olan ve o dönemde artık kuruluşunun tamamlanması beklenen Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ne (FTAA) bir tepki olarak doğmuştur. FTAA'nın ABD ile toplam otuz dört Kuzey, Orta ve Güney Amerika ülkesi arasında imzalanması beklenmekteydi. ALBA, FTAA'nın tam tersine dayanışma ve iş birliğine dayalı sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerine kurulmuştur. Hatta kurucu deklarasyonunda açıkça '*…FTAA'nın içeriğinin ve hedeflerinin kesin reddi*' ve '*ALBA'yı yönlendiren ana prensibin Latin Amerika halkları arasındaki büyük dayanışma olduğu*' ifadelerine yer verilmektedir (Fox, 2006). Her devletin serbest ticaret ve özelleştirme tehlikesi olmadan kendi egemenliğini koruması ve gerçek bir dayanışma ile ülkelerin güçlü yanlarının desteklenmesi ve geliştirilmesi esastır (Kaspar, 2011: 28). Ayrıca Latin Amerika halkları için okuma yazma seferberliği planı da yine hedefleri arasındadır.

Güney Bankası'nın kurulması, Venezüella ve Küba arasındaki petrol iş birliği, SUCRE para biriminin oluşturulması ALBA'nın başarılarından bazılarıdır. (Kaspar, 2011: 27-29).

3.2. UNASUR'un Kuruluşu

UNASUR'un resmen uluslararası tüzel kişiliğini kazanması Ağustos 2000'de gerçekleşen Birinci Güney Amerika Zirvesi'nden sonra neredeyse on yılı bulmuştur. Bu Zirve'de Brezilya basit bir ekonomik entegrasyondan ve iş birliğinden ziyade tüm kıtanın kalkınmasına katkı sağlayacak uluslararası organizasyon kurulması yönünde bir entegrasyon stratejisi önererek bu anlamda ilk ümit verici adımı atmıştır (Kaspar, 2011: 31; SELA, 2015: 7). Zira bundan önceki MERCOSUR, CAN ve Güney Amerika Serbest Ticaret Bölgesi gibi fikirler '*açık bölgeselleşme'* fikrine yönelik, bölgede geniş bir serbest ticaret alanı yaratma amacına dayalıydı (Kaspar, 2001: 31). 2002 yılında Guayaquil, Ekvator'da gerçekleşen İkinci Güney Amerika Zirvesi'nde Güney Amerika liderleri ortak bir Güney Amerika yaratılması için iş birliği yapmaya devam edeceklerinin bir kez daha altını çizmişlerdir (SELA, 2015: 7).

2004 yılında Brezilya'nın çağırısı ile Cuzco'da gerçekleşen Üçüncü Güney Amerika Zirvesi'nde Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Guyana, Paraguay, Peru, Surinam, Uruguay ve Venezüella Cuzco Deklarasyonu'nu imzalamak suretiyle Güney Amerika Uluslar Topluluğu'nu (CSN) kurmuşlardır ve Amerika Birleşik Devletleri'ni dışarda bırakmışlardır. (Pothuraju, 2012: 3; SELA, 2015: 7) Cuzco Deklarasyonu ile ve Güney Amerika Uluslar Topluluğu'nun kurulmasıyla And Milletler Topluluğu ve MERCOSUR de birleşmiş ve nihayet Şili, Guyana ve Surinam da içine almak suretiyle Güney Amerika bölgesel entegrasyonu genişlemeye başlamıştır. Meksika ve Panama, Zirve'ye gözlemci olarak katılmışlardır. Brezilya'nın bu Zirveyi talep etmesini nedeni, Amerikalar Serbest Ticaret Alanı (FTAA) görüşmelerinin başarısızlığa uğramasıdır. Chavez'in de dahil olduğu bazı Güney Amerika devlet başkanlarının

FTAA'ya karşı çıkmalarının nedeni yukarıda da açıklandığı üzere ABD'nin Güney Amerika ülkelerinin ekonomilerini daha fazla etkilemesine izin vermesiydi (Baer, 2015: 3-4).

Cuzco Deklarasyonu'nun ardından Güney Amerika devletlerinin bölgedeki sosyo-ekonomik eşitsizliklere ve fakirliğin ortadan kaldırılmasına yoğunlaştıkları iki adet zirve daha gerçekleşmiştir (Pothuraju, 2012: 3). 2005 yılının Eylül ayında Brasilia'da, 2006 yılının Aralık ayında Cochabamba'da gerçekleşen bu zirvelerin ardından, 2007 yılının Aralık ayında Margarita'da gerçekleşen Zirve'de Güney Amerika Devletler Topluluğu isim değiştirmiş ve Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR) kurulmuştur. Bu çerçevede Mayıs 2008'de UNASUR Kurucu Antlaşması imzalanmış ve 11 Mart 2011'de on iki devletin onaylamasıyla (Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Guyana, Paraguay, Peru, Uruguay, Suriname, Venezuella) yürürlüğe girmiş ve UNASUR uluslararası tüzel kişiliğini kazanmıştır (Pothuraju, 2012: 3; Kaspar, 2011: 32; SELA, 2015: 7). UNASUR bahsi geçen oluşumların amaçlarının, çıkarlarının ve üyelerinin mükerrerliğinin ötesine geçmek suretiyle, tek bir çatı altında farklı alanlarda iş birliğini geliştirerek entegrasyonu olabilecek en üst seviyede gerçekleştirecek bir organizasyon olarak tasarlanmıştır (Pothuraju, 2012: 2).

UNASUR'un amacı üye ülkelerin kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda entegrasyonu ve birliği için katılımcı ve karşılıklı anlaşmaya ve uzlaşmaya dayalı bir diyalog sahası yaratmaktır. Üye devletlerin egemenliklerinin ve bağımsızlıklarının güçlenmesi temelinde, sosyoekonomik eşitsizliğin giderilmesi, toplumsal kapsayıcılığın ve sivil katılımın gerçekleşmesi ve demokrasinin desteklenmesi için siyasi diyaloğa, sosyal politikalara, eğitime, enerji, altyapı, finanslama ve çevre gibi konulara öncelik vermektedir. Bu çerçevede yukarıda açıkladığımız daha kısıtlı entegrasyon hedeflerinin önüne geçilmiş ve daha çok ticari alanlarda vurgulanan iş birliği çabalarını ortak kimlik, çevre sorunları, fakirlikle mücadele, sağlık ve işsizlik gibi ticari olmayan konuları da

dahil etmek suretiyle çok daha uzun soluklu bir sonraki adıma taşımıştır (SELA, 2015: 3).

3.3. Kurumsal Yapılanma

UNASUR Kurucu Antlaşmasına göre dört farklı organ mevcuttur: Devlet Başkanları Konseyi, Dış İşleri Bakanları Konseyi, Delegeler Konseyi ve Genel Sekreter. Ayrıca sektörel bakanlar toplantıları, bakan seviyesinde konsey toplantıları, çalışma grupları ve diğer kurumsal birimlerin geçici ya da kalıcı olarak, kendilerine verilen görevleri yerine getirmek için toplantı düzenleyebilecekleri belirtilmiştir. UNASUR başkanlığını ise alfabetik sıraya göre her üye ülkenin bir yıllık süre ile yapacağı öngörülmüştür (Pothuraju, 2012: 3).

Devlet Başkanları Konseyi'nin görevi Güney Amerika entegrasyon süreci için gerekli politik ilkeleri, eylem planlarını, program ve projeleri belirlemek ve hangi adımların öncelikli atılması gerektiğini tespit etmektir. Genel Sekreterliğin görevlerinden bazıları ise diğer birimleri desteklemek ve UNASUR organlarının direktiflerinin uygulanmasına yönelik girişimler sunmak ve bunların işleyişini gözlemlemektir. Dış İşleri Bakanları Konseyi Devlet Başkanları Konseyi'nin kararlarını uygular, Güney Amerika entegrasyonu çerçevesinde devletlerin görev ve pozisyonlarını koordine eder ve süreci bir bütün olarak takip eder. Delegeler Konseyi ise UNASUR faaliyetlerinin, Güney Amerika entegrasyonu çabalarının bütünlüğü ve tamamlayıcılığı bakımından, diğer bölgesel ve alt bölgesel entegrasyon hareketleri ile uygunluğunu ve koordinasyonunu sağlamakla yükümlüdür ve politik diyaloğu ve halk katılımını arttırma yönünde faaliyet gösterir (SELA, 2015: 10-12).

Kuruluşundan günümüze UNASUR savunma, sürdürülebilir demokrasi, enerji, mali entegrasyon ve kurumsallaşma gibi farklı iş birliği alanlarında dikkat çekici gelişim göstermiştir. Savunma alanı Güney Amerika'nın coğrafik büyüklüğü, nüfus ve bölgesel

güvenlik riskleri dikkate alındığında en önemli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede kurulan Güney Amerika Savunma Konseyi (SADC), UNASUR'un en önemli sektörel konseylerinden biridir. Brezilya'nın önerisi ile kurulan SADC 'müdahale etmeme, egemenlik ve ülkesellik' ilkelerine dayalı olarak çalışmaktadır. UNASUR'un bir parçası olarak, üye ülkeler arasında politik diyaloğun artmasının ve savunma alanında iş birliğinin gelişmesinin sağlanması amacıyla kurulmuştur ve askeri bir ittifak ya da savunma teşkilatlanması değildir. SADC ayrıca Güney Amerika'nın nükleer silahların veya kitle imha silahlarının olmadığı bir barış alanı haline gelmesi, bölgenin savunma konusunda bağımsız bir kimlik oluşturabilmesi ve doğal kaynakların egemenlik temelli kontrol edilmesi için bölgesel iş birliğinin sağlamlaştırılması için çalışmaktadır (Pothuraju, 2012: 4-5). Bölgesel askeri doktrin oluşturulması ve savunma politikaları ve harcamalarında şeffaflığın sağlanması için ortak mekanizmalar oluşturulması amacıyla UNASUR Stratejik Savunma Çalışmaları Merkezi'ni (CEED) kurmuştur. CEED üye her ülkenin savunma harcamalarına ilişkin raporlar hazırlayıp sunmaktadır ve Güney Amerika entegrasyonunda savunma konusunun öncelikli olarak ele alınması benimsenmiştir (Pothuraju, 2012: 5-6).

Güney Amerika'nın askeri ve antidemokratik rejimlerle dolu tarihi katılımcı demokrasinin, demokrasi kültürünün ve politik eğitimin geri kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle politik sistem olarak demokrasinin gelişimine Güney Amerika entegrasyon sürecinde ayrı bir önem atfedilmiştir. Bu çerçevede anti demokratik girişimleri önlemek amacıyla UNASUR, üye ülkelere müdahale ederek hükümetlerin düşürülmesi girişimlerine karşı bir savunma mekanizması geliştirmiştir. 2008 yılında Bolivya'da gerçekleşen darbe girişimlerinde, 2009 yılı Haziran ayında Honduras'ta ve 2010 yılı Eylül ayında Ekvator'da gerçekleşen darbelerde bu savunma mekanizması kullanılmıştır. Ekvator darbesinin ardından UNASUR Kurucu Antlaşmasına demokrasi maddesi eklenmiş ve UNASUR'un demokratik kurumların korunmasına, hukukun üstünlüğüne,

anayasal düzene, sosyal barışa ve insan haklarına mutlak saygıya bağlılığının bir kez daha altı çizilmiştir. 2010 yılında Guyana'da gerçekleşen toplantıda demokratik ilkeleri ihlal eden üye ülkelere karşı yaptırım uygulanacağı, üyeliklerin dondurulması ve hava trafiğinin, ticaretin, enerji ve diğer temel ihtiyaçların sağlanması da dahil olmak üzere sınırların kapatılabileceğine karar verilmiştir. Bu çerçevede 2012 yılının Haziran ayında Paraguay'da gerçekleşen darbe sonucunda UNASUR Paraguay'ın üyeliğini dondurmuş ve anayasal düzen ve hukukun üstünlüğü yeniden sağlanana kadar yaptırımların geri çekilmemesine karar vermiştir. Ayrıca, adil ve özgür bir seçim sisteminin bölgede demokrasinin gelişebilmesi ve güçlenmesi için en önemli araçlardan biri olması sebebiyle UNASUR Seçim Konseyi kurulmuş ve üye ülkelerdeki seçimlerin gözlemlenmesine ve ihlallerin bildirilmesine imkan sağlanmıştır. Tüm bu gelişmeler Güney Amerika'nın demokratik rejimlerin ve kurumların desteklenmesine olan güçlü bağlılığını ortaya koymaktadır (Pothuraju, 2012: 6-7).

Güvenlik ve suçlar konuları Güney Amerika'nın karşı karşıya olduğu en önemli hususlardan bir tanesidir; Güney Amerika hem yerel hem de uluslararası düzeyde sınırlar arası uyuşturucu ticareti, yasadışı silah ticareti ve insan kaçakçılığı gibi konularda savunmasız durumdadır. Uyuşturucu ticaretinin gün geçtikçe daha fazla tehlike arz eder ve şiddet içerikli hale gelmesi, uluslararası organize suçların artması üye ülkelerin bu çerçevede bir güvenlik konseyi ve çalışma grubu oluşturmaya karar vermesi sonucunu doğurmuştur (Pothuraju, 2012: 6).

Ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği bakımından paranın, malların ve kişilerin güvenli ve serbest dolaşımı, mali ve ekonomik entegrasyon için basit ve yeknesak ticari kurallar oluşturulması, ülkeler arası doğalgaz boru hattı projeleri, Güney Amerika ekonomilerinin daha derin entegrasyonu için Mali ve Ekonomik Konsey kurulması, gün geçtikçe artan enerji ihtiyacının değerlendirilmesi ve enerji kaynaklarının korunması için Enerji Konseyi'nin kurulması, üye ülkeler arası enerji ihtilaflarının çözülmesi için bir

mekanizma geliştirilmesi de bu anlamda atılan adımlardan bazılarıdır (Pothuraju, 2012: 6).

3.4. UNASUR'u Bekleyen Zorluklar: UNASUR ve Yeni Dünya Düzeni

Hegemonya sonrası dönemin en önemli bölgesel yönetim tasarılarından bir tanesi olan UNASUR'un Güney Amerika'nın sorunlarını doğru tespit etmekte ve Güney Amerika entegrasyonu için yapıcı ve yerinde adımlar atmakta olduğu açıktır. Ancak, Güney Amerika entegrasyonu konusunda yönlendirme yapacak anahtar kurum (ya da kurumlardan bir tanesi) olabilmesi için UNASUR'un, özellikle MERCOSUR'un alanına giren ekonomik entegrasyon konularını hedefleri dışında bırakmasına rağmen, ne kadar başarılı olabileceği konusunda soru işaretleri mevcuttur (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 782). Bu çerçevede UNASUR'un inandırıcılığının karşılaştığı ve test edildiği en önemli sorunlardan bir tanesi UNASUR'un meşruiyetinin sağlamlaştırılmasıdır (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 782). Bunun yanında Brezilya, Şili, Kolombiya, Arjantin ve Venezüella gibi bölgenin en büyük ve önemli ülkeleri arasındaki stratejik çıkar çatışmaları ve bu çatışmaların bölgedeki iş birliğini ve entegrasyonu zayıflatması UNASUR'un karşı karşıya olduğu bir diğer sorundur (Pothuraju, 2012: 10). Bu nedenle UNASUR, tüm tarafları rahatlatacak ve gerginliği azaltacak bir mekanizma kurmalıdır. Bu da ortak değerlerin, kültürel bağların ve güvenliğe ilişkin bağların desteklenmesi ile mümkün olabilecektir.

UNASUR'un demokratik olarak yetkilendirmesi ve meşruluğu çerçevesinde Güney Amerika halklarının ve sivil toplumun UNASUR'a doğrudan katkı yapabildiği ya da UNASUR'u etkileyebildiği herhangi bir mekanizma mevcut değildir. Uluslararası organizasyonların meşruluğu, özellikle de demokrasi taleplerini içeren temel hedeflerin teşvikini benimseyen uluslararası organizasyonlar söz konusu olduğunda, bu organizasyonlara halkın doğrudan katılımının olmaması ve organizasyonları

faaliyetlerinden dolayı doğrudan 'sorumlu tutabilecek' bir halk olmaması halinde tartışmaya açıktır (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 783). Yurttaşların doğrudan katılımının olmadığı bazı uluslararası organizasyonların faaliyetlerinin kamu yararına olduğunun ortaya konması ve halkların insan ve yurttaş haklarının ihlal edilmemesi halinde, 'demokratik meşruiyetin' sağlandığının kabul edilmesi söz konusu ise de bu riskli bir yaklaşımdır ve meşruiyet tartışması demokratik katılımdan uzaklaşıp etkili politikalar oluşturulup oluşturulmadığı yönüne kayar (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 784). Bu çerçevede bölgesel organizasyonların demokratik yollarla denetlenebilen, demokratik reformları benimseyen ve savunan hükümetleri desteklemeleri halinde demokrasiye katkıda bulundukları kabul edilebilecektir. Bunun yanında demokrasi standartlarına ters düşen faaliyetler içinde olan ülkelerin katılımını reddetmek de demokrasiye katkının bir negatif eylem örneği olarak verilebilecektir. Ayrıca elbette demokrasi ve insan hakları temelli ve milletlerin refahını hedefleyen hukuki düzenlemelerin, araştırma ve kapasite geliştirme çalışmalarının yapılması ve desteklenmesi, üye ülkeler için karşılanması gereken bazı kriterler ve standartların belirlenmesi gibi farklı eylemlerle de demokrasiye katkıda bulundukları kabul edilebilecektir (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 784).

İnsan hakları ve demokrasi temelli ve milli refahı amaçlayan politikaların desteklenmesi, bölgesel refahın arttırılması için araştırma ve geliştirme çalışmaları UNASUR'un temel hedeflerindendir. Dolayısıyla bu hedefler doğrultusunda bilgi ve uzmanlık paylaşımı, bu yönde adım atan hükümetlerin desteklenmesi ve hükümetlerle doğrudan çalışmalar gerçekleştirilmesi bir başarı göstergesi olarak alınırsa, UNASUR başarılı bir bölgesel organizasyondur (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 785, 788). Ancak UNASUR'un üye ülkelerin demokrasiye geçişleri ve demokratik yönetimlerin muhafazası bakımından 'bölgesel bir koruyucu organizasyon' olup olamayacağı da bir başka başarı göstergesidir ve bölgedeki çıkar çatışmaları nedeniyle sık sık test edilmektedir (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 785, 788).

ABD'nin bölgedeki yadsınamaz etkisi de UNASUR'un karşılaştığı bir diğer zorluktur. ABD'nin hem ikili antlaşmalar yolu ile hem de bölgesel organizasyonlar yolu ile bölgenin 'iç işlerine' uzun zamandır dahil olması hem iç ilişkilerin ve sorunların dışardan gelen müdahalelere daha açık olmasına sebep olmuştur hem de bu sorunların daha barışçıl yollarla çözümünü geciktirmiştir (Pothuraju, 2012: 10). Bu nedenle ABD'nin bölgedeki rolü hem coğrafi konumu hem de tarihsel nedenlerle yadsınamaz olmakla beraber, bölgenin kalkınabilmesi ve bölgesel sorunlara, o bölgeye uygun çözümlerin yine bölgesel organizasyonlar aracılığıyla bulunabilmesi için ve bu organizasyonların daha etkin aktörler haline gelebilmeleri için ABD'nin etkisinin en aza indirilmesi elzemdir.

UNASUR, 2010 yılında Ekvator'da seçilmiş devlet başkanı Rafael Correa'ya karşı gerçekleşen darbe girişimine karşı cevap vermekte zorluk yaşamışsa da, 2012 yılında Paraguay'da devlet başkanı Fernando Lugo'nun görevi kötüye kullanmaktan görevden alınmasını Brezilya liderliğinde vakit geçmeden demokrasiye aykırı olarak nitelemiş ve kınamış ve UNASUR (ve MERCOSUR) üyeliklerinin aksıya alınmasını görüşmüş, Venezüella petrol tedariğini durdurmuştur ve üst düzey bürokratlardan oluşan bir izleme komitesi krizin barışçıl yollardan sona erdirilmesi için görevlendirilmiştir. Fernando Lugo'nun kongrenin kararını kabul etmesi ve senatoya aday olması Paraguay krizini kısmen çözmüş ve Paraguay tekrar UNASUR'a dahil olmuştur. Bu olay, UNASUR'un bölgedeki demokratik kurumları korumak için hızlı ve net şekilde tepki vermekten kaçınmayacağını açıkça ortaya koymuştur (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 794). Yine bu olay UNASUR'un bölgede demokrasinin korunması için harekete geçmekten çekinmediğini gösterdiği gibi, ABD'den de farklı ve bağımsız şekilde faaliyet gösterdiğini ve Güney Amerika ülkelerinin demokrasilerinin güvenliğini, kendileri için yine kendilerinin sağlayacağını da ortaya koymuştur (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 795).

UNASUR'un eleştirildiği bir diğer husus ise bölgedeki iletişimin ve etkileşimin artması için gerekli altyapının yetersiz olmasıdır. Bölgesel altyapının enerji, telekomünikasyon ve ulaşım yoluyla oluşturulması ve geliştirilmesi konuları zaten Güney Amerika Bölgesel Altyapı Entegrasyon Girişimi (IIRSA) tarafından ele alınmaktaydı (Pothuraju, 2012: 11). UNASUR kurulduğunda yeni bir altyapı çalışmasına başlanması yerine, Birliğin görevlerini yerine getirmesi için mevcut altyapının kullanılmasına karar verilmiştir. Bu yetersiz altyapının kullanılması Birliğin istenilen düzende performans gösterememesine neden olmuştur. Ayrıca, Kalıcı Sekreterya ve Güney Amerika Parlamentosu da halen kurulamamıştır. Bu sorunların aşılabilmesi için elbette diğer bölgesel organizasyonlarda olduğu gibi UNASUR'a üye devletlerin politik ve stratejik çatışmalardan uzak ve güvene dayalı bir ilişki içinde olmaları gerekmektedir. Ayrıca, entegrasyon süreci uluslararası boyuta taşınmalıdır. Bu çerçevede UNASUR'un gözlemci olarak 2011 yılında Birleşmiş Milletlere katılması olumlu bir gelişmedir ancak yeterli değildir.

UNASUR'un kuruluşu eskiye dayanmakla birlikte Güney Amerika için yeni bir deneyimdir. ABD ile alenen karşıt görüşte olmaktan çekinmediği gibi ülkelerin egemenliklerine saygı göstermek şartı ile kurumsal olarak sınırlı müdahaleler yolu ile demokrasiyi korumayı ve desteklemeyi taahhüt etmektedir. Ancak UNASUR'un derin bir demokratik katılım amacı yoktur; yurttaşların katılımı söz konusu değildir ve bu yönde bir plan mevcut değildir. Demokrasiye bağlı olma ve demokrasiyi güçlendirme taahhüdü içinde olan hükümetler arası diyaloglardan ve müzakerelerden doğmuştur ve bölgede kendine, kriz zamanlarında demokrasiyi destekleyen bir kurum olarak yer edinmiştir (Riggirozzi ve Grugel, 2015: 796-797).

4. AFRİKA BİRLİĞİ (AU)

1960'lı yıllarda Afrika kıtasının tamamında bağımsızlık talepleri yükselmekteydi. Özellikle de Amerikalı ve Avrupalı liderlerin 'herkes için özgürlük' çağrıları yaptıkları bu dönemde, Avrupalı müttefikleri ile Nazilere ve Mihver Devletleri'ne karşı savaşmış olan Afrikalılar, hak ettikleri saygının gösterilmesini ve bağımsızlık taleplerinin karşılanmasını istiyorlardı. Savaş yaralarını sarmaya çalışan ve bombalanan şehirlerini yeniden kurmaya başlayan Avrupalılar ekonomik ve politik olarak kolonilerine sahip çıkmakta zorlanıyorlardı (Badejo, 2007: 7).

1963 yılına gelindiğinde Afrika ülkeleri Afrika'nın birleşmesine ve Afrika'nın güneyinde sömürgeciliğin ve ırkçılığın sona ermesine yardım amacıyla Afrika Birliği Örgütü'nü (OAU) kurmuşlardır. 2002 yılına gelindiğinde Afrika Birliği Örgütü'nün yerini Afrika Birliği almıştır.

Afrika Birliği'ni diğer bölgesel organizasyonlardan ayıran husus, diğer bölgesel organizasyonların hiçbirinin barışın tesisi, barışın korunması ve sürdürülmesi çerçevesinde barış konusunun gündemlerinde Afrika Birliği'nde olduğu kadar yüksek önemi haiz olmamasıdır. Ayrıca diğer bölgesel organizasyonlar savaşların ardından güvenlik sağlandıktan sonra ya da bir savaş olasılığının ortadan kalkmasının ardından ortaya çıkmışken, Afrika Birliği bölgenin kalkınması için gerekli adımları atmadan önce barış ve güvenliğin tesisinin ön koşul olduğu kabulü ile ve bu amaçla, henüz bölgede barış ve güvenlik mevcut değilken ortaya çıkmıştır (Moolakkattu, 2010: 151).

4.1. Pan-Afrikanizm

Bugün Pan-Afrikanizm hem Afrika Birliği Örgütü'nün hem de Afrika Birliğinin temel taşlarından ve hedeflerinden bir tanesidir.

Pan-Afrikanizm en yalın hali ile tüm Afrika halklarının tek bir bağımsız Afrika devleti halinde birleşmesi, Afrika diyasporasının da bu kurulan Afrika devletine dönebilmesi ve Afrika kıtasının tüm Afrikalılar için bir anavatan olabilmesi fikridir (Appiah, 2009: 1; Badejo, 2007: 27).

Afrika'nın modern tarihi modern Avrupa sömürgeciliği ile geri dönülemez bir biçimde şekillenmiştir. Her ne kadar sömürgecilik Afrika'ya Latin Amerika'dan sonra gelmiş olsa da on dokuzuncu yüzyıl sonlarından yirminci yüzyıl başlarına kadar süren Avrupa sömürüsünün etkileri Afrika'da çok ciddi ve yıkıcı olmuştur (Badejo, 2007: 15-16).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Birleşik Krallık, Fransa ve Portekiz'in halihazırda Afrika'da ekonomik çıkarları vardır ve özellikle sahil şeritlerinde ileri karakol mevkileri kurmuşlardı. Almanya, İtalya ve Belçika da zamanla Afrika zenginliklerini paylaşma savaşına girmişler ve zaman zaman birlikte zaman zaman diğer sömürgecilere karşı sınır ve paylaşım savaşlarına girmişlerdir (Moolakkattu, 2010: 152; Badejo, 2007: 15-16).

Avrupalı sömürge devletleri Afrika'yı kendi menfaatlerine göre bölüşürken ortak kültür ve tarih mirasını paylaşan halkları ayırmışlar ve bambaşka kültüre sahip halklarla bir araya getirmişlerdir. Fransızlar Afrikalıların kendi yerleştirdikleri yönetim şekillerini ve kurallarını tamamen değiştirerek, bu ülkelerde kendi ülkelerinde yürürlükte olmayan sertlikte hukuk kurallarını uygulamışlar, İngilizler mevcut yönetimi ve yöneticileri kendi diledikleri şekilde kullanmayı tercih etmişlerdir (Badejo, 2007: 17). Sömürgeci devletlere göre Afrikalılar kendi kendilerini idare edemeyecek kadar ilkel ve geri kalmışlardı.

Avrupa için Afrika'da sömürgecilik Afrika'nın doğal kaynaklarının ve insan kaynağının her türlü istismar edilmesi ve tamamen ve sadece Avrupalı devletlerin yararına kullanılması demekti. Örneğin tarım arazilerinin nasıl ve hangi ürünler için kullanılacağı (özellikle kakao ve palm yağı için), ürünlerin kime ne kadar fiyata

satılacağını tamamen sömürge devletleri belirlemekteydi (Badejo, 2007: 17). Afrika halkları yerel kıyafetlerinden vazgeçmek ve Avrupalı üreticilerin sattıkları 'modern' kıyafetleri satın almak zorunda bırakılmışlardır. Sömürge vergisini ödeyebilmek ve sömürge yönetiminin satın almaya mecbur bıraktığı gıda ve giysi ihtiyaçlarını alabilmek için yaşam tarzlarını değiştirmek ve sömürge yönetiminde idari görev almak ya da başka ülkelerde çalışmak zorunda kalmışlardır (Badejo, 2007: 17).

İkinci dünya savaşında müttefik kuvvetleri ile savaşmaları Afrika halklarını kendi bağımsızlıklarını kazanmak için savaşmak konusunda teşvik etmiş, bir nevi uyanışa sebep olmuştur. Ayrıca savaş sırasında 'demokratik değerlere' ilişkin yaşanan gelişmeler umutlarını arttırmıştır (Badejo, 2007: 18).

Afrika halkları 1960 ve 1970'lerde bağımsızlıklarını kazanmakla beraber yeni bir sorun ile karşı karşıya kalmışlardır: Afrika halklarının kendi kendilerini yönetim biçimi sömürge devletleri tarafından bölündüğü için elde kalan Avrupalılar tarafından yaratılan yapay yönetimlerdir. Ayrıca sömürge neticesinde ülkeleri için kullanabilecekleri çok az kaynakları kalmış, çok az Afrikalı modern devlet idaresi, ticaret ve ekonomi konularında eğitilmiştir ve ülkelerine kaynak sağlayabilecek ticari faaliyetlerin büyük kısmı Avrupa'ya odaklanmıştır (Moolakkattu, 2010: 152; Badejo, 2007: 18). Afrika halkları kendi ekonomilerini kendileri şekillendirmek istemiştir ve toplumlarının gelişmesi için gerekli zenginliği yaratmayı amaçlamışlardır.

Pan-Afrikanizm hareketi on dokuzuncu yüzyılda özellikle Kuzey Amerika ve Karayipler'de yaşayan ve kendilerini aynı ırkın, siyahi ırk, mensubu olarak gören entelektüeller tarafından başlatılmıştır. Bu erken dönemde Pan-Afrikanistler esas olarak ten rengi daha koyu olan Afrikalıların olduğu Sahra altı Afrika'ya odaklanmışlar ve daha açık renkli olan ve çoğunluğu Arapça konuşan Afrikalıları Pan-Afrikanizme dahil etmemişlerdir (Appiah, 2009: 1). Ancak, yirminci yüzyıla gelindiğinde Afrikalı kimliğinin bu ırksal ayrımı sorgulanmaya başlamıştır ve özellikle Afrika'da doğan ve

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hareketin liderliğini ele geçiren entelektüeller Afrikalı kimliğini coğrafi olarak ele almış ve geliştirmişlerdir. Mısır lideri Cemal Abdünnasır ve Gana lideri Kwame Nkrumah gibi liderler Afrika'nın birliğini tüm kıta için öngörmekteydi; Afrika kıtasını paylaşan tüm Afrika halklarının birleşmesi ve Afrika diyasporasının da geri dönmesi (Appiah, 2009: 1).

Kuzey Amerika ve Karayipler'de yaşayan entelektüellerin ortaya çıkardığı ve erken Pan-Afrikanizm olarak da adlandırılan bu dönem Alman filozof Johann Gottfried Herder'in düşüncelerinden yaşayan bir felsefi geleneği yansıtır (Appiah, 2009: 2). Herder'e göre halklar, örneğin Slavlar, Almanlar, İtalyanlar dünya tarihinin kilit aktörleridirler. O'na göre bu halkların kimlikleri dillerinde, halk kültürlerinde ve edebiyatta dışa vurulmuş ve doğal süreç içerisinde bu halklar paylaştıkları dil, kültür ve gelenekleri çerçevesinde birlikte yaşamak istemişlerdir ve bu kültürel birlik onları siyasi birliğe yöneltmiştir (Appiah, 2009: 2).

William Edward Burghardt Du Bois bu teoriyi sistematik şekilde Afrikalı soyuna uygulayan ilk siyahi entelektüeldir ve 1897'de yayımlanan 'The Conservation of Races' isimli makalesinde ilk defa 'Pan-Negroism' ('Siyahicilik' ya da 'Zencicilik') ifadesini kullanmıştır (Appiah, 2009: 2). Aynı makalede Du Bois 'dünya tarihinin kişilerin değil grupların, ulusların değil ırkların tarihi' olduğunu tartışmaktadır. O'na göre ırksal farklılıklar, düşünsel ve fiziksel farklılıklardı ve bu farklılıklar, özellikle de fiziksel farklılık, ırkları birbirlerinden ayırmaktaydı ve her bir ayrı ırk uygarlık için kendi mesajını oluşturmak ve iletmek için çaba göstermekteydi. Pan-negroism bakımından ise sorun bu mesajı kimin ileteceğiydi. Du Bois, Afrikalı Amerikalıların iyi bir eğitim aldıkları ve bilgiye en iyi şekilde ulaşabildikleri için lider olmaları gerektiğini düşünüyordu (Appiah, 2009: 2).

Her ne kadar Du Bois'in fikirleri Avrupa milliyetçiliği ile temellenmiş olsa da aynı zamanda on dokuzuncu yüzyılda köleliğe karşı olan Afro-Amerikalı düşünürlerden

de önemli derecede etkilenmiştir. Du Bois ile Pan-Afrikanizm hareketinin önde gelen entelektüelleri arasında Martin Delany, Alexander Crummel ve Edward Wilmot Blyden sayılabilecektir (Appiah, 2009: 3-4).

Bu dönemde Yeni Dünyada Afro-Amerikalı düşünürlerin odağında köleliğin ve köle ticaretinin kaldırılması vardır. Siyahi ve beyaz ırk arasındaki düşmanlığın kaçınılmaz olduğunu düşünüldüğünden kölelik karşıtı düşünürler özgürleşen Afrikalıların yaşayabilecekleri alanların tespitinin çok önemli olduğuna inanıyorlardı. Bu çerçevede serbest bırakılan ve kölelikten kurtulan Afrikalıların yaşayabilmesi için kölelik karşıtı İngilizler on sekizinci yüzyılın sonlarında Sierra Leone'yi, Amerikalılar ise Liberya'yı kurmuşlardır (Appiah, 2009: 3). Bu çabaların temelinde yatan düşünce, Afrikalıların siyasi bir yapı altında bir arada yaşamak istediğinin varsayılması ve o dönemde özgürleşebilen Afrikalıların gidebilecekleri bir vatan ihtiyacıdır. Delany Afrika'nın yeniden doğuşu için ulusal kimliğin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamış ve 'Afrika'nın Afrika ırkı için olması gerektiğini ve Afrikalılar tarafından yönetilmesi gerektiğini' belirtmiştir. Bu söylem Pan-Afrikanizmin kurucu ilkesinin ve stratejisinin en erken tespitlerinden bir tanesidir (Appiah, 2009: 3).

Pan-Afrikanizm hareketinin kurumsallaşması ise 1900 yılında Londra'da ilk Pan-Afrikan Konferansını gerçekleştiren Henry Sylvester Williams ile gerçekleşir (Appiah, 2009: 4). Williams ve Du Bois önderliğinde gerçekleşen bu Konferansın ardından 1919 – 1927 yılları arasında ırksal eşitlik, Afrika halklarının özgürlüğü ve Afrika kıtasının siyasi özerkliğinin tartışıldığı dört adet Pan-Afrika kongresi gerçekleşmiştir. Ancak bu kongreler büyük çoğunluğu Afrika diyasporasından olmak üzere sınırlı elit bir grup haricinde beklenen ve istenen sesi getirememiş, her ne kadar önemli konular tartışılmış ve esaslı taleplerde bulunulmuşsa da beklenen kitle hareketi başlatılamamıştır (Schramm, 2004: 153; Appiah, 2009: 4-5).

1945 yılında gerçekleşen Beşinci Pan-Afrikan Kongresi ise Pan-Afrikanizm için bir dönüm noktası olmuştur; diyaspora yanında Afrika kıtasından da çok fazla katılım sağlanmıştır ve katılımcılar Afrika'nın bağımsızlığı ve özerkliği için somut adımlar atılması yönündeki taleplerini güçlü bir şekilde dile getirmişlerdir. Beşinci Pan-Afrikan Kongresi ile artık Pan-Afrikanizm sadece Karayipler ve Kuzey Amerika'daki Afrika soyunun hareketi olmaktan çıkmıştır ve Afrikalı ulusalcıların kıtalarındaki sömürgeciliğe karşı savaşmak için çatısı altında birleştikleri bir hareket haline gelmiştir (Schramm, 2004: 153).

Kwame Nkrumah da Beşinci Pan-Afrikan Kongresinin düzenleyicileri arasında yer almıştır ve bu O'nun Afrika özgürlüğü için başlatılan hareketinin liderlerinden biri olmasını sağlamıştır (Schramm, 2004: 153). Ayrıca Nkrumah'ın önderliğin yürütülen mücadele neticesinde Ghana 1957'de özgürlüğünü kazanmış ve sonrasında da Pan-Afrikan hareketin odak noktalarından biri haline gelmiştir.

4.2. Afrika Birliği Örgütü

Afrika Birliği Örgütü 25 Mayıs 1963'te otuz iki bağımsız Afrika devlet başkanının katılımı ile kurulmuştur. Birliğin temel amacı, yeni kurulan Afrika ülkelerinin birliğinin desteklenmesi, Afrika'da her türlü sömürgeciliğin sonlandırılması, Afrika kıtası genelinde iş birliğinin desteklenmesi ve her Afrika devletinin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün savunulması olarak sayılabilecektir. Kurucuları arasında kıtanın önde gelen politik liderleri yer almaktadır; Dr. Kwame Nkrumah (Gana), Leopold Sedar Senghor (Senegal) ve Haile Selassie (Etiyopya) (Moolakkattu, 2010: 152; Hestermeyer, 2002: 1; Badejo, 2007: 27).

Afrika Birliği Örgütü'nün kurulmasından yaklaşık yirmi yıl önce Afrika'da kurulan yeni politik partiler özgürlük ve sömürgeciliğin sonlandırılması taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. Bu taleplere Avrupa ülkeleri hazırlıksız

yakalanmış olmakla birlikte, başta İtalya ve Birleşik Krallık olmak üzere, Fransa ve Belçika da bu talepleri yerine getirmiştir. Libya 1951'de, Mısır Birleşik Krallık ordusunun çekilmesi ile tam anlamıyla 1954'te ve Gana 1957'de özgürlüğünü kazanmıştır. 1960 yılında on dört Afrika ülkesi bağımsızlığını kazanmış, bu sayı 1963 yılında otuz beşe yükselmiştir (Badejo, 2007: 27,30).

Pan-Afrikanizm hareketi sömürge yönetiminin sonlandırılması ve Afrika'nın sömürge devletlerince keyfi bölünmesinin sona erdirilmesi için bir yol olarak kabul edilmiştir. Yukarıda açıklandığı üzere Gana bağımsızlık hareketinin lideri ve ilk devlet başkanı Kwame Nkrumah da bu görüşü benimseyerek, Afrika'nın birleşmesi ile Afrika'nın güçleneceğine ve dış güçlere karşı daha kuvvetli olunacağına inanmaktaydı (Moolakkattu, 2010: 152; Badejo, 2007: 27).

Nkrumah Afrika'nın tamamen birleşmesine ilişkin fikrini diğer Afrika bağımsız devlet başkanları ile paylaştığında devletler ikiye bölünmüştür: Gana, Gine ve Mali'nin de içinde bulunduğu devletler, birleşik Afrika ordusu da dahil olmak üzere, hızlı ve tam birleşmeyi savunurken, yirmi dört ülkeden oluşan 'Monrovia Ülkeleri' ise daha kademeli ve yavaş bir birleşmeyi savunmaktaydı. Her ne kadar bu iki grubun ortak paydada anlaşmasının mümkün olmadığı düşünülmüşse de 1963 yılının Mayıs ayında otuz iki devlet Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da bir araya gelerek sömürgeciliğe karşı savaşacak ve Afrika'nın çıkarlarını dünya genelinde temsil edecek ve destekleyecek olan Afrika Birliği Örgütü'nü kurmuşlardır. Afrika Birliği Örgütü, Afrika halklarını bir araya getirmek suretiyle, uzun yıllardır hüküm süren Avrupalılara karşı Afrika halklarının bağımsızlıklarını kazanmalarını ve güçlendirmelerini amaçlamıştır (Badejo, 2007: 27).

Afrika Birliği Örgütü varlığı süresince iki temel problemle karşılaşmıştır; Soğuk Savaş'ın Afrika ülkelerini bölmesi ve Afrika ülkelerindeki istikrarsızlık ve yeterince güçlenememiş demokratik normlar. Soğuk Savaş sırasında ABD ve müttefikleri ve Sovyetler Birliği ve müttefikleri Afrika ve Asya üzerinde, zaman zaman yerel ordular da

kullanarak kendi ekonomik ve politik çıkarları için çatışmışlardır (Badejo, 2007: 32-33). Üye ülkeler Angola iç savaşında, Somali'nin Etiyopya'yı işgalinde ve Uganda ve Tanzanya arasındaki çatışmada ayrılığa düşmüşlerdir. İkinci temel problem bakımından ise Afrika Birliği Örgütü'nün üye ülkelerin iş içlerine karışmayacağına dair benimsediği temel prensiptir. Bu prensip yıllarca süren sömürgeciliğe tepkinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmışsa da Afrika Birliği Örgütü'nün gayrimeşru hükümetlere karşı yaptırım uygulayabilecek veya iç savaşlara müdahale edebilecek otoritesi yoktu. Bu yetkisizlik halk desteği olmaksızın faaliyet gösteren hükümetlere karşı harekete geçememe sonucunu doğurmuş ve örgüt 'diktatörler kulübü' olarak anılmıştır (Moolakkattu, 2010: 152; Badejo, 2007: 33). Bu noktada aşağıda açıklanacağı üzere Afrika Birliği'nin murisi Afrika Birliği Örgütü'nden farklı olarak askeri darbe ya da yolsuz seçimler gibi anayasaya aykırı yollarla başa gelen hükümetlerin başvurularını reddettiğini ve Kurucu Antlaşması'na bu yönde bir madde eklediğini belirtmekte fayda vardır.

Bu ayrılıklara ve eleştirilere rağmen Afrika Birliği Örgütü bazı sınır anlaşmazlıklarında arabuluculuk yapma imkanı bulmuş, Cezayir ve Fas ve Etiyopya ve Kenya arasındaki anlaşmazlıklarda etkin rol oynamıştır. 1963 yılında Afrika Özgürlük Komitesi'ni kurmuş, Portekiz sömürgesinden kurtulmayı amaçlayan Gine Bissau'ya, Angola'ya ve Mozambik'e finansman sağlamıştır (Badejo, 2007: 33).

4.3. Afrika Birliği

Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşunun üzerinden otuz yıl geçmesine rağmen 1990'lı yıllarda Afrika dünya politikasında dışlanmaya ve küresel ekonomide yer edinebilmek için çaba göstermeye devam etmekteydi. Ayrıca, Afrika'nın sadece az sayıda problemi başarılı şekilde çözüme kavuşturulmuştu ve Avrupalı güçlerin sahneyi yavaş yavaş terk etmesi Afrika'nın birleşmesi için bir fırsat sunarken bu ülkelerin Afrika'da yaşananların sorumluluğundan 'sıyrılmalarına' neden olmaktaydı. Afrikalı

liderler kıtanın yeniden canlandırılmasının, demokratik hükümetlerin sürekliliğinin ve serbest ekonominin yabancı yatırımcının kıtaya rağbet etmesini sağlayacağına inanıyorlardı (Badejo, 2007: 34).

Bu resim çerçevesinde Afrika Birliği Örgütü demokratik hükümetlerin sürdürülebilirliği, ekonomik ve sosyal kalkınma için çalışmalarını sürdürmüştür; ülkeler arası ekonomik iş birliğinin gelişmesi için çaba göstermiştir, insan hakları ve anayasal hükümetler konularında ısrarcı davranmıştır ve halkın politikaya katılımının geliştirilmesini ve genişletilmesini önemsemiştir.

Ayrıca, Afrika halklarının nasıl daha güçlü ve kapsayıcı şekilde bir şekilde kıta genelinde kapsayıcı bir organizasyon çatısı altında birleştirilebileceğine ilişkin farklı fikirler geliştirmeye çalışmıştır. 1999 yılında Sirte, Libya'da Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi toplanarak Sirte Deklarasyonunu kabul etmişlerdir. Sirte Deklarasyonu çerçevesinde devlet başkanları yeni bir Afrika birliği kurma ve Afrika Ekonomik Topluluğu ile de bu birliğe bağlı yeni kurumların kurulmasının hızlandırılması konusundaki isteklerini dile getirmişlerdir (Moolakkattu, 2010: 153; Hestermeyer, 2002: 1; Badejo, 2007: 34).

Sirte Deklarasyonunun ardından kısa süre içerisinde Afrika Birliği'nin kurucu metni hazırlanmış ve 2000 yılında Lome, Togo'da elli üç Afrika ülkesinin devlet başkanları bir araya gelerek Afrika Birliği Kurucu Antlaşması'nı imzalamışlardır. Afrika Birliği 26 Mayıs 2001'de Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da kurulmuş ve 2002 yılında da resmen Afrika Birliği Örgütü'nün yerini almıştır (Hestermeyer, 2002: 1; Badejo, 2007: 35).

Afrika Birliği dünyanın ikinci büyük kara parçası olan ve dünya nüfusunun yüzde yirmisinden fazlasının yaşadığı Afrika kıtasında yer alan ülkeler tarafından kurulmuştur. Kurucu Antlaşmayı kabul eden ve katılma istediğini belirten her Afrika ülkesi üye olabilmektedir ancak askeri darbeler ya da yolsuz seçimler gibi gayrimeşru yollarla

iktidara gelmiş hükümetlerin başvuruları reddedilmektedir. Afrika Birliği Kurucu Antlaşması Birliğin hedeflerini ve amaçlarını tanımlar; ortak birleşik ve güçlü Afrika vizyonu çerçevesinde kıta genelinde sürdürebilir ekonomik kalkınma, iyi yönetim, sosyal adalet, cinsiyet ve fırsat eşitliği ve sağlığın sağlanması. Bu çerçevede dayanışmanın ve bağlılığın gelişmesi ve güçlenmesi için hem yönetimler arası hem de kadınlar başta olmak üzere sivil toplumun her kademesinde ve özel sektörde iş birliğinin inşası ve güçlendirilmesinin gerekliliğini kabul eder. Birliğin insan haklarının korunması ve desteklenmesi, demokratik kurumların güçlendirilmesi ve iyi yönetim ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasındaki kararlılığının ve bu hedeflere ulaşmaları için kurumların güçlendirilmesi ve gerekli yetkilerin ve kaynakların sağlanması için ihtiyaç duyulan tüm adımların atılacağının altını çizer (Afrika Birliği Kurucu Antlaşması, Madde 3 ve 4).

Kurucu Antlaşma, üye ülkelerin ulusal egemenliklerin korunması ve desteklenmesi, devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi ve sınırlarına saygı gösterilmesi prensiplerinin altını çizmekle birlikte, bölgede genel barış, güvenlik ve istikrar ile ilgili bir kurum olarak, Afrika Birliği Örgütü'nden farklı olarak, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve soykırım gibi önemli hallerde ya da bunların önlenmesi için Birliğin müdahale edebileceğini kabul eder. Antlaşmanın dördüncü maddesine göre Birliğin genel kurul kararına göre üye ülkelerden birinde savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi önemli bir durum söz konusu olması halinde müdahale edebileceği ya da üye ülkelerin barış ve güvenliğin yeniden sağlanması için Birliğin müdahale etmesini talep edebilecekleri kabul edilmektedir (Afrika Birliği Kurucu Antlaşması, Madde 3 ve 4). Bu çerçevede Birlik özellikle genel barışın, güvenliğin ve insan hakları ihlallerinin söz konusu olduğu çatışmalarda liderlik rolünü üstlenebilmektedir.

Afrika Birliği'nin aldığı ilk karar, Afrika Birliği Örgütü'nün Madagaskar'ın yeni devlet başkanı olan Marc Ravalomanana'nın başkanlığını anayasaya aykırı olarak devlet

başkanı olduğu gerekçesi ile kabul etmemesine yönelik kararını onaylamak ve tanımak olmuştur. Afrika Birliği Madagaskar'ın Birliğe katılabilmesi için yeni ve adil bir seçim yapması gerektiği konusunda ısrarcı davranmıştır (Badejo, 2007: 36).[13]

Afrika Birliği, yirmi birinci yüzyılda Afrika'yı bekleyen birçok zorluk olduğunu kabul etmekle birlikte Afrika Birliği Örgütü'nün çalışmalarını ileri taşımıştır. Kurumsal yapısı, uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve ekonomik, politik, sosyal ve kültürel adalet konularına verdiği önem dikkate alındığında Afrika'nın ilerlemesi için geniş bir vizyona sahip olduğu söylenebilecektir (Hestermeyer, 2002: 1; Badejo, 2007: 38).

Afrika Birliği, Afrika Birliği örgütünden iki temel şekilde ayrılmaktadır; devletlerin iç işlerine müdahale bakımından Afrika Birliği'nin daha geniş yetkisi mevcuttur ve Afrika Birliği'nin Devlet ve Hükümet Başkanları Genel Kurulu ve Yürütme Kurulu gibi temel organlarının aldıkları kararların anlaşılması ve uygulanması için yeni yetkili organlar eklenmiştir. Afrika Birliği Örgütü'nün temel prensiplerinden biri olan 'devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi' prensibi nedeniyle, devletlerin egemenliğine, insan haklarından daha fazla önem verildiği eleştirisi dikkate alınmıştır ve Afrika Birliği bu çerçevede müdahalede bulunabileceğini, insan hakları ihlallerini araştırabileceğini ve üye ülkelerin üyeliklerini askıya alabileceğini kabul etmiştir.

Genel Kurul Birliğin temel faaliyet ve karar alma organıdır ve Afrika ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarından oluşmaktadır. Komisyonlarda şekillenen tasarılar bakanlardan oluşan Yürütme Kurulu'ndan geçerek Genel Kurula gelir ve her üye ülkenin bir oy hakkı vardır.

Yürütme Kurulu üye ülkelerin dış işleri bakanlarından oluşmaktadır ve bu bakanlar aynı zamanda kendi ülkelerinin diğer ülkeler ve uluslararası organizasyonlarla ilişkilerinden sorumlu en üst devlet yetkilileridir. Yürütme Kurulu Genel Kurul tarafından iletilen kararların uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Yürütme Kurulu kendi görev

[13] Madagaskar'ın üyeliğinin 2001 yılında askıya alınmasının ardından 2003 yılında Birliğe geri dönmüştür.

alanlarına giren konularda oy birliği, anlaşma, anlaşma sağlanamaması halinde ise oy çokluğu ile karar alır. Aldıkları kararların Genel Kurul tarafından onaylanması gerekmektedir. Dış işleri bakanlarının Afrika Birliği haricinde geniş görevleri olması nedeniyle bir de Daimi Temsilciler Komitesi mevcuttur ve Yürütme Kurulunun kararlarının icrasından sorumludur. Bunun dışında barış ve güvenlik, politika, enerji, bilim ve teknoloji, hukuk, kadın, toplumsal cinsiyet ve kalkınma gibi farklı konular üzerine çalışan on farklı komisyondan oluşan ve Afrika Birliğinin idari yapılanması olarak da adlandırılan Afrika Birliği Komisyonu mevcuttur.

Ayrıca, 2004 yılında Pan-Afrikan Parlamento göreve başlamıştır. Pan-Afrikan Parlamento Afrika Birliğini Afrika halkları ile bütünleştiren ve Afrika halklarının kıtanın ekonomik kalkınmasına ve entegrasyonuna doğrudan katılmasını sağlayan en önemli organdır. Uzun vadede parlamentonun yasama gücünü haiz olması planlanmakla birlikte şu anda danışmanlık ve tavsiye vermekle görevlidir. Parlamentoda kuruluş protokolünü onaylayan elli Afrika ülkesinin toplam iki yüz elli temsilcisi görev yapmaktadır ve bu kişiler temsil ettikleri ülkenin ulusal parlamentosuna seçilen ve Pan-Afrikan Parlamentosu temsilcisi olarak belirlenen temsilcilerdir. Görev süreleri ulusal parlamentolarındaki görev sürelerine eştir. Uzun vadede Pan-Afrikan Parlamento temsilcileri için her üye ülkede doğrudan seçim yapılması planlanmaktadır.

4.4. Afrika Birliği, Yeni Dünya Düzeni ve 2063 Yılı Vizyonu

2013 yılında kabul edilen Afrika Birliği'nin 2063 yılı Vizyonu kıtanın 2013 yılından itibaren önündeki elli yıllık sosyo-ekonomik transformasyonunun stratejik çerçevesidir. Temel ilkesi, kendi halkı tarafından yönlendirilen ve uluslararası arenada dinamik bir gücü temsil eden, birleşmiş, müreffeh ve barışın egemen olduğu bir Afrika'nın yaratılmasıdır. Büyüme ve sürdürülebilir kalkınma için kıta genelinde geçmiş girişimlere dayanarak süregelen girişimlerin uygulanmasını hızlandırmasını

amaçlamaktadır. Lagos Eylem Planı, Abuja Antlaşması, Asgari Entegrasyon Planı, Afrika Altyapısal Kalkınma Programı, Afrika Tarım Kalkınma Programı ve farklı bölgesel ve ulusal plan ve programlara ve örnek uygulamalara dayalı olarak hazırlanmıştır (Cook, 2016: 4).

2063 yılı Vizyonu çerçevesinde karşılıklı istişarelerle belirlenen yedi amaç şu şekilde sayılabilecektir; kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınmaya dayanan birleşik, Pan-Afrikanizm ve Afrika'nın rönesansı ideallerine dayalı siyasi olarak da birleşmiş, iyi yönetim, demokrasi, insan haklarına saygı, adalet ve hukukun üstünlüğünün egemen olduğu, barışçıl ve güvenli, kültüre kimliğin, ortak mirasın, değerlerin ve ahlak kurallarının güçlü olduğu, gelişiminin ve kalkınmasının başta kadınlar ve gençler olmak üzere Afrika halkı tarafından güdümlendiği, güçlü, birleşmiş, dayanıklı ve etkili bir küresel aktör ve ortak olan bir Afrika'dır (Afrika Birliği 2063 Gündemi).

2063 yılı Vizyonunu önceki girişimlerden farklı kılan bu Vizyonun tüm kıta için geçerli olan sosyo ekonomik dönüşüm hedeflerinin Afrika halkları ile yapılan geniş katılımlı toplantılar ve istişareler neticesinde alttan üste bir yaklaşım ile belirlenmiş olmasıdır. Sadece bürokratların ve yöneticilerin katılımı söz konusu değildir ve tüm Afrika halklarının isteklerinin yansıtıldığı bir program söz konusudur. Sonuç odaklıdır; her ulusal, bölgesel ve kıtasal paydaşlar için belirlenen hedefler ve stratejiler mevcuttur. Bu çerçevede, planlanan aktiviteler ve hedefler için atılan adımların kabul edilen programa uygun icra edilip edilmediğinin denetlenmesi ve ilgili paydaşların sorumluluğu söz konusudur. Afrika tarihinde ilk defa tüm kıtasal ve bölgesel girişimler bir şemsiye altında toplanmıştır ve sadece yöneticileri değil tüm Afrika halklarını kapsayacak bir iletişim stratejisi ile sürecin nasıl ilerlediği herkes tarafından takip edilebilecektir (Afrika Birliği 2063 Gündemi).

2063 yılı Vizyonunun gerçekleşmesi için ilk on yılda gerçekleşmesi beklenen hedefler, öncelikli alanların belirlenmesi, strateji ve politikaların hazırlanması, ulusal,

bölgesel ve kıtasal seviyede ilgili paydaşlara ilk on yıl içinde kendilerinden beklenen icraatlar konusunda bilgi ve uygulama, denetleme ve değerlendirme görevleri için sorumluluk verilmesi ve Afrika halklarının sürece katılımı için gerekli kaynakların sağlanması olarak sayılabilecektir. Öncelikli projeler arasında hızlı tren ağı, Afrika sanal üniversitesi, Afrika serbest ticaret bölgesi, Afrika pasaportu ve kişilerin serbest dolaşımı, Pan-Afrika ağı, Afrika stratejisi ve kıtasal finans kurumları mevcuttur (Afrika Birliği 2063 Gündemi).

Afrika Birliği'ne hedeflediği gibi hem Afrika'nın yeniden doğması ve her alanda kalkınması hem de küresel bir aktör haline gelebilmesi için çok büyük görev düşmektedir. Afrika Birliği'nin bu hedeflerine ulaşması için, 2063 Vizyonunda da öngördüğü şekilde Afrika halklarının ve ulusal ve bölgesel organizasyonların aktif katılımını sağlaması hem de uluslararası ve küresel aktörlerle ortak çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Üye devletler arasındaki farklılıklar, menfaat çıkarları, sömürgeci devletlerin kimi üye ülkelerdeki süre gelen etkisi ve kıtanın zor ve hassas tarihi Afrika Birliği'nin bu görevini zorlaştırmaktadır. Afrika'nın karşı karşıya olduğu ekonomik zorluklar, varlıklı olmayan ülkelerin ekonomik entegrasyonunun zorluğu, altyapı yetersizliği, eğitim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi konularda daha atılması gereken çok fazla adım olması Afrika'nın bu süreçte sabrını, samimiyetini ve kararlılığını test edebilecektir (Cook, 2016: 14-15). Bununla birlikte uzun vadede iyi bir planlama ile bu hedeflere ulaşılması imkansız değildir. Nitekim Afrika Birliği Örgütü'nün ana hedefi olan 'sömürgeciliğin sona erdirilmesi' hedefinin, Afrika Birliği ile bugün 'Afrika'nın kalkınması ve Afrika'nın küresel bir aktör olmasına' evrilmesi büyük bir başarıdır (Moolakkattu, 2010: 163; Badejo, 2007: 100). 2063 Vizyonu bize Afrika Birliği'nin bahsi geçen sorunları gözlemleyerek halihazırda iyileştirdiği yapısını daha da iyileştirmeyi amaçladığını, Afrika halklarına ulaşabilmeyi ve aşağıdan yukarıya bir örgütlenmeyi öncelik haline getirdiğini, insan hakları, güvenlik ve barış konularında hem daha fazla sorumluluk

aldığını hem de üye devletlere sorumluluk verdiğini ve ekonomi, sağlık, eğitim ve çevre gibi konularda farklı stratejileri değerlendirdiğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA SOSYAL FORUMU

25 Ocak 2001'de Porto Alegre'de 4000 kişinin katılımıyla gerçekleşen açılış şenliğinde ve ardından şehir merkezinde yaklaşık 20000 kişinin katılımıyla gerçekleşen yürüyüşte katılımcılar hep bir ağızdan aynı düşü ilan ediyorlardı 'başka bir dünya mümkün!'.

Birinci Sosyal Forum gerçekleşmeden önce Le Monde Diplomatique'in başyazarı Ignacio Ramonet, 'Porto Alegre'de yeni bir yüzyıl başlıyor' diye duyuruyor ve ekliyordu; '*bu sefer kapitalizmin dünya çapında yarattığı eşitsizliklere, adaletsizliklere ve yıkımlara karşı sadece protesto etmeyecekler, bu sefer olumlu ve yapıcı şekilde yeni bir küreselleşme modeli için pratik ve teorik bir çerçeve oluşturmaya çalışacaklar*'.

Dünya Sosyal Forumu'nu (DSF) özel kılan aşağıda açıklanacağı üzere 'hareketlerin hareketi' olarak birbirinden farklı binlerce neoliberalizm karşıtı hareketin temsilcilerini bir araya getirerek sermayenin egemenliğine karşı katılımcılık, çeşitlilik ve çoğulculuk etrafında buluşturmasıdır. Bazılarının temelleri 70'lerde ve 80'lerde atılmış olan çevreci, feminist, uluslararası dayanışma ve insan hakları hareketleri gibi toplumsal hareketleri, Batı güdümlü kalkınma projelerine karşı gelişen sömürgecilik sonrası hareketleri ve sol hareketleri bir araya getiren Dünya Sosyal Forumu aynı zamanda bu hareketlerin küreselleşme karşıtı eleştirilerinin bir alternatif yaratma yoluna doğru geçişine olanak sağlamış, yeni ve farklı bir küreselleşme isteyen aktörleri bir araya getirmiştir. Bu buluşma aynı zamanda alternatif küreselleşme hareketini de geliştirmiş ve parametrelerin yeniden tanımlanmasına olanak sağlamıştır. DSF 'küresel hareketin' ne olduğuna ve neyi amaçladığına ilişkin ezberleri bozmuştur. Bu nedenle DSF süreci ve platformu, halkların güçlendiği ve yetkilendiği bir alternatif küreselleşme ve aşağıdan küreselleşme örneği olarak ele alınmaktadır.

Dünya Sosyal Forumu, İkinci Bölüm'de açıklanmaya çalışılan alternatif küreselleşme kaynaklı bölgeselleşme hareketlerinden farklı olarak devlet erki eliyle değil, 'halklar' eliyle, halk hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Yani, DSF küresel olarak dünya vatandaşlarının alternatif küreselleşme arayışını ortaya koymaktadır. Herhangi bir devlet ya da devlet çalışanı siyasi kimliği ve devlet gücü ile temsil edilmemekte olup, katılımcılar bu anlamda siyasetten ve devlet gücünden arınmış, çıplak birer vatandaş olarak hareketin içinde yer alırlar. DSF, Forumların gerçekleştiği ilgili şehrin belediyeleri tarafından desteklenebiliyor olmakla beraber, zaman zaman da destek bulamamıştır. Bu da DSF'nin halk hareketi niteliğini ortaya koymaktadır. Forumlar neticesinde devletlerin almaları gereken kararlar ya da buna benzer bir bildiri, resmi talep yazısı oluşturulmadığı gibi, DSF'nin katılımcılarının kendi iradeleri ile ve kendi organizasyonları adına bu şekilde bir bildiri yayınlasalar bile devletlerin ilgili kararları almamaları halinde, ya da almaları için uygulayabilecekleri bir yaptırım mekanizması da mevcut değildir.

1. KATALİZÖR OLAYLAR

Birinci Sosyal Forum gerçekleşmeden önce Le Monde Diplomatique'in başyazarı Ignacio Ramonet, 'Porto Alegre'de yeni bir yüzyıl başlıyor' diye duyuruyor ve ekliyordu; 'bu sefer kapitalizmin dünya çapında yarattığı eşitsizliklere, adaletsizliklere ve yıkımlara karşı sadece protesto etmeyecekler, bu sefer olumlu ve yapıcı şekilde yeni bir küreselleşme modeli için pratik ve teorik bir çerçeve oluşturmaya çalışacaklar'.

1.1. Zapatista Ayaklanması

Zapatista Ayaklanması 1 Ocak 1994'te 'Artık Yeter!' sloganıyla, Meksika'nın güneydoğusunda bulunan Chiapas eyaletinde Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun

(EZLN) öncülüğünde başlamıştır. EZLN ile Meksika Ordusu arasında on iki gün süren çatışmadan sonra ateşkes ilan edilmiş ve barış görüşmeleri başlamıştır.

Zapatista Ayaklanması her ne kadar dünyada 1 Ocak 1994 tarihinde tanınmışsa da ayaklanmanın tarihi Avrupa'nın Amerika'yı işgaline, beş yüz yıl öncesine gitmektedir. Beş yüz yıl boyunca kendi topraklarının kontrolünü kaybeden ve fakirleşen Meksikalı yerliler bu süreçte farklı sömürge türlerine maruz kalmış ve köleliğe zorlanmışlardır. Bu sömürge tarihine meydan okumak üzere silahlı ayaklanma başlatan hareket, ismini Meksika Devrimi'nin öne çıkan isimlerinden Emilio Zapata'dan alır ve kendilerini Zapata'nın ideolojik mirasçısı olarak nitelerler. Hareketin sözcüsü *Subcomandante* Marcos olmakla birlikte 1 Ocak 1994 tarihinde başlayan ayaklanma esas olarak Chiapas eyaletinde yaşayan Maya etnik kökenli yerli gruplar tarafından organize edilmiştir. 19. yüzyıl başında İspanyol sömürgesinin sona ermesinden sonra dahi Mayalılar ve diğer yerliler kölelik ve borç karşılığı çalışma yoluyla sömürüye maruz kalmaya devam etmişlerdir. 20. yüzyıla gelindiğinde Mayalılar hizmetçi, tarım işçisi ve işçi olarak Chiapas'ta yaşayan yerli olmayan kişilere hizmet etmekteydi (Gulewitsch, 79-79: Gilbreth ve Otero, 7-8: Stavenhagen, 1-2).

Daha yakın tarihe baktığımızda, 1982 yılında Meksika'da gerçekleşen borç krizinden sonra ülke hızla iktisadi liberalleşme çerçevesinde küresel pazara uyum sağlamak için yeniden yapılandırma çalışmalarına ve bunun bir uzantısı olarak toplumun da yeniden düzenlenmesine sahne olmuştur. Washington Konsensüsü çerçevesinde özelleştirmeler, devletin bazı alanlardan elini çekmesi ve yeni pazarlar açması, sermayenin girişi ve neoliberalizm yeni kazananları ve kaybedenleri yaratmıştır (Stalher-Sholk, 2000: 1-2). Zapatista hareketinin tarihi çok eski olmakla birlikte 1980 ve 90larda bu iktisadi liberalleşmenin bir parçası olarak kahve pazarlama kurulunun dağılması, tarımsal fiyat desteklerinin geri çekilmesi, Kuzey Amerika'dan ucuz tahıl ithalatı köylülerin ekonomik olarak iyice zayıflamalarına neden olmuştur. Bunun yanında

1929'da kurulan ve kurulduğu tarihten itibaren 2000 yılına kadar iktidarda olan Ulusal Devrimci Parti'nin[14] köylülerin sorunlarını dikkate almaması ve toplumsal kontrolü tam olarak sağlamaya yönelik gittikçe artan baskıcı bir tavırla ülkeyi yönetmesi de önemli bir etkendir. Bu dönemde Meksika'nın güney sınırında izole olmuş Chiapas'ta zengin ve yoksullaştırılmış arasındaki çok eski ve geniş uçurum varlığını korumaktaydı; özel ordusu olan feodal patronların karşısında gittikçe fakirleşen ancak daha iyi bir hayat ve kültürlerine saygı gösterilmesini isteyen yerliler vardı. Meksika'nın neoliberal ekonomik reformları köylülerin şartlarını daha da kötüleştirmiş ve EZLN'nin ayaklanmasına zemin hazırlamıştır (Stahler-Sholk, 2000: 3-4).

Ayaklanmanın 1 Ocak 1994 tarihinde yani NAFTA'nın yürürlüğe girdiği tarihte gerçekleşmesi ise tesadüf değildir. Meksika'nın ticari iş birliği çerçevesinde 'Birinci Dünya Ülkeleri' olan kuzey komşularına resmi olarak katıldığı gün, Chiapas'ta Meksikalı yerlilerin silahlı ayaklanması başlamıştır ve Meksika yerlilerinin yaşadıkları fakirlik ve karşı karşıya kaldıkları ayrımcı ve küçük düşürücü politikalar tüm dünyanın gözleri önüne serilmiştir. NAFTA'nın gerektirdiği 'reformlar' içinde Anayasanın 27. maddesinin değiştirilmesi Meksikalı yerlilerin toprak reformuna ilişkin son umutlarını da yok etmiştir (Gulewitsch, 2011: 78-79).

NAFTA 'reformları' Meksika arazilerinin ve doğal kaynaklarının satışı ve özelleştirilmesini engelleyen Anayasanın 27. maddesinin değiştirilmesini öngörüyor ve özelleştirmenin önünü açmak suretiyle kamulaştırılan tarım arazilerinde ortak tarım yapılması ve toprak reformu olan '*ejido'* sistemine ciddi bir tehlike oluşturuyordu. Meksika'nın küresel pazara açılma planı ve hayata geçirilen neoliberal ekonomik reformlar Meksika yerlilerinin Meksika Devrimi'nin de önemli sebeplerinden biri olan topraksızlaşma sorunu ile tekrar karşı karşıya kalmalarına neden olacak ücretlerin

[14] Ulusal Devrimci Parti (PNR) 4 Mart 1929'da kurulmuş, 30 Mart 1938'de Meksika Devrimci Partisi (PRM) adını almış, 18 Ocak 1946'da ise Kurumsal Devrimci Parti (PRI) adını alarak 1929'dan 2000 yılına kadar iktidarı elinde tutmuştur.

azalması ve işçi haklarının sınırlanması ve gerilemesi sonucunu doğuracaktı ve nihayet Meksika'nın on yıllar içinde kurduğu ulusçu politikaları ve kazanımları çok kısa süre içinde tersine çevirecekti. Toprak reformunun tehlikeye girmesi ve NAFTA ile ABD'den ucuz mısır ithal edilmesi Mayalı çiftçilere ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı (Gulewitsch, 2011:79; Stavenhagen, 2000: 4-7; Gilbreth ve Otero, 2001: 11-14; Earle ve Simonelli, 2004: 119-120.).

Zapatista Ayaklanması kısa sürede tüm dünyadan çok güçlü bir destek görmüştür ve sempati toplamıştır. İnternetin akıllıca kullanımı, uluslararası medya desteği ve sivil toplum ile vakit kaybetmeden başlayan diyalog sayesinde Zapatista Ayaklanması bölgesel bir çatışma olmaktan çıkıp, küresel bir sorun haline dönüşmüştür ve sivil toplum Zapatista hareketine maddi, manevi ve politik yardım sağlamıştır (Earle ve Simonelli, 2004: 119). Komutan Marcos 1 Ocak günü San Cristobal gazetecilere şunları söylemiştir; '*bugün Meksika'nın yerli halkları için ölüm fermanından başka bir şey olmayan NAFTA yürürlüğe giriyor ve Salinas de Gortari çağdaşlaşma programı çerçevesinde Meksika'nın yerli halklarını gözden çıkarmakta hiçbir beis görmemektedir*' (Gilbreth ve Otero, 2001: 11).

Ayaklanmanın ilk günlerinde Meksika hükümetinin Zapatista hareketine karşı uygulamaya koyduğu askeri harekat hem Meksika'da hem de tüm dünyada büyük tepki toplamıştır ve Meksika hükümetine ateşkes için baskı yapılmıştır (Gilbreth ve Otero, 2001: 11). Sivil toplumun desteği ve gücü Ayaklanma süresince ve sonraki aşamalardaki kritik anlarda kendini göstermiştir; örneğin 2001 yılında San Andres Anlaşmasına Meksika hükümetinin uyması için yapılan baskı yürüyüşünde Zapatistaları yüzbinler karşılamıştır. Sivil gözlemciler Zapatistalara karşı askeri ve yarı askeri birliklerin saldırgan tutumlarına karşı barış gösterileri düzenlemişler, yerel halkları ziyaret etmişler ve tehdit edilen kişilere eşlik etmek suretiyle koruma sağlamışlardır (Earle ve Simonelli, 2004: 121-122.).

PRI'nın yetmiş bir yıl süren yönetiminde başkan adayları mevcut başkan tarafından belirleniyordu ve gerektiğinde seçimlerde yolsuzluk yapılması suretiyle bu kişinin seçimi kazanması sağlanıyordu. Başkanlık makamı yasama ve yargıyı kontrol altında tutarken sivil toplumun katılımının niteliği ve niceliği yine devlet tarafından kontrol edilen organizasyonlar aracılığıyla belirleniyordu. 1994 ayaklanmasına kadar mevcut sistem esaslı bir devlet reformuna imkan tanımıyordu. Ancak EZLN sayesinde mevcut sistem ve siyasi temsil nihayet dışardan bir 'meydan okuma' ile karşılaşmış ve partiler kendi aralarında iş birliği yapmak suretiyle anlamlı değişimler sağlayacak adımlar atmaya başlamışlardır (Gilbreth ve Otero, 2001: 9-11). Örneğin ayaklanmanın hemen ardından iç işleri bakanı ve eski Chiapas valisi Patrocinio Gonzalez istifa etmek zorunda kalmıştır ve 1994 yılının Ağustos ayında gerçekleşecek başkanlık seçimleri için seçim reformları benimsenmiş ve ulusal ve uluslararası temsilcilerin seçimlerde gözlemci olabilecekleri kabul edilmiştir. Buna ek olarak 1996 yılında Federal Seçim Kurulu'nun (Instituto Federal Electoral) işleyiş şekli değiştirilmiş ve Kurul devlet tarafından değil tarafsız yurttaşlarca yönetilen bağımsız bir kurul haline getirilmiştir. Ayrıca hükümet barış sözcüsü olarak Manuel Camacho Solis'i tayin etmiş ve ayaklanmanın sona ermesinden sonra bir ay içinde EZLN ile görüşmelere başlanmıştır. Bu olay, Güney Amerika tarihinde bir gerilla isyanının ardından barış görüşmelerine başlanılabilen en hızlı değişim sürecidir (Stavenhagen, 2000: 6-7). Zapatista Ayaklanması aynı zamanda teknolojik gelişmelerin ilk kez bu kadar etkin kullanılması bakımından da bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Ayaklanmayı takip eden gözlemciler ilk defa bilgisayar ekranlarından gelişmeleri anlık olarak takip edebilmekte, EZLN'nin bildirilerine, toplantı notlarına ve tutanaklarına ulaşabilmekteydiler (Gilbreth ve Otero, 2001: 14-18).

1997 yılında muhalefet tarihte ilk kez Avam Kamarası'nda çoğunluk elde etmiş, merkez sol PRD adayı Meksiko'nun ilk seçilmiş belediye başkanı olmuştur. 1999 yılında ise PRI ilk kez başkan adayını seçmek için ön seçim gerçekleştirmiştir. Zapatista hareketi

her ne kadar hedeflerinin bir kısmını gerçekleştirememişse de ve Meksika demokrasisinin işleyişi çok daha fazla iyileştirilebilecekse de EZLN ve Zapatista Ayaklanmasının Meksika siyasetinde oynadığı rol tartışmasızdır (Gilbreth ve Otero, 2001: 24-25).

Nitekim çalışmamız bakımından Zapatista Ayaklanması ve EZLN'nin 'savaş ilanı' Latin Amerika'da geleneksel gerilla hareketlerinden farklı bir strateji benimsemesi nedeniyle önem arz etmektedir. Ayaklanmanın ardından EZLN devlet gücünün kullanılması yerine aşağıdan yukarıya demokratikleşmeyi, gerilla savaşları yerine şiddetsiz eylemi seçmiş ve desteklemiştir, demokratikleşme için sivil toplumun önemini vurgulamıştır ve demokratikleşmenin bir ekonomik model olarak neoliberalizmin kabul edilmesi sorununun çözümü için de benimsemeyi amaçlamıştır (Gilbreth ve Otero, 2001: 24-25; Gulewitsch, 2011: 82; Stahler-Sholk, 2000: 4-7). Zapatistaların bu bakış açısı güdümlü temsili demokrasiyi benimseyen ve köylüleri fazlasıyla olumsuz etkileyen radikal serbest piyasa reformlarını destekleyen PRI'nın politikalarına tamamen zıttır. EZLN devlet gücünü ele geçirmek ve vizyonunu ve hedeflerini tepeden dayatmak için savaşmak yerine sivil toplum aktörlerinin aktif rol alabileceği ve eşitlik ve sosyal adalet için aşağıdan yukarıya baskı yapabilecekleri yeni politik alanlar açmayı seçmiştir (Stahler-Sholk, 2000: 4). Sivil toplumun güçlenmesinde, karar alma süreçlerine alternatif araçlarla aktif katılım sağlamasında ve yeni diyalog alanlarının açılmasında ciddi bir itici güç olmuştur. Bu yaklaşımı ile EZLN, PRI'nın hegemonyasının sorgulanmasını sağlamış ve alternatif bir dönüşümün yaşanması için farklı diyalog alanları açmıştır. Ayaklanma ezilen yerlilerin, Mayalı çiftçilerin ve bu çerçevede küresel rekabeti kaldırması mümkün olmayan tüm grupların kendilerini ezip geçmeye hazır küresel kapitalizme karşı cesur bir başkaldırısıdır (Stahler-Sholk, 2000: 4-7).

Sivil toplum ise Zapatista Ayaklanmasını farklı biçimlerde kucaklamıştır; barış görüşmeleri sırasında güvenlik çemberleri oluşturmuşlardır, ormanda kalan ve federal askerlerin çevrelediği yerel halklara ihtiyaç malzemelerini sağlamışlardır, barış kampları

kurmuşlardır, askeriye tehdidi altındaki halkların mevcut insan hakları şartlarını gözlemlemişlerdir ve insan hakları örgütleri kurmuşlardır, sağlık ve eğitim projeleri üretmişlerdir, sivil Zapatista destek grupları kurmuşlardır, yerlilerin haklarını ve demokrasiyi tartışmak üzere EZLN tarafından düzenlenen forumlara ve toplantılara katılmışlardır (Gilberth ve Otero, 2001: 17-19). EZLN yayımladığı bildiriler isyancıların sadece demokrasinin ve demokratik araçların yetersizliğine değil Meksika'nın ekonomisini ve halkını mecbur bıraktığı yeni neoliberal serbest pazar reformlarına karşı olduklarını açıkça ifade etmekteydi. EZLN'nin başlattığı bu ayaklanma ile Meksika'nın demokrasiye geleneksel katılım araçları haricinde ciddi bir politik hareket başlamış ve sivil toplumun farklı yollarla siyasal katılımı sağlanmıştır. Zapatista Ayaklanması neoliberalizm ile hesaplaşmak suretiyle ekonomik alanda demokratikleşmeyi genişletmek ve derinleştirmek için çaba göstermiştir; ulus devletlerin iç ekonomiye yön verme gücünün küresel kapitalizme entegrasyon süreci ile sınırlanmasını eleştirmiş, serbest piyasa ekonomisine geçiş için yapılan reformların sosyo-ekonomik adaletsizliği derinleştirmesi ekonomik marjinalleşmeyi ve politik dışlanmayı ve bunun sonucunda demokrasinin zarar gördüğünü ve yara aldığını sorgulamıştır (Gilbreth ve Otero, 2001: 22-23). Nitekim bir analist Zapatista Ayaklanması için şunları söylemiştir; 'Chiapas'ta başlatılan savaş küresel pazara karşı ve aynı zamanda demokrasi için başlatılan ilk silahlı savaştır' (Gilberth ve Otero, 2001: 23).

1.2. 1999 Seattle Protestoları

Dünya Ticaret Örgütü'nün 29 Kasım – 3 Aralık 1999 tarihleri arasında Seattle'da planlanan toplantısında, 'Milenyum Raund' olarak adlanlandırılan çok taraflı ticaret anlaşmalarının yeni – dokuzuncu – döneminin sunumunun yapılması ve bir çerçevede plan üzerinde anlaşılması düşünülmekteydi. Ancak toplantıdan yaklaşık bir hafta önce üye devletler, hem gelişmekte olan ülkelerle uzlaşamamaları hem de kötü planlamalar

nedeniyle gündemde anlaşamadıklarını açıklamışlardır ve nihayet görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu başarısızlığın ilk ve en belirgin nedeni ABD'nin uzlaşmaya yanaşmaması olarak belirtilebilecektir; GATT Uruguay Raundunda alınan liberalleştirme kararlarının sonuçlarından etkilenen ülkelerin reform taleplerine karşılık statükonun korunmasında ısrarcı olmuştur. GATT Uruguay Raundunda tarım desteklerinin azaltılması, yabancı yatırımcılara uygulanan sınırlamaların kaldırılması, bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda yabancı yatırımın önünün açılması ve fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik yasama çalışmalarının gerçekleşmesi hedeflenmekteydi. Uruguay Raund'a katılım 'ya hep/tamamen ya hiç' olarak nitelendirilebilecek bir taahhüttü; taraf ülkeler ya hedeflerin tamamını kabul edip uygulamaya geçirmekle yükümlüydüler ya da tamamen dışında kalmak zorundaydılar. Bu geniş hukuki ve siyasi çerçeve ve taahhütler bir anlamda neoliberalizmin yeni anayasası olarak da düşünülebilecektir (Gill, 2000: 132; Prakash, 2002: 2-3). Uzun dönemde sadece ticaret ve yatırım alanını değil, özel mülkiyet haklarını da ilgilendiren, makroekonomik politikalardan farklı kurumların demokratik kontrolünü asgari düzeye indiren bir politika çerçevesi niteliğindeydi. ABD'nin temel amacının fikri mülkiyet haklarına ve yatırımlara ilişkin taahhütlerin korunmasını ve Amerikan şirketlerine yeni pazarlar açmak amacıyla yürürlükteki ticaret ve diğer anlaşmaların kapasitesini sınırlandırabilecek herhangi bir girişimin önüne geçilmesi olduğu söylenebilecektir. Elbette ki bu talepler özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmış ve reddedilmiştir. Zira Dünya Ticaret Örgütü yapılanması ve GATT olağan bir ticaret anlaşmasından öteye giderek iç politikanın kritik alanlarını gasp etmeye ve ıslah etmeye ve ulusal egemenlik ilkesini ihlal etmeye başlayarak uluslararası hukukta sonuçlarını göstermeye başlamıştır (Gill, 2000: 133; Prakash, 2002: 2-3).

Görüşmeye katılan ülkeler arasında fikir birliği sağlanamazken, aynı zamanda görüşmenin gerçekleştiği yerin hemen dışında işçi örgütlerinin, sendikaların, çevreci grupların ve diğer sivil toplum örgütlerinin geniş katılımıyla gerçekleşmekte olan protestolar gerçekleşmekteydi. Bu gruplar küreselleşmenin sermaye hareketliliğini, mevcut kaynaklara tercih ettiğini ve azınlığı güçlendirip zenginleştirerek çoğunluğu yoksullaştırdığı söylemiyle küreselleşmeye karşı büyüyen tepkiyi dile getirmekteydi (Prakash, 2002: 3). Gerek mevduat hareketi gerek doğduran yatırım yolu ile sermaye hareketi hükümetlerin çalışma ve çevre standartlarını aşağı çekmeye zorladığını savunmaktaydılar. Sermayenin sınırsız ve denetimsiz hareketi finansal krizlerin sıklığını ve şiddetini arttırmaktaydı ve milletler bu nedenle büyük kayıplar ve zorluklar yaşamaktaydılar. Ayrıca her ne kadar demokratik kontrol ve hesap verme zorunluluğu olduğu iddia edilse de küreselleşme çok uluslu şirketleri kayırıyor ve ulusların güçlük ve yoksulluk çekmesine neden oluyordu. Bunlarla birlikte vatandaşları doğrudan ilgilendiren besin güvenliği, biyo-teknoloji ve çevre korunması gibi konularla, küreselleşmenin sadece ekonomik değil sosyal, kültürel ve etik etkilerine yönelik sorular ve sorunlar da gündemdeydi (Gill, 2000: 135).

Protestocular çok farklı alanlardan ve farklı politik görüşlerden gelen örgütler olmalarına karşın buluştukları ortak nokta gücün esas olarak çok uluslu şirketler altında merkezileştiğine ve yoğunlaştığına ve bunun da DTÖ, İMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler tarafından organize edildiğine ve desteklendiğine inanmalarıdır. Bu yeni karşı hareket, çok uluslu şirketlerin üstünlüğü aracılığıyla ve ulus devletlerin yetki alanlarının gasp edilmesi suretiyle tek tipleştirilmeye çalışılan siyasal, sosyal ve ekolojik yaşama karşı, ekolojik ve kültürel çeşitliliği desteklemeyi ve korumayı amaçlıyordu.

Bu çerçevede 1999 Seattle Protestoları, DTÖ görüşmelerinin başarısızlığı ve neoliberal küreselleşme karşıtı hareketler, farklı alanlarda halkların ve vatandaşların sermayenin gücü, yetki gaspı ve müdahaleci ve ıslah edici neoliberalizm sonucunda

sıkıntılar yaşamaları ve yoksullaşmaları ile doğrudan bağlantılıdır. İlk olarak büyük sermaye ile demokrasi arasındaki çatışma gündeme gelmektedir. GATT Uruguay Raund'u, DTÖ Örgütü gibi uluslararası antlaşmalar ve örgütlerin giderek daha bağlayıcı yasal mekanizmalar içeren uluslararası ticaret ve yatırım antlaşmaları talep etmeleri söz konusudur. Bu antlaşmalar yoluyla şirketlere daha da geniş haklar ve özgürlükler tanınıyor, girişim özgürlüğü genişletiliyor ve özel mülkiyet hakları daha fazla korunuyordu. Bu çerçevede özelleştirme, liberalleşme ve serbestleştirme özel yatırımcının ve büyük hissedarların gücünü arttırmak suretiyle, belli bir sınıfın haklarının daha da fazla korunması sonucunu doğuruyordu; ticaret ve yatırım antlaşmaları liberalleşme yararına taahhütlerle devletleri bağlarken, devletlerin demokratik ve parlamenter güçlerinin kritik ekonomik, sosyal ve ekolojik politikalar konularındaki hareket alanını kısıtlıyordu.

Ekonomik ve sosyal alanlarda müdahaleci ve ıslah edici neoliberalizm, işgücünün yoğun şekilde düzenlenmesi ve regüle edilmesi ile sömürünün artmasına, borsa hareketliliği neticesinde derin ekonomik ve mali krizlerine yaşanmasına, ekonomilerin ağır yaralar almasına ve milyonların yoksullaşmasına neden oluyordu. Bu da protestolarda örgütlü işgücünün ve sendikaların, feminist örgütlerin, köylülerin ve küçük üreticilerin geniş katılım sağlamasını açıklamaktadır (Prakash, 2002: 8-10).

Ayrıca, feminist siyasal iktisat rekabetin güçlenmesi ve arttırılması için yapılan orantısız yapısal düzenlemelerin negatif sonuçlarının orta sınıfı, kadınlar ve çocukları ve toplumun en kırılgan kesimini oluşturan yaşlıları ve engellileri daha fazla etkilediğini ortaya koymuştur. Ekonomik buhran dönemlerinde sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikalarında kısıtlamalara gitmiştir ve böylece esasında tüm toplum tarafından paylaşılması gereken risk, toplumun belli kesimlerine ve ailelere yüklenmiştir. Bu ise toplumsal yeniden üretim alanında kriz yaratmıştır (Prakash, 2002: 12-14; Gill, 2000: 134).

Son olarak protestocuların karşı çıktığı bir diğer alan, sosyo-kültürel ve biyolojik çeşitliliğin yerini şirketlerin domine ettiği sosyal ve biyolojik tek türlülüğün alması ve bunun bağlı olduğu besin güvenliğinin tehlikeye girmesi ve yeni sağlık sorunlarının doğması ile bağlantılıdır. Bu çerçevede protestocular genetiği değiştirilmiş ürünlerin ticaretine, dünya su kaynaklarının özelleştirilmesine ve bin yıllardır dünyada yaygın olarak kullanılan genetik materyallerin, tohumların ve diğer yaşam formlarının patentle korunmasına ve tekelleşmesine karşı çıkmışlardır. Nitekim küresel besin yönetiminin çok uluslu şirketlerin çıkarlarını gözetecek şekilde kontrol edilmesi, çok uluslu şirketlerin besin güvenliğini tarım ticaretindeki ulusal kotaları düşürmek suretiyle yeniden tanımlamasına ve terminatör tohumlar, sürdürülebilir olmayan mono kültürler yoluyla besin çeşitliliğini azalması, çiftliklerin yok olması ve yerel düzeyde kendi kendine yetebilme imkanlarının sona ermesi sonucunu doğurmuştur.

Seattle protestolarında şiddet özellikle ve esas olarak ağır silahlı polisler eliyle protestoculara karşı gerçekleşmiştir. Seattle görüşmelerinden sonra 2000 yılının Nisan ayında Washington'da gerçekleşen WTO toplantısında ise yüzlerce protestocu polis tarafından 'önlem' gerekçesiyle daha başlamadan tutuklanmıştır. Bu çerçevede devlet güçleri sermaye menfaatlerinin tehlike altında olması halinde, muhalefetin ve farklı görüşlerde olan sivil toplumun anayasal güvence altında olan temel siyasi hak ve özgürlüklerini sınırlamada fazlasıyla eli çabuk davranmaktadır (Gill, 2000: 136). Seattle'da uygulanan polis müdahalesinin sendikaların, dini grupların, öğretmenlerin, bilim insanlarının ve hatta çocukların da içinde bulunduğu tamamen barışçıl göstericilere karşı uygulandığı düşünüldüğünde fazlasıyla orantısız olduğu görülmektedir. Nitekim göstericilerin sadece küçük bir kısmı anarşistler oluşmaktaydı ve göstericiler hiçbir şekilde şiddet yanlısı ya da şiddete eğilimli değildi. Devlet gücünün bu şekilde kullanılması mantıksız olduğu kadar statükonun ve üst sınıfın korunmasını isteyenler ile yeni katılımcı düzeni ve etik politikayı destekleyen gruplar arasındaki diyalektiği de

ortaya koymaktadır. Seattle Protestolarının en önemli iki başarısı arka planı çok farklı olan birçok sivil toplum kuruluşunun, bireysel aktivistin ve organizasyonun aynı eylem platformunda buluşmuş olması ve DTÖ görüşmelerinin eylemcilerin kararlılıkları sonucu bir sonuç alamadan bitirilmek zorunda kalmış olmasıdır.

Neoliberalizmin, küreselleşmenin ve siyaset teorisinin merkezindeki sorun, yeni, etik ve demokratik siyasi kurumlar ve uygulamaların ortaya çıkması ihtiyacına cevap verecek yeni kolektif siyasi kimliklerin ve aktörlerin kuramlaştırılmasıdır. Seattle protestoları da bu çerçevede yeni politik hareketlerle ve aktörlerle bağlantılıdır ve politik kimliklerin ve görüş farklılıklarının da ötesinde, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıfsal farklılık konularının temsiliyetini, ekolojik ve sosyolojik üreme ve elbette demokrasi sorularını içermektedir. İşte bu nedenle büyük çoğunluğu insan hakları aktivistlerinden, işçi sendikalarından, yerlilerden, kilise örgütlerinden, küçük çiftçilerden, çevrecilerden, toplumsal adalet çalışanlarından, öğrencilerden ve öğretmenlerden oluşan yedi yüzden fazla organizasyon ve kırk bin ila altmış bin arasındaki insan kitlesel olarak Seattle protestolarında yer almıştır. Seattle protestoları ve benzer eylemler toplumların, artık tanınması ve somutlaştırılması gereken 'ortak iradesinin' bir örneğini oluşturmaktadır. Ancak bu ortak irade ve bu ortak iradenin ortaya koymaya çalıştığı yeni politik formlar evrenselliğin ya da küreselleşmenin reddi ya da sona erdirilmesinin amaçlanması olarak algılanmamalıdır. Zira, bu oluşumlar ortak sorunlara çözümler aramakta ve demokratikleşmeyi ve daha fazla katılımı merkezlerine almaktadırlar ve toplumsal ve küresel farklılıkları yeni tür kolektif kimliklerle ve dayanışma ile güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar.

Meksika'daki Zapatista hareketi, Asya'daki kriz, iç savaşlar ve darbelerin bir kısmı ve Seattle protestoları ve benzeri eylemler esasında Dünya Bankası, IMF ve sundukları yönetimin doğurduğu sosyal patlamaların ve ümitsizliğin birer sonucudur. Talep edilen temel ve esas değişim kurumların isimlerinin ya da yöneticilerinin

değiştirilmesi değildir, talep edilen değişim dünya halklarının kendilerinin nasıl yaşamak istediklerine ilişkin olarak yetkilendirilmeleri ve bu yetkilerinin güçlendirilmesidir.

1.3. Doğu Asya Krizi

Doğu Asya'yı yirmi üç ülke ve Doğu Asya'nın ekonomik yapısını yirmi üç ülke ekonomisi oluşturmaktadır ve uluslararası ekonomi politik araştırmaları çoğunlukla bunlardan sekiz tanesine odaklanmaktadır: Japonya, Hong Kong, Güney Kore, Singapur, Tayland, Endonezya, Malezya ve Tayvan. 1960'lardan itibaren otuz yılı aşkın bir süre boyunca Asya kıtasının büyük bir çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerin öykündüğü ve benzemeye çalıştığı bir ekonomik gelişme modeli olmuştur. Kişi başına düşen gelir yıllık ortalama %4 ila %6 oranında artmıştır (Prakash, 2001: 120). Bu süreçte Asya halkının ortalama yaşam beklentisi, eğitim seviyesi ve yaşam standartları ciddi anlamda artmış ve gelişmiştir ve bu ekonomiler Latin Amerika'ya göre üç kat daha fazla, Sahra Altı Afrika'dan yirmi beş kat fazla büyümüştür (Prakash, 2001: 120).

Kıtadaki çoğu ülkede büyüme piyasa ekonomilerinin gelişmesi üzerine yoğunlaşmıştır ve bu büyüme insan sermayesine yapılan yatırımlar ve hükümetlerin girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmesi sayesinde olmuştur. Neredeyse tüm Asya ülkelerinde ihracat sektörü ana büyüme motoruyken hükümetlerin belirli sanayi ve ihracat politikalarını geliştirmedeki rolü bölgeye göre değişkenlik göstermekteydi. Gelişme ve büyüme 1990'ların başına kadar hız kesmeden devam etmiştir ve bu süreçte özellikle Avrupa ve Japonya'dan gelen önemli sermaye girişleri ile desteklenmiştir (Prakash, 2001: 122 vd.). Bununla birlikte 90'ların ortalarına doğru zayıf yönleri ortaya çıkmaya başlamış, bazı Asya ülkelerinde ekonomilerin kapasitelerini aştığı, kısa vadeli dış borçların birikmeye başladığı ve ihracat seviyelerinin düşmeye başladığı görülmektedir.

1997 yılında Tayland'da döviz krizi olarak başlayan kriz, hızla finansal ve ekonomik bir krize dönüştü ve bölgedeki diğer ülkelere yayıldı, çoğu ülkede para birimleri ve varlık fiyatları %30 ila %40 arasında değer kaybetti ve bölgedeki bankalar ve şirketler finansal güçlük içerisine düştüler. 1997 yılı sona ermeden Tayland, Endonezya ve Kore Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) yardım talebinde bulunmak zorunda kalmıştır. 1998 yılına gelindiğinde, Singapur ve Hong Kong gibi görece daha sağlam finansal ve kurumsal sektörleri haiz ülkeler de dahil olmak üzere bölgede etkilenen tüm ülkeler ciddi bir ekonomik durgunluğa girmiştir (Stiglitz, 2002: 111-121).

Krizin etkileri ise Asya sınırlarının çok daha ötesinde hissedilmiştir. Bir yıldan biraz daha fazla süre içinde kriz gelişmekte olan diğer ülkelere ve küresel sermaye piyasalarına yayılmıştır. Bugün 'Doğu Asya Krizi' ya da 'Asya Krizi' olarak bilinen krizin şiddeti ve daha önce görülmeyen yayılma hızı uluslararası toplumu fazlasıyla şaşırtmış ve hazırlıksız yakalamıştır. Bu kriz ile birlikte krizin nedenleri, IMF'nin krizdeki rolü ve uluslararası sermaye piyasalarının finansal yapısı hakkında önemli sorular ortaya çıkmıştır (Stiglitz, 2002: 111-121). Zira bu kriz sürecinde zorla kabul ettirilen IMF politikaları durumu kötüleştirmiş ve bu tür krizleri önlemek ve bunlarla mücadele etmek için kurulan bir uluslararası kuruluşun birçok yönden başarısızlığa uğraması oynadığı rolün tekrar gözden geçirilmesine yol açmıştır. IMF politikalarının ve kurumun kendisinin yeniden gözden geçirilmesi talep edildiği gibi, IMF politikalarının çöküşleri sadece şiddetlendirmediği aynı zamanda bunların ortaya çıkışından da kısmen sorumlu olduğu görülmüştür. Zira krizin ortaya çıkmasının nedenleri ülkelerin kendi politikaları olduğu kadar para ve sermaye piyasalarının da aşırı hızlı liberalleşmesiydi (Stiglitz, 2002: 111-121).

Krizden etkilenen ülkelerin hükümetlerinin krize verdikleri tepkiler ülkeye göre değişiklik göstermiştir. Bu ülkelerin aldığı bazı önlemler krizin yönetilmesinde ve etkilerinin azaltılmasında etkiliyken, bazı önlemler krizin etkilerini daha da ağırlaştırdı.

Bazı ülkeler krizin ve etkilerinin kontrolden çıkması üzerine IMF'den yardım istemiştir. Tayland 1997 yılının Ağustos ayında, Endonezya Ekim ayında ve Kore Aralık ayında IMF ile yardım paketi anlaşmaları yapmıştır. Finansmanın ve yardım paketlerinin uzatılmasının bir koşulu olarak IMF krizi yönetmek için her hükümetle bireysel programlar hazırladı ve reform reçeteleri oluşturdu (Hong Kong Üniversitesi, 2000: 7vd.).

Malezya, krizle kendisi başa çıkmayı tercih edebilen ve IMF'ye karşı duran tek ülke olmuştur. Malezya Ringiti ciddi bir değer kaybettikten sonra dahi, Malezya hükümeti IMF ile anlaşma yapmaktan kaçınmıştır ve kendi kemer sıkma programını başlatmıştır. Tayland, Kore ve Endonezya'da IMF tarafından uygulanan programlar ise, başarılı bir şekilde işlediği ve sonuç verdiği için pazardaki güveni yeniden inşa edecek ve özel sermayeyi ülkelere yeniden çekeceği beklentisi ile, yakın zamanda Latin Amerika'da uygulanan programlara dayanılarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede Tayland, Kore ve Endonezya'da merkez bankalarına rezerv sağlamak için resmi finansman taahhüdü, pazar veriminin arttırılması için finansal ve kurumsal sektörlerin yeniden yapılandırılması ve yapısal reformlar kabul edilmesi, döviz kurlarını stabilize etmek için faiz oranlarının arttırılması ve nihayet finansal yeniden yapılandırma ve cari işlemler açığının beklenen maliyetlerini karşılamak için yeterli kaynakları sağlayacak bir ek devlet bütçesi oluşturması ilkeleri çerçevesinde IMF programları kabul edilmiştir (Hong Kong Üniversitesi, 2000: 15vd.).

IMF'nin Tayland, Kore ve Endonezya'ya toplam 110 milyar ABD Doları'nın üzerindeki fon sağlama taahhüdüne rağmen, yabancı sermaye bu ülkelerden çekilmeye devam etmiştir. Net sermaye çıkış 1997 ortalarında başlamış, 1998 yılında hızlanmış ve 1999 yılında yavaşlamakla beraber devam etmiştir. Sermaye çıkışı en çok ticari bankacılık sektöründe etkilerini göstermiştir ve döviz kurları, programlar uygulandıktan sonra bile keskin bir şekilde değer kaybetmeye devam etmiştir (Hong Kong Üniversitesi,

2000: 17). Hisse senedi fiyatları da keskin şekilde düşmeye devam etmiştir ve ekonomideki ciddi daralma ve küçülmeler nedeniyle varlık fiyatlarında keskin düşüşler meydana gelmiştir. IMF kendi ön değerlendirme raporunda programın krizin ciddiyetini ve derinliğini fazlasıyla yanlış ölçtüğünü, paraların değer kayıplarının finansal kurum ve kuruluşların bilançolarına etkileri ile harcamaların ciddi şekilde azalmasına neden olduğunu ve varlık fiyatlarındaki keskin düşüşlerin de yine bilançoları etkilediğini belirtmiştir (Hong Kong Üniversitesi, 2000: 18). Ortaya çıkan bu tablo finansman üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve piyasaya güveni sarsarak iç yatırımın da çökmesine ve hızlı bir ekonomik küçülme ile tüketimin ciddi şekilde azalmasına neden olmuştur (Uluslararası Para Fonu, 1999: 119). IMF programlarının uygulanmasına rağmen her üç ülkede de ekonomik durumun gittikçe kötüleşmesi, krizin derinleşmesi ve iyileşmemesi IMF'nin öngörülerini yeniden değerlendirmesine ve programlarını defalarca tekrar düzenlemesine sebep olmuştur.

Gerçekten IMF krizin başından itibaren krizi fazlasıyla basite indirgemiş ve hatta krize Asya ülkelerinin kendi politikalarının neden olduğunu öne sürmüştür (Fisher, 1998: 2). IMF'nin krizi yanlış değerlendirmesinin sonucu olarak da aslında gerçekte var olmayan bazı sorunlara reçete yazılmıştır (Dieter, 1998: 14). IMF programı, çok yavaş ya da sıfır ekonomik büyümeye ve büyük işten çıkarmalara neden olan ve yüksek vergileri, azalan harcamaları ve yüksek faiz oranlarını içeren ciddi bir daralma makroekonomik politikası uygulamıştır. Aynı program 1980'lerde, makroekonomik dengesizliklerin, hükümet yolsuzluklarının ve aşırı enflasyonun neden olduğu Latin Amerika borç krizinde uygulanmıştır. Ancak Asya ülkelerinde bu sorunlar mevcut değildi; kurumlar ve hükümetler Latin Amerika'daki gibi yozlaşmamıştı ve yüksek tasarruf oranları, devletin eğitime yaptığı yatırım ve devlet güdümlü sanayi politikasının birleşimi bölgenin bir ekonomi santrali haline gelmesine hizmet etmişti ve krizden önce aşırı enflasyon söz konusu değildi (Stiglitz, 2002: 112). Asya ekonomilerinin gelişme tarzında sorunlar

olabilirdi ancak bütün olarak bakıldığında devletler işe yarayan bir strateji keşfetmişlerdi ve bu strateji makro istikrarın önemiydi. Ticaret önemliydi ancak üzerinde durulan nokta ithalatın önündeki engellerin kaldırılması değil, ihracatın arttırılmasıydı (Park, 2002: 150; Stiglitz, 2002: 112). Liberalleşme gerçekleşmişti ancak ihracata yönelik üretim yapan sanayi dallarında yeni iş alanları açıldıkça ve yavaş yavaş gerçekleşmişti. IMF reçetesi ise, yeni bir 'hastalık' için eski 'ilaçtan' sadece biraz daha fazla ya da farklıydı ve bu nedenle Asya ekonomileri için bir tedavi olarak uygun değildi. IMF'nin programı Asya'da aslında alacaklılar için bir aracı kurum gibi hareket etmesine neden olmuştur ve yabancı yatırımcının krizden herhangi bir yara almadan ülkeden ayrılması ve krizin ağır sonuçlarının ve yükünün sadece yerel yatırımcı ve ülke nüfusu tarafından katlanılması sonucunu doğurmuştur (Dieter, 1998: 16).

Bir diğer eleştirilen nokta, IMF'nin Asya'ya yaklaşımının, 1980'lerden beri sürdürdüğü politikalarının devamı olduğu ve Dünya Bankası ile birlikte, gelişmekte olan ülkelere empoze ettiği 'yapısal uyum' programlarının uygulanmasından ibaret olmasıdır. Latin Amerika ve Afrika'da IMF'den yardım alan ülkelerin fonları kullanmalarına radikal ve tam liberalleşme, sert bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçiş, devlet kontrollerinin kaldırılması ve özelleştirme programlarının kabul edilmesi şartı ile izin verilmişti. Zira IMF sermaye hesabının tam liberalleşmesinin ülkelerin daha hızlı büyümesine yardımcı olacağına inanıyordu. Asya krizinde uygulanan aynı reçetenin hiçbir işe yaramaması ise mevcut küresel parasal ve finansal düzenlemelere ve kurumlara ilişkin olarak ciddi sistematik problemlerin olduğunu göstermiştir ve gelecekte benzer krizlerin tekrar etmesinin önlenmesi için, uluslararası finansın küresel yönetimine ve düzenlenmesine duyulan ihtiyaç konusunda farkındalığın artmasını sağlamıştır (Park, 2002: 148-150). Mevcut uluslararası finansal sistemle ilgili temel sorunlardan biri, uluslararası mali ve finansal işlemler ve hareketlere ilişkin olarak, uluslararası ticarette olduğu gibi bir denetimin ve kontrol yapısının bulunmamasıdır (Park, 2002: 148-150).

Mevcut yapı, borç veren kuruluşlar yerine borç alanların (ülkelerin) kontrol edilmesine yönelik tasarlanmıştır ve uluslararası kurumlar ve düzenlemeler krizi önlemek yerine yönetmek için dizayn edilmiştir. Küreselleşen dünyada serbest piyasa ekonomileri ve artan mali entegrasyon ile birlikte, faiz ve döviz kuru politikalarının küresel etkisi ve doğru şekilde regüle edilmesi fazlasıyla önemli hale gelmiştir. Bu alanlarda etkili bir izleme mekanizması mevcut değildir (Park, 2002: 148-150).

Asya krizi Bretton Woods kurumları kurulduğundan beri küresel ekonominin önemli ölçüde değiştiği gerçeğini acı bir deneyimle göz önüne sermiştir. Yüzleşilmesi gereken yeni gerçeklik, özel sermaye piyasalarının ezici sermaye kaynağı olduğu gerçeğidir (Das, 2000: 21). Böyle bir ortamda IMF farklı bir rol üstlenmek zorunda ve yapılanmasını buna göre değiştirmek zorundadır ve tasarımının değişmesi gerekmektedir. IMF giderek şeffaflığı arttırmaya odaklanmalı ve ulusal bilançoların kırılganlığını daha fazla göz önüne almak zorundadır. Fon, borç verme uygulamasını kısa vadeli likiditenin sağlanmasıyla ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine sadece acil durumlarda borç vermekle sınırlamaya ve düşük gelirli gelişmekte olan ekonomilere makroekonomik tavsiye vermeye odaklanmalıdır (Das, 2000: 21).

2. FORUM SÜRECİ VE YAPISI

> "Dünya Sosyal Forumu bir organizasyon ya da birleşik bir ön platform değildir. Dünya Sosyal Forumu yansıtıcı düşünme ve farklı fikirlerin demokratik tartışılması için ve neo-liberalizm karşıtı ve dünyaya sermaye ve emperyalizmin herhangi bir formunun hükmetmesi fikrine karşı grupların ve sivil toplum oluşumlarının alternatif tekliflerinin bir araya getirilmesi için oluşmuş açık bir 'buluşma yeridir'. Bu yapı kendisini insan odaklı planeter bir toplum inşa etmeye odaklamıştır" (Dünya Sosyal Forum İlkeleri).

Dünya Ekonomik Forumu'nun (DEF) iktisadi odağına ve neoliberalizm, özelleştirme, serbest ticaret, ekonomik deregülasyon ve devlet kontrollerinin kaldırılmasının ve sosyal refah devleti anlayışının terkedilmesinin neoliberal bekçiliğine

karşın Dünya Sosyal Forumu doğuşundan bu yana neoliberal küreselleşmeye karşı alternatiflerin ortaya konması için önemli bir platform, '*buluşma yeri*' olmuştur. Zira, İsviçre'de kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak 1971'de kurulan DEF, her yıl İsviçre'nin kayak merkezi olan Davos'ta önde gelen elit isimleri (liderler, iş adamları, politikacılar, akademisyenler) bir araya getirerek dünyanın sorunlarını tartışmayı ve dünyadaki mevcut durumu daha iyi hale getirmeyi hedeflemektedir. Ancak, bu resimde şöyle bir sorun vardır; neoliberal düzenden, mevcut dünya düzeninden esas olarak olumsuz etkilenen, yabancılaştırılan, yalnızlaştırılan ve fakirleşen 'halk' ve bu halkı temsil eden herhangi bir 'elit isim' bu toplantılarda hiçbir şekilde yer alamadığı gibi, bu halkın mevcut dünya düzenine ilişkin taleplerinin önde gelen elit isimlere iletilmesi için herhangi bir çaba da mevcut değildir.

DSF, ekonomiye karşı toplumsal, siyasi elite karşı halk ya da kuzeye karşı güney tartışmalarının ötesine geçerek, alternatif küresel hareketler için bir buluşma noktası sağlamış, seçkin neoliberal forumlarda kabul edilen homojenleştirici "*tek dünya*" basitleştirmelerini bozan ve gelişmekte olan bir yapılanmadır. DSF tam anlamıyla küreselleşmeye ilişkin olarak tartışılan ve tartışılması gereken '*konuyu'* değiştirir ve yeni konular tanıtır.

Siyasi ve politik herhangi bir konuya 'karşı' olmak ancak bir yere kadar gerçekçi ve uygulanabilirdir. Seattle protestoları bu anlamda kapitalist dünya sisteminin otoriter yapısını ortaya koymak için çok etkili olmuştur. Her ne kadar katılan bazı grupların sistematik ve programlı alternatifler ortaya koyma çabaları olmuşsa da bunların dünyaya sunulması noktasında eksik kalınmıştır. İşte bu noktada inandırıcı ve uygulanabilir bir alternatif ortaya koyamamak Seattle protestolarında ve diğer eylemlerde eleştirilen en önemli noktalardan biri olmuştur. Bu protestolarda eylemciler sıklıkla küreselleşme karşıtı olarak yaftalanmıştır. Ancak, aslında eylemcilerin aradığı küreselleşmenin reddedilmesinin imkansız olduğu günümüzde alternatif bir küreselleşme modelidir.

Alternatif küreselleşme (outra globazaçao) DSF kurucularının ilk Porto Alegre toplantısından beri üzerinde durdukları ve ısrar ettikleri bir kavramdır. DSF bu çerçevede alternatiflerin ortaya konabilmesi için ciddi bir imkan yaratmıştır.

2.1. Forum'un Doğuşu

DSF sermaye tarafından yönetilen (ve sermayeye hizmet eden) küreselleşmeye karşı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkışından bugüne kadar DSF, günümüz ekonomik ve finansal küreselleşmesinde baskın zorlamalara karşı çıkan çeşitli sosyal hareketlerin buluştuğu ve ortak hareket etme yolları arayabildikleri önemli bir alan olmuştur. Bugün baskın olan ve 19. yüzyılın klasik liberalizmine dayalı olarak ortaya çıkan neoliberalizm ve neoliberal küreselleşme insanoğlunun çoğunluğunu göz ardı edilebilir ve gözden çıkarılabilir bir fazlalık olarak görmektedir. DSF'nin dikkat çeken farklılığı, toplumsal, kültürel ve coğrafi açıdan heterojen ve çok unsurlu aktörlerin hem kendilerine ve hem dünyayı dönüştürebilme ve yeniden yapılandırabilme ihtimallerine inanmalarını sağlamak olmuştur. DSF sayesinde sıradan insanlar hem insanlığın birer parçası olarak hem de toplumları, kültürleri, politikaları ve ekonomileri oluşturan birer vatandaş olarak kendi temel değerlerinin farkına varabilmişlerdir. DSF, çok uluslu şirketlere hizmet etmek için türdeşleştirmeye dayanan, zenginliğe odaklı, sosyal olarak dışlayıcı ve çevreyi yok eden küreselleşmeye karşı, yeni bir dünya yaratmak için yaşamın her alanda yeniden politikleştirilmesi için çalışmaktadır (Sparke ve Brown ve Corva, 2005: 360-361; Teivainen, 2002: 621-622).

DSF ilk başta 1971'den beri her yıl İsviçre'nin Davos kentinde toplamakta olan Dünya Ekonomik Forumu'na karşı olarak ortaya çıkmıştır. 2001 yılında işçi sendikaları, gençler, akademisyenler, farklı toplumsal hareketler Brezilya'nın Rio Grande de Sul bölgesinin başkenti olan Porto Alegre'de küreselleşmeyi sermayeye değil insana hizmet eder hale getirmek için yeniden gözden geçirmek, yeniden tanımlamak ve yaratmak

amacıyla toplanmaya başlamışlardır. DSF ve DEF birbirine ters iki forum olarak farklı zamanlarda ve farklı yerlerde var olmaktadırlar. DEF, DSF ortaya çıktığında otuz yılı aşkın süredir lüks bir kayak merkezinde polis eskortu eşliğinde toplanmaktayken ve kapalı kapılar ardında tüm dünyanın kaderini belirleyecek kararlar almaktayken, DSF yeni ortaya çıkan ve Porto Alegre kentinde halkın katılım sağladığı ve halka tamamen açık ve polis yerine kamu personelinin koordine ettiği bir forumdu. Bu iki ters güç bugünün küreselleşen dünyasını temsil etmektedir (Teivainen, 2002: 623-624).

DSF'den önce, 80'lerde ve özellikle 90'larda, sayısız toplumsal hareket neoliberal küreselleşmenin tahribatına karşı çıkmak için çaba göstermiştir. DSF köklerini 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen 1992 Rio Dünya Zirvesi'nden ve Küresel Güney *(Global South)* hareketinden almaktadır. 1996'da Zapatistalar tarafından Chiapas'ta Birinci Uluslararası İnsanlık ve Neoliberalizm Karşıtı Toplantı gerçekleşmiştir. Farklı ideolojilerin, sınıfların ve halkların neoliberalizm karşıtı bu sivil toplum koalisyonu 1999'da Seattle Protestoları ile geri dönülmez bir yola girmiştir. Sivil toplum, Zapatistalardan G7 Zirvelerine, Dünya Bankası ve IMF toplantılarına, Dünya Ticaret Örgütü pazarlıklarına kadar mümkün olan her fırsatı gösteriler için sahne olarak kullanmıştır (Teivainen, 2002: 623-624; Becker, 2007: 206-207).

Bu tarihsel süreçte, tarım, ticaret, iç ve dış borçlar, çevre, ekonomik iş birlikleri, insan hakları, eğitim, kadın hakları, iletişim gibi farklı konularda çok etkili bölgesel ve küresel ağlar oluşturulmuştur. Yeni küresel dayanışmacı hareket kadın hareketleri, çevreciler, yerliler, topraksız köylüler, göçmenler ve evsizler ve ırkçılık karşıtı hareketler gibi gruplar etrafında birleşmiştir. Bu hareketlerin tamamı kendi konularına ilişkin olarak ve erişebildikleri coğrafi alanlarda eylem planlarını haizdiler. Ancak bu yeni toplumsal hareketler ile eski işçi hareketlerinin ve sendikaların bir araya gelebilecekleri bir platform mevcut değildi.

DSF işte bu noktada tüm bu farklı hareketlerin bir araya gelebilecekleri ve birbirleriyle görüş alışverişinde bulunabilecekleri, deneyimlerini, analizlerini, işleyiş şekillerini paylaşabilecekleri ve yeni ağlar, kampanyalar ve iş birlikleri oluşturabilecekleri, yapıcı planlar oluşturabilecekleri bir toplanma alanı, açık bir platform yaratmıştır. Kısaca DSF tüm insanlığın katılımıyla mevcut dünya düzeninin dönüştürülmesi için bu çaba gösterme talebini dile getirmektedir. DSF neoliberal küreselleşmenin dayattığı tek yönlü düşünceye karşı olarak, kurulduğu tarihten bu yana farklılıklara ve çoğulculuğa saygı göstermektedir ve bunu varoluş şartlarından biri olarak benimsemiştir. DSF aynı zamanda neoliberalizmin ve mevcut küresel düzenin nasıl sadece pazar odaklı olduğunu ve otoriterlik, militarizm, dışlama, hoşgörüsüzlük ve insanlık düşmanlığından beslendiğini de ortaya koymuştur. '*Başka bir Dünya Mümkün'* sloganıyla ortaya çıkan DSF her toplantısında farklı konuşmacılara, atölyelere, panellere, tartışmalara, yürüyüşlere ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

DSF fikrinin doğuşu esas olarak Oded Grajew'den çıkmıştır. Grajew Associacao Brasileira de Empresarios pela Cidadania (Brezilya Vatandaşlık İçin Girişimciler Derneği) koordinatörüdür. 2000 yılının Şubat ayında Bernard Cassen, Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finans İşlemlerinin Vergilendirilmesi Derneği (ATTAC) Başkanı ve Le Monde Diplomatique direktörü, ve Francisco Whitaker (Brezilyalı aktivist) ile Paris'te buluşmuş ve forum fikrini görüşmüştür. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra da ATTAC, Le Monde Diplomatique ve öncü diğer sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek DSF'nin örgütlenme komitesini oluşturmuşlardır (Teivainen, 2002: 623).

2.2. DSF'nin Yapısı

Dünya Sosyal Forumu DSF'nin sürekli ve uzun vadeli bir süreç olmasını sağlamak üzerine görevlendirilen Uluslararası Konsey, DSF'nin kurucusu konumundaki sekiz örgütün yer aldığı Brezilya Örgütlenme Komitesi ve ulusal ve yerel sosyal

forumların düzenlenmesinde görevli Ulusal Seferberlik Komiteleri olmak üzere üç ana organ aracılığıyla işlemektedir (Şensever, 2003: 32-36).

Uluslararası Konsey DSF'nin stratejik olarak alacağı yön konusunda merkezi bir role sahiptir ve Uluslararası Örgütlenme Komiteleri ile koordineli olarak çalışmaktadır. Uluslararası Konsey bir anlamda kendisini diğer organların üzerinde yerleştirmiştir, Uluslararası Konsey'in aldığı kararlar tartışmaya açık olmamakla birlikte Brezilya Komitesi'nin kuruluş toplantısından sonra yaptığı yazılı açıklamada Uluslararası Konsey'in bir iktidar yapısı olmadığı ve oy verme mekanizmasına sahip olmadığı ifade edilmiştir. Bölgesel ve toplumsal çeşitliliği kendi yapısı içinde yansıtmayı amaçlarken DSF'yi temsil etme ve onun adına açıklama yapma iddiasında olan bir yapı olmadığını da belirtmektedir (Şensever, 2003: 32-36).

Uluslararası Konsey'in temel sorumlulukları DSF'nin genişlemesi, gelişmesi ve pekişmesidir. DSF'nin stratejisinin belirlenmesi, uluslararası hareketlerin, kampanyaların, inisiyatifler ve diğer etkinliklerle ilişkileri sürdürmek, DSF'nin toplantılarının tanıtımını yapmak ve desteklemektir (Şensever, 2003: 32-36).

Brezilya Örgütlenme Komitesi ise DSF'nin kurucusu konumundaki sekiz örgütten oluşmaktadır; Associação Brasileira de Organizações Não Governamentais (Brezilya Sivil Toplum Kuruluşları Derneği), Ação pela Tributação das Transações financeiras em Apoio aos Cidadãos (ATTAC Brezilya Şubesi), Comissão Brasileira Justiça e Paz (Brezilya Adalet ve Barış Komisyonu), Associação Brasileira de Empresários pela Cidadania (Brezilya Vatandaşlık İçin Girişimciler Derneği), Central Única dos Trabalhadores (Birleşik İşçiler Merkezi), Instituto Brasileiro de Análises Sociais e Econômicas (Brezilya Sosyoekonomik Analizler Enstitüsü), Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (Topraksız Köylüler Hareketi) ve Rede Social de Justiça e Direitos Humanos (Adalet ve İnsan Hakları Sosyal Ağı) ve bu komitenin üyeleri değişmemektedir (Teivainen, 2002: 631).

Ulusal Seferberlik Komiteleri ise ulusal ve yerel sosyal forumlar olarak, Uluslararası Konsey'in kararlarına tabi ve DSF'ye ve diğer sosyal forumlara yerel düzeyde örgütleyici ve düzenleyici konumdadırlar ve genellikle yerel düzeyde düzenlenen sosyal forumlarda yerel temsilci konumuna gelmektedirler (Şensever, 2003: 32-36).

DSF İlkeleri'ne göre siyasi parti temsilcileri ve askeri örgütler sürece katılamaz ve Forum'da partilerini temsilen yer alamazlar. İlkeleri kabul eden devlet başkanları ve liderler veya meclis üyeleri ancak kişisel olarak, partilerinden bağımsız olarak, Forum'a davet edilebileceklerdir. Forum süreçlerinde oylamak yoktur, kararlar mutabakat anlayışı ile alınır ve kimse Forum adına açıklama yapamaz. Dolayısıyla DSF toplantıları DSF'nin kurumsal varlığı adına karar veremez ve herhangi bir sosyal forum oluşumu adına kimse tüm katılımcıları temsil etme iddiası taşıyan tek bir bildirge yayımlamamaktadır, katılan her bir organizasyon ya da hareket dilerse kendi adına açıklama yapabilmektedir.

Forum bir dünya sürecidir ve tüm toplantıların bu çerçevede uluslararası bir boyutu mevcuttur. Bütün dünya ülkelerinden örgütleri, hareketleri ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirip ilişki kurmalarını sağlar ancak dünya sivil toplumunu temsil eden kurumsal bir varlık ya da kurum olma amacını gütmez. DSF çoğulculuk ve çeşitliliğe önem veren, devletçilik, merkeziyetçilik ve particilikten uzak bir ortamdır. Başka bir dünya inşa etmek amacıyla yerel ve küresel düzeyde somut eylemlikler içinde bulunan örgütlerin ve hareketlerin merkeziyetçi olmayan bir biçimde birbiriyle ilişkiye geçmesini sağlar.

Karşılıklı ilişki kurma ortamı olarak DSF, dünyanın geçirmekte olduğu insanlık dışı sürece ve devlet şiddetine karşı şiddet içermeyen toplumsal direnişi arttırma kapasitesi olan örgütler ve hareketler arasında yeni ulusal ve uluslararası bağlar kurmayı ve böylece bu örgütler ve hareketler tarafından gerçekleştirilen insanca çabalara destek vermeyi amaçlar. DSF katılımcı örgüt ve hareketlerin eylemliklerini yerelden ulusal

düzeye taşımalarını, küresel bağlamda aktif katılımı amaçlamalarını ve dayanışma içinde yeni bir dünya yaratmak adına denemekte oldukları değişim sağlayıcı pratiklerini küresel gündeme oturtmalarını teşvik eden bir süreçtir.

2.3. ATTAC ve DSF

Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finans İşlemlerinin Vergilendirmesi Derneği (ATTAC) sosyal bir forum olmamakla birlikte, DSF katılımcılarından ve kurucularından bir tanesidir ve forum süreçlerinin başlangıcı ve sürdürülmesindeki rolü nedeniyle ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

ATTAC 3 Haziran 1998'de Fransa'da kurulmasının ardından hızla gelişmiştir ve kısa sürede dünyada onlarca ATTAC Grubu kurulmuştur. ATTAC kurucusu Bernard Cassen ATTAC'ı *'eylem yönelimli popüler eğilim hareketi'* olarak tanımlamaktadır. ATTAC küresel adalet hareketi içerisinde yer alan bir uluslararası organizasyon ve sosyal ağdır. Kendisini küreselleşme karşıtı olarak tanımlamamakla birlikte neoliberalizmi eleştirmektedir. ATTAC kurucuları arasında sendikalar, çiftçi örgütleri, işsizler hareketi, yurttaş inisiyatifleri, kadın hakları savunucuları, aktivistler ve sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır (Şensever, 2003: 122 vd.).

Neoliberal küreselleşmeye alternatif arama çabaları içerisinde olan bir organizasyon olarak, küreselleşme sürecine sosyal, çevreci, insan odaklı ve demokratik alternatifler üretmeyi amaçlar. ATTAC bugün 40'tan fazla ülkede faaliyet göstermektedir ve 1000'den fazla yerel grup barındırmaktadır. ATTAC yereller ve merkezden olmak üzere ikili bir iktidar yapısı içerisinde var olmaktadır. Bu çerçevede yerel örgütler toplantılar, konferanslar düzenlerler ve neoliberalizm karşıtı tartışmalar için kaynak üretirler. ATTAC'ın her bir yerel örgütünün kendi tüzel kişiliği mevcut olmakla birlikte bu tüzel kişilikler ATTAC adını kullanma ve onun adına faaliyet sürdürebilme tüzel

kişilik hakkı merkezi politik çerçeveyi dikkate almak ve benimsemek koşuluyla tanınmaktadır. (Şensever, 2003: 122 vd.).

ATTAC'ın kurucularından Bernard Cassen, Grajev ve Whitaker ile birlikte DSF'nin ilk adımlarını atan üç kişiden biridir ve Dünya Sosyal Forum'unun isminin belirlenmesi de onun fikri sayesinde olmuştur. Buna ek olarak DSF'nin Porto Alegre'de toplanması ve düzenlenmesi fikri de Porto Alegre'nin yönetimi ve geçmişi dikkate alınmak suretiyle O'nun fikri olmuştur. DSF içerisinde merkezi bir yere sahip olan ATTAC'ın radikal reformist çizgiyi temsil ettiği söylenebilecektir ancak ATTAC liderliği ile tabandaki aktivistler arasında çok sık farklı siyasi eğilimler ve gerilimler de ortaya çıkmaktadır. ATTACK tabanı, liderlerine oranla daha radikal bir yerde durmaktadır (Şensever, 2003: 122 vd.).

ATTAC geleneksel sosyal demokrat partilere, özellikle de Fransız Sosyal Demokrat Sosyalist Parti'ye yakın bir duruş sergilemektedir. Bu ilişki ATTAC'ın genel olarak konuya bakışını etkiler ve sosyal hareketler içinde süren tartışmalarda tutumunu da belirler. Genel olarak ATTAC gibi bir tutuma sahip olan diğer kanatlar da DSF'yi bir anlamda demokratik bir BM gibi görme eğilimine sahiptir. Bu nedenle hareketin bu kanadı, zaman zaman neoliberal politikaları uygulayan ya da uygulamasa da onay veren geleneksel sosyal demokrat partilere gereğinden fazla anlayışlı davranma eğilimine sahip. DSF'nin de merkezinde yer alan bu tür eğilimler, giderek DSF'yi farklı fikirlerin çatıştığı bir alan olmaktan çıkarıp uyum içinde ideal bir buluşma yeri: eylem seferberlikleri yerine, medyatik ve uyumlu birliktelikler alanına çevirme çabası içindedir. Nitekim, siyasal partilerin forum süreçlerinden dışlanma çabaları ve kişilerin partilerini temsil etmemek şartı ile forumlara katılabilmeleri ve siyasi partilerin isimlerinin forumlarda yer alamamaları da bu yaklaşımın bir ürünü olarak belirtilebilecektir (Şensever, 2003: 122 vd.).

2.4. 2001 Porto Alegre I

2000 yılında, 1999 Seattle Protestolarından sadece iki ay sonra, protestocular Davos'a yine aynı amaçla, DEF toplantılarını sabote etmek ve başarısız kılmak için gitmişlerdir.

2000 yılında Davos'ta gerçekleşen bu toplantı sırasında farklı milletlerden gelen elli kadar entelektüel 'Davos'a karşı Davos'ta' sloganıyla Davos'u başarısız kılmak için toplanmışlarsa da ancak ciddi bir polis müdahalesi ile Seattle'daki gibi geniş katılımlı bir toplantı yapılması engellenmiştir. Bunun sonucu olarak, küresel güneyde, Dünya Sosyal Forum'u olarak isimlendirilen ve sembolik olarak Davos ile aynı tarihlerde düzenlenen Davos'a karşı toplantı düzenlenmesi fikri ortaya çıkmıştır (Teivainen, 2002: 623).

Porto Alegre'nin seçilmesi hem lojistik hem tarihsel olarak mantıklı bir yerdi. Belediyede o tarihte ve ondan önce tam on iki yıldır iktidarda olan İşçi Partisi *(Partido dos Trabalhodores)* toplantının yapılmasını desteklediği gibi, köklerini işçi ve sendika hareketlerinden ve diğer toplumsal hareketlerden alıyordu ve şehirde uygulanmakta olan katılımcı bütçeleme uygulaması sivil toplum için pozitif bir örnek oluşturmaktaydı. Katılımcı bütçeleme uygulaması 1989 yılından beri Porto Alegre'de ve 1999'dan beri Rio Grande de Sul eyaletinde mevcuttu ve her yıl her bölgenin ve şehrin yerleşik halkı genel kurullarda katılım sağlayarak bütçenin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda fikir sunmaları için teşvik edilmekteydi (Teivainen, 2002: 624; Becker, 2007: 208; Sparke ve Brown ve Corva, 2005: 364).

2001 yılının Ocak ayında Porto Alegre'de gerçekleşen ilk DSF toplantısı, yaklaşık 2000 kişi beklenmekteyken çoğunluğu Güney Amerika, Fransa ve İtalya'dan olmak üzere yaklaşık 10000 katılımıyla gerçekleşmiştir. Sivil toplum kuruluşları, sosyal hareketler, halk toplulukları, sendikalar, gençler ve akademisyenler 'aşağıdan küreselleşmenin' yaratılması ve kar amacı gütmek yerine insanlara fayda sağlayacak, insan haklarını, sosyal adaleti ve çevresel sürdürülebilirliği öncelik olarak benimseyen yeni bir

küreselleşme anlayışının yeniden tanımlanması ve yaratılması için bir araya gelmişlerdir. Bu toplantı ve bir araya geliş, küreselleşme karşıtlığının yerini 'alternatif küreselleşme' arayışının alması bakımından çok önemli bir adımdır (Teivainen, 2002: 624; Becker, 2007: 208).

Alçakgönüllülükle düzenlenmiş DEF karşıtı bu yıllık toplantılar bugün sivil toplumun bir araya geldiği dünyanın en büyük açık platformu, toplanma yeri haline gelmiştir. DEF toplantıları yaklaşık 2000 kişinin katıldığı kapalı toplantılar olarak varlığını sürdürmüşken, DSF toplantıları katılım katlanarak çoğalmış, 2002 yılında yaklaşık 50000, 2003 ve 2004 yılında 100000 ve 2005 yılında 155000 kişinin katılımı sağlanmıştır ve bu katılım artarak devam etmiştir. DSF'nin sivil toplum için sağladığı bu açık platform olabilme imkanı, DSF'nin hızla DEF'nin gölgesinden çıkmasını sağlamış ve DEF popülerliğini yitirirken insanlar DSF hakkında konuşmaya başlamıştır.

25 Ocak 2001'de başlayan Birinci Dünya Sosyal Forum'u toplantısı, Porto Alegre I, yaklaşık 4000 kişinin gerçekleştiği bir açılış şenliği ile başlamıştır. Açılışın ardından katılımcılar kent merkezinde buluşarak 'Yaşam İçin Yürüyüş, Başka bir Dünya Mümkün' eylemine katılmışlardır ve açık hava konseri ile ilk gün sona ermiştir. Porto Alegre I'de, 29 Ocak 2001 gününe kadar her sabah, her birine yaklaşık 400 - 900 kişinin katıldığı ve aynı anda gerçekleşen dört büyük toplantı gerçekleşmiştir. Toplantılar zenginliğin üretimi ve toplumsal yeniden üretim, kaynaklara erişim ve engeller, sivil toplum ve kamusal alan ve siyasal erk ve yeni toplumda etik başlıkları altında gerçekleşmiştir. Bu temel toplantıların yanı sıra sosyal hareketlerin ve sivil toplumun kendi düzenledikleri yüzlerce atölye ve seminer gerçekleşmekteydi. Ayrıca, tüm dünyadan seçilmiş parlamenterlerin katıldığı Dünya Parlamenterler Forumu, muhalif yargıçların katıldığı Dünya Yargıçlar Forumu ve Porto Alegre Belediye Başkanı'nın yönettiği Dünya Yerel Yönetimler Formu da yine Porto Alegre I'de gerçekleşmiştir. Porto Alegre I, bir yıl sonra Davos'ta

toplanacak olan DEF ile aynı tarihlerde yine Porto Alegre'de düzenlenmesi kararıyla sona ermiştir (Becker, 2007: 207-208).

2.5. 2002 Porto Alegre II

31 Ocak – 5 Şubat 2002 tarihleri arasında gerçekleşen İkinci DSF, Porto Alegre II, 11 Eylül saldırılarının ardından gerçekleşmiştir. 'Savaşa Karşı Barış İçin, Başka bir Dünya Mümkün' açılış eylemine yaklaşık 50000 kişi katılmıştır. Eylemler asıl olarak Porto Alegre halkının katılımıyla gerçekleşmiştir ve İşçi Partisi, sendikalar ve topraksızlar hareketleri öncülük etmiştir (Becker, 2007: 208; Şensever, 2003: 47-48).

Porto Alegre II ile birlikte DSF, Davos'un gölgesinden sıyrılmıştır ve hatta Financial Times, DEF'yi kötü organize edilmiş olarak eleştirerek, artık dünyanın sorunlarına yanıt üretemediğini iddia etmiştir.

129 farklı ülkeden delegenin katıldığı, 50000 kadar katılımcının büyük çoğunluğunun yine Güney Amerika, Fransa, İtalya ve İspanya'dan olduğu Porto Alegre II yine 800'den fazla seminer ve atölyeye ev sahipliği yapmış ve bu atölyelerde komünizmin geleceğinden temiz su sorununa kadar birçok tematik toplantı gerçekleşmiştir. 'Savaşsız bir dünya mümkün' teması etrafında birçok önemli toplantı gerçekleşmiş, Noam Chomsky kurumsal küreselleşme ile ilgili, Rigoberta Menchu Guatemala yerlilerinin ve Hugo Blanco Perulu köylülerin hareketleri ile ilgili deneyimlerini aktarmışlardır. Porto Alegre II ayrıca FTAA zirvesine karşı protesto eylemlerine de sahne olmuştur (Becker, 2007: 208; Şensever, 2003: 47-48).

DSF Organizasyon Komitesinin ortak kararı ile DSF sonuç bildirgesi yayımlamamaktadır ancak Porto Alegre II'de Sosyal Hareketler Buluşması gerçekleşmiştir ve Sosyal Hareketler Çağrısı olarak adlandırılan bir belge ortaya çıkarılmıştır.

Sosyal Hareketler Çağrısı temel olarak neoliberalizme, savaşa ve militarizme karşı direniş, sosyal adalet ve barış için bir araya gelen binlerce insanın neoliberalizme ve savaşa karşı mücadelelerinde devam etme niyetinde olduklarını ve başka bir dünyanın mümkün olduğunu ifade etmek için toplandıklarını bir kez daha dile getirmiştir. Çağrı katılımcıların çeşitliliğine vurgu yapmıştır; kadın ve erkek, yetişkin ve genç, yerli halklar, kır ve kentliler, işçiler ve işsizler, evsizler, yaşlılar, akademisyenler, öğrenciler, göçmenler, her inanç, renk ve cinsel yönelimden insanlar bir araya gelmiştir. Çağrı, mevcut sistemin başta kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olmak üzere tüm insanların açlık, sağlık hizmeti yokluğu ve önlenebilir hastalıklardan ötürü ölmesi dramını yeniden yarattığına dikkat çekmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin 'terörizmle savaş' adı altında sivil ve politik halklara ve tüm dünyaya saldırdığının, terörist yöntemlerin kullanıldığının ve ABD hükümeti ve müttefiklerinin egemenlik alanlarını pekiştirmek için giriştikleri küresel bir savaşın başlangıcında olunduğunun, bu savaşın neoliberalizmin daha da zalim bir yüzünü ortaya çıkardığının ve ırkçılık ve yabancı düşmanlığı propagandası yapıldığının altını çizmiştir (Şensever, 2003: 51-54).

Çağrı, mücadeleyi şu başlıklar altında toplamıştır;

- Demokrasi; insanların kendi hükümetlerinin kararlarını, özellikle de uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinin detaylarını bilme ve eleştirme hakları mevcuttur, hükümetler de bu eylemleri çerçevesinde hesap vermekle yükümlüdürler. Dünyada seçime dayanan ve katılımcı demokrasilerin kurulmasını destekliyoruz ve devletlerin ve toplumların demokratikleştirilmesi ihtiyacına ve diktatörlüklere karşı mücadele etmenin gerekliliğine vurgu yapıyoruz,
- Dış borç ve tazminatların iptali,
- Spekülatif faaliyetlere karşı; Tobin vergisi gibi özel vergilerin koyulmasını ve vergi cennetlerin ortadan kaldırılmasını talep ediyoruz,
- Bilgi hakkı,
- Kadın hakları, şiddet, sömürü ve yoksulluktan kurtuluş,
- Savaş ve militarizme karşı yabancı askeri üs ve müdahalelere karşı, şiddetin sistemli olarak arttırılmasına karşı, müzakerelere ve şiddet içermeyen çözüm yöntemlerine ayrıcalık tanıyoruz,
- Gençlerin hakları, parasız eğitim ve sosyal özerklik hakları ve zorunlu askeri hizmetin kaldırılması. (Şensever, 2003: 54)

2.6. 2003 Porto Alegre III

Porto Alegre III, 2003 yılının Ocak ayında neoliberal ekonomi politikalarına ve ABD'nin Irak Savaşı'na karşı iki büyük sokak protestosu çerçevesinde ve bu konular etrafında düzenlenen açılış konuşmaları, paneller, atölyeler ve yoğun tartışmalar eşliğinde gerçekleşti. Forum DSF'nin farklılıkları nasıl kucakladığının bir kanıtı olarak gençler, yaşlılar, kadınlar, erkekler, Latin Amerikalılar, Avrupalılar ve siyahilerin katıldığı yaklaşık 40000 kişilik bir mitingle açıldı (Sparke, Brown ve Corva, 2005: 365; Pleyers, 2008: 78).

Sivil toplumun esas alındığı bir yapı olması nedeniyle politikacıların herhangi bir partiyi temsil edecek şekilde Forum'a katılımları yasak olsa da dönemin Brezilya Başkanı Lula 100000'den fazla kişiye açık hava tiyatrosu olan Por-do-Sol'da bir konuşma yaptı. Lula, buradan kendi sözleriyle, '*başka bir dünyanın mümkün olduğunu Davos'un Porto Alegre'yi dinlemek zorunda olduğunu göstermek için'* DEF toplantısına katılmak üzere ayrıldı (Sparke, Brown ve Corva, 2005: 365-366; Pleyers, 2008: 78).

Porto Alegre III'de 1300'e yakın seminer ve atölye düzenlenmiş olup, konularla ilgili ana başlıklar demokratik ve sürdürebilir kalkınma, ilkeler ve değerler, insan hakları, çeşitlilik ve eşitlik, medya, kültür ve karşı-hegemonya, siyasi erk, sivil toplum ve demokrasi ve demokratik dünya düzeni, militarizme karşı mücadele ve barışı savunmak olarak belirlenmiştir (Sparke, Brown ve Corva, 2005: 365-366).

Noam Chomsky Davos ve Porto Alegre için şu ifadeyi kullanmıştır; *DSF umut ve optimizm ile yükselirken, Davos'ta DEF'in önemini ve gücünü kaybetmeye başlaması ile birlikte karanlık bir ruh hali hakimdir*. Örgütlenme Komitesi Üyesi Candido Grzybowski ise Porto Alegre'nin Davos'a muhalif olarak başladığını ancak gelinin noktada 100000 kişinin katılımıyla artık Davos'un Porto Alegre'ye muhalefet yaptığını ifade etmiştir (Sparke, Brown ve Corva, 2005: 366).

Porto Alegre III'de iki önemli karar alınmıştır; bir sonraki toplantı Asya ve Afrika halklarının katılımının kolaylaşabilmesi ve DSF'nin çok kültürlülüğünün pekiştirilebilmesi için Mumbai'de gerçekleşmesine ve DSF'nin düzenleneceği tarihlerin belirlenirken DEF'in dikkate alınmayacağına karar verildi.

2.7. 2004 Mumbai

DSF Dördüncü Forumunun Mumbai'de düzenlenmesi kararı Dördüncü Forum'un niteliğini ve havasını çarpıcı şekilde değiştirmiştir. Brezilya'daki gibi belediye desteği olmamasına rağmen sivil toplumun dayanışmacı gücü zorlukların üstesinden gelmiş ve her yıl olduğu gibi Forum konuşmalar ve kültürel etkinliklerle geniş katılımlı bir açılışla başlamıştır (Patomaki ve Teivainen, 2004: 145-146; Pleyers, 2008: 80).

Porto Alegre'de Brezilyalı yerel aktivistlerin ağırlıklı katılımı olduğu gibi, Mumbai Forumunda da katılımcıların büyük çoğunluğu özellikle Güney Kore'den gelen eylemcilerle birlikte desteklenen Asyalı katılımcılardan ve Hintli eylemcilerden oluşmaktaydı ve toplantılar farklı atölyeler, seminerler, açık oturumlar, kültürel etkinlikler ve dayanışma toplantıları ile gerçekleşmiştir. Forumun Mumbai'de gerçekleşmesi sınırlayıcı bir faktör olmak yerine yerel ve küresel eylemciler arasındaki bağları kuvvetlendirmiştir. Ayrıca, Forum hazırlıkları başlamadan önce Mumbai'de en fazla 200 kişi DSF'den haberdarken, Forum'un gerçekleşmesi ile birlikte en az 30000 Dalit ve Adivasi toplantıya katılım sağlamıştır ve komünalizm, kast sistemi, ırkçılık ve ataerki gibi farklı konuların Forum'un gündemine alınmasını sağlamıştır. Tartışılan konuların çeşitliliği ve genişliği medyada Forum'un herhangi bir mesajı olmadığı eleştirisine konu olmuştur ancak gözden kaçırılan husus DSF'nin tam olarak bu çeşitliliği ve görüş ve ihtiyaç farklılıklarını ortaya koyma çabası ve bu farklı görüşlerin dile getirilmesi için bir platform oluşturma amacıdır (Becker, 2007: 209-210; Patomaki ve Teivainen, 2004: 146).

100.000'den fazla katılımcının yer aldığı bir forumun düzenlenmesi riskli olduğu kadar emek gerektiren bir süreç olmakla birlikte, Hindistan Organizasyon Komitesi bir yıldan kısa bir süre içinde, belediyenin de desteği olmadan, takdir edilecek bir çalışma ile ufak bazı pürüzler haricinde başarılı bir organizasyona ev sahipliği yapmıştır. Toplantı salonları kadar sokaklar da ciddi bir kalabalığa ulaşmıştır ve sivil toplum toplantı odalarında gerçekleşen resmi toplantıların yanı sıra sokaklarda çadırlarda da gayri resmi toplantılar yaparak iki paralel toplantı süreci yaşamıştır. Sıcak ve nemli hava temiz su temininde sıkıntılar yaşatmıştır ancak yerel tedarikçiler sayesinde bu sorun kısa sürede aşılmıştır. Onlarca yerel grup ucuz ve sağlıklı yiyecek stantları kurmuş ve bu deneyim sayesinde 'dayanışmacı ekonomi', adil ticaret ve yerel üretimden elde edilen ürünlerin desteklenmesi ileriki Forumlar için kilit hususlardan bir tanesi haline gelmiş ve Forumlarda tartışılan fikirlerin uygulamasının birebir örneği Mumbai'de deneyimlenmiştir (Becker, 2007: 209-210; Patomaki ve Teivainen, 2004: 146; 152; Pleyers, 2008: 81).

2.8. 2005 Porto Alegre

2005 yılının Ocak ayında Porto Alegre'de 132 ülkeden gelen 155.000'den fazla katılımcı Beşinci DSF için toplanmıştır. 2005 yılı itibariyle Forum o kadar genişlemiştir ki, tek bir katılımcının Forum'un programını, amacını ve aktivitelerini takip etmesi ve anlaması imkansız hale gelmiştir. 2.500'den fazla aktivite gerçekleşmiş, döviz spekülasyonlarının önüne geçmek için parasal işlem vergisinin getirilmesine yönelik eylemlerden, akademinin ve üniversitenin yeni bir dünya yaratılmasındaki rolüne kadar birçok farklı konu tartışılmıştır ve 35.000'den fazla genç Gençlik Kamplarında bir araya gelmiştir. Nihayet, 100 farklı yerli grubundan 400 delege toplanmış ve sonuç bildirgelerini '*Başka bir Dünya Mümkün ve bizler o dünyanın birer parçasıyız*' diyerek sonlandırmışlardır (Becker, 2007: 210-211; Sparke, Brown ve Corva, 2005: 369).

2.9. 2006 Çok Merkezli Dünya Sosyal Forumu

2006 yılına gelindiğinde Forum 'çok merkezli' bir modele evrilmiş ve üç kıtada üç merkezi içine alacak şekilde çok merkezli olarak gerçekleşmesine karar verilmiştir. Mali, Bamako'da, Venezüella Karakas'ta ve Pakistan Karaçi'de eş zamanlı olarak gerçekleşmesi planlanan toplantılardan Karaçi'de gerçekleşecek olanı, Pakistan'da yaşanan deprem nedeniyle Mart ayına ertelenmiş, diğerleri Ocak ayı içerisinde gerçekleşmiştir (Becker, 2007: 211-214).

Venezüella'da gerçekleşen Foruma 2.500 farklı organizasyonu temsilen yaklaşık 80.000 kişi katılmıştır. ABD'li aktivistlerin katılımı bu tarihe kadar yavaş bir hızla artarken, ilk kez bu Forumda göze çarpan bir katılım sağlamışlardır. Karakas Forumunun başlangıcında bölgenin temel sorunlarına odaklanmak amacı varken ve ilk gün 'savaşa hayır, emperyalizme hayır, başka bir dünya mümkün, başka bir Amerika mümkün' sloganları hakimken, toplantı sırasında tartışmalar radikalleşmiş ve savaşa ve küreselleşmeye ilişkin tartışmalar yerini anti-emperyalizm ve anti-kapitalizm tartışmalarına ve sloganlar da 'eğer sosyalistse, başka bir dünya mümkün'e bırakmıştır. Her ne kadar birçok farklı konu ve kaygı katılımcıları Foruma katılmak için teşvik etmişse de esaslı olarak tartışılan temalar yine neoliberal ekonomi politikaları ve ABD'nin Irak Savaşına direniş etrafında yoğunlaşmıştır (Becker, 2007: 211-214).

2.10. 2007 – 2010 Yılları Arası

2007 yılının Ocak ayında DSF Kenya'nın Nairobi kentinde gerçekleşmiştir. 60,000'den fazla insan ve 110 ülkeden gelen 1,400 organizasyon katılım sağlamıştır ve bu toplantı o zamana kadar DSF tarihinin en küresel katılımın olduğu toplantı olmuştur. Bununla birlikte bu 2007 DSF toplantısı, daha büyük ve imkanlı olanların ve daha fazla sponsorluk sağlamış olanların, daha iyi olanaklarla temsil edildiği ve dolayısıyla seslerini

daha iyi duyurabildikleri, bir ‘sivil toplum panayırı’ olmakla eleştirilmiştir. Bunun nedeni bu sivil toplum kuruluşlarının verdikleri mesajların daha önemli olması değil, sadece daha fazla bütçelerinin olmasıdır. Dolayısıyla, toplantı kendi içinde, yine toplantıya katılım sağlayan bazı büyük sivil toplum kuruluşlarına karşı özellikle Kenya ve Güney Afrikalı sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleşen protesto gösterilerine sahne olmuştur (Pleyers, 2008: 81-83; Scerri, 2013: 113).

2008 yılında DSF tekrar çok merkezli modele dönmüş yerel binlerce organizasyon Ocak ayının sonlarında farklı yerlerde toplantılar düzenlemiştir. 2009 yılında DSF Brezilya’nın Belem şehrinde gerçekleşmiştir ve 1,900’den fazla yerli ve 190’dan fazla etnik grup vatansız kişilere dikkat çekmek adına katılım sağlamıştır.

2010 yılında DSF tekrar çok merkezli olarak düzenlenmiş ve 35 ulusal, yerel ve lokal forum aynı anda gerçekleşmiştir. Porto Alegre’de ise DSF 10. yılına özel DSF’nin karşılaştığı zorluklara ve çözüm önerilerine ilişkin uluslararası bir seminer gerçekleşmiştir. 2010 yılı DSF’nin bir diğer önemli gelişmesi ABD’nin Detroit kentinde 18,000’den fazla kişinin katıldığı DSF toplantısı olmuştur (Scerri, 2013: 113).

2.11. 2011 Dakar

2011 yılının Şubat ayında Senegal’in Dakar kentinde 11. DSF toplantısı gerçekleşmiştir. 150 farklı ülkeden, 75,000’den fazla kişi, 1200’den fazla aktivite düzenlemiştir (Scerri, 2013: 114-115).

2011 DSF hem DEF programından kopmak ve özerk bir varlık sergilemek için hem de sayıları 50,000’den fazla olan UCAD üniversitesi öğrencilerinin de katılım sağlayabilmesi amacıyla ertelenerek Şubat ayında gerçekleşmiştir. Ancak, toplantı başladığında dönemin Senegal Başkanı Abdoulaye Wade’nin toplantı açılış konuşmasını yapma talebinin DSF tarafından reddedilmesi nedeniyle hem destek bütçesinde kesinti yapıldığı hem de üniversiteye DSF’ye desteğini geri çekmesi için baskı yaptığı ve

üniversitenin tatilinin ertelenerek derslerin devam ettiği ortaya çıkmıştır. Üniversitelerde derslerin devam etmesi nedeniyle lojistik sıkıntılar yaşanmış, toplantılar, derslikler yerine çadırlarda gerçekleşmiştir. Bu son dakika gelişmesi nedeniyle DSF programı ancak toplantı başlangıç tarihinden iki gün sonra dağıtılmıştır ve programda hiçbir toplantının yeri (çadırı) belirtilmemiştir (Scerri, 2013: 114-115).

Wade, desteğin bu şekilde geri çekilmesini o dönemde gerçekleşmekte olan Arap Baharı'nın ülkesine sıçramasından korkması olarak açıklamıştır.

Hafta ortasına doğru sokak satıcıları şişe sular satmaya, Çin malları satmaya ve hatta şirketler eşantiyon olarak meşrubat dağıtmaya başlamış ve Forum'un adil ticaret, dayanışmacı ekonomi ve sömürü karşıtlığı ilkeleri bir nevi ihlal edilmiştir. Ayrıca, bazı toplantılar ses sistemleri kullanmaya başlamış ve bu durum ses sistemi kullanmayan toplantıların sabote olmasına neden olmuştur. Katılımcılar ayrıca neden aksaklıklara karşı yedek ve destekli planların mevcut olmadığını, neden plastik şişede su satıldığını, neden katılımcılar için çocuk bakım merkezlerinin bulunmadığını ve toplantının şehre çok uzak altyapısı eksik bir kampüste gerçekleşmek zorunda olduğunu sorgulamışlardır (Scerri, 2013: 114-115).

Dakar toplantısında yaşanan tüm bu karışıklıklar bir kez daha, iyi örgütlenmiş ve finansal desteği olan orta dereceli sivil toplum kuruluşlarının kısa süre içerisinde bir araya gelerek toplantıdan fayda sağlayabildiklerini ve özellikle az gelirli insanların ve grupların, örneğin Afrikalı kadınların dezavantajlı konuma düştüklerini göstermiştir.

Ne düzenleyici komite ne Uluslararası Konsey bu tür bir karışıklığa ve aksamaya hazırdı. Uluslararası Konsey toplantından hemen sonra kısmen sessiz kalmış, oluşan sorunları araştırmadaki pasif davranmıştır. Ancak 2011 yılı sonlarına doğru DSF'yi düzenleme ağının güçlendirilmesine ve bazı değişikler yapılmasına karar verilmiş, acil durumlarda nasıl davranılması gerektiğine ilişkin bir protokol yaratılması gerektiği kabul edilmiştir. Bir diğer sorun ise halihazırda gerginlik altında olan Senegal toplumu gibi

toplumlara 70,000'in üzerinde katılımcı ile bir forumun empoze edilip edilmemesi ve bunun karşısında toplantıların sembolik olarak Global Güney'de gerçekleşmesi gerektiği tartışmasıdır (Scerri, 2013: 116).

Dakar sonrası tartışmalar DSF'nin kendi kendini örgütleyen ve organize eden, bir ağların ağı, toplantıların toplantısı ya da hareketlerin hareketi olarak tanımlaması mücadelesi ile doğrudan ilişkilidir. Dakar hem DSF'nin organizasyonel ve içsel sorunlarını hem de halk hareketlerine karşı köklenmiş sivil toplum kuruluşlarının elitizm eleştirilerini açığa çıkarmıştır (Scerri, 2013: 116-117).

3. 2018 SALVADOR DE BAHİA VE DSF'nin GELECEĞİ

3.1. 2018 Salvador de Bahia

2012 yılında DSF Porto Alegre'de, 2013 ve 2015 yıllarında Tunus'ta, 2016 yılında ise Montreal'de gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde gerçekleşen forumlar yine öncekiler gibi artan sayıda katılımla gerçekleşmiş ve çok sayıda etkinlik düzenlenmiştir. 2010 yılından itibaren Dünya Sosyal Forumu'na getirilen eleştiriler bu toplantılarda yinelenmiştir. 2014 ve 2017 yıllarında DSF toplanmamıştır.

2018 yılının Mart ayında DSF Brezilya'nın Salvador de Bahia kentinde 80.000'den fazla kişinin katılımı ve 2000'den fazla etkinlikle toplanmıştır ve yine her zamanki gibi büyük bir yürüyüşler ve neoliberal küreselleşme karşıtı gösterilerle başlamıştır. Forum programı yüz sayfadan uzundur ve atölye ve toplantılar onlarca farklı mekanda gerçekleşmiştir. Böylesi bir ortam, bir aktivistin umudunu ve motivasyonunu bir sonraki seneye yetecek kadar güçlendirecek nitelikte olmakla birlikte, bir kişinin Forum'dan ne kadar fayda sağlayabileceği tartışmalıdır. Ayrıca, katılımcıların %80'den fazlasının Brezilyalı olması, Avrupalı katılımcıların çok zayıf temsili ve Asya'nın

neredeyse hiç temsil edilmemesi Forum'un gerçekten ne kadar küresel olduğunun da sorgulanmasına yol açmaktadır (Mestrum, 2018: 2).

Atölyelerin sadece az bir kısmı politik içerikli ve daha da azı neoliberalizm karşıtı strateji ve alternatiflerin geliştirilmesine yöneliktir. Geçtiğimiz yıllardaki forumların atölye ve toplantı içeriklerinin büyük bir kısmını oluşturan uluslararası finans kurumları, serbest ticaret, iklim değişikliği gibi içeriklere 2018 yılında çok daha az yer verilmiştir (Mestrum, 2018: 2).

80.000'den fazla kişinin bir araya geldiği bir Forum düzenlemek yadsınamayacak bir başarı olmakla beraber, Asya ve Avrupa'nın çok az temsil edilmesi ve bunun nedeninin sadece lojistik zorluk değil, insanların forum fikrinden yavaş yavaş vazgeçmesi olduğu dikkate alındığında Forum'un neden bu insanları kaybetmeye başladığının incelenmesi gerekmektedir(Mestrum, 2018: 3-4).

Toplantılar haricinde, Uluslararası Konsey'in toplandığı iki buçuk gün boyunca da konuşma yapmak için kişi başına ortalama dört dakika düşüyordu ve bu ortak yapıcı bir tartışma gerçekleşememesine, eski söylemlerin tekrar edilmesine ve herhangi bir konuda bir çözüm üretilememesine neden olmuştur (Mestrum, 2018: 3-4).

3.2. Forum'un Bir 'Sesi' Var mı?

2001 yılında Forum 'Başka Bir Dünya Mümkün' sloganı ile ortaya çıkmıştır ve binlerce entelektüel ve farklı halk hareketleri katılımcıları DEF'e karşı, küresel alternatifler ve stratejiler geliştirmek ve neoliberal küreselleşme zamanında küresel bir karşı güç oluşturmaktı. Bu amaçla ve özellikle aşırı sol grupların ortak düşman neoliberalizme karşı birleşmek yerine kendi aralarında anlaşmazlık yaşamalarının önüne geçmek için temel kuralların kabul edildiği Dünya Sosyal Forumu İlkeleri oluşturulmuştur. Ancak zamanla bu İlkeler siyasal eylemlerin önünde bir fren niteliği taşımaya başlamıştır.

Kabul edilen İlkelere göre Forum'un bir sözcüsü yoktur ve hiç kimse Forum adına açıklama yapamaz ancak bu Forum'un herhangi bir 'sesi' olmadığı ve olmaması gerektiği anlamına mı gelmektedir? Uluslararası Konsey hiçbir şekilde bir siyasal eylem kararı alamayacak mıdır? Forum'un kurucuları hala aktif olarak Forum'da yer almaktadır ve fikir birliğinde olunan konularda dahi herhangi bir eylem kararı alınabilmesine engel olmaktadırlar (Teivainen, 2003: 4-8).

Özellikle Forum'un Brezilyalı kurucuları arasında süregelen bu, 'siyasi olan herhangi bir konuya değinme' endişesi amacı başka bir dünya yaratmak olan bir yapı söz konusu olduğunda esasında kabul edilemeyecek niteliktedir. Bu durum aynı zamanda Uluslararası Konsey'in genç ve dinamik üyeleri ile daha yaşlı ve muhafazakar kurucuları arasında sürekli bir sürtüşmeye neden olmaktadır (Teivainen, 2003: 4-8).

DSF neoliberal küreselleşme karşıtı hareketlerin koordinasyonu için atılması gereken adımlara somut katkı sağlamak zorundadır ve varlığı buna bağlıdır. Zira Forum bu anlamda tek küresel forum olduğu gibi dönüştürücü bir hareket ve eylem yaratabilecek potansiyele sahip de tek yapıdır.

3.3. Yatay Örgütlenme Modeli

Bir diğer eleştiri ise Forum'un yatay örgütlenme modeline gelmektedir. Her ne kadar dikey örgütlenme ve aşırı bürokrasi istenmeyen bir model olsa da Forum'un kabul ettiği yatay örgütlenme modeli esas sorunların üzerlerinin örtülmesine neden olan bir yapıya dönüşmüştür ve yatay örgütlenme ile tam olarak ne amaçlandığı belirsiz kalmaktadır. Dikey örgütlenmemenin olmaması kişi ya da kurumların herhangi bir sorumluluğunun olmaması ve dolayısıyla da hesap verme zorunluluğunun olmaması sonucuna yol açmaktadır. Şeffaflık ve demokrasi anlayışından uzaklaşılmıştır. Yatay örgütlenme fazlasıyla çekici bir ifade olsa da tam olarak tanımlanması gerekmektedir. Zira insanların toplandığı küçük ya da büyük herhangi bir toplantıda güç ilişkileri her

zaman mevcuttur ve bunların şeffaf bir sistematik içerisinde demokratik olarak çözümlenmesi gerekmektedir (Becker, 2007: 216; Teivainen, 2003: 9-11).

Bu durum Forum'da gerçekleşen seminer ve diğer aktivitelere de yansımaktadır; her türlü hiyerarşinin reddedilmesi 'kadın ve futbol' ya da 'LGBT ve hip-hop' gibi bir atölyenin finansal krizler ya da savaş ve barış üzerine gerçekleşen bir atölye kadar önemli sayılması sonucunu doğurmaktadır. Neoliberalizm karşıtı alternatifler ve stratejiler her bir sosyal hareketin kendi içinde bunu yapması gerektiği gerekçesi ile reddedilmektedir (Teivainen, 2003: 9-11).

Bu noktada akla yine bu kadar apolitik bir forumun neden var olması gerektiği sorusu gelmektedir. Eğer bir forum, forum olarak var olamayacaksa ve binlerce hareketin bir araya geldiği fiziksel bir alan olarak kalacaksa o zaman gerekliliği de tartışmaya açılacaktır.

Nairobi, Dakar ve Salvador de Bahia'da yaşanan organizasyonel sıkıntılar da DSF'nin bir ortak ağ olabilme amacı bakımından ciddi organizasyonel eksiklik içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada 'merkezileşmemenin' ve kendi kendini organize eden toplantıların artı ve eksileri tartışılmalı, DSF içerisindeki elit gücün varlığı ve DSF'nin küresel bir forum olarak durduğu yer tanımlanmalıdır.

Nitekim bu yatay örgütlenme modelinde esasında var olan hiyerarşi gizli olarak varlığını tanımlanmamış ilkeler ve prosedürler altında, hesap verme sorumluluğu olmadan sürdürmektedir. Eğer yapılar kimin ne yaptığı belli olmayacak kadar karmaşık olursa yanlış anlaşılmaların olması da kaçınılmazdır.

Karşılaşılan tüm sorunlara ve akıllara gelen tüm sorulara rağmen DSF inkar edilemez bir başarıdır. Alternatif küreselleşme modellerinin tartışılması için sivil toplum hareketlerine benzersiz bir forum sunabilmiştir, bu konuda fazlasıyla yol kat etmiştir ve en önemlisi sivil toplumu dünyanın diğer 'süper gücü' olarak ortaya koyabilmiştir. Aynı zamanda en önemli ve yaratıcı fikirler ve adımlar yıllık küresel toplantılarda değil yerel,

bölgesel ve ulusal toplantılarda ortaya çıkmaktadır. DSF bugün sivil toplumun neoliberal küreselleşme karşıtı alternatif bir küreselleşme modeli yaratmada kendi kendini organize edebilen bir yapı olarak hiç olmadığı kadar önem taşımaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL KAMU HUKUKU AÇISINDAN ALTERNATİF KÜRESELLEŞME

Demokrasi bugün tüm dünyada devlet yönetim biçimi olarak genel kabul görmüş bir norm haline gelmiştir. Daha önce hiç olmadığı kadar ülke yönetim şekillerini demokrasi olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte, yukarıda da açıklamaya çalıştığımız üzere mevcut ve yaygın demokrasilerin ciddi bir çoğunluğu seçilerek yönetime gelmiş kurum ve kuruluşları ve karar alma mekanizmalarında yer alması gereken unsurları, en önemli karar alma faaliyetlerinin ve mekanizmalarının dışında bırakmaktadırlar. Bunun yanı sıra birçok kamu ve özel iktisadi kuruluşu demokratik ve şeffaf olmayan kurallarla yönetilmektedirler ve devlet mekanizmalarının ve karar alma süreçlerinin sınırlarını ihlal etmektedirler. İşte gücün bu şekilde uluslararası ve küresel organizasyonlarda toplanması ve yoğunlaşması yirminci yüzyılın en önemli sosyal gelişmelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte demokrasi teorisi ve uygulaması büyük çoğunlukla ulus devlet merkezli olarak incelenmiştir ve transnasyonel demokrasi uygulaması genellikle göz ardı edilmiştir.

Neoliberal küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikaları ise küreselleşmeye çok yakın ve küreselleşme ile yakın ilişki içerisinde olmasına rağmen ondan esaslı şekilde ayrılırlar. Küreselleşme genel olarak tüm dünyada insanların zamansal ve mekansal olarak entegrasyonunu ve etkileşimini karşılarken, şirketler tarafından yönlendirilen ve yönlendirilen neoliberal küreselleşme belirleyicisi olan uluslararası büyük güçler ve onların egemenliğindeki uluslararası, uluslarüstü örgütlerin yönlendirdiği, ticaret, doğrudan yabancı yatırım ve kısa vadeli sermaye hareketi gibi yollarla ulusal ekonomilerin uluslararası ekonomiye entegrasyonu ve bu çerçevede az gelişmiş ülkeler aleyhine gelişen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Neoliberal ekonomi politikaları yirminci yüzyılın sonlarından beri itici güç olarak karşımıza çıkmaktayken, küreselleşme

Afrika ve Latin Amerika'nın Avrupa tarafından fethine ve kolonileştirilmesine kadar, yani yaklaşık beş yüz yıl kadar geriye gider.

Bugün gelinen noktada egemen olan neoliberal küreselleşme insanların yaşam standardını dönüştürmek suretiyle olabilecek en kötü birbirine bağımlı toplumsal düzeni ortaya çıkarmıştır. Yaşamın her alanında ve dünyanın her tarafında neoliberal küreselleşmenin negatif etkileri tüm insanlar tarafından deneyimlenmektedir; insanların büyük çoğunluğu devamlı bir savaş hali içerisinde yaşamak zorunda bırakılmaktadırlar, küresel ısınma ve çevre kirliliği dünyayı sadece bugün değil, gelecek nesiller için de yaşanılmaz kılacaktır, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke halkları, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar neoliberal küreselleşmenin etkilerini en savunmasız gruplar olarak en şiddetli şekilde deneyimlemektedirler. Bu çerçevede tüm insanlığın katılım sağladığı bir çaba ile birbirine bağlı ancak herkesin ortak çıkarının dikkate alındığı, tüm insanlar için insan haklarının mümkün kılındığı ve kültürel ve toplumsal farklılıklara saygılı yeni bir dünya yaratılması elzemdir.

Çevreci topluluklar en başta uluslararası şirketlerin ve Dünya Bankası'nın çevreye zarar veren ve yok eden politikaları benimsemesi ve desteklemesi nedeniyle, küresel ısınmanın ve asit yağmurlarının nedeni olarak neoliberal küreselleşmeyi görmektedirler ve alternatif küreselleşme hareketlerini desteklemektedirler. Az gelişmiş ülke halkları uluslararası finansal sistemleri ve yapısal uyum programlarını küresel fakirliğin ana nedeni görmekte, bu nedenle alternatif küreselleşme hareketlerinin yanında yer almaktadırlar. Hem gelişmiş hem az gelişmiş ülkelerde küçük çiftçileri destekleyen hareketler yeni ticaret anlaşmalarının endüstriyel tarım için aile çiftliklerini yok ettiklerini tespit etmişlerdir, işçi hareketleri uluslararası sermaye hareketinin işçiler lehine olmadığını ve gelir kaybına yol açtığını ortaya koymuştur, kadın hareketleri ise neoliberal küreselleşme ve yapısal uyum programlarının çalışan kadınları destekleyen kamu projelerine sekte vurduğunu görmüşlerdir. Tüketici hakları hareketleri neoliberalizmin

besin kalitesini düşürdüğünü ve ürün güvenliğini tehlikeye attığını, öğrenci hareketleri eğitimin çok uluslu şirketler için bir pazardan ibaret olduğunu saptamışlardır. İlk etapta aslında birbirinden bağımsız gibi değerlendirilen bu gelişmeler, aşağıdan küreselleşme hareket(ler)i, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara karşı hareketler olmaktan çok daha ötedir. Aşağıdan küreselleşme hareketi ve alternatif küreselleşme arayışları üretimin, pazarın ve sermayenin küreselleşmesine, küresel şirketlerin yeniden yapılandırılmasına, internet gibi yeni teknolojik gelişmelere, devletin radikal olarak değişen rolüne, neoliberal ideolojinin egemenliğine, fakirlik kaynaklı ekonomik göçe, neoliberal küreselleşme kültürü egemenliğindeki medya hakimiyetine, nihayet kapitalist ülkelerin yatırımcılarının dünyanın geri kalanına egemen olmaktan beslenen neo-emperyalizme ilişkindir. Neoliberal küreselleşmenin bu yok edici etkisine karşılık, devletlerin, uluslararası ve çok uluslu şirketlerin ve pazarın demokratik kontrolü ile dünya ve insanlar için daha yaşanabilir bir gelecek amaçlamaktadırlar. Sadece DTÖ, IMF ve Dünya Bankası'na karşı olmanın ötesinde, örgütlenerek yerelden küresele, devlet kurumlarından sivil topluma her seviyede değişimi desteklemeyi ve zorlamayı amaçlamaktadırlar.

1. BARIŞ VE GÜVENLİK TARTIŞMALARI

Barış ve güvenlik birbirini pekiştiren ve güçlendiren iki kavramdır; barış güvenliğin sağlanmasını, güvenlik de barışın sürdürülmesini sağlar. Fiziksel şiddet ve savaşlar ve bu savaşların yıkıcı sonuçları, diplomasi, ticaret ve kültürel değişim yoluyla şiddetten kaçınmak gerektiği bilgisinin gelişmesini sağlamıştır.

Küreselleşmeye ilişkin kaynakların ve araştırmaların büyük bir kısmı küreselleşmenin güvenliğe ilişkin etkilerinden ve sonuçlarından çok, ekonomik etkilerini ve sonuçlarını incelemektedir. Bunun bir nedeni, küreselleşmenin güvenliğe ilişkin etkilerinin Soğuk Savaş ve Süper Güç olma yarışının sona ermesiyle birlikte uluslararası

güvenlik gündeminin değişmesinin sıklıkla bir arada değerlendirilmesidir. Bir diğer neden ise, küreselleşmenin ekonomik etkileri insanların gündelik yaşamlarında birebir görülebilir ve her gün ölçülebilir bir hususken, güvenliğe ilişkin etkiler – bir kısmı – bu kadar somut şekilde ortaya çıkamayabilmektedir ve ölçülemeyebilmektedir. Ancak küreselleşme uluslararası barış ve güvenlik gündemi bakımından her gün daha etkili bir 'aktör' haline gelmektedir.

1.1. Barış Tartışmaları

Güç tarihten günümüze anlamda askeri kapasite, ekonomik güç ve doğal kaynaklar ve bu varlıkları etki gücüne dönüştürme kapasitesi olarak ölçülmüştür. Klasik anlamda güç, birinin aksi halde yapmayacağı bir şeyi yapmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır (Morgenthau, 1978; Keohane ve Nye, 2001). Güvenlik açısından ise, gücün dağılımı ve dağıtımı savaşı ve barışı anlamak için merkezi bir yerde durmaktadır. Güç dengesizliği ise rekabetçi bir silah yarışına ve savaşlara neden olabileceği gibi, istikrarlı güç dengesi de savaşları engelleyebilecek niteliktedir. Geleneksel olarak, güvenlik bağlamındaki güç askeri yeteneklerden türetilir ve saldırı veya savunma gücü açısından değerlendirilir (Kay, 2004; 13 vd.; Van Evera, 1999). Geleneksel anlamda kabul edilen güç anlayışının sonuna gelip gelinmediği tartışmalıdır ve hatta güç kavramının kendisinin sona erip ermediği de tartışmalıdır.

Küreselleşme süreci devletlerin gücün anlamını yeniden değerlendirmeye ve tanımlamaya zorlamaktadır (Kugler ve Frost, 2001; Tangredi, 2002). Realistler bunu devletlerin uluslararası anlamda maddi kazanımları ve bu kazanımların göreceli kapasitelerini ve yararlarını vurgulayarak yapmıştır. Ekonomik kalkınma ve kapasite, eğitimli kamuoyu ve teknolojik ilerlemelerin tümü, bir devletin gizli yetenekleri gerçek askeri güce aktarma kapasitesini artıran güç ölçüleri olarak kabul edilebilir. Neoliberal teorisyenlerin ortaya koyduğu üzere, karşılıklı bağımlılık koşulları altında, güç dağınık

hale gelir ve birden fazla kanaldan çalışır, küreselleşme dolayısıyla bir dizi yeni aktör içerir, bu hususlar arasındaki mevcut hiyerarşileri kaldırır ve askeri güç kullanımını azaltır. Sonuç olarak, küreselleşme bağlantılı stratejik kararların ve ulusötesi ağların bir modelini yansıtırken, güç uluslararası politikanın gündemini belirleme ve aynı zamanda uluslararası kurumların kural ve prosedürleri dahilinde çalışma yeteneğinden kaynaklanan bir model ortaya koyar (Keohane, 2002). Küreselleşme, daha önce devletin egemen olduğu kanallar dışında birden fazla iletişim kanalı sağladığından, iktidarın doğası, bir kişinin küresel siyaseti değiştirebileceği ölçüde yaygınlaşmıştır. 1997 Nobel Barış Ödülü sahibi Jody Williams gibi bir aktivist, Kara Mayınlarının Yasaklanması için uluslararası bir kampanya düzenleyebilmekte ve devletlerin bu tür silahlara karşı güvenlik çıkarlarını algılama biçimlerini değiştirebilmektedir. Alternatif olarak, Usame Bin Ladin 2001 yılında New York ve Washington'a yaptığı saldırılarla küresel siyasetin gündemini yeniden şekillendirebilir. Fikirlerin gücü açısından, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD hegemonyasının yükselmesi, barış, demokrasi ve serbest piyasa fikirlerini yaymayı amaçlayan çok taraflı işbirliği örgütleri kurması sayesinde gerçekleşmiştir (Mandelbaum, 2002). Güç dinamiklerinin doğasında, uluslararası sistemin küreselleşmesinden etkilenen üç önemli değişiklik vardır: asimetrik güç; devlet gücü; ve insanların, fikirlerin ve medya gücünün rolü (Kay, 2004: 15).

Küreselleşmiş uluslararası sistemde, en büyük güçler, güç dağıtımında değişimi talep eden ve bu fikri yaymak isteyenler için mıknatıs haline gelir. İronik olarak, en fazla güce sahip olanlar da asimetrik saldırılara en duyarlı olanlardır. Örneğin, 1993'te ABD, Mogadişu savaşından sonra Somali'den çekilmiştir. Bu stratejik bir yenilgi olmuştur, çünkü ABD'ye saldırmanın yolunun fazla zayiat vermek ve anlık küresel iletişim yoluyla şok ve terör yaratmak olduğuna dair bir mesaj yayılmıştır. El Kaide lideri Usame Bin Ladin, kendisinin ve hareketinin Somali felaketinin ardından ABD'nin varsayılan zayıflığından ilham aldığını söylemiştir. Irak ordusu 2003 yılında ABD işgaline karşı

kaybedilen konvansiyonel bir savaşta savaşmak yerine dağılarak sivil nüfusa dönüştü ve ardından George W. Bush tarafından savaş ilan edilmesinden aylar sonra önemli bir gerilla ve terör tehdidi olarak yeniden ortaya çıktı. Asimetrik güç kullanıldığında, vurulan gerçek hedefler önemlidir, ancak gerçek savaş alanı televizyon ve diğer medya araçları ve diğer küreselleşmiş kitle iletişim araçları üzerinde gerçekleşir. Bu kanal açma gücü, bir tarafın zayıflığını ortaya çıkarır ve diğer tarafı güçlü hissettirir, böylece asimetrik yollarla güç dengesizliğini düzeltmek için bir istek yaratır (Kay, 2004: 15-16).

Küreselleşmenin teknolojik dinamikleri, kitle imha silahlarının artmasıyla ve birlikte kullanılmasıyla asimetrik gücü daha tehlikeli hale getirir. Yasa dışı uluslararası silah teknolojisi transferleri büyüdükçe, bunun yayılma riski daha da artar ve engellenmesi zorlaşır. Brezilya, Arjantin, Ukrayna ve Güney Afrika nükleer kapasitelerinden vazgeçmiş olsa da, kitle imha silahlarına erişme kapasitesi ve imkanı, dış saldırıları caydırmanın önemli ve asimetrik bir aracı olmaya devam etmektedir (Promfet, 1999).

Bununla birlikte, küresel pazara entegrasyon için ekonomik teşvikler, devletlerin maliyetli ve yaptırımlar yoluyla izolasyona, yalnızlaşmaya neden olan kitle imha silahları programlarını izlememeleri için motivasyon da sağlayabilir. İran gibi bir ülke, algılanan güvenlik talepleri ışığında özel bir zorlukla karşı karşıyadır. İran nükleer silahlara erişimini asimetrik caydırıcılık için zorunlu görmekle birlikte, yine nükleer caydırıcılık arayışları, Batı ülkeleriyle ticaret yapmalarını engellemekte ve ekonomiyi baltalamaktadır. Bu da küreselleşme ortamında yetişen yeni nesillerin desteğini alan bir iç istikrarsızlığa neden olabilecektir (Promfet, 1999).

Kuzey Kore gibi bir ülkenin durumu, küreselleşmiş uluslararası sisteme maruz kalmaması nedeniyle biraz daha basittir. Kuzey Kore dış tehditler için kitle imha silahlarını asimetrik bir caydırıcı olarak kabul etmektedir. Ancak Kuzey Korelilerin küresel ekonomiye erişimi olmamaları nedeniyle nükleer silahları desteklemenin

kendilerine herhangi bir şey kaybettirmediği inancını taşıyorlar. Aslında, bu tür sistemlerin peşinde koşmak, Kuzey Kore'nin uzun vadede hayatta kalmasını sağlamak için ekonomik araçları bulmak zorunda olduğu tek pazarlık gücüdür. Amerika Birleşik Devletleri ile bir çatışma halinde, Kuzey Kore'nin yenilmesi ihtimali çok yüksek olmakla birlikte, ABD'nin bu tür bir çatışmaya girip girmeyeceği, ABD'nin topraklarında asimetrik bir misilleme olarak nükleer silah tehdidi riskini almak isteyip istemeyeceğine bağlıdır. İronik bir şekilde, küreselleşme, iktidarda asimetrik araçların kullanımı için artan bir talebe izin verirken aynı zamanda silahsızlandırmayı teşvik etmek için politik-ekonomik araçlar da sağlar (Kay, 2004: 17).

Küreselleşme ve asimetrik güç dinamikleri, devlet gücünü ortadan kaldırmaz, bunun yerine bu gücün ortaya konması için ek kanallar sağlar ve bu gücün uygulamasını hızlandırır. Küreselleşme, büyük devletlerin, özellikle ekonomik düzeyde, güçlerini artırmaları için önemli bir araç olabilir. Küreselleşme ayrıca, küçük veya zayıf devletlerin daha güçlü devletlere meydan okuması veya mevcut güvenlik açıklarından yararlanmalarını engellemek için alternatif yollar da sunmaktadır.

Örneğin, Çin'de ordu terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, çevresel bozulma ve bilgisayar virüslerinin yayılması da dahil olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ile girebilecekleri olası savaşlara karşı asimetrik güç planları üzerinde çalışmıştır. Çin geleneksel askeri kapasitesini geliştirirken, bazı Çinli stratejik planlamacılar küreselleşme ağlarını ve asimetrik güç fırsatlarını askeri kapasitelerindeki dengesizliğini yeniden düzenlemek için bir fırsat olarak görmektedirler. 1996 yılında Çin, Tayvan konusunda ABD ile olası bir çatışmayla karşı karşıya kaldığında, askeri stratejistler şunları söyledi: ‘Çin ordusu ABD'ye karşı savaşacak olsaydı yeterli olamayacağını gördük. . . . Bu yüzden Çin'in güç dengesini düzeltmek için yeni bir stratejiye ihtiyacı olduğunu fark ettik’ (Pomfret, 1999). Çinli askeri analistler, küreselleşme ile mümkün olabilecek stratejik güç zaferlerinin yolu üzerinde çalışmaktadırlar ve bu stratejik yollar

ve kullanılan kanallar ne kadar karmaşıksa o kadar iyi olduğunu da tespit etmişlerdir. Çin ve ABD arasındaki herhangi bir savaş, Pekin'de, 'askeri olan ve olmayan her şekilde ve birçok farklı cephede savaş' halinde ve 'sınırsız savaş' olarak yönlendirilecektir (Pomfret, 1999).

1999 Kosova Savaşı'nda ise, Belgrad'ın NATO'yu Sırbistan'a saldırmaktan caydırmanın başlıca yolu Kosovalı Arnavutların kitlesel olarak sınır dışı edilmeleri ile tehdit etmek olmuştur. Sırplar, NATO'nun karar alma sürecine etki edebilmek için sivil kayıpların medyada bildirilmesini diğer farklı araçlarla birlikte kendi lehlerine kullanabilmişlerdir. Devletlerin çıkarları çatıştığı ölçüde, NATO'nun karar alma süreçleri hızlı bir zafer için etkili bir plan yapmasını ve karar almasını zorlaştırmıştır. Ancak ironik bir şekilde, Arnavutların kitlesel sürgünün görüntülerinin televizyonda canlı ve uluslararası olarak yayınlanması, II. Dünya Savaşı'nın soykırımını anımsatmıştır ve NATO'nun savaşı kazanma kararını desteklemiş ve etkilemiştir. CNN ve diğer küreselleşmiş kitle iletişim araçlarının ve ağlarının oluşturduğu tanıtım, savaşı kazanmak açısından NATO'nun bombaları kadar önemli hale geldi (Kay, 2004: 18-21).

Muharebeler, yüksek teknoloji imkanlarına ve kapasitelerine ve asimetrik taktiklere giderek daha fazla bağımlı hale geldikçe, devletlerin nesiller boyunca askeri gelişimi atlaması ve bunun yerine siber savaş, bilgi savaşı ve diğer modern entegre sistemlerin fütüristik kavramlarına yatırım yapması beklenmektedir. Küreselleşmenin teknolojik dinamikleri bu nedenle barışın ve güvenlik rekabetinin kilit kaynakları haline gelecektir (Kay, 2004: 18-21).

Küreselleşme çağında devletler, güçlerinin klasik askeri imkanlar dışında faktörler tarafından belirlendiğini görmektedirler. Yüksek vasıflı ve yüksek teknolojili eğitime yatırım yapan devletler, yapmayanlara göre nispi bir avantaj elde edebilir. Yerel düzeyde yumuşak güç avantajlarına yatırım yapamayan devletler, örneğin, yabancı

şirketlere ve bu şirketlerin uzmanlığına teknolojik olarak bağımlı hale gelebilirler ve bu nedenle, bu şirketlerin ayrılması halinde savunmasız kalabilirler (Kay, 2004: 18-21).

Yumuşak gücün uluslararası unsurları, devletleri işbirliği yapmaya zorlar. Devletler sadece işbirliğine zorlanmakla kalmaz; politik ve ekonomik kurumlar ve kurallar aracılığıyla olumlu teşviklerle yumuşak gücün işbirliği için cazibeli hale gelmelidirler. Yumuşak güç, devletlerin etkili koalisyonlar ve işbirlikleri inşa etmek için yeni uluslararası örgütler, anlaşmalar, kurumlar aracılığıyla çalışmasını gerektirir. Örneğin, saf askeri iktidar ölçülerinde ABD, 2003 Irak işgalinde neredeyse tek başına savaşabildi. Ancak, aynı anda ABD uluslararası toplumun ciddi bir kesimini kendisine yabancılaştırmıştır. Irak'ta uzun vadeli işgal ve yeniden inşa ile ilgili maliyetler ve riskler ile birlikte kitle imha silahlarının acil bir tehdidinin kanıtını bulamamasından kaynaklanan ABD prestijinin verdiği zararla birlikte savaş seçiminin ciddi bir yanlış olduğu kanıtlandı. Askeri güç olarak tek başına hareket etmek aynı zamanda savaşın maliyetleri bakımından da tek başına kalmak ve kayıpların % 95'ine katlanmak anlamına gelmiştir (Kay, 2004: 18-21).

Irak'ta yumuşak güç etkili bir şekilde kullanılabilseydi, ABD daha ikna edici olabilecek olduğu gibi, uluslararası toplumla savaş öncesi işbirliği yapılsaydı ‘felaket barışından’ kaçınmak da mümkün olabilecekti. ABD savaştan önce gerçek bir uluslararası koalisyon kursaydı, askeri etkinlik açısından kısa vadeli maliyetler ödeyecek, ancak savaş sonrası uzun vadeli kazanımlar elde edecekti. Dolayısıyla küreselleşme devletleri hem sert güçlerini hem de yumuşak güç yeteneklerini nasıl kullanacaklarını yeniden değerlendirmeye zorlamaktadır. Küreselleşmenin karmaşık kanalları göz önüne alındığında, saldırı gücünden ziyade ikna etme gücüne ağırlık verilmesi gerektiğini göstermektedir (Kay, 2004: 18-21).

Güç dengelemesi küreselleşme çağında devam etmektedir ancak farklı biçimler alıştır ve kullanılan kanallar farklılaşmıştır. Devletler, uluslararası örgütlerin karar alma

süreçlerini ve ilke ve normlarını diğer devletleri kısıtlamak için kullanabilirler. Ayrıca küreselleşmenin araçları kullanılarak uluslararası toplum tarafından yalnızlaştırılabilir. (Kay, 2000).

1.2. Güvenlik Tartışmaları

Küreselleşme bir yanda üretim gücünü, teknolojik ve bilimsel gelişmeleri, devletler ve insanlar arası iletişimi geliştirmekte ve desteklemektedir. Yani, diğer etkenleri göz önüne almadan baktığımızda, küreselleşme insan kaynağını geliştirmesine ve uluslararası güvenliğin sağlanabilmesi için entelektüel birikimin olgunlaşmasına sebep olmaktadır. İnsanlar ve devletler arası iletişim ve bağlar, uluslararası ilişkilerin daha demokratik ve çok taraflı şekilde ele alınması ve yeniden yapılandırılması için farklı politik yaklaşımların tartışılmasına ve sayede uluslararası güvenlik sorununun daha sağlıklı şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır.

Bununla birlikte küreselleşme ile tanımlanan yeni dünyada, 'güvenlik' kavramının da, güvenliği etkileyen faktörlerin de yeniden tanımlanması gerekmektedir. Zira küreselleşmenin telekomünikasyon, teknoloji, ekonomi, ekoloji, gibi alanlardaki etkileri, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının, siber saldırıların, etnik şiddetin, küresel suçların, uyuşturucu kaçakçılığının, çevresel bozulmanın ve bulaşıcı hastalıkların transnasyonel güvenliğe bir tehdit olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İnsan hareketliliği hastalıkları, küresel ısınma, ozon tabakasının incelmesi, asit yağmurları, biyolojik çeşitliliğin azalması ve radyoaktif kirlenme sağlık ve çevre sorunlarını uluslararası güvenlik sorunu haline getirmiştir. Bu nedenle güvenlik kavramının yeni tanımı sadece politik ve askeri güvenliği değil, ekonomik, sosyal ve çevresel güvenliği de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Cha, 2000: 392-393; Goldblatt, 1997: 271; Mittelman, 1994: 427).

Buradan hareketle artık devletlerin, vatandaşlarının güvenliğini tek başlarına tamamen sağlamalarının mümkün olmadığını ve küreselleşmenin devleti sadece dıştan içe değil, içten dışa da etkilediğini söylemek mümkündür. Sivil toplum ve devletler arasında yeni toplumsal sözleşmeler gerektiği gibi devletin fonksiyonu ve görevleri de değişime uğramıştır. Devlet sadece dış düşmanlardan gelecek saldırılara karşı bir sınır güvenliği sunmakla yükümlü değildir, buna ek olarak insan güvenliği sağlamakla da yükümlüdür. İnsan güvenliği sadece askeri güvenliği değil aynı zamanda küreselleşme ile değişen güvenlik kavramının ekonomik, çevresel, politik, finansal ve teknolojik açılarını da kapsamaktadır. Ayrıca bu güvenlik anlayışı tek taraflı bir yaklaşım olmaktan çıkmış, transnasyonel güç birliğini gerektiren çok taraflı bir yaklaşımı karşılamaktadır (Willet, 2001: 3-4).

Küreselleşmenin güvenlik kavramına bir diğer etkisi ise uluslararası ilişkilerde tehlike kavramına yaptığı etkidir. Bu anlamda tehlike kavramı hem tehlikenin temsili hem de kavramın kapsamı bakımından değişmiştir. Tehlikenin temsilcileri artık sadece diğer devletler olmaktan çıkmıştır; devlet dışı aktörler ve bireyler de tehlikenin temsilcisi olabilmektedirler. Uluslararası güvenlik bakımından çatışma kavramı geleneksel olarak devletlerarası savaşları ifade etmekle birlikte, küreselleşme ile, küresel şiddet ve insan güvenliği kavramları da, devletlerle etnik milisler, paramiliter gerillalar, tarikatlar ve radikal dinci gruplar, organize suç örgütleri ve teröristler arasındaki çatışmalarda ortak kullanıma girmiştir. Küreselleşme uyuşturucu tacirlerinin, politik teröristlerin, suç örgütlerinin ve isyancıların güvenlik tehdidi olarak kapasitelerini de arttırmalarına ve geliştirmelerine de neden olmuştur. Bu çerçevede güvenlik destek grupları da geleneksel egemen devlet sınırları olmaktan çıkmış, bölgeselden küresele farklı seviyeleri ifade etmektedir. Devlet, yeni güvenlik tanımında yine merkezde kalmakla birlikte atıf yapılan tek özne olmadığı gibi tehdit eden tek aktör de değildir. Nitekim, değişen ve gelişen bu güvenlik ve tehlike kavramlarına karşı geliştirilebilecek çözümler ve bu çözümlerin

uygulanması sadece ulusal seviyede mümkün olmadığı gibi devletlerin bunları tek taraflı olarak gerçekleştirmesi de imkansızdır (Cha, 2000: 394-395; Willet, 2001: 4-5; Mittelman, 1994; 432).

Küreselleşme aynı zamanda kimlik kavramını da bir çatışma kaynağı olarak ortaya koymuştur. Bölgesel ve etnik çatışmaların artması her ne kadar Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak değerlendirilse de, küreselleşme süreci üstü örtülü homojenleştirme eğilimi ve 'sınır tanımazlığı'nın bir sonucu olarak kültürel çoğulculuğu ortaya çıkarmıştır ve buna bağlı olarak zaman zaman bundan kaynaklı şiddet eylemlerine neden olmuştur (Falk, 1997: 131-132). Küreselleşme aynı zamanda bu tür etnik çatışmaların hem daha farkında olmamız ama müdahale etme motivasyonumuz bakımından daha az kararlı olmamız sonucunu doğurmaktadır. Korkunun ve tehlikenin gerçek zamanlı – ancak bizlere çok uzak – görüntüleri çatışmaları görmezden gelmeyi imkansız kılmakla birlikte standart ve geleneksel müdahale yöntemlerinin mümkün olmaması nedeniyle insani müdahale adı altında bulanık tanımlar ve motivasyonlarla müdahalelere yol açmaktadır (Cha, 2000: 394-395).

Küreselleşme ayrıca 'soyut güvenlik' kavramını da ortaya çıkarmıştır. Geleneksel güvenlik tanımı çerçevesinde egemenliğin ve sınırların korunması geçerliliğini korumakla birlikte, güvenlik ifadesi bilgi ve teknoloji varlıklarının da korunmasına genişlemiştir. Her ne kadar soyut güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sırasında da ulusal güvenliğe ilişkin hassas bilgilerin güvenliği bakımından mevcutsa da, bugün gelinen noktada ulus devletlerin bilgi ve teknolojinin hareketini kontrol edebilmeleri mümkün değildir. Bu çerçevede özel sektörde lider şirketler arasında tekno-milliyetçi olmayan ve bunun yerine rekabetçi, maliyet düşüren ya da ileri teknolojiyi gözeten stratejik ittifaklar kurulmuştur (Freedman, 1999: 51-52). Bu da, bu alanda savunmanın uluslararasılaştırılması ve bu faaliyetler üzerinde devlet kontrolünün azalması sonucunu doğurmuştur. Özel sektör yeni teknolojilerin yaratılmasında birincil aktör haline gelmiştir

ve Soğuk Savaş öncesinde gizli dinleme teknolojileri, gözetleme ve şifreleme teknolojileri bakımından münhasır erişim yetkisi olan devletin yerini özel sektör almıştır. İleri teknoloji bakımından tekel olan ve üstün konumda olan 'üretici' devletler artık özel şirketlerin yarattığı bu teknolojilerin 'tüketicileri' haline gelmiştir ve devletlerin tekel olarak kontrol sağlaması imkansızlaşmıştır. Bilgi ve teknolojinin küreselleşmesi ve kolay ulaşılabilirliği devletlerin ve devlet dışı aktörlerin en tehlikeli silahları yaratabilmelerine de imkan vermektedir (Cha, 2000: 395-396).

Ayrıca küreselleşen bilgi teknolojileri ve sistemleri iletişim, enerji, ulaşım, elektrik, su ve bankacılık gibi en temel sivil toplum hizmetlerinin sunulması bakımından da fazlasıyla önem arz etmektedir. Gelişen teknolojiler ile bu sistemler artık siber saldırılara açık hale gelmiştir. Çevrenin ve ekolojik sistemin bozulması da sınır ötesi etkileriyle devletler için tehlike arz etmektedir. Zira küresel ısınma ciddi yıkımlara neden olan kuraklığa, sellere ve yağışlara neden olmaktadır. Hava kirliliği, su kirliliği, ormanların yok olması, biyolojik çeşitliliğin zarar görmesi de yine sınır ötesi etkileri olan yeni güvenlik kavramını tehdit eden unsurlardır; bulaşıcı hastalıklar artacaktır, ilaçların etki etmeyeceği mikroplar üreyecektir, çevre kaynaklı zorunlu göçte artış görülecektir.

Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında küreselleşmenin bir sonucu olarak devletlerin değişen veya yeni doğan tehlikelere karşı güvenlik önlemlerini değiştirmeleri ya da yeni önlemler almaları gerekmektedir.

Geleneksel güvenlik tanımı ve devletin sınır güvenliğini sağlama yükümlülüğü yanı sıra, çevre kirliliğinin, hastalıkların, bilgi ve teknoloji transferinin kontrolü ulusal ve tek taraflı önlemlerle değil, ancak ve sadece ulusal kaynakların, uluslararası işbirliğinin desteklenmesi için kullanıldığı bir yapı içerisinde mümkün olabilecektir. Devletler kapsayıcı ve dahil edici bir yaklaşımla, bölgesel koordinasyon ve işbirliği için adımlar atmalıdırlar. Bu işbirliğine sivil toplum kuruluşları ve bireyler de dahil edilmelidir.

Alınan önlemler karşılıklılık esasına ve uluslararası sorumluluk esasına dayanmalı ve odağına insan unsurunu yerleştirmelidir.

Bu noktada esas olarak barış ve güvenliği korumak amacıyla İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletlerin yeniden yapılandırılması yolu ile küreselleşme sürecinde yeniden tanımlanan güvenlik kavramı için alınması gereken önlemlerde bir aktör olarak liderlik etmesi değerlendirilmelidir. Birleşmiş Milletler barış ve güvenliği korurken devletler arası işbirliğini ve dostluk ilişkilerini geliştirmeyi ve korumayı ve bu çerçevede ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları uluslararası işbirliği yolu ile çözümlemeyi amaç edinmiştir. Birleşmiş Milletler'in böylesi bir görev için uygun olmasının temel nedeni halihazırda var olan Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı, Vesayet Meclisi gibi ana organlarının yanı sıra eğitimden tarıma, mültecilerden çevre konusuna kadar bir çok farklı alanda kurulmuş kuruluşları aracılığıyla uluslararası güvenliği tehdit eden bir çok farklı unsura karşı alınabilecek önlemleri ve süreci sistematik şekilde yönetebilecek ve yönlendirebilecek kapasiteye sahip olmasıdır (Çeçen, 2015: 363 vd.).

Birleşmiş Milletler barışın korunması ve sürdürülmesi, ekonomik ve sosyal gelişmelerin devamı, adalet ve hukuka ilişkin gelişmelerin gerçekleştirilmesi amacıyla çalışmaktadır. Barışın korunması için silahsızlanma ve çatışmaların barışçıl çözümü için çalışmalarını sürdüren Birleşmiş Milletler'in, kurulduğu tarihten bu yana süregelen savaşlar dikkate alındığında yeterince başarılı olamadığı söylenebilecektir.

Diğer yandan politik gelişmeleri desteklemeyi amaçlayan Birleşmiş Milletler toplumların çıkarlarının üstünlüğünün sağlanması çerçevesinde himaye yönetimi ile beraber özerk olmayan ülkeler yönetimi gibi geliştirdiği özel uygulamalarla ülkelerin ve ulusların kendilerini yönetebilme düzeyine gelebilmeleri Birleşmiş Milletler tarafından sağlanması gereken bir durumdur (Çeçen, 2015: 362 vd.). Bu çerçevede Birleşmiş Milletler yeni bağımsız olan ülkelere destek verirken, siyasal sömürgeciliğin sona ermesi

noktasında eski sömürgelerin devletleşmesi ve bağımsızlıklarına kavuşmaları Birleşmiş Milletler sistemi ile güvence altına alınmıştır. Yeni kurulan devletler Birleşmiş Milletler'in çatısı altında uluslararası alana açılarak yeni devlet olmalarından doğan gereksinimlerinin karşılanması noktasında destek görmüşlerdir.

Ekonomik, sosyal, adalet ve hukuk alanları da Birleşmiş Milletlerin faaliyet alanları olup, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için gerekli yardımların yapılması, insan haklarının uluslararası alanda güvenceye alınması, sosyal ve ekonomik gelişmelerle birlikte insan hakları alanındaki gelişmelerin mümkün olduğunca aynı düzeyde gelişmesinin sağlanması alanında çalışmalar göstermektedir. Adalet ve hukuk bakımından ulusal yargının üzerinde oluşturulacak bir uluslararası yargı sistemi Birleşmiş Milletler aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlanmış, Uluslararası Adalet Divanı insanlık suçlarında ve savaş suçlarında uluslar ötesi yetkiye sahip olmuştur ve dünya düzeninin hukuka uygun gelişimi amaçlanmıştır. Uluslararası hukuk alanındaki gelişmeleri izlemek ve tüm dünyanın bu gelişmelere uyumlanmasını sağlamak amacıyla Uluslararası Hukuk Komisyonu kurulmuş ve üye devletlerin hukuk sorunları incelenmek suretiyle gerekli hukuki yardım sağlanmıştır (Çeçen, 2015: 362 vd.).

Ancak günümüz ekonomik ve politik şartları dikkate alındığında, böylesi esaslı amaçları gerçekleştirmek için oluşturulan Birleşmiş Milletler'in küreselleşme ile de doğrudan bağlantılı olarak uluslararası topluma yeterli gelmediği ve tümüyle dışlanmaması ve yok olmaması için geliştirilme ihtiyacı içerisinde olduğu açıktır.

Birleşmiş Milletler'in yapısında reforma gidilmesi hususundaki talepler 1990'lardan beri dile gelmektedir ve Milenyum Bildirisi'nin son kısmında da bu ihtiyaç dile getirilmiştir.

Kurulduğu 1945 yılının güç yapısını yansıtan Güvenlik Konseyi'nin yapısında reforma gidilmesi bu taleplerin en başında gelmektedir. Bu çerçevede üyelik kategorileri, beş daimi üyenin elinde olan veto hakkı, bölgesel temsil, genişletilmiş Konsey'in

büyüklüğü ve yapısı ve çalışma yapısı ve Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul arasındaki ilişki, Güvenlik Konseyi reformuna ilişkin tartışılan hususlardır. Güvenlik Konseyi, kurulduğu tarihteki jeopolitik güç dengesini yansıtmaktadır ve günümüz gerçekliğini karşılamakta fazlasıyla yetersiz kalmaktadır. Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD'den oluşan beş daimi üyenin, bugün Brezilya'nın ya da Hindistan'ın büyüklüğü, Japonya'nın ekonomik gücü ya da Afrika ya da Güney Amerika kıtalarının bu beş daimi üye içerisinde temsil dahi edilmiyor oluşu dikkate alındığında yapının günümüz küresel gerçekliğini yansıtacak şekilde değişime olan ihtiyacı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Brezilya, Japonya, Almanya ve Hindistan'ın oluşturduğu bu G4 ülkeleri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde daimi üye olma talepleri için çalışmaktadırlar (Çeçen, 2015: 362 vd.).

Birleşmiş Milletler yönetiminin şeffaflaştırılması, daha 'hesap verebilir' bir yapıya kavuşturulması, daha verimli hale getirilmesi ve Genel Sekreter'in doğrudan kişiler tarafından seçilmesi bir diğer reform konusudur. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve yönetiminin siyasi doğruculuktan ziyade liyakat esasına dayalı gerçekleştirilmesi ve Asya ve Afrika gibi az gelişmiş bölgelerden gelen çalışanların değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu çerçevede Şili, Güney Afrika, İsveç ve Taylan, Dört Ülke Girişimi adı altında Birleşmiş Milletler'de hesap verilebilirlik ve şeffaflık için çalışmalar yürütmektedir.

Merkezi organ olarak Genel Kurul'un güçlendirilmesi ve hatta doğrudan demokrasi çerçevesinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin ve Genel Kurul üyelerinin, üye ülkelerin vatandaşları tarafından doğrudan seçilmesi, daha güçlü yetkilerle donatılması ve daha güçlü bir temsil organı olması bir diğer reform önerisidir. Ayrıca, üyelerini yine doğrudan üye ülkelerin vatandaşlarının seçtiği Birleşmiş Milletler Parlamenterler Meclisi'nin kurulması da gündeme gelmiştir. Bu şekilde güçlü organlar eliyle kararların bağlayıcılığı ve uygulanacak yaptırımların gücü artacaktır.

Finansal reform çerçevesinde, Birleşmiş Milletler'in işleyişi için gerekli kaynakların üye ülkelerin katkıları ile sağlanması zorunluluğu yanı sıra Ticaretin Ekolojisi (The Ecology of Commerce) kitabının yazarı Paul Hawken tarafından uçaklar, tanklar ve silahlar üzerinden alınacak bir vergi ile Birleşmiş Milletler'in bütçesinin karşılanması ve barışın sürdürülmesi için gerekli faaliyetlerin bütçesinin de buradan karşılanması fikri dile gelmiştir. Ancak böyle radikal bir verginin kabul edilmesi özellikle gayri safi yurtiçi hasılasının büyük kısmını savunmaya ayıran ülkeler dikkate alındığında çok zordur.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın yetersiz kalması nedeniyle yeni ve daha güçlü bir organizasyon olarak Birleşmiş Milletler Çevre Organizasyonu'nun kurulması, tüm Birleşmiş Milletler kalkınma kuruluşlarının Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu altında birleştirilmesi ve bu sayede tüm uzmanlık kuruluşlarının diğer uluslararası kuruluşlarla daha düzenli ve uyum içerisinde çalışmasının sağlanması ve istikrarlı bir çalışma ortamının yaratılması da yine reform önerileri arasındadır (Çeçen, 2015: 362 vd.).

Ancak, üye ülkelerin, özellikle de beş daimi üyenin aralarında anlaşamamaları nedeniyle bu reform girişimleri bir türlü sonuç verememektedir ve Birleşmiş Milletler gibi önemli bir örgütten potansiyelinin çok altında çalışmalar ve kararlar çıkmaktadır ve bu durumdan tüm dünya zarar görmektedir.

Dünyanın içinde bulunduğu durum, küreselleşmenin hızı ve etkileri dikkate alındığında Birleşmiş Milletler'in gelişmeleri yakalayarak kendini yeniden yapılandırması tüm dünya için elzemdir. Daha barışçıl, eşitlikçi, adil ve güvenli bir dünya düzenine kavuşabilmek için Birleşmiş Milletler çatısı altında örgütlenmek gerekmektedir. Yukarda sayılan reform taleplerinin yanı sıra neoliberal küreselleşme ile sermayenin askeri konumunda olan NATO'nun Birleşmiş Milletler'e bağlanması suretiyle bir dünya ordusu yaratılması ve NATO'nun bir işgal ordusu olma konumundan çıkarılarak dünya

barışının sağlanması ve korunması için görev yapacak bir ordu haline getirilmesi fikri değerlendirilmelidir (Çeçen, 2015: 362 vd.).

2. DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Küreselleşmenin yayılma hızı, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ve yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında, siyasal demokrasinin dünyaya yayılması ile eş zamanlı olmuştur. Ekonomiler küresel hale gelmiştir ancak siyaset ulusal kalmıştır.

Özellikle ekonomik bakımında küreselleşme ekonomik işlemlerin genişlemesi, ekonomik faaliyetlerin organizasyonunun ulus devletlerin politik sınırlarını aşması, karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasını ve dünya ekonomisinin bütünleşmesinin derinleşmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak küreselleşme çok boyutlu bir olgudur. Küreselleşmenin sonuçları sadece ekonomi ile sınırlı olmayıp, politikaları, yönetim biçimlerini ve toplumları etkiler.

Bu küreselleşme çağı aynı zamanda, siyasal demokrasinin gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerine de yayılmasına tanıklık etmiştir. Bu çerçevedeki demokratik siyaset, her ne bu ülkelerin bir kısmında, vatandaşların haiz olması gereken politik hakları ve özgürlükleri garanti altına almamış olsalar da, büyük ölçüde farklı formlardaki seçim demokrasilerine ilişkindir. Bununla birlikte, otuz yıl öncesine kadar gelişmekte olan ülkeleri karakterize eden otoriter rejimlerden demokrasiye doğru ciddi ve geniş bir değişikliği temsil etmektedir. Geçmişten bugüne baktığımızda demokrasi Asya, Güney Amerika ve Afrika'da dikkat çekici bir hızla yayılmaktadır. Seçimler her zaman eşit ve adil değildir ve otoriter rejimlerin tamamen ortadan kalktığı söylenemez ancak bu ülkelerin ciddi bir kısmına diktatörlükler hızla sorgulanmaya devam etmektedir ve demokrasi talepleri artmaktadır (Kukoc, 2006: 375-376; Nayyar, 2015: 389).

İlk adım olarak ekonominin küreselleşmesi ile siyasal demokrasi arasındaki ilişkiyi açık ekonomi makroekonomisi yönünden Mundell-Fleming Modeli üçlü önerme

yolu ile incelemek mümkün olabilecektir. Buna göre devletlerin eş zamanlı olarak bağımsız para politikalarına sahip olmaları, sabit döviz kurları ve sermaye hareketlerini serbest bırakmaları mümkün değildir. Zira bu teoriye göre ancak bu üç önermenin ikisi eş zamanlı olarak var olabilecektir. Eğer sermaye hareketlerinin serbestliği ve sabit döviz kurları hedefleniyorsa bağımsız para politikalarının aynı anda var olması mümkün değildir. Bağımsız para politikaları ve sabit döviz kurları hedefleniyorsa sermaye serbestisinden vazgeçilmesi gerekmektedir. Nihayet, sermaye hareketlerinin serbestliği ve bağımsız para politikaları için ise sabit döviz kurlarından vazgeçilmesi gerekmektedir (Rouke, 2011: 1-3).

Dani Rodrik üçlemesi ise bunu bir adım daha ileri taşıyarak dünya ekonomisinin temel siyasi üçlemesini tanımlamaktadır: küreselleşme, ulus devlet ve demokrasi üçlemeyi oluşturan düğümlerdir. Rodrik'e göre küreselleşme ulusal ekonomilerin esaslı şekilde dünya ekonomisine entegrasyonunu gerektirir, egemen ulus devlet ve seçim demokrasisi, siyasi özgürlükler ve siyasi hareketlilik çerçevesinde demokrasinin ve küreselleşmenin, orijinal üçlemede olduğu gibi eş zamanlı olarak var olması mümkün değildir. Devletlerin, egemen ulus devlet olarak demokratik siyaseti benimsemeleri için derin uluslararası ekonomik entegrasyondan vazgeçmeleri gerekmektedir. Eğer devletler küreselleşme ile ulus devlet olgusunu birlikte var etmek istiyorlarsa demokrasi alanında fedakarlık yapmaları gerekmektedir. Demokratik siyasetle küreselleşmenin birlikte var olması için ise ulus devletten vazgeçilmesi gerekmektedir (Palley, 2017: 3vd.; Rodrik, 2018).

Rodrik hipotezinin özü derinden bütünleşmiş ulusal ekonomilerin, çok unsurlu ulusal kanunlar ve kurumlar nedeniyle ortaya çıkan yasal ve yargısal kusurlar ile çatışacağı varsayımına dayanmaktadır. Buna göre ülke sınırlarının önemini ve bir dereceye kadar varlığını ortadan kaldıran uyumlu kanunlar ve kurumların halklara karşı

sorumlu olan hükümetler bakımından siyasal demokrasinin temelleri ile çatışacaktır (Nayyar, 2015: 390).

Zira, kapitalizmin altın çağı olan 1940'ların sonundan 1970'lerin ortalarına kadar, sınırlı bir uluslararası ekonomik entegrasyon ile, çok taraflı ekonomik sistem ülkelerin ulus devlet olarak ve demokratik politikalarla var olmalarını mümkün kılmıştır. 1970'lerin sonundan itibaren 2000'li yılların sonuna kadar, politikaları, kurumların ve yasaların devletler arası uyumlaştırmasına dayalı küreselleşme çağı küreselleşme ile ulus devletin, siyasal demokrasi pahasına birlikte var olabilmesini mümkün kılmıştır. Bu çerçevede, devletlerin ulus devlet pahasına siyasi demokrasi ve demokratik politikalarla küreselleşmeyi bir arada yaşatmayı seçecekleri ve dünya hükümeti ya da küresel federalizmi tercih edecekleri pek mümkün gözükmemektedir (Kukoc, 2006: 376-378; Nayyar, 2015: 391-392).

Bir diğer yaklaşım ise, Thomas Friedman tarafından farklı bir bakış açısıyla vurgulanan 'Altın Deligömleği' yaklaşımıdır. Friedman Altın Deli Gömleği terimini küreselleşme çağında devletlerin birbirleriyle politikalarını uyumlaştırmak suretiyle uluslararası şirketlerin ve uluslararası pazarın güvenini kazanmak için yarıştıklarını tanımlamak amacıyla kullanmaktadır.

Friedman bunu şu şekilde ifade eder: *'Ülkeniz Altın Deli Gömleği giydiğinde, iki husus gerçekleşmektedir; ekonominiz büyür ve politikanız küçülür [...] (bu) iktidarda olanların politik ve ekonomik politika seçeneklerini daraltır [...] (öyle ki) iktidardakiler ve muhalefettekiler arasında gerçek farklılıklar bulmak giderek zorlaşır ... politik tercihler nüanslara evrilir [...] Pepsi ya da Coca Cola arasında seçim yapmak gibi [...] ancak çekirdek altın kurallardan sapmaya gidilemez'* (Friedman, 1999: 87).

Yine de bu yaklaşımlar gerçekliğin karmaşık yapısını tam olarak açıklayamamaktadır. Kapitalizmin altın çağı uluslararası ticaret ve uluslararası yatırımın küreselleşmenin temellerini gerçekleştirmek bakımından hızlı bir liberalleşmeye tanık

olmuştur. Buna ek olarak küreselleşme çağı siyasi demokrasinin, her ülkede farklı derecede olmakla, tam ve ideal olmamakla birlikte, farklı ülkelerde terk edilmesinden ya da benimsenmemesinden ziyade daha fazla benimsenmesine ve genişlemesine tanık olmuştur. Küreselleşme çağında demokrasinin bu şekilde benimsenmesi ve yayılması hususu, ne bir dünya hükümeti sayesinde olmuştur ne de kurum ve kurallar aracılığıyla dünya ekonomisinin yönetilmesi sayesinde olmuştur. ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkeler, ulus devleti, küreselleşmeyi ve siyasi demokrasiyi bir arada yaşatmayı başarabilmektedirler (Nayyar, 2015: 393; Purcell, 2007: 199-200; Kukoc, 2006: 377-378).

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız yaklaşımlarda üç farklı sorun bulunmaktadır; birincisi bu yaklaşımlar güçlü yapısal katılıkları olan bir dünya resmi çizmektedir, ikincisi sadece iki alternatifli – ya hep ya hiç – bir dünya yaratır. Hâlbuki ki, üçlü önermede her defasında iki farklı önermeyi gerçekleştirmek mümkündür. Nihayet, üçüncü olarak, üç düğümün her biri, ulus devlet, uluslararası ekonomik entegrasyon ve siyasi demokrasi, kendi içlerinde de farklı olasılıklar ve dereceler sunabilme imkanını haizdirler. Ya da iki tanesinin tam olarak gerçekleşmesi, bir tanesinin biraz daha az gerçekleşmesi mümkündür. Yani anlatmak istediğimiz husus, siyasi üçleme incelemesinde her defasında sadece üç seçenekten ikisinin gerçekleşebileceğine yoğunlaşılmışken, gerçekten her üçünün de farklı oranlarda ve kendi içlerinde farklı olasılıklar dahlinde gerçekleşmeleri mümkün olabilecektir (Nayyar, 2015: 396 vd.).

Rodrik hipotezinden bir adım geriye durup bakarak, küreselleşmeden vazgeçmeden ulus devletlerin siyasi demokrasi ile var olabildiği bir alternatifin yaratılmaması için esasında bir sebep yoktur. Buradaki sorun Rodin hipotezinin üç önermeden herhangi iki tanesini seçmek dışında bir alternatif olmadığı yanılsamasıdır. Elbette ki bu üç önerme, düğüm arasında çıkar çatışmaları mevcuttur ve elbette ki her birinin içinde barındırdığı unsurlardan vazgeçilmesi gerekliliği doğabilecektir ancak

bunun derecesinin tartışılması, asgari şartların belirlenmesi ve her ülkenin kendi gerçekliği içerisinde değerlendirilmesi de fazlasıyla mümkündür. Devletlerin bu üçlemede iki tanesini seçmekle ve bir tanesini tamamen geride bırakmakla zorlanması için bir sebep bulunmamaktadır (Nayyar, 2015: 390).

Bu çerçevede tarihsel açıdan unutmamamız gereken bir husus ne on dokuzuncu yüzyılın sonundaki ve yirminci yüzyılın başındaki erken küreselleşme ne de yirminci yüzyılın sonundaki ve yirmi birinci yüzyılın başındaki küreselleşme tarihin ya da coğrafyanın sonunu ifade etmemektedir. Küreselleşme tarihin sonunu getirmemiştir çünkü mevcut pazarlar ya da küreselleşmenin kendisi, ileride, şu anki haliyle dünya ekonomisi bakımından baskın ve egemen durum olmayabilecektir. On dokuzuncu yüzyılda savaşlar, bugün geldiğimiz noktada hem savaşlar hem ekonomik krizler benimsenen derin ekonomik bütünleşmenin gerekliliği konusunda soru işaretleri doğurmuştur. Küreselleşmeden sonra da, bugün olduğu gibi yaşam var olmaya devam edecektir. Küreselleşme, coğrafyanın sonunu da ifade etmemektedir. Zira, ulus devletler boşlukta var olamazlar; bu nedenle de sorumlu oldukları halklarının ekonomik ve sosyal koşullarını, yaşam koşullarını iyileştirmek için çabalamak zorundadırlar.

Ulus devletin yok olmadığı açık bir gerçekliktir. Ekonomik alanında erozyona uğramış olabilir ancak politik alanında erozyona uğramış değildir. Bu gerçeklik, küresel ekonomik krizle daha da ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, demokratik politikalar ve siyasi demokrasi her yerde giderek artan bir oranda talep görmektedir. Siyasi demokrasinin yayılması piyasa ekonomisinin ortaya çıkışı ile birlikte eş zamanlı gerçekleşmiştir. Otoriter rejimler giderek azalmakta ve demokratik rejimler giderek artmaktadır. Bu çerçevede ulus devletler ekonomik krizlerden güçlenerek çıkmışlardır. Siyasi demokrasi, hızlanmıştır ve güçlenmiştir ve halklar bilinçlendikçe artan bir öneme sahip olacaktır (Doğan, 2006; Nayyar, 2015: 397, Kukoc, 2006: 78-81).

Bunun aksine ekonomik entegrasyonun derecesi, hızı ve devletlerin bu entegrasyona katılımı stratejik bir karardır ve bu karar ulus devletlerin hükümetleri, dolayısıyla hükümetleri seçen seçmenler tarafından alınmaktadır. Ve eğer eşit ve adil olmayan bir sonuç doğarsa, küreselleşme ekonomik ve politik açıdan sürdürülemez olacaktır.

Piyasa ekonomisi ile siyasal demokrasi arasındaki gerilim nedeni, piyasa ekonomisinde tarafların pazardaki paraları için oy verdiği, bir tarafın ne kadar çok parası varsa o kadar oyu olduğu, siyasi demokraside ise bir kişinin bir oyu olduğu ve bu durumun değişmediği gerçeğidir. Yani piyasa ekonomisinin aksine oy dağılımı, varlıkların dağılımı ile eşit orantılı değildir. Ekonomi ve politika arasındaki bu gerginlik asimetrik bir ilişki yaratmaktadır. Piyasa ekonomisinde dışlanan insanlar, demokrasi politikalarına dahil edilir, dolayısıyla ekonomi ve siyasette dışlama ve dahil etme asimetriktir. Bu çerçevede imkanların ve yetilerin dağılımı da benzer değildir; zenginler pazar ekonomisine satın alma güçleri sayesinde hakim olurken, yoksullar siyasi demokraside oy açısından güçlü bir sese sahiptirler ve bu bir uyumsuzluk yaratır (Purcell, 2007: 200vd.; Nayyar, 2015: 397).

Bu çerçevede piyasa ekonomisi ve siyasal demokrasi uzlaşısında devletin arabulucu olarak rolü çok önemlidir. Zira, öncelikle hükümetler halklarına karşı sorumludurlar, ancak piyasaların böyle bir sorumluluğu yoktur. Hükümetleri halklar seçer ve bu halkların büyük çoğunluğunu zenginler değil yoksullar oluşturmaktadırlar. Piyasalar, zenginlerin ihtiyaçlarına cevap verirler ve bu piyasa kararlarını etkileyerek, ihtiyacın ne olduğuna göre değil, talebin ne olduğuna göre üretim yapılmasına neden olur. Zira satın alma gücü daha çok parası, yani oyu, olan tarafta daha fazladır. Teoride her iktisadi aktörün seçme özgürlüğü vardır, ancak bazıları için diğerlerinden daha fazla seçenek olduğu gibi, bazıları için seçenek dahi yoktur (Nayyar, 2015: 396-401).

Demokrasiler ise daha fazla sesi olan insanlara, sayıca daha fazla olanlardan daha duyarlıdır. Siyasi sesi olmayan kişiler çoğunlukla ihmal edilir. Bununla birlikte demokrasilerde çoğunluğun karar alabilmesi nedeniyle azınlıkların ihmal edilmesi söz konusu olduğu gibi, bu problem soyutlansa dahi herkesin sadece bir oy hakkının olması siyasi demokraside her vatandaşı eşit yapmamaktadır. Zira uygulamada ve gerçek dünyada sosyal ve ekonomik eşitsizlikler politik süreçlere de doğrudan yansımaktadır. Teoride her vatandaşın politik özgürlüğü varken, pratikte bazıları diğerlerinden daha özgürdür, bazılarına bu özgürlük tanınmamaktadır.

Bu çerçevede piyasa ekonomisinden dışlanmakla, siyasi demokrasiden dışlanmak arasında bir etkileşim mevcuttur ve gelir kaynaklı ekonomik dışlanma, çoğu zaman siyasal dışlanmaya da yol açar ve derinleştirir. Yoksulların medeni ve siyasi hakları ve eşitlik ilkesi yasa önünde mevcut olmakla birlikte pratikte bunların korunması zor olduğu için sömürüye ve zulme karşı savunmasız kalırlar. Nedeni basittir; hak iddia edebilecek kaynaklara ya da imkanlara ve güce sahip değildirler (Nayyar, 2015: 396-401).

Yoksulların bu dışlanması, ekonomik ve politik dışlanmadan sosyal ve kültürel alanlara doğru genişler ve bu dışlanmanın sosyal tezahürleri fazlasıyla güçlü olabilir. Ekonomik dışlanma aynı zamanda sosyal dışlanmayı, sosyal dışlanma da politik dışlanmayı doğurur. Benzer olarak, azınlıkların, göçmenlerin ya da etnik grupların kültürel dışlanması ekonomik dışlanmayı doğurur ve bu da siyasi demokrasi tarafından dışlanmaya sebep olur ve dışlanan bu gruplar örtüşürler. Yani ekonomik alandan dışlanan ya da ekonomik alana hakim olan gruplarla siyasi demokrasiden dışlanan ya da siyasi demokrasiye hakim gruplar benzerlik gösterir ya da aynıdır. Ekonomik yoksulluk ve siyasi marjinalleşme, ekonomik güç ve politik güç gibi el ele yürüyen kavramlardır. Bunun altında yatan iki faktör mevcuttur; ekonomi ve politika birbirine bağlıdır ve bağımlıdır ve iktisadi aktörlerle politik aktörler arasında ekonomik ya da siyasi seçim özgürlükleri bakımından eşitlik yoktur. Esasında uygulamada özgürlükler arasında

hiyerarşi mevcuttur; bazıları daha fazla özgürlüğü haizken diğerleri daha azını haizdir (Nayyar, 2015: 399).

Öte yandan liberal paradoks daha derindir; pazar bir yandan imkanı, hakları ve varlığı olmayanı dışlarken, diğer taraftan mümkün olduğunca fazla insanı piyasaya dahil etmeyi hedefler. Demokrasi ise anayasal hakla tüm vatandaşları kapsarken, siyasal süreçler sesi olmayanı marjinalleştirir ve siyasi süreçlerin dışında tutar. Ekonomi ve siyaset arasındaki bu ilişki küresel ekonomilerin ulusal politikalarla yan yana gelmesiyle daha da karmaşık hale bürünür.

Neoliberal küreselleşme ekonomik alanda ulus devletlerin özgürlüklerini kısıtlamaktadır ve esasında bu gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için çok önemlidir. Gerçekten, ulusal kalkınma arayışıyla oluşturulacak politikalar bakımından devletlerin özerkliğine sekte vurulmuş, devletin müdahale edebileceği alanlar sınırlandırılmıştır. Bunun iki nedeni mevcuttur; dünya ekonomisinin kurallarının adil olmaması ve uluslararası piyasaların entegrasyonunun sonuçları (Cohen, 2001; Pereira, 2008).

Eşit olmayan ortak bir dünyada oyunun kurallarının farklı olması ve uygulanması ve adil olmayan sonuçlar doğurması şaşırtıcı değildir. Daha güçlü olan hem kuralları koymakta hem de uygulamaktadır, daha zayıf olan kuralları koyamaz ve uygulayamaz. Ancak sorun farklı şekillerde kendini göstermektedir.

Öncelikli olarak farklı alanlarda farklı kurallar uygulanmaktadır. Uluslararası ticaret sisteminin kurallarının oluşturulduğu DTÖ bunun net örneklerinden bir tanesidir. DTÖ sisteminde çarpıcı asimetriler mevcuttur. Ticaret ve sermaye akışları için ulusal sınırlar herhangi bir önem taşımazken, teknoloji ve işgüçü akışları için açıkça önem teşkil etmektedir. Bu sisteme göre gelişmekte olan ülkeler pazarlarını erişime sınırsızca açarken, bunun karşılığında teknoloji akışı alamamaktadırlar, sermaye akışını kabul ederken, işçi hareketliliğinin kolaylığı için herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu bazı alanlarda fazlasıyla açıklık ve serbesti sağlarken, başka alanlarda daha az açıklık ve

serbesti anlamına gelmektedir. Sınır ötesi sermaye hareket serbestisi ile iş gücünün hareket serbestisinin olmaması arasındaki tezatlık eşitsizliğin tam özünde yer almaktadır (Nayyar, 2015: 399).

İkinci olarak bazıları için kurallar varken bazıları için kurallar uygulanmamaktadır. IMF ve Dünya Bankası tarafından uygulanan kurallar bunun ilk örneğini teşkil etmektedir. Endüstrileşmiş dünyada ödemeler bilançosu fazla veren, hatta dış ödemeler dengesi açık veren ve çok taraflı mali kuruluşlardan borç almayan ülkeler için herhangi bir kural bulunmamaktadır. Ancak Bretton Woods ikizleri gelişmekte olan ve geçiş döneminde olan ve borç alan ülkeler için bir dizi kurallar kabul etmişlerdir (Nayyar, 2015: 399).

Üçüncü olarak yeni kurallar gündemi partizan bir gündemdir. Doha Turu'nun da sorumlusu olan endüstrileşmiş ülkeler DTÖ bünyesinde farklı alanlarda yeni çok taraflı anlaşmalar gündeme getirmektedirler. Bu anlaşmaların esas amacı dünya ekonomisine daha derin entegrasyon ve uyumlanmadır. DTÖ de anlaşmaların uygulanmasına ilişkin icra mekanizmaları barındırması nedeniyle bu anlaşmaların uygulanması için en uygun kurum olarak görülmektedir. Ancak bu program gelişmekte olan ülkelerin yararına olmadığı gibi onların çıkarlarını da gözetmemektedir. Bu adil olmayan kuralların benimsenmesi gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için gerekli olan ulusal politika yapma alanını daha da daraltacaktır (Nayyar, 2015: 399).

DTÖ'nün mevcut (ve planlanan) kuralları gelişmekte olan ülkeler için çok az istisnaya izin vermektedir ve az esneklik sağlamaktadır. Örneğin, eski GATT gelişmekte olan ülkelere özel ve farklı kurallar benimsemiş olması nedeniyle daha fazla manevra alanı sağlıyordu. Yeni kabul edilen düzen ise kurallar ve kuralların uygulanması bakımından çok daha katıdır. Yeni kabul edilen ticaret kuralları yurtdışı rekabet için yerel firmaların korunmasını ve stratejik desteğini zorlaştırmıştır. Fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin katı ve zor kurallar yerli teknolojik gelişmeleri önleyebilecek ya da

engelleyebilecek niteliktedir. Yapısal reformlar konusundaki taahhütler IMF ve Dünya Bankası'nın istikrar ve uyum programlarının ayrılmaz birer parçası olup, sınai kuralsızlaştırmaya, özelleştirmeye, ticaretin serbestleştirilmesine ve finansal düzenlemelerin kaldırılmasına neden olmaktadır. Özetle bu yeni düzen kural tabanlıdır ancak kurallar yeknesak değildir ve bu kuralların devletlerin takdir yetkisinden, kendi iç dinamiklerini gözetmelerinden neden daha iyi olduğuna dair bir açıklama da mevcut değildir. Kuralların tamamı birlikte ele alındığında bu kuralların sanayileşmeyi teşvik etmek için sanayi, teknoloji ve finansal politikalara ket vurmak amaçlı kullanıldığı görülmektedir.

Aynı zamanda uluslararası sermaye piyasasına entegrasyon serbestlik derecesini de azaltmaktadır; döviz kurları sanayi ürünlerinin dünya pazarına girmesi için stratejik bir araç olarak kullanılamamaktadır, faiz oranları da kıt yatırım kaynaklarının piyasa ekonomisinde paylaştırılması için rehberlik edebilecek bir araç olarak kullanılamamaktadır. Uluslararası finansal sisteme entegre olan ülkeler çıktı ve istihdam seviyelerini koruyabilmek için özerk yönetim yetkilerini kullanmakta sınırlı hale gelmişlerdir. Genişleyici maliye ve para politikaları spekülatif sermaye hareketine yol açabileceği ve ulusal para birimini alt üst edebileceği korkusu ile kullanılamamaktadır. IMF ve Dünya Bankası ekonomik krizler söz konusu olduğunda ekonomi politikaları üzerinde ciddi bir etkiyi haizdir ve koydukları kuralları maliye bakanlıkları iç hukuka entegre ederken merkez bankaları da bu kuralları kabul edip uygulamaktadır. Dolayısıyla küresel kurallar devletlerin temel politika alanlarını içlerine almaktadır. Ve sorun, uluslararası finansal piyasalara zaman zaman gereğinden hızlı zaman zaman da erken olan entegrasyon ile daha da artmaktadır.

Küreselleşmenin bu boyutunun ulus devletlerin demokratik politika alanını daraltması da bir sürpriz değildir. Bunun en az üç nedeni vardır; birincisi dış dünyadaki küresel kurallar ve finansal piyasalar hükümetlerin para politikaları açısından

yapabilecekleri ya da yapamayacakları üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla, para politikaları, ticaret politikaları, sanayi politikaları ve kur politikaları ve ulusal hedeflerin takibi uluslararası kuruluşların belirledikleri kurallar çerçevesinde yapılmaktadır ve bu nedenle ekonomik kararlar vatandaşların çıkarları doğrultusunda şekillenmediği gibi, temsilcilerini doğrudan seçmiş olan vatandaşlar aslında temsil edilemez hale gelmektedirler. İkincisi, hükümetlerin sorumluluğu ve hesap verebilirliği bölünmüş bir hale gelir ve ulusal sınırların ötesine uzanarak çok taraflı kurallara, ulus ötesi şirketlere ve uluslararası finansal piyasalara doğru genişler. Gerçekten, kırılgan ekonomiler için kredi derecelendirme kuruluşları her şeyden daha önemli hale gelmiştir. Üçüncü olarak hükümetlerin, kendilerini seçen, meşruiyetlerini aldıkları vatandaşlarına olan sorumlulukları ve hesap verme yükümlülükleri etkilenir, aşınır ve ikincil duruma düşer. Zira, olması gereken hükümetlerin vatandaşlarına olan hesap verme yükümlülüklerinin her zaman birinci derecede olmasıdır.

Piyasaların ve neoliberal küreselleşmenin ulus devletlerin ekonomi politikalarını ve dolaylı olarak kültür politikalarını, sosyal politikalarını, yatırım hedeflerini, demokrasi politikalarını etkilediği ve sınırlandırdığı açıktır. Neoliberal küreselleşme bu şekilde ulus devletler ve halklar için asimetrik sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Bazıları için dışlanma ve hatta marjinalleştirme, az bir kısım için dahil etme ve kapsama söz konusudur. Az bir kesim için zenginlik, ciddi bir kesim için yoksulluk söz konusudur. Kaybedenleri fazla, kazananları azdır. Karar alma süreçlerine halkların ve daha da önemlisi ülkelerin dahil edilmemesi söz konusudur.

Ekonomik sonuçlarının da ötesinde, neoliberal küreselleşme insanların kalkınmadan dışlanması sonucunu doğurmuştur. Bu dışlanma artık ciddi sayıda insanın barınma, besin, sağlık ve eğitim gibi temel insani ihtiyaçların karşılanamamasının ötesine geçmiştir. Çok daha karmaşık bir hal almıştır. Zenginlerin tüketim alışkanlıkları gözle görülür şekilde değişmiş ve teknolojinin ve elektronik medyanın da gelişmesiyle

yoksullar ve dışlanmış gruplar da bu değişime şahit olmaktadırlar. Bu durum insanların beklentilerin ve isteklerin de değişmesine yol açar. Bu beklentilerin ve isteklerin karşılanamaması, sunulan hizmetlerin satın alınamaması, tüketim cennetine ulaşamama durumu yabancılaşmaya ve hayal kırıklığına neden olur. Bu yabancılaşmayı ve hayal kırıklığını deneyimleyen topluluklar bu hislere farklı şekillerde reaksiyon gösterirler. Bazı gruplar uyuşturucu, şiddet ya da suç yoluyla kısa yoldan bu tüketim cennetine ulaşmaya çalışırken, bazı gruplar etnik kimliklere, kültürel şovenizme ya da kökten dinci gruplara sığınabilirler ve ait olabilecekleri grupların arayışlarına girerler ve bu tercihlerin elbette politik sonuçları olur.

Neoliberal küreselleşme eş zamanlı, birbirine bağımlı ancak sosyal refah bakımından birbirinden çok uzak iki farklı dünya yaratmıştır. Bazıları için neoliberal küreselleşme birçok faydalı kapı açmıştır; açık ekonomiler ve açık toplumlar yenilikçiliği, girişimciliği ve serveti beraberinde getirmektedir. Ancak birçokları için de yoksulluk, işsizlik, sürekli eşitsizlik gibi çok temel sorunlara yol açmıştır. Elbette bu sorunlar önceden de mevcuttur ancak neoliberal küreselleşme bu sorunların çok daha derinden hissedilmesine, dışlanma ve yoksulluğun daha da belirgin ve görülür hale gelmesine yol açmıştır. Ekonomik refah politik güçlenmeye yol açmaktadır; ayrıcalıklı gruplar karar alma süreçlerine daha fazla katılım sağlıyor, daha 'yüksek ses'e sahip oluyorlar, etkileri artıyor.

Siyasal demokrasinin genişletilmesi ve güçlendirilmesi ya da otoriter rejimlerin sorgulanması ya da zayıflatılması için orta sınıfın yanı sıra, neoliberal küreselleşme ile dışlanmış ve yoksullaşmış grupların da katılımı elzemdir. Bugün küreselleşme ile gelişen teknoloji sayesinde bilginin yayılma hızı ve sınır tanımazlığı hayal edilemeyecek bir seviyeye gelmiştir. Dışlanmış kesimler de bilgiye hızla erişebilmektedirler ve daha görülebilir ve duyulabilir seviyeye gelmişlerdir. Bu gelişmeler, dışlanmış grupların da taleplerini daha yüksek sesle dile getirmelerini ve güçlenmelerini sağlamıştır. Teknolojik

gelişmeler ve hızlı iletişim sayesinde dışlanmış gruplar hükümetlerinin vatandaşlarına karşı hesap verme sorumluluklarını yerine getirme taleplerini dile getirebilmektedirler ve seslerini daha güçlü duyurabilmektedirler. Bu siyasal demokrasinin gelişmesine ve genişlemesine katkı sağlamaktadır. Otoriter toplumlar bakımından ise aynı teknolojiler sayesinde hükümetlerin hesap verme sorumluluklarının yeniden oluşmasını sağlamaktadır. Zira, küreselleşen dünyada insanlar diğer ülkelerin gerçekliklerinden hızla haberdar olabilmektedir ve otoriter rejimler dahi nihai olarak en azından varlıklarını korumak için hesap vermekle yükümlüdürler.

3. ULUS DEVLET BAĞLAMINDA EGEMENLİK TARTIŞMALARI

Bugün dünyada bulunan 190'dan fazla devlet varlığını sayıca daha fazla ancak fazlasıyla güçlü egemen olmayan aktörlerle birlikte sürdürmektedir. Sivil toplum kuruluşlarından çok uluslu şirketlere, uyuşturucu kartellerinden terörist gruplara, bölgesel ve küresel kurumlardan bankalara bu egemen olmayan aktörler, daha iyiye ya da daha kötüye, devletleri etkiledikleri kadar, devletler de bu aktörleri etkilemektedirler. Egemen devletin özellikle küreselleşmenin ikinci evresine kadar tek elinde tuttuğu egemenlik gücünün artık bu aktörler nedeniyle aşınmaya uğradığı görülmektedir.

Sonuç olarak bölgesel ve küresel yönetim için devletlerden başka aktörlerin de dahil olduğu yeni mekanizmalara ihtiyaç duyulduğu öne sürülmektedir. Bu çok uluslu şirketlere ya da uluslararası sivil toplum kuruluşlarına Birleşmiş Milletler'de temsil yetkisi verilmesi demek değildir. Ancak bu organizasyonların temsilcilerinin bölgesel ve küresel sorunlara ilişkin görüşmelerde belli bir etkileme kapasitesine sahip oldukları kabul edilebilir bu nedenle bir mekanizma ile bu sürece dahil edilmeleri düşünülebilecektir. Buna ek olarak uluslararası sistemin işleyebilirliği için ulus devletlerin egemenliklerini paylaşmaları gerektiği gerçeği ile yüzleşmeleri de ifade edilmektedir. Bu halihazırda ticaret alanında zaten gerçekleşmektedir. Hükümetler

DTÖ'nün kurallarını uluslararası ticaretten faydalanmak adına kabul etmektedirler ve bu vesile ile bu alanda egemenliklerinin bir kısmından vazgeçmektedirler (Krasner, 2001: 1, Oji, 2011: 259).

Özünde küreselleşme fikirlerin, malların, paranın, hastalıkların, teknolojinin, silahların ve diğer başka birçok şeyin artan bir hızla ve hacimle sınırlar arası transferine neden olmaktadır ve bu durum egemenliğin en temel unsurlarından bir tanesine meydan okumaktadır: sınırdan geçen herhangi bir şeyi kontrol edebilmek. Egemen devletler gittikçe birbirlerine karşı değil ancak diğer devletlerin de gücünün ötesinde küreselleşmenin doğal gelişimi içinde ne kadar kırılganlaşmaya başladıklarını görmektedirler (Oji, 2011: 264).

Küreselleşme bu anlamda egemenliğin zayıfladığını göstermekle kalmaz, zayıflamak zorunda kaldığını da ortaya koyar. Devletler dünyadan ve gelişmelerden izole olmamak için egemenliklerini ne derece zayıflatmak zorunda kaldıklarını kabul etmek ve bunu regüle etmeyi seçmeyi düşünmelidirler. Egemenlik devletler için artık birer sığınak olmaktan çıkmıştır. Afganistan savaşı ile ABD bunu tüm dünyaya göstermiştir. Benzer şekilde Amerika'nın önleyici savaşı BM'nin nasıl görmezden gelindiğini ve egemenliğin artık mutlak bir koruma sağlamadığını ortaya koymuştur (Cohen, 2001: 76-77).

Bunun yanı sıra egemenlikten vazgeçmek bir devletin kendi vatandaşlarının en temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak seviyeye geldiğinde de düşünülebilecek bir çözüm yoludur. NATO'nun Kosova'yı işgali birden fazla ülkenin başka bir ülkenin egemenliğini, etnik temizliği ve soykırımı durdurmak için, bilinçli bir tercihle ihlal etmesine bir örnektir. Bunun tam tersine, Sudan, Ruanda, Darfur'a yapılmayan müdahaleler de egemenliğin üstünlüğünde ısrar edilmesinin maliyetini göz önüne koymaktadır (Ip, 2010: 637).

Bu nedenle egemenlik anlayışının küreselleşme çağında yeniden dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir ve tam egemen devletler ile uluslararası sistem arasında

bir denge bulunmalıdır. Küreselleşme nedeniyle sınırlar arası teknoloji, insan, mal ve para akışının büyük bir hızla gerçekleşmektedir ve ulus devletler bir an önce yeni dünya düzenine merkeze insanı alarak ayak uydurmak ve egemenlik kavramını yeniden değerlendirmekle yükümlüdürler. Burada dikkate alınması gereken bir diğer husus egemenliğin yeniden tanımlanması sorusuna cevap aranırken devletlerin birbirlerine ne yaptığı dikkate alındığı kadar devletlerin vatandaşlarına ne yapmaları gerektiği sorusuna da cevap aranmalıdır. Küreselleşme ile tüm dünya hemen her konuda birbirine daha bağlı ve daha bağımlı hale gelmektedir (Ip, 2010: 637-644; Cohen, 2001: 81-85).

Başka bir deyişle küreselleşme kendine özgü bir sistem ortaya çıkarmıştır; milletler, bölgeler, ülkeler ve insanlar ve şirketler, farklı dernekler, küresel organizasyonlar birbirleriyle iç içe geçmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen bir olay çok sayıda ülkeyi hızla etkilemektedir. Yine bir ülkede alınan bir karar, diğer ülkeleri, şirketleri, insanları aynı hızla etkilemektedir. Küreselleşme bu çerçevede çok yönlü bir süreçtir ve ekonomik, politik ve sosyal yapıların farklı dallarına ciddi bir etkileşime yol açmaktadır. Olumlu etkileri kadar olumsuz etkileri de vardır; çevresel etkiler, sınır ötesi suçlar, kitle imha silahları, teknolojinin olumsuz etkileri gibi. Bu çerçevede sınırların kalkması da hem pozitif hem negatif etkilere sahiptir; terörizmin artışı ve şekil değiştirmesi, uyuşturucu ticareti, küresel ısınma. Ve bu etkiler dünyanın her bir yerinde farklı sonuçlar doğurmaktadır (Çeçen, 2016: 69 vd.).

Ulus devlet kendi egemenliği altındaki alanları sınırlarıyla diğer egemen ülke topraklarından ayırarak bu alan içerisinde başka bir egemenlik kaynağını kabul etmez ve iç ve dış politikada tam bağımsızdır. Bu kavram 19. yüzyılda yaygın şekilde kabul edilmiştir ancak zaten Modern Çağın başında Machiavelli, Bodin ve Hobbes tarafından yapılan çalışmalarda kesin bir yoruma kavuşmuştur. Westphalia uluslararası ilişkiler sistemi içinde, devletin egemenlik ilkesi tüm Avrupa'da kabul edilmiş ve tüm dünyada kabul görmüştür. Fransız Devrimi ile birlikte tam olarak 18 - 19. yüzyılın başlarında

tanımlanmıştır ve Napolyon Savaşları ile birlikte 1815'te Viyana Kongresi'nden sonra yeni bir düzen kurulmuştur (Oji, 2011: 259-260). Bugün gelinen noktada iç egemenliğin kapsamı uluslararası anlaşmalar nedeniyle fazlasıyla daralmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ise devletler egemenliklerinin bir kısmını uluslararası organizasyonlara devretmeye başlamışlardır. Hatta büyük bir kısmı ise bölgesel organizasyonlara devredilmiştir. Ayrıca, küreselleşme ile birlikte ekonomik sisteme entegre olmak devletler için gittikçe daha önemli bir hale gelmiştir.

Bu nedenle sorun devletler üstü bir seviyeye geçmektedir ve egemenlik kavramının yeniden değerlendirilmesi sorunu özellikle kendilerinden bağımsız değişimleri etkileme gücü olmayan ülkeler bakımından önemlidir.

Küreselleşme sıklıkla ulusal egemenliğin karşıtı olarak tartışılmaktadır ve genel olarak ulusal egemenliği aşındırdığı belirtilmektedir. Özellikle, ekonomik olarak küreselleşmiş bir dünyada hükümetlerin neoliberal ekonomi politikalarını benimsemekten başka çaresi olmadığı, özelleştirme ve kuralsızlaştırmaya boyun eğmek zorunda oldukları ve kamu harcamalarını düşürmek zorunda oldukları kabul edilmektedir. Neoliberal küreselleşme nedeniyle devletler sahip oldukları sınır egemenliğinin çoğunu terk etmiştir ya da kaybetmiştir. Bu sınır egemenliği kaybı aynı zamanda iç ekonomik egemenlik kaybını da beraberinde getirmiştir. Devletler, neoliberal politika gündemini takip etmek için uluslararası sermaye piyasalarının baskılarına boyun eğmişler ve seçmenlerin isteklerinden bağımsız olarak farklı politikalar benimsemek zorunda kalmışlardır (Doğan, 2016: 389 vd.; Oji, 2011: 261vd., Cohen, 2001: 81vd.).

Sınır egemenliği kaybının öncelikli nedeni yanlış finansal düzenleme politikalarıdır. Esasında sosyal-demokrat politikaların sürdürülmesi mümkün olduğu kadar neoliberal küreselleşmenin yol açtığı sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin giderilmesi için elzemdir. Bu çerçevede devletlerin kapasitelerini arttırabilmeleri için farklı yollar araştırmaları gerekmektedir. Özellikle küçük devletlerin sorunların

üstesinden gelebilecek kurumsal donanımdan yoksun olmaları özellikle bu devletlerin egemenliği nezdinde tehditleri daha da arttırmaktadır (Doğan, 2006: 123 vd.)

Ulus devletin egemenlik unsuruna ilişkin tartışmalar, ulus devletin küreselleşen dünyada maruz kaldığı etkiler bağlamında farklılaşmakla beraber, ulus devletin halen en etkili ve güçlü siyasal ve hukuksal kurum olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Ulus devlet hukukun egemenliğini mümkün kılar ve hem içte hem dışta güvenliği sağlar. Devlete karşı tehditler bakımından yurttaşları korumayı garanti eder, halkların gelişimini, kendilerini var edebilmeleri için gerekli güvenli ortamı sağlayabilmeyi, aidiyet duygusunu verebilmeyi garanti eder. Devletler halen halkların varlığı için kaynaklarını seferber edebilecek, aynı zamanda istihdam, sosyal güvenlik gibi alanlarda çözüm sunabilecek, ekonomik refahı, sosyal adaleti sağlayabilecek makam ulusal hükümetlerdir (Doğan, 2006: 158-159).

4. İNSAN HAKLARI TARTIŞMALARI

Neoliberal küreselleşme, ticaret, yabancı yatırım, fikri mülkiyet hakları ve diğer farklı birçok konuda uluslararası ekonomik anlaşmalar ve düzenlemeler ağı oluşturmuştur. Bu ekonomik antlaşmaların ve düzenlemelerin çoğunda, devletlerin halklarının insan haklarını koruma yetkilerini ve kabiliyetlerini tehdit edebilecek güçlü icra mekanizmaları (şirket mahkemeleri, alternatif uyuşmazlık çözüm yolları vb.) bulunmaktadır. Öte yandan, özellikle uluslararası insan hakları sözleşmelerinin güçlü icra mekanizmaları mevcut değildir.

Bununla birlikte, insan haklarının uluslararası olarak uygulanmasının, devlet egemenliğini daha da fazla aşındırabileceğine dair endişelerin altında, insan hakları standartlarını minimuma düşürmek ve uluslararasılaştırmak için ortaya çıkan son tartışmalar yatmaktadır. Bu tartışmalara göre, uluslararası alanda insan hakları temel haklarla sınırlandırılmalı ve yalnızca temel insan haklarına dair ihlallerin uluslararası

eylemi meşru bir şekilde tetikleyebilmesi gerekmektedir. Yine bu tartışmalara göre temel insan hakları dışında kalanları ise uluslararası toplumu ilgilendirmeyen ve sadece devletlerin iç işlerini ve iç hukukunu ilgilendiren yükümlülükler olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu önerilere göre sosyal, ekonomik ve kültürel hakların korunması yalnızca ulusal bağlamda devletin takdir yetkisine bırakılmaktadır (Moyn, 2014: 155vd.; Lafont, 2018: 315).

Bu tartışmalar, küreselleşme ile fazlasıyla çeşitlenen uluslararası toplumun diğer tüm aktörlerini, devletlerin halklarının insan haklarını koruma yükümlülüklerine karşı olan olumsuz etkilerinden (ve aslında sorumluluklarından) muaf tutmakta ve ibra etmektedir. Buna karşın, özellikle mevcut küresel ekonomik düzen bağlamında devletlerin vatandaşlarının sosyo-ekonomik haklarını korumaları ancak bu hakların olumsuz etkilenmesine katkıda bulunan tüm ulusal ve uluslararası aktörlere karşı durmak suretiyle koruyabilecekleri ve bu bağlamda egemenliklerini koruyabilecekleri oranda mümkündür (Moyn, 2014: 155vd.). Gerçekten de, devletlerin kendi yetki sınırları çerçevesinde yasama yürütme ve yargı yetkilerini ciddi şekilde kısıtlayan uluslarüstü otorite aktörlerine giderek daha fazla maruz ve mecbur kaldığı göz önüne alındığında, insan haklarının korunması için devletlerin hem neoliberal küresel ekonomik kurumlar nezdinde (örn. WTO, IMF veya Dünya Bankası) hem de ve uluslararası şirketler gibi güçlü özel aktörlerle olan ilişkilerinde egemenliklerini güçlendirmeleri elzemdir (Lafont, 2018: 317) .

2001'de BM'nin Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun (ICISS) hazırladığı Koruma Sorumluluğuna yönelik raporu (ya da Koruma Sorumluluğu Doktrini) (R2P), 2005'te BM Dünya Zirvesi'nde son halini alarak devletler tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. Buna göre, ağır insan hakları ihlalleri durumunda, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası toplum adına göreve hazır olduğu belirtilmiştir. Bu doktrinin odak noktası, son çare olarak askeri müdahale de dahil olmak üzere farklı uluslararası

eylem biçimleriyle insan hakları ihlallerinin önlenmesidir. Bu gelişme, uluslararası toplumun insan haklarını koruma sorumluluğunun açık bir şekilde kabul edilmesi, uluslararası norm olarak insan hakları ihlallerinin bir endişe konusu olmasının doğal bir sonucudur. Bununla birlikte, R2P doktrininin insani müdahale olasılığını kabul etmesi, uluslararası insan hakları standartlarını talep etmenin, zayıf devletlerin güçlü ve neo-emperyalist devletler tarafından istismarlarına kapı açabileceği korkusunu ve ihtimalini de beslemektedir. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve antlaşmalarında yer alan haklar listesine bakıldığında bu korku pekişmektedir. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ICCPR) 25. maddesinin kabul ettiği demokrasi hakkı, uluslararası toplumun insan haklarını koruma sorumluluğu sadece insani değil, aynı zamanda demokrasiyi teşvik etmek veya getirmek adına, 'demokrasi yanlısı' müdahalelere, yani askeri müdahalelere de izin verebilmektedir (Lafont, 2018: 317).

Aynı temel endişe, temel insan hakları sözleşmelerinde yer alan diğer temel hedeflerden herhangi biri için de ortaya çıkabilir. Bu endişe insan hakları hususunda asgari standartların benimsenmesine neden olmaktadır. Buna göre, insan hakları normlarının ayırt edici işlevi zorlayıcı müdahaleyi haklı göstermekse, insan hakları kapsamının sınırlandırılması, güçlü devletlere egemen devletlere müdahale için bahane sağlamaktan kaçınmanın tek geçerli seçeneği gibi görünmektedir (Moyn, 2014: 158vd.).

Küreselleşme ve Egemenlik (Globalization and Sovereignty) kitabında Cohen, açıkça farklılaşmış işlevlere sahip iki ayrı kategoride insan haklarının ayrıştırılmasını savunuyor (Cohen, 2012: 68-78). Bir yanda, ihlali uluslararası bir eylemi, hatta bir devlete zorla müdahale etmeyi gerektirebilecek 'insani güvenlik' hakları olarak adlandırdığı bir dizi mevcuttur. Bunlar, soykırım veya etnik temizlik gibi cezai eylemlerle ihlal edilen haklardır. Öte yanda, işlevi yalnızca doğası gereği ulusal olarak görülmesi gereken temel insan hakları sözleşmelerinde yer alan haklar kataloğu mevcuttur. Gerçekten de, haklar kataloğunun, 'insani güvenlik' hakları ile olduğu gibi, uluslararası toplumun R2P'sinin

potansiyel tetikleyicileri haline gelmemesini sağlamak için, uluslararası toplumun endişe etmesi gereken bir konu olarak kabul edilemezler. Bunlar, 'kurumsallaşmış ve uygulanabilir uluslararası insan hakları'nın alt kümesinden çıkarılmalı ve tamamen ulusal bir politik uygulamaya dahil olan ve bu nedenle öncelikle uluslara yönelik standartlar olarak yorumlanmalıdır. Cohen'in belirttiği gibi, 'uluslararası insan hakları küresel kamu standartları ve talepleri olarak ifade edilirken, temel işlevleri uluslararası alanda devletlerin, diğer devletleri karşılıklılık mekanizmaları yoluyla sorumlu tuttuğu normlar olarak hizmet etmektir. Bunun yerine, vatandaşların, ulusal insan hakları aktivistlerinin ve sosyal hareketlerin aktörlerinin kendi hükümetlerini sorumlu tutmak için başvurabilecekleri asgari standartlar olarak işlev görürler (Cohen, 2012: 68-78).

Dünya çapında insan haklarının korunmasının dezavantajlı durumu ve küreselleşmenin artan baskıları göz önüne alındığında, insan hakları standartlarını düşürmemiz gerektiği ya da insan hakları korumaları için daha fazla uluslararası sorumluluktan ziyade daha azına ihtiyacımız olduğu iddiasının kabul edilmesi pek mümkün değildir. Bu aşamada iki ihtimal var gibi düşünülebilir: uluslararası alanda insan hakları bakımından asgari standartları benimseyebiliriz ya da ulusal düzeyde daha iddialı taleplerde bulunabiliriz. Ancak, devletlerin egemenliğini zedelemeden güçlü ve yüksek standartların uluslararası alanda uygulanmasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Ancak, esasında özellikle ekonomik küreselleşmenin getirdiği devlet egemenliğinin erozyonu göz önüne alındığında, insan haklarına yönelik yüksek standart talepleri ve uygulanabilir uluslararası insan hakları standartları, devletlerin uluslararası alanda güçlü diğer yeni aktörlerin olumsuz etkilerine karşı egemenliklerini güçlendirmek için çok önemli bir araç olarak kullanılabilecektir (Doğan, 2006: 214 vd.).

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra neoliberalizm çerçevesinde kurulan yeni küresel ekonomik düzen, sadece neoliberal makroekonomik politikaların (pazar liberalizasyonu, özelleştirme, vb.) dünyaya yayılmasını sağlamamış, aynı zamanda,

neoliberalizmin kendi kendini icra edebilmesini, yani neredeyse geri döndürülemez olmasını sağlamak için siyasi iktidar örgütleme projesini başlatmıştır. Neoliberalizmin bu politik yönü, devletlerin düzenleyici kapasitesini sınırlamak, halkların insan haklarını koruma güçlerini doğrudan tehdit ettiği için son derece önemlidir. Bu çerçevede neoliberalizm varlığını sürdürebilmek için, mülkiyet hakkının korunması, uluslararası sözleşmelerin uygulanması ve pazarların oluşturulması ve sürdürülmesi ile ilgili yasa yapma gücünü merkezileştirmeyi ve servetlerin yeniden dağıtılması ve piyasa başarısızlıklarının düzeltilmesi ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere neoliberalizmin tercih etmediği yasa yapma gücünü merkezden uzaklaştırmayı amaçlar (Doğan, 2006: 213 vd.; Lafont, 2018: 320).

Bu, gelir, sermaye kazançları ve kurumlar vergisine ilişkin yasa yapma gücünün yeniden dağıtılmasını ve aynı zamanda, çevre ve işgücü politikası ile ilgili yasa yapma yetkisinin benzer şekilde ademi merkeziyetçiliğini de içerir. Bu özel dağılımının amacı, sosyal düzenlemeleri siyasi veya yasal mekanizmalar yerine yapısal yollarla sınırlandırmasıdır. Neoliberalizm kendi politik projesini demokratik siyasetin sınırlarına ve hedeflerine tabi tutmak yerine, devletin ve yasa koyucunun birincil düzenleyici sorumluluklarını yerine getirme gücünü baltalamayı tercih etmektedir. Daha önce de açıklamaya çalıştığımız üzere devletlerin bu noktada ikilemi: sermayeyi çekmeye çalışmak için vatandaşlarına karşı birincil sorumlulukları konusunda standartlarını aşağıya çekmek ya da birincil sorumluluklarını yerine getirmek için standartlarını yüksek tutmak ancak sermayenin kaçmasını göze almak olarak ortaya çıkar. Bu noktada devletler arasındaki dayanışma eksikliği esasında bu sorunu çözmek için gerekli gücü elinde bulunduran devletlerin bu güçlerini koordinasyon içinde ve ortak olarak kullanmalarını ve birlikte daha da güçlenmelerini engellemektedir. Bu çerçevede tanık olduğumuz durum, neoliberalizm aktörlerinin hedefinin devlet gücünü ortak piyasa ekonomisi kurmak ve bunu sürdürülebilir kılmakla (örneğin mülkiyet haklarını, sermaye

hareketliliğini ve serbest piyasaları korumak) sınırlamaktır ve gerekli politik katılımın önüne geçerek, vergilendirme ve servet dağılımı gibi konularda devlet gücünü etkilemek ve yönlendirmektir. Devletler kendi sınırları içinde kaldıkları ve birlikte hareket etmedikleri sürece rekabetten olumsuz etkilenecek ve neoliberalizmin piyasa özgürlüklerini olumsuz yönde etkileyen sosyal politikaları uygulama yeteneklerini kısıtlanacaktır (Doğan, 2006: 226 vd.).

Bir yanda küresel ve güçlü uluslararası icra mekanizmalarına sahip yoğun bir uluslararası ekonomik anlaşmalar ve düzenlemeler ağı (ticaret, fikri mülkiyet hakları, yabancı yatırım, doğrudan yatırım gibi) mevcuttur, diğer yanda ise devletlerin merkezi olmayan düzenleyici otoritesine, yani katıldıkları küresel ekonominin bir düzey altında faaliyet gösteren siyasi birimlere insan haklarının korunması için birincil sorumluluk veren ancak rekabet ve serbest piyasa koşulları nedeniyle bu gücün de baltalandığı, uluslararası bir insan hakları rejimi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, küresel ekonomik kurumlara (DTÖ, IMF ve Dünya Bankası) ve iki taraflı yatırım antlaşmalarına taraf olan devletler yalnızca politika rekabetinin yapısal baskılarına maruz kalmazlar, aynı zamanda bu kurumlar ve sözleşmeler eliyle iç politikanın önemli alanlarını düzenleme yetkileri üzerinde yasal kısıtlamalara tabidirler (Lafont, 2018: 320 vd.).

Örneğin, DTÖ'ye katılmanın bir koşulu, devletlerin fikri mülkiyet haklarıyla ilgili iç yasalarını uyumlu hale getirmeleri şartıdır ve bu, halkların en savunmasız sektörlerinden biri olan sağlık sektöründe, devletlerin sağlık hakkını koruma güçlerini büyük ölçüde baltalayabilecek niteliktedir. Benzer şekilde, iki taraflı yatırım antlaşmaları devletlerin kendi topraklarında düzenleme yapabilme güçlerini ciddi şekilde sınırlayabilir. Yabancı yatırımcıların uluslararası mahkemelerde devletlere karşı dava açabilme hakkı, devletlerin güncel gelişmelere göre değiştirdiği (sağlık ve çevresel riskler gibi) standartlarına ya da vatandaşların siyasi haklarını meşru bir şekilde kullanmalarına (iktidardaki siyasi partiyi değiştirmek) bir tehdit olabilecektir. Bu tehditin son örnekleri,

Uruguay'ın sigara karşıtı kabul ettiği mevzuata karşı Philip Morris'in açtığı milyarlarca dolarlık dava, Güney Afrika'nın geçmiş ırk ayrımcılığının etkilerini ortadan kaldıran olumlu iç eylem politikalarını yürürlüğe koyma girişimine karşı açılan tahkim davası, Almanya'nın Japonya'daki Fukuşima felaketinden sonra enerji üretimini nükleer güçten uzaklaştırma kararına karşılık açılan tahkim davası olarak gösterilebilecektir. Ayrıca, yabancı yatırımcıların nüfusun büyük bölümüne su veya doğal gaz gibi temel mal ve hizmetleri devlet yerine sağlama işlevlerini devralmalarına izin veren iki taraflı yatırım anlaşmaları da yatırımcılar ile halklar arasında çıkar çatışmaları yaratmaktadır (Lafont,2018: 321).

Ekonomik ve politik entegrasyon arasındaki bu adaletsiz ve yanlış yeniden dağılımın ve hizalanmanın tesadüflerle değil neoliberal bir tasarımla da zayıfladığı göz önüne alındığında, sosyo-ekonomik hakların etkili bir şekilde korunması, bu hakların güvence altına alınması için yeniden düzenleme yapılması gerektiği görülmektedir (Doğan, 2006: 230vd.). Bunun gerçekleştirilmesi için iki farklı yol görülmektedir. Birincisi 'ekonomik milliyetçilik' ve sermaye hareketliliğinin sona ermesi ve uluslararası antlaşmalardan çekilmek ile ekonominin ulusallaştırılmasıdır. Bu, küreselleşmenin geri dönülemez bir süreç olduğu ve sınır ötesi ticaretin, teknolojik gelişmelerin ve sermaye hareketlerinin geri dönülemez bir noktaya geldiği gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde uygulanabilir bir seçenek olmaktan çıkmaktadır. İkinci yol ise, çok taraflı bir uyumlaştırma ve Avrupa'daki Sosyal Şartı önerisi gibi bölgesel ve küresel yönetişimin ilerici biçimleri yoluyla 'politikliği bölgesel veya küresel ekonomi düzeyine çıkarmak'tır. Uluslararası insan hakları rejiminin, devletlerin düzenleyici kapasitelerini, halkların sosyo-ekonomik haklarını daha etkin bir şekilde koruyabilecekleri şekilde güçlendirmek için sunduğu kaynakları değerlendirmek en uygun yol olarak ortaya çıkmaktadır (Moyn, 2014: 160 vd.; Doğan, 2006: 230 vd.).

Sosyo-ekonomik haklar birçok insan hakları belgesinde yer almaktadır. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin (1948) yanı sıra, sosyo-ekonomik hakların birincil uluslararası yasal kaynağı, devletlerin çoğunluğu tarafından onaylanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir (ICESCR). Daha yakın tarihli insan hakları anlaşmaları da ICESCR'de yer alan sosyo-ekonomik hakların çoğunu tanır ve korur. Buna ek olarak, sosyo-ekonomik haklar hem yeni hem de değiştirilmiş ulusal anayasalara yerleştirilmiştir: Afrika, Asya, Avrupa ve Latin Amerika'daki ülkelerde, ABD'de ulusal altı birimlerde ve hem bölgesel hem de uluslararası insan hakları belgelerinde anayasal statüye sahiptirler. Her ne kadar sosyo-ekonomik haklar için izleme ve uygulama araçları sivil ve siyasi haklardan daha az gelişmiş olsa da, son yıllarda sosyo-ekonomik hakların normatif tanımına ve uygulanmasına rehberlik eden bir dizi ikincil yasal kaynak geliştirilmiştir. Örneğin, Mayıs 2013'te yürürlüğe giren ICESCR'nin İsteğe Bağlı Protokolü'ü çerçevesinde BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin ICESCR altında tanımlanan haklarının ihlal edildiğini iddia eden kişilerden ya da gruplardan gelen şikayetleri dikkate almasını sağlayan bireysel bir şikayet mekanizması içerir. Ayrıca, Komite'nin Sözleşme'nin 'ciddi veya sistematik ihlalleri' ile ilgili soruşturma yapmasına, raporlamasına ve tavsiyelerde bulunmasına olanak tanıyan bir soruşturma mekanizması da içermektedir. Bu, uluslararası insan hakları rejiminin yasal gelişiminde yavaş ama istikrarlı bir eğilimdir (Lafont, 2018: 323 vd.).

Neoliberalizmin kendi gündemin aksine, uluslararası insan hakları hukuku oldukça ayrıntılı olarak sosyo-ekonomik hakları tanıma yönünde gelişmiştir. Sosyo-ekonomik hak talepleri, medeni ve siyasi hak talepleri ile eşit derecede temel nitelikli kabul edilmiştir. Bu, tüm insan haklarının bölünemez ve birbirine bağımlı olduğu ve tüm insan haklarının onlara saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüklerinin üçlü yapısı altında kabul edilmesinin doğal bir sonucudur. İkinci olarak, sosyo- ekonomik hak

ihlallerinin yargılanabilir olmadığı iddiası uygun yargı denetimi standartlarının aşamalı olarak entegre edilmesiyle bertaraf edilmiştir (Doğan, 2006: 232 vd.).

Bununla birlikte, insan hakları rejimi hala fazlasıyla devlet merkezli olmaya devam etmektedir. Halkların insan haklarına saygı duyulması, bu hakların korunması ve yerine getirilmesi için birincil sorumluluğu devletlere yükler ve böylece, insan haklarının korunmasını olumsuz etkileyen neoliberal aktörlerin sorumluluktan kurtulması sonucuna yol açar. İnsan haklarını koruma sorumluluğunun bu devlet merkezli dağılımı esasında neoliberalizm modeline uymaktadır. Sosyal korumaya ilişkin tüm sorumluluklar, devletlerin merkezi olmayan düzenleyici otoritesine, yani katıldıkları küresel ekonominin bir düzey altında faaliyet gösteren siyasi birimlere indirilir. Bu, onları insan haklarına ilişkin sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirme yeteneklerini baltalayan politikalara karşı savaşmak zorunda bırakmaktadır (Doğan, 2006: 232 vd.).

Geniş tanımlanan sosyo-ekonomik hakların korunmasını ve insan haklarını korumak için uluslararası dayanışmacı bir sorumluluk düzenini öngören uluslararası bir insan hakları rejimi, neoliberal model için açık bir tehlike oluşturmaktadır.

Örneğin, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel ekonomik örgütler üye devletler arasındaki güç farklılıkları devletlerin egemenliklerini ve bu devletlerde insan haklarının korunmasına ilişkin gelişmeleri olumsuz olarak etkilemektedir. Gerçekten de, bu örgütler kendi amaçları doğrultusunda, ticaretin serbestleştirilmesi, finansal istikrar, ödemelere dengesi gibi, kanunlar yapılmasını şart koşmaktadırlar. İnsan haklarının korunmasına ilişkin yasa yapımı, bu şartlar içerisinde mevcut değildir ve bu şartlar tamamen ekonomi merkezlidir. Ancak bu yasalar ve antlaşmalar, ulusal hukuklarda ciddi değişiklik yapılmasına neden olmakta ve bu değişiklikler sıklıkla devletlerin insan haklarını koruma yükümlülüklerine ilişkin olumsuz etki etmektedir.

Bu, bu örgütlere üye devletlerin uluslararası yükümlülükleri arasında çatışmalara yol açabilir (örneğin, insan hakları yükümlülükleri ve ticari yükümlülükleri). Buna karşın,

DTÖ üye devletleri, çeşitli uluslararası yükümlülükleri arasındaki potansiyel çatışmaların nasıl çözüleceğine karar vermek için tek taraflı takdir yetkisini haiz değillerdir. Ayrıca, DTÖ üye devletlerin ticaret üzerindeki egemenliğini kısıtlarken, üye devletlerin ticari yükümlülükleri ile insan hakları yükümlülükleri arasındaki potansiyel çatışmaları çözmek için herhangi bir mekanizma da öngörülmemiştir. Bu kurumsal kusura rağmen, DTÖ üye devletlerinin, çeşitli DTÖ anlaşmalarında değişiklik yapılmasına izin veren feragat veya değişiklik gibi özel prosedür taleplerini gerekçelendirmek için uluslararası insan hakları yükümlülüklerini öne sürdükleri birkaç dava olmuştur (Lafont, 2018: 325).

Bu çerçevede bir örnek olarak DTÖ üyeliği için devletlerin onaylaması zorunlu olan, Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nın (TRIPS) 2005 değişikliğidir. Yirmiden fazla gelişmekte olan ülkenin talebi ile gerçekleşen değişiklik talebi çerçevesinde bu ülkeler farmasötik patentlerle ilgili yapılması zorunlu olan ulusal düzenlemelerin, bu devletlerin özellikle sağlık hakkı ve ilaçlara erişim hakkı yükümlülüklerini ve diğer uluslararası insan hakları yükümlülüklerini ihlal etmelerine neden olacağını iddia etmişlerdir. Bu örnek bizlere, küresel yönetişim kurumları bağlamında, devletlerin dayanışma içinde, sivil toplum kuruluşları, kamuoyu ve BM insan hakları mekanizmaları desteği ile de, uluslararası insan hakları hukukuna dayanarak yaptıkları itirazların, ulusal sınırları içerisinde yasal düzenleme haklarını etkin bir şekilde kullanmayı talep edebileceklerini ve güçlendirebileceklerini ortaya koymuştur (Lafont, 2018: 325-326).

Bir devlet içindeki bazı temel sosyo-ekonomik haklar alt kümesinin korunmasının DTÖ tarafından getirilen bir ticaret düzenlemesi veya IMF veya Dünya Bankası tarafından uygulanan politikalar tarafından engellendiğini varsayalım. Uluslararası topluluğun üyeleri tarafından atılacak uygun adım, bu politikaları veya düzenlemeleri değiştirmek olacaktır. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik haklar tamamen devletlerin iç meseleleri olma derecesine indirilirse, uluslararası toplumun bu tür bir adım atmasının

meşrulaştırılmasının normatif temeli ortadan kaldırılacaktır. Odağı uluslararası toplumun sorumluluğundan, ulus devletlerin sorumluluğuna kaydırmak sadece bu ihlallerin varlığını sürdürmelerine katkıda bulunmayacak, aynı zamanda uluslararası toplumun dikkatini bu neoliberal küresel ekonomik kurumlara üye devletlerin iç hukukta düzenlemeler yapma yetkilerinin kısıtlandığı gerçeğinden uzaklaştıracaktır. Uluslararası toplumun bu konuda sorumluluk almak yerine, bir devletin vatandaşlarını kendi hükümetlerini sorumlu tutmaları konusunda teşvik etmek de bu yanlışa katkıda bulunacaktır. Ayrıca, TRIPS-anlaşma değişikliği gibi olaylar, insan hakları endişesi ile tetiklenen uluslararası müdahalelerin (sağlık hakkı veya temel ilaçlara erişim hakkı gibi), güçlü devletlerin güçsüz devletlere karşı zorlayıcı müdahalelerde bulunmak zorunda olmadığını da ortaya koymaktadır (Lafont, 2018: 325 vd., Moyn, 2004: 163).

Aynı zamanda, insan hakları ihlallerine karşı duyulan endişeden doğan ancak devletleri hedeflemeyen bir takım uluslararası düzenlemeler de mevcuttur. Sosyoekonomik haklara dayanan iyi bilinen iki örnek Birleşmiş Milletler'in İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ve Maastricht İlkeleridir. Her iki düzenleme çalışması da insan hakları ihlallerine ilişkin olarak devlet gücünün zaman zaman kısıtlandığı, insan hakları ihlallerine katkı yapan uluslararası aktörlerin de sorumluluk alması gerektiği ve devletlerin bu çerçevede bu şekilde desteklenebileceği açısından örnek teşkil etmektedir.

BM İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri bu konuda oldukça açıktır. Belirttiği gibi, ‘insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, faaliyet gösterdikleri her yerde tüm ticari işletmeler için olması gereken ve beklenen bir davranış standardıdır. Devletlerin kendi insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme güçlerinden veya isteklerinden bağımsızdır ve bu yükümlülükleri azaltmaz’ (Şimşek, 2019: 1163 vd.).

Benzer şekilde, Maastricht İlkeleri, uluslararası örgütlerin üyesi olarak ya da dış politika yükümlülükleri çerçevesinde devletlerin, diğer devletlerin vatandaşlarının insan haklarını koruma yeteneğini ihlal edebilecek ya da bunu engelleyebilecek herhangi bir

eylemden kaçınmaları gerektiğini düzenlemektedir. Her iki belgenin de ortak noktası, insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğünün devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin eylemleri ve faaliyetleri sırasında, diğer devletlerin kendi yargı yetkileri altındaki kişilerin insan hakları koruma yükümlülüğü üzerindeki kendi eylemlerinin ve faaliyetlerinin olumsuz etkilerinin farkına varma, bunları önleme veya hafifletme çerçevesinde eylemi yapan devlet ya da devlet dışı aktör bakımından olumlu yükümlülüğe yol açmasıdır (Lafont, 2018: 325 vd.). Bu belgeler, hedefledikleri uluslararası aktörler üzerinde, eylemleri sırasında sistematik ve düzenli olarak eylemlerinin insan haklarının korunmasını etkileyip etkilemedikleri hususunda değerlendirme çalışmaları yapmalarını zorunlu kılmaktadırlar. Aynı zamanda bu değerlendirmeler sırasında elde edilen verilerin kamuya açık olması, bu tür uluslararası aktörlerin küresel kamusal alanda hesap verebilmelerinin de önünü açacaktır. Bu, zayıf devletlerin güçlü ve acımasız uluslararası aktörlerle olan ilişkilerinde halklarının insan haklarını koruma imkanını güçlendirecektir. Örneğin, insan hakları etki değerlendirmeleri, uluslararası kurumlara üye devletlerin bazı yasal düzenlemeleri ulusal düzeyde kabul etmemeleri için destekleyici kanıt niteliği teşkil edebilir. İnsan hakları etki değerlendirmeleri aynı zamanda ilgili kurum organları veya bu amaçla özel olarak oluşturulmuş uzmanlaşmış kurumlar tarafından da doğrulanabilir, böylece tüm sürece daha fazla hesap verebilirlik ve meşruiyet eklenebilir.

Uluslararası toplum, devletlerin kendi yetki alanları dahilinde insan haklarını koruma ve yerine getirme konusunda zorlu bir sorumluluk üstlenmesini beklediği sürece, devletlerin bu sorumluluğu gerçekten yerine getirebileceklerini de görmelidir. Küresel ekonomik kurumların operasyonel mekanizmalarına insan hakları standartlarını dahil etmeye yönelik uluslararası düzenlemeler, üye devletlerin egemenliklerini güçlendirecek ve bu çerçevede yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmelerini sağlayacaktır. Benzer şekilde, uluslararası şirketlerin eylemleri karşısında devletler erkini güçlendirmek, insan

haklarını korumaya yönelik uluslararası çabaların bir yan ürünü değil, bu devletlerin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak için gerekli bir koşuldur. Vatandaşlarının insan haklarını korumaya istekli olan devletlerin egemenliğini güçlendirmek, sadece insan haklarını koruma hedefini sürdürmekle uyumlu olan veya olmayan bağımsız siyasi bir amaç değildir. Daha ziyade, devletlerin vatandaşlarının insan haklarını korumak için düzenleyici sorumluluklarını etkili bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak için gerekli bir koşuldur. Durum böyle olduğu sürece, egemenlik ile insan haklarının uluslararası korunması arasında herhangi bir içsel çatışma olamaz. Aslında, uluslararası insan hakları rejimini güçlendirmek, hem devletin düzenleyici egemenliğini hem de vatandaşların sosyo-ekonomik haklarını, mevcut neoliberal küreselleşmenin kendi kendini güçlendiren yapısından kurtarmak için en uygun yollardan biri olacaktır (Doğan, 2006: 240 vd.; Lafont, 2018: 327-328)

SONUÇ

Çalışmamızda küreselleşmenin geri dönülemez çok boyutlu bir kavram olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bugün gelinen noktada küreselleşme paranın, insanların, kültürlerin, bilgi ve teknolojinin neredeyse yakalanamaz bir hızla sınır ötesi transferine neden olmaktadır. Ayrıca küreselleşme yine büyük bir hızla kendi kurumlarını ve değerlerini ve hatta kendi kurallarını inşa etmektedir. Bunun sonucunda da küreselleşme kendi devletlerini inşa eder bir hale gelmiştir. Bugün itibariyle bu hızlı sınır ötesi transferin geriye döndürülmesi, imzalanan çok taraflı antlaşmalardan herhangi bir etkiye maruz kalınmadan geri dönülmesi, bilgi ve sermaye transferinin, insan hareketinin önlenebilmesi mümkün değildir.

Çalışmanın dayanak noktası, küreselleşme sürecinin geri dönülemez bir süreç olmasından hareketle, neoliberal küreselleşmenin dünya ve dünya halkları üzerinde yarattığı olumsuz sonuçları dikkate alarak ve kabul ederek, yani, küreselleşmeyi reddetmeden nasıl alternatif bir küreselleşme süreci yaratılabileceğini ve devletlerin ve dünya halklarının küreselleşme sürecini nasıl kendi faydaları doğrultusunda yönetebileceklerini irdelemek olmuştur. Bu çerçevede, küreselleşmenin fazlasıyla 'yaşayan' bir süreç olduğu ve sonuçlarının henüz tam ve net olarak tespit edilemediği dikkate alındığında, bu alanda ve konuda önümüzdeki süreçlerde bir çok gelişme yaşanacağı, belki de irdelemeye çalıştığımız etkilerin ortadan kalkacağı ancak yenilerinin doğacağı da bir gerçektir.

Günümüzde devletlerin uluslararası dünyadan izole şekilde varlıklarını sürdürmesi ve politika inşa etmeleri imkansız bir hale gelmiştir. Ancak esaslı sorun neoliberal küreselleşen dünyada kurumsallaştırılmış karar alma ile kararların alınması, hayata geçirilmesi için gerekli kaynakların üretildiği ve yayıldığı alan arasında giderek genişleyen bir uçurum söz konusu olmaktadır. Neoliberal küreselleşme devletler üstü kurumlar aracılığıyla merkezine sermayeyi almak suretiyle ulus devletleri ve insanları

ikinci plana atarak kendi gündemini gerçekleştirme çabası içerisindedir. Bu durum ulusal hükümetlerin karar alma yeteneklerini zayıflatmaktadır. Seçimle gelen hükümetler meşruiyetlerini aldıkları halkların taleplerini bir kenara koyup, dünyanın birbirine bağımlılığı nedeniyle çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve sermaye karşısında yasa koyma ve karar alma süreçlerinde halklarından farklı unsurlara giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedirler. Ayrıca, karar alanlarla haklarında karar alınanlar arasında giderek genişleyen uçurum, uçurumun asıl yükünü taşıyan yeni orta sınıfta yoğun bir varoluşsal belirsizlik, hoşnutsuzluk ve korku yaratmaktadır ancak daha da önemlisi dünyanın dört bir yanında savaşlar doğurmakta ve yoksulluğa neden olmaktadır. Bu halde, neoliberal küreselleşmenin dünyayı daha iyi, refah, barışçıl, demokratik ve zengin bir yer haline getirme vaatlerinin hiçbir şekilde gerçekleşmediği söylenebilecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde özellikle Güney Güney ekseninde devlet kaynaklı alternatif küreselleşme hareketlerini inceledik. Üçüncü bölümde ise bir halk hareketi olarak ortaya çıkan ve bugün dünyada milyonlarca insanın katılım sağladığı Dünya Sosyal Forumu'nu inceledik. Devlet kaynaklı bölgesel alternatif küreselleşme hareketlerinin ortak noktalarını gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerin özellikle neoliberal küreselleşmenin itici ve yönetici gücü olan uluslararası örgütlerde hiç temsil edilmemeleri ya da fazlasıyla sınırlı olarak temsil edilmeleri, dolayısıyla gelişmekte olan ve az gelişmiş bu ülkeleri esasında öncelikli olarak ve derinden etkileyen karar alma süreçlerine yeterli katılımı ve katkıyı yapamadıkları olarak tespit ettik. Bu ülkelerin ve dolayısıyla kurdukları uluslararası örgütlerin ortak talepleri, yeni dünya düzeninde gerçekleşen yapısal değişikliklerin tanınması, uluslararası kuruluşların yapılarının, kurallarının ve prosedürlerinin yeni dünya düzenini yansıtacak şekilde, yeniden gözden geçirilmeleri ve bu örgütlerin varlıklarının küresel sorunları tespit edecek ve geçerli çözüm önerileri üretecek şekilde güçlendirmeleri etrafında toplanmaktadır. Alternatif bir güç dağılımının tespiti, medeniyetlere yeterli ve gerekli temsiliyetin sağlanması ve

kalkınmanın küçük devletler üzerinden değil de, dayanışma içerisinde gerçekleşmesi esastır. Aynı zamanda bu taleplerin bir diğer ortak noktası, devletlerin ilişkilerinde şeffaflık, karşılıklı güven, eşitlik, farklı medeniyetlere saygı, kültürlere saygı, savunmasız ve hassas grupların gözetilmesi, çevre, eğitim, kadın hakları gibi daha ikincil olarak ilgi gören konuların ülke gündemlerinde daha fazla yer edinmesi talepleridir.

Bu işbirlikleri bakımından karşılaşmış olduğumuz ortak sonuçlar ise, bu işbirliklerinin tamamının ilk kuruldukları dönemde gelişmiş ülkeler tarafından kabul görmemeleri ve dikkate alınmamaları, sürdürülebilir bulunmamaları ya da esaslı herhangi bir etki yapabilecek nitelikte değerlendirilmemeleridir. Ancak, bu bölgesel işbirliği girişimleri hem uzun süreli olmuşlardır hem de beklenenden çok daha fazla etki yaparak, BM, IMF gibi kuruluşların yapılarında değişikliğe gidilmesinde etkili olmuşlardır. Ayrıca, arayış içerisinde oldukları dolara bağlı olmama, alternatif güvenlik önlemleri, katılımcı demokrasi, toplumsal kapsayıcılık ve katılım bakımından da her bir bölgenin özel ihtiyaçları doğrultusunda hem farklı alternatifler ortaya koymuşlardır hem de gelişme göstermişlerdir.

Ancak çalışmamızda yine bu örgütlerin eleştirildikleri bazı ortak noktaları da tespit etmiş bulunuyoruz: zaman zaman fazla bölgesel ve dışa kapalı olmak, zaman zaman statükoyu destekleyici tercihler yapmak, ve gerekli yapısal reformları oluşturabilecek ve uygulayabilecek entelektüel kapasiteye sahip olmamak ve taahhüt ettikleri şeffaflığın sağlanamaması. Gerçekten, Rusya ve Çin'in mevcut dünya düzenindeki ayrıcalıklı pozisyonlarını kaybetmemek için statükoyu destekleyen tercihler yapması, Brezilya'nın eleştirdiği IMF'ye para vermek suretiyle bir anlamda devamlılığına katkı yapması, Afrika'da aslında sömürgeciliğin yarattığı travmanın atlatılamaması nedeniyle insan hakları ve devlet yönetiminde şeffaflık konusunda geç hareket edilmesi bunlara birer örnektir. Ancak, unutulmamalıdır ki, bu örgütler devrim olmasalar dahi birer evrim niteliğindedirler ve uluslararası toplumun neoliberal küreselleşme sürecinde

karşılanmayan ihtiyaçları için alternatif arayışlar içerisine girmesi ve esasında çıkar çatışmaları içerisinde olabilecek devletlerin ortak paydalarda buluşabilmeleri tüm dünya için önemli gelişmelerdir. Bu girişimler bize devletlerin, çoğunluğun iyiliği için egemenliklerinden feragat etmekte çekinmeyeceklerini de göstermiştir.

Brezilya ve Fransa kaynaklı Dünya Sosyal Forumu ise halk hareketlerini temel alarak, kendini hareketlerin hareketi olarak tanımlamak suretiyle tamamen sadece insan kaynaklı bir aşağıdan küreselleşme örneğini ortaya koymaktadır. Çalışmamızda, Dünya Sosyal Forumu'nun bölgesel arayışlar gibi ve onların yanında neoliberal küreselleşmeye bir alternatif olup olamayacağı sorusunu sorarken Dünya Sosyal Forumu'nun zenginliğinin esasında onun ortaya koyabileceği güçlü alternatif modelini baltalayan bir unsur olduğunu fark ettik. Şöyle ki, kurulduğu tarihten bugüne kadar Dünya Sosyal Forumu ve Foruma katılım ciddi bir hızla artmıştır. 2018 yılında Dünya Sosyal Forumu Zirvesine 80.000'den fazla kişi katılmış, 2000'den fazla etkinlik gerçekleşmiştir. Bu bir yanda Forum kurucularının dahi öngöremedikleri bir başarıdır: her bir toplantıda gerçekleşen yüzlerce etkinlik toplumsal taleplerin ne kadar farklı açılardan ele alındığını ve katılım sayısındaki artış daha iyi bir dünya düzeni fikrinin ne kadar fazla insana ve halka ulaştığını ortaya koymaktadır. Ancak bu ciddi katılımın ve bilgi birikiminin sistematik şekilde yönlendirilmemesi, geliştirilen fikirlerin devlet gücü ile uygulanmasındaki yetersizlik ya da imkansızlık, DSF'nin daha çok sivil toplum alanına sıkışıp kalmasını, siyasal eylem adına herhangi bir adım atamaması, DSF'nin kendi ilkeleriyle uyumlu olmakla birlikte, Forumun ortaya koyduğu ve koyabileceği alternatifin devlet erkinin dahil edilmemesi nedeniyle adeta bir delta gibi birikmesine ve potansiyelinin değerlendirilmemesine yol açmıştır. Bu durum, özellikle yola başka bir dünya yaratmak amacıyla çıkan bir oluşumun tek kanatlı kalmasına ve bu denli apolitik olmasının açıklanamamasına neden olmaktadır. Yine bu durumla bağlantılı olarak DSF özellinde karşımıza çıkan bir diğer sonuç, DSF'nin yatay örgütlenmesinin ve

merkezileşememesinin DSF'nin kendi içinde karar almasına ve yenilik taleplerine cevap vermesine engel olmaktadır ve hatta şeffaflık ve hesap verilebilirlik bakımından kafalarda soru işaretleri oluşmasına neden olmaktadır.

Tüm bu eleştirilere rağmen hem bölgeselleşme hareketleri hem de DSF inkar edilemez başarılar elde etmişlerdir. En başta yeni ve daha iyi bir dünya düzeninin dayanışmacı küreselleşme eksenli olması yönündeki taleplerin artık dünyanın geri kalanı tarafından göz ardı edilmesi mümkün değildir. Bu çerçevede devrimsel olmasa da, evrimsel ve geri dönülemez bir süreç başlamıştır. Önemli somut alternatif kurum ve kuruluşlar, çözüm önerileri, yaklaşımlar bu örgütler aracılığıyla yavaş da olsa uygulama bulacaktır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin neoliberal küreselleşme politikalarına başkaldırışlarını, bu politikalardan ayrılarak ancak küreselleşmeden ve küreselleşmenin pozitif etkilerinden kopmadan nasıl bölgesel ve küresel kurumlar ve organizasyonlar aracılığıyla başka bir dünya yaratılabileceğine ilişkin bir çaba içerisinde olduklarını ortaya koymaya çalıştık. Gerçekten, Afrika, Asya ve Güney Amerika başta olmak üzere dünyanın pek çok farklı bölgesinde neoliberal küreselleşmenin insanlığa ve çevreye, kültürlere, azınlıklara ve hassas gruplar aleyhine doğurduğu negatif etkilerin farkında olan insanlar, sivil toplum hareketleri ve hükümetler farklı bir dünya arayışı içerisine girmiş bulunmaktadırlar. Gelişmekte olan ekonomiler, Hindistan, Brezilya, Çin, Güney Afrika gibi ülkeler emperyalist ülkeler iktidarında yönetilmekte olan IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kurumlarda seslerinin duyulması çabası içerisindedirler. Ayrıca, Porto Alegre merkezli Dünya Sosyal Forumu aracılığıyla milyonlarca aktivist seslerini duyurmak ve sermaye yerine insanlığın merkeze alındığı yeni bir dünya düzeni taleplerini dile getirmektedirler.

Dördüncü bölümde ise genel kamu hukuku açısından neoliberal küreselleşme ile doğrudan ve esaslı şekilde etkilenen barış, güvenlik, demokrasi ve ulus devlet ve

egemenlik kavramlarını incelemeyi amaçladık. Bu çerçevede geri dönüşü olmayan küreselleşmeye karşısında varlıklarını sürdüren ve sürdürecek olan ulus devletler bakımından değişen ve genişleyen güvenlik, egemenlik, temsiliyet kavramlarını da dikkate alarak yeni dünya düzenine uyumlanmayı ve küreselleşmenin pozitif etkilerinin bu uyumlanmada en iyi nasıl kullanılabileceğini tartışmamız gerekmektedir. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında, dünyanın, ancak özellikle neoliberal küreselleşme temsilcilerinin bu taleplere kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu nedenle, neoliberalizmin yarattığı savaş ortamı ve yoksulluk daha da derinleşmeden tarafların bir an önce bir araya gelerek alternatif bir küreselleşme modeli ve alternatif bir dünya düzeni üzerine anlaşmaya çalışmaya başlamaları ve bu düzeni kurumsallaştırmak için gerekli çalışmaları yapmaya başlamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

About the IMF, https://www.imf.org/en/About, Erişim Tarihi 20.12.2019.

Acar, M. (2002). Ekonomik Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?. *Liberal Düşünce*. Sonbahar, 7, 13-26.

African Union Agenda 2063. https://au.int/en/agenda2063/ftyip, Erişim Tarihi 20.12.2019.

Alpago, H. (2002). *IMF-Türkiye İlişkileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Anderson, S., Cavanagh, J. ve Lee, T. (2000). *Field Guide to the Global Economy*. New York: The New Press.

Appiah, K. A. (2009) Pan-Africanism. *Africana: The Encyclopedia of the African and African American Experience*, Oxford: Oxford African American Studies Center.

Armijo L.A. ve Roberts, C. (2014) The Emerging Powers and Global Governance. *Handbook of Emerging Economies.* New York: Routledge.

Arrighi, G., Hopkins, T. K. ve Wallerstein, I. (1995). *Sistem Karşıtı Hareketler*. (Çev. Semih Sökmen, Bülent Somay, C. Kanat). İstanbul: Metis Yayınları.

Aydın, M. K. (2003). *Sermayenin Küreselleşmesi.* İstanbul: Değişim Yayınları.

Badejo, D. L. (2007). *The African Union.* New York: Infobase Publishing.

Başkaya, F. (1996). *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Becker, M.(2007). World Social Forum. *Peace & Change.* Cilt 32.2. 203-220.

Bedirhanoğlu, P. (2002). Rusya'da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm. *Toplum ve Bilim Dergisi*. No 92, 217-233.

Bhagwati, J. (2004). Anti-Globalization:why?. *Journal of Policy Modeling.* Cilt 26(2004), 439-463.

Bin, Y. (2013). The SCO Ten Years After In Search of Its Own Identity. *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics New Directions,*

Perspectives, and Challenges. (Der. E. Michael Fredholm). Kopengah: Nordic Instituite of Asian Studies, 29-61.

Bleiker, R.(2002). Politics After Seattle: Dilemmas of the Anti-Globalisation Movement. *Cultures&Conflicts (https://jounals.openedition.or/conflicts/1057.*

Boratav, K. (2004). Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?. *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*. (Der. E. Ahmet Tonak). Ankara: İmge Kitabevi.

Bozkurt, V. (2000). Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları. *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan*. Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara: 187-202.

Brinkman R.L. ve Brinkman J.E. (2002). Corporate Power and the Globalisation Process. *International Journal of Social Economics.* Cilt 29, Sayı 9, 730-752.

Broad, R. ve Heckscher, Z.(2003). Before Seattle: the historical roots of the current movement against corporate-led globalization. *Third World Quarterly*. Cilt 24, sayı 4, 713-728.

Brooks, S. G. ve Wohlforth W. C. (2002). *American Primacy in Perspective*. Temmuz/Ağustos 2002 Sayı. https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2002-07-01/american-primacy-perspective

Cha, V. D. (2000). Globalization and the Study of International Security. *Journal of Peace Research.* Cilt 37, No. 3, 391-403.

Clarke, S. (2005). The Neoliberal Theory of Society. *Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston: Neoliberalism – A Critical Reader*. London: Pluto Press. s.50-59.

Cohen, J. (2012). *Globalization and Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cook, N. (2016). *The African Union: Key Issues and U.S-A.U Relations. Congressional Research Service*. www.crs.gov.

Coşkun, M. K. (2006). Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler. *SBF Dergisi*. Cilt 61, Sayı 1, 67-102.

Coşkun, S. ve Tireli. (2010). Dünya Bankası ve UNDP'nin Küreselleşme-Yoksulluk İlişkisine Yönelik Yaklaşımları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1, 41-55.

Çeçen, A. (2015). *Türkiye'nin Konumu.* İstanbul: İstiklal Yayıncılık.

Çeçen, B.(2016). *Ulus Devletin Geleceği.* İstanbul: İstiklal Yayıncılık.

Çeken, H., Ökten, Ş. ve Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 9, Sayı 2, 79-95.

Çetin, B. N. (2008). Küreselleşme Karşıtlarına Göre Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Nitelikleri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*. 94-104.

Çoban, B. (2009). Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya. *Yeni Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 43-62.

Çopuroğlu, C. Y. ve Çetin, B. N. (2010). Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt 13, Sayı 1, 67-100.

Dalton, R. J., Kuechler, M. and Bürklin, W. (2005). The Challenge of New Movements. *Comparative Politics: Critical Concepts in Political Science*. (Ed. Howard J. Wiarda). New York: Routledge, 167-185.

Das, D.K. (2000). Asian Crisis:Distilling Critical Lessons. *United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).* İsviçre, 1-36.

Davis, L.E.(2003). Globalization's Security Implications. *RAND.*

Davies, M. (2012). South Africa, The BRICS and New Models of Development, *Boao Review,* 25 Kasım 2012.

Dieter, H. (1998). Crises in Asia or Crisis of Globalisation?, *Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR)*, Sayı 15.98.

Doğan, İ. (2006). *Parçalayan Küreselleşme Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme Çağında Uluslararası Sistem.* Ankara: Yetkin Yayınları.

Dolun, L. (2004). *Dünya Ticaret Örgütü'nü Anlamak.* Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2004-GA/GA-04-04-12_Dunya_Ticaret_Orgutunu_Anlamak.pdf, Erişim Tarihi 20.12.2019.

Dulupcu, M. A. ve Demirel O. (2005). *Küreselleşme ve Uluslararasılaşma.* Isparta: Isparta Üniversitesi Süleyman Demirel Üniversitesi.

Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Earle, D. ve Simonelli, J.(2004). The Zapatistas and Global Civil Society: Renegotiating the Relationship. *European Review of Latin American and Caribbean Studies.* Cilt 76, 119-125.

Eğilmez, M. (1996). *Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu ve Türkiye*. İstanbul: Finans Dünyası Yayınları.

Esen, O. (2002). Türkiye'de Uygulanan IMF-Destekli Yapısal Programlar. *Kriz ve IMF Politikaları*. (Ed. Ömer Faruk Çolak). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Estay, J. (2015). Union of South American Nations. *Permanent Secretariat of SELA.* Ağustos 2015.

Freidman, T. (1999). *The Lexus and the Olive Tree.* New York: Farrar Straus ve Giroux.

Geray, H. (1997). İletişim, Bilgi Toplumu ve Küreselleşme. *Küreselleşme*. (Ed. Işık Kansu). Ankara: İmge Kitabevi.

Ghai, D. (1995). *Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme, Sosyal Demokrasi.* (Çev. İdil Eser), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Haz. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. (Çev. Cumhur Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gilbreth, C. ve Otero, G.(2001). Democratization in Mexico The Zapatista Uprising and Civil Society. *Latin American Perspectives.* Cilt 28:7, 7-29.

Gill, S.(2000). Toward a Postmodern Prince? The Battle in Seattle as a Moment in the New Politics of Globalisation. *Millenium: Journal of International Studies.* Cilt 29, Sayı 1, 131-140.

Godoy de Campos, G.A.(2014). Combinando Heterogeneidades em Espaco Globais de Mobilizacao. Os Casos do Forum Social Mundial e Globalsquare. *Horizontes Antropologicos.* N.41, 233-265.

Gorz, A. (1986). *Elveda Proleterya*. (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: Afa Yayınları.

Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 29, 117-134.

Grzybowski, C. (2006). The World Social Forum: Reinventing Global Politics. *Global Governance.* Cilt 12.1, 7-13.

Guang, P. (2013). The Spirit of the Silk Road: The SCO and China's Relations with Central Asia. *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics New Directions, Perspectives, and Challenges.* (Der. E. Michael Fredholm). Kopengah: Nordic Instituite of Asian Studies, 20-29.

Gulewitsch, N.(2011). Ya Basta! A Cry that Echoes Beyond Borders: Zapatismo and International Solidarity Networks in the Zapatista Uprising. *McGill Sociological Review*. Cilt 2 (Nisan 2011), 77-91.

Güler, B. A. (1999). Yerel Yönetimler: Nereye?. *Toplum ve Hekim*. Cilt 14, Sayı 3, 191-195.

Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *İmparatorluk*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey, D. (2005): *A Brief History of Neoliberalism.* Oxford: Oxford University Press.

Hasdemir, T. A. ve Coşkun, M. K. (2008). Kamusal Alan ve Toplumsal Hareketler. *SBF Dergisi*. Cilt 63, Sayı 1, 121-149.

Hervieu, S. (2011). *South Africa Gains Entry to BRIC Club*. The Guardian. 19 Nisan 2011.

Hestermeyer, H. (2002). African Union Replaces Organization of African Unity. *German Law Journal*.

Hirst, P. Q. and Thompson, G. F. (1999). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.

Hirst, P. Q. and Thompson, G. F. (2002). The Future of Globalization. *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*. 37(3), pp. 247-265.

IMF. (?). *Uluslararası Para Fonu.* Uluslararası Para Fonu Dış İlişkiler Bölümü: https://www.imf.org/external/country/tur/rr/pdf/intro.pdf Erişim Tarihi 20.12.2019

İçli, G. (2015). Yeni Toplumsal Hareket Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*. Volume 10-14, 415-432.

İslamoğlu, H. (2002). Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik: IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası. *Birikim Dergisi*. Haziran, 158, 20-27.

Jacobs, L.M. ve Rossem, V.R. (2014). The BRIC Phantom: A comparative analysis of the BRICs as a category of rising Powers. *Journal of Policy Modeling*. 36S, 47-66.

Jessop, B. (2012). Neoliberalism. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization.* Cilt 3. S.1513-1521.

Kalafatoğlu, Ş. T. (2013). Küreselleşme Karşıtı Hareket. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 4, Sayı 1, 143-195.

Kalfa, C. ve Ataay, F. (2008). Küresel Toplumsal Hareketler. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 16, Sayı 2, 127-149.

Karaca, N. (2003). Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi*. Sayı 144, 84-99.

Kaspar, P. (2011). The Logic of UNASUR: Its Origins and Institutionalization. Danimarka: Aalborg University.

Kay, S. (2004). Globalization, Power and Security. *SAGE*. Cilt 31(1), 9-25.

Kaya, S. (2002). Dünya Bankası ve Türkiye. *Sayıştay Dergisi*. Sayı 46-47, 1-42.

Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keleş, R. (2015). Küreselleşmenin etkisinde Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kimlikler. *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji Can Hamamcı'ya Armağan*. (Ed. Aykut Çoban). Ankara: İmge Kitabevi, 39-55.

Kili. S. (2007). Küreselleşme: Bir Değerlendirme. *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine Ruşen Keleş'e Armağan*. (Ed. Ayşegül Mengi). Ankara: İmge Kitabevi, 59-75.

Konak, N. (2011). Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1, 149-164.

Korten, D.C. (1995). *When Corporations Rule the World.* ABD: Kumarian Press ve Berrett-Koehler Yayınevi Ortak Yayını,West Hartford.

Kotz, D. M. (2000). Globalization and Neoliberalism. *Rethinking Marxism*. Cilt 12, Sayı 2. S. 64-79.

Krishnan, A. (2013). After RIC Meeting, China Backs Pak on Terror, *The Hindu,* Kasım 2013, http://www.thehindu.com/news/international/after-ric-meeting-china-backs-pak-on-terror/article5342608.ece.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. (Çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner). İstanbul: Birikim Yayınları.

Lafont, C. (2018). Neoliberal globalization and the international protection of human rights. *Constellations*. Cilt 25, sayı 10. 315-328.

Leite, J.C.(2005). *The World Social Forum Strategies of Resistance.* (Çev.Traci Romine). Şikago: Haymarket Books.

Levitt, T. (1999). The Globalization of Markets. *Readings in International Business: A Decision Approach*. (Ed. Robert Z. Aliber and Reid W. Click). London, The MIT Press, 249-266.

Markusen, J.R. (2002). Multinational Firms and the Theory of International Trade. İngiltere: The MIT Press.

Moolakkattu, J.S. (2010). The Role of the African Union in Continental Peace and Security Governance. *India Quarterly.* Vol. 66 No.2, 151-165.

Muhr, T. (2016). Beyond BRICS: ten theses on South–South cooperation in the twenty-first century. *Third World Quarterly.* Vol. 37, No.4, 630-648.

Nayyar, D. (2015). Globalization and Democracy. *Brazilian Journal of Political Economy.* Vol. 35, No.3, 388-402.

Nayyar, D. (2016). BRICS Developing Countries and Global Governance. *Third World Quarterly.* Vol. 37, No.4, 575-591.

O'Neill, J. (2001). *Building Better Global Economic BRICs*. Goldman Sachs Global Economics 66.

Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.

Övgün, B. (2013). *Türkiye'de Kamu Yönetiminin Dönüşümü*. Ankara. Nika Yayınevi.

Payer, C. (1981). *Borç Tuzağı: IMF ve Üçüncü Dünya*. (Çev. Reşit Ergener). İstanbul: Yalçın Yayınları.

Park, J.H.(2002). Globalization of Financial Markets and the Asian Crisis: Some Lessons for Third World Developing Countries. *Journal of Third World Studies.* Cilt, XIX, sayı, 2, 141-164.

Patomaki, H. ve Teivainen, T (2004). The World Social Forum An Open Space or a Movement of Movements?. *Theory, Culture and Society.* Cilt 21(6), 145-154.

Pena, C. ve Rozemberg, R. (2005). MERCOSUR: A Different Approach to Institutional Development. *The Canadian Foundation for the Americas.* Mart 2005, 1 – 15.

Pichardo, N. A. (1997). New Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Sociology*. Vol 23, 411-430.

Pieterse, J. N. (2001). Globalization and Collective Action. *Globalization and Social Movements*. (Ed. Pierre Hamel vd). New York, Palgrave Macmillan, 21-40.

Pleyers, G.(2008). The World Social Forum, a Globalisation from Below?. *Societies wihtout Borders.* Cilt 3(1), 71-89.

Prakash, A. (2001). The East Asian Crisis and The Globalization Discourse. *Review of International Political Economy.* Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2001, 119-146.

Prakash, A.(2002). Beyond Seattle: globalization, the nonmarket environment and corporate strategy. *Review of International Political Economy.* Cilt 9(3), 1-25.

Rakhimov, M. (2013). The Institutional and Political Transformation of the SCO in the Context of Geopolitical Changes in Central Asia. *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics New Directions, Perspectives, and Challenges.* (Der. E. Michael Fredholm). Kopengah: Nordic Instituite of Asian Studies, 62-85.

Reis, M.E.F. (2013). *BRICS: surgimento e evolução*. Geovest. Ocak 2013, 31-47.

Riggirozzi, P. ve Grugel J. (2015). Regional Governance and Legitimacy in South America: the meaning of UNASUR. *International Affairs.* Cilt 91, Sayı 4, 781-797.

Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Kuramı ve Küresel Kültür*. (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Robinson, W. I. (2002). Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller. (Çev. Erdem Türközü). *Praksis*. Sayı 8, 125-168.

Robinson, W. I. (2015). The Transnational State and the BRICS: Global Capitalism Perspective. *Third World Quarterly*. Vol. 36, No.1, 1-21.

Rodik, D.(2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. New York; WW Norton.

Roy, M.S. (2014). The Shanghai Cooperation Organisation India Seeking New Role in the Eurasian Regional Mechanism. *IDSA Monograph Series.* No.34 Şubat 2014.

Sarı, Ö. (2015). *Uluslararası Para Fonu Ve Dünya Bankası Arasındaki Farklar*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Savran, S. (2002). "Alternatif Küreselleşme" mi, Proleter Enternasyonalizmi mi?: İmparatorluk' Reddiye. *Praksis*. Sayı 7, 225-266.

Scerri, A. (2013). The World Social Forum: Another World Might Be Possible. *Social Movement Studies.* Cilt 12(1), 111-120.

Schramm, K. (2004). Pan-Africanism as a resource: the W. E. B. DuBois Memorial Centre for Pan-African Culture in Ghana. *African Identities.* Cilt 2 Sayı 2, 151-171.

Seyidoğlu, H. (1993). *Uluslararası İktisat, Teori ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 4, (2), 141-156.

Sguissardi, V .(2001). Forum Social Mundial: Um Outro Mudon E Possivel. *Educacao & Sociedade.* Cilt 22, No.75, 291-294.

Sousa Santos, B. De(2004). *The World Social Forum: A User's Manual.* Madison, Kanada.

Sousa Santos, B. De (2005). A critica da governacao neoliberal: o forum social mundial como politica e legalidade cosmopolita subalterna. *Revista Critica de Ciencias Sociais.* No 72, 7-44.

Sparke, M., Brown E., Corva, D. vd. (2005). The World Social Forum and the Lessons for Economic Geography. *Economic Geography.* Cilt 81:4, 359-380.

Stahler-Sholk, R. (2000). A World In Which Many Worlds Fit: Zapatista Responses to Globalization. *Latin American Studies Association.* Mart 2000, 1-15.

Stavenhagen, R.(2000). Mexico's Unfinished Symphony: The Zapatista Movement. *Woodrow Wilson Center.*

Stiglitz, E. J. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. (Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural). İstanbul: Plan b Yayıncılık.

Stiglitz, E. J. (2015). *Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimiz Nasıl Tehlikeye Atıyor?*. (Çev. Ozan İşler). İstanbul: İletişim Yayınları.

Stuenkel, O. (2015). *The BRICS and The Future of Global Order*. Maryland: Lexington Books.

Şen, A. F. (2012). Toplumsal Hareketler ve Medya: Wall Street İşgali'nin Medyada Temsili. *Global Media Journal Turkish Edition*. Sayı 2, 138-167.

Şensever, L.(2003). *Dünya Sosyal Forumu Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş.* İstanbul:Metis Yayıncılık.

Şimşek, A.A. (2019). *İnsan Hakları Hukuku ve İş Dünyası İlişkisi: Hukuki Yükümlü ile Kurumsal Sorumlu Arasında., Prof. Dr. Sabih Arkan'a Armağan.* İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. s. 1161-1199.

Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 3, Sayı 2, 33-47.

Taylor, T. (2002). The Truth About Globalization. *Public Interest*. Spring, 147, 24-44.

Teivainen, T.(2002). The World Social Forum and Global Democratisation:Learning From Porto Alegre. *Third World Quarterly.* Cilt 23.4, 621-632.

Teivainen, T.(2003). The World Social Forum: Arena or Actor?. *Latin American Studies Association.* 28 Mart 2003 tarihli sunum, 1-16.

The World Bank. *History*. http://www.worldbank.org/en/about/history. Erişim Tarihi 20.12.2019.

Thorsen, D.E.(2009). The Neoliberal Challange. *Oslo Üniversitesi Siyaset Bilimleri Bölümü*. 10 Ekim 2009 tarihli çalışma metni. 2-25.

TİM. (2002). *IMF ve Dünya Bankası*. İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi.

Timur, T. (1996). *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Toussaint, E. (1999). *Ya Paranı Ya Canını: Dünya Bankası ve IMF'nin Üçüncü Dünya Politikaları*. (Çev. Maral Berberyan). İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Türe, İ. ve Türe, F. (2013). Yeni Anayasacılık ve Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Anayasallaştırılması. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt 17, Sayı 2, 149-166.

Uluslararası Para Fonu (1999), IMF-Supported Programs in Indonesia, Korea and Thailand: A Preliminary Assessment, Ocak 1999.

Uncu, B. A. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, 155-173.

Wilson, D. ve Purushothaman, R. (2003). *Dreaming with BRICs: The Path to 2050*. Goldman Sachs Global Economics 99.

Wilson, D. (2010). *Is This the BRICS Decade?*, Goldman Sachs Global Economics 10.

WTO. Understanding the WTO: Principles of the Trading System. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm, Erişim Tarihi 20.12.2019.

Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis*. 7. Yaz/2002, 19-34.

Yüceol, H. M. (2014). Ahlâki açıdan Neo-liberal Küreselleşme İdeolojisinin Bir Değerlendirmesi ve Geleceğe Bakış. *Prof. Dr. Tayfur Özşen Anısına 70. Yaş Armağanı*. (Ed. Aytül Güneşer Demirci, Esra Ergüzeloğlu Kilim ve Esra Dik). Ankara: YAYED Memleket Yayınları, 134-163.

Zengingönül, O.(2004). Küreselleşme. Ankara: Adres Yayınları.

ÖZET

Dünya Sosyal Forumu ve Alternatif Küreselleşme başlıklı çalışmamızda bugün dünyayı, devletleri ve halkları savaşlara ve yoksulluğa sürükleyen neoliberal küreselleşmenin doğuşunu, buna karşılık devletlerin ve halkların sürdürülebilir, barışı destekleyen, insan ve emek merkezli alternatif küreselleşme arayışlarını inceledik. Alternatif küreselleşme arayışları Asya, Afrika ve Güney Amerika'da devletler tarafından IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kurum ve kuruluşlara alternatif BRICS, UNASUR, Şanay İşbirliği Örgütü gibi farklı organizasyonlar aracılığıyla sistematik şekilde ortaya konmaya çalışırken, dünya halkları tarafından Dünya Sosyal Forumu aracılığıyla gerçekleşmektedir. Nihayet, çalışmamızın son kısmında küreselleşme ile değişen güvenlik, barış, egemenlik ve demokrasi kavramları incelenmiş, alternatif küreselleşme kavramı çerçevesinde yeni dünya düzenine nasıl uyum sağlayabilecekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Sosyal Forumu, alternatif küreselleşme, yeni dünya düzeni, neoliberalizm, aşağıdan küreselleşme

ABSTRACT

This thesis with the title ‘World Social Forum and Alternative Globalisation’ aimed to analyze the birth of neoliberal globalisation which lead the world, states and people to endless war and poverty and the pursuit of the states and people an alternative globalisation which is sustainable, supports peace, centers human and labour. In Asia, Africa and South America pursuit of alternative globalisation are being dealt with various organisations like BRICS, UNASUR and Shanghai Cooperation Organisation as an alternative to IMF, WTO and World Bank. On the other side, global community is in search of alternatives to neoliberal globalisation through World Social Forum. This thesis analyzes these developments in detail. In the last chapter of our thesis, it is aimed to present concepts such as security, peace, sovereignty and democracy which have been amended through the globalisation process and aimed to put forward a way in which these concepts may exist coherently with the new world order.

Keywords: World Social Forum, alternative globalisation, new World order, neoliberalism, globalisation from below